ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: IV Kasım 1987 Sayı: 10

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: IV Kasım 1987 Sayı: 10

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ATATÜRK SEMPOZYUMU AÇILIŞ TÖRENİ	:	Cumhurbaşkanımız Sayın KENAN EVREN'in Konuşması	1
		SUAT İLHAN'ın konuşması	5
		Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK'ün konuşması	11
PROF. DR. İSMET GİRİTLİ	:	Atatürk, Kültür ve Sanat	19
PROF. DR. NECAT TÜZÜN	:	Atatürk İnkılâplarında Lâiklik	27
PROF. DR. HAMZA EROĞLU	:	Modern Eğitim İlkesi Olarak Eğitim Birliği ve Yanlış Uygulamalar	35
PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ	:	Millî Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru	47
PROF. DR. ABDURRAHMAN ÇAYCI	:	Atatürk, Bilim ve Üniversite	61
PROF. DR. YAHYA AKYÜZ	:	Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri	71
MEHMET ÖNDER	:	Atatürk'e Mektuplar	91
DOÇ. DR. ÖZKAN İZGİ	:	Atatürk'ün "Tarih İlmi" Hakkındaki Düşünceleri	133
DOÇ. DR. YÜCEL ÖZKAYA	:	Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler	139
DR. HALE ŞIVGIN	:	Mustafa Kemal'in İlk Savaşı	187
DR. FETHİ TEVETOĞLU	:	Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof Hulûsi Y. Hüseyin (Pektaş)	197
BEKİR TÜNAY	:	Atatürk ve Sorumluluk	209
DR. YAŞAR AKBIYIK	:	Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü	225

Levent Şahverdi Arşivi

de en seçkin yerlerden birisi, şüphesiz, yarattığı Kurtuluş Savaşı destanı, yeni Türkiye mucizesi ve sayısız inkılâplarıyla ulu önder Atatürk'e aittir.

O, tarih sayfalarından silinmeye mahkûm edilmek istenen ve yaşama ümidini kaybetme noktasına gelmiş milletimizi ve vatanımızı, askerî ve siyasî dehasıyla, acımasız bir istilânın pençesinden çekip kurtarmış; eşsiz sağduyusu ve önsezi ile insan onuruna en yakışan yönetim şekli olan Cumhuriyeti kurarak, içinde yaşanılan dönemde kolay kolay kimsenin cesaret dahi edemiyeceği büyük ve köklü reformları, tükenmeyen azim, inanç ve kararlılıkla birer birer gerçekleştirmiştir.

Büyük Atatürk'ün inkılâp ve ilkelerinde, O'nun düşünce gücü ve fikir yapısının sağlamlığı vardır. Milleti için yarattığı yeni Türkiye, bütün insanlık âlemini de etkilemiş ve onun manevî varlığını evrensel boyutlara ulaştırmıştır. Gerçekleştirdikleri ile yaşadığımız çağın en büyük liderlerinden birisi olarak üne kavuşan Atatürk, onun içindir ki, doğumunun 100'ncü yılında uluslararası düzeyde törenlerle anılmış ve hemen her devlet tarafından ismi saygıyla hatırlanmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının öncülüğünde çeşitli ülkelerde fikri ve düşünceleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiş, hakkında kitaplar yazılmış ve onun adı ile birlikte Türk milleti de yücelmiştir. Bu suretle ölümü üzerinden geçen her yıl, onu daha da ölümsüzleştirmiştir.

Değerli Bilim Adamları;

Atatürkçülük, çağdaşlaşma, uygarlık, bağımsızlık, özgürlük ve barış demektir. Atatürkçülük, insan sevgisi, her zaman ve her yerde ahlâk, doğruluk, iyilik ve güzellik demektir. İşte böylesine çok yönlü bir düşünce sisteminin ve dolayısıyla bu sistemin yaratıcısı Atatürk'ün milletine ve insanlığa katkılarını yeniden hatırlamak, fikir ve düşüncelerini değerlendirmek gibi güç, ama o ölçüde onurlu bir görevi yüklenmiş bulunuyorsunuz.

Daha önce de bir vesileyle belirttiğim gibi, Atatürk düşünceleri doğrultusunda yapılacak objektif araştırmalarla ve bilim adamlarının katkılarıyla, Batı dünyasında yerleşmiş, genellikle politik ve duygusal nedenlere dayanan önyargıların, yanlış hükümlerin ortadan kalkacağına, Dünya tarihinde önemli bir yeri bulunan, gittiği her yerde barış, hürriyet ve adalet götürmüş olan yüce Milletimizin insanlığa ve uygarlığa küçümsenmeyecek katkılarının daha da iyi anlaşılacağına inanıyoruz.

Tarihî problemlerin ve sosyal olayların her türlü kin ve nefret duygularından uzak, yansız ölçüler ve yaklaşımlar içinde değerlendirilmesi halinde doğruyu bulabileceğimizi hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız.

Levent Şahverdi Arşivi

Toplantılar süresince sunacağımız bildirilerle ortaya koyacağımız görüş ve düşüncelerin ışığında, bizi, birçok mazlum milleti, bağımsızlığa, özgürlüğe kavuşturan, temelinde aklın ve bilimin gerçekleri yatan Atatürkçülüğün sadece bugünün değil, geleceğin ihtiyaçlarını da karşılayacak bir yapıya ve dinamizme sahip olduğunu göreceğinizi ümit ediyoruz.

Bu duygu ve düşüncelerle toplantıyı açıyor, çalışmalarınızda başarılar dileğiyle içten sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

PRESIDENT KENAN EVREN'S ADDRESS

Worthy Scholars and Distinguished Guests,

At the inaugural phase of this international meetting which will deal with the system of concepts and ideas of the Supreme Atatürk who shed light on the whole world through his tenets and reforms and to whom we are indebted for our existence, I take great pleasure in greeting the worthy scholars participating in this meeting from our country and foreign countries.

Meanwhile, I congradulate and thank the executives and the members of the Supreme Council of Atatürk Culture, Language and History, and Atatürk Research Center for having organized such a useful meeting.

Such meettings serve to establish and develop cultural ties among countries and peoples as well as to contribute to the enlightenment of many significant facts and to the addition of new dimentions to existing knowledge.

Worthy Scholars,

In this world, there have been many great men who added values in various fields to the histories of countries and who are always remembered with gratitude, thanks and respect. But one of the most eligible places in the history of the world as in the Turkish history of matchless richness belongs to the Supreme Leader Atatürk due to the epoch of the Independence War created by him, to he miracle of the new Turkey, and to his unnumerable refoms.

He liberated our nation and fatherland which were bound to be erased from the pages of history and were about to loose the hope for life, and through his military and political genious rescued them from the claws of merciless invaders. By dint of his unique presentiment and common sense, having established, the Republic which is the type of administration most worthy of human honor, he realized one by one through his inexhaustable resolution, faith, and decisiveness comprehensive and radical reforms which no one would dare easily to attept at that time.

Levent Şahverdi Arşivi

The tenets and reforms of the Great Atatürk involve his force of thought and the strength of his conceptual structure. The new Turkey which he created for his nation affected the whole realm of humanity and enhanced his spiritual existence to universal boundaries. For this very reason. Atatürk who has been renowned as one of the greatest leaders of our era was commemorated internationally on the occasion of the hundredth anniversary of his birth and his name was respectfully remembered by almost every state. Under the leadership of the United Nations, his ideas and thoughts have been dealt with in various countries, several books have been written about him, and the Turkish nation has been elevated together with his name. In this way, every year since his death has rendered him all the more immortal.

Worthy Scholars,

Atatürkism means being contemporary, civilized, independent and peaceful. It means philanthrophy, morality, candor, goodness and beauty on all occasions. Therefore, you have assumed a mission so difficult but also so honorable. You seek to remember Atatürk's contribution to his nation and humanity as the creator of such a multidimentional system of thought and you seek to evaluate his concepts and ideas.

As I pointed out before on some occasion, we believe that prejudices and misjudgements generally based on political an sentimental motives adopted in the Western hemisphere will be eliminated through the contribution of scholars and the impartial studies in the direction of Atatürkism. We also believe that the contribution of our noble nation which holds a significant place in the history of the world and carried peace, fredom and justice to humanity and civilization wherever it stepped will be understood better.

We should always remember that we can find the truth only when historical issues and social incidents are evaluated impartially without the bias of grudge and hatred.

We hope that in the light of papers to be presented and the views and ideas to be submitted in the course of this meeting, you will see that Atatürkism which is founded on the facts of reason and science and which rendered us and many oppressed nations independent and free has such a structure and dynamic as to meet the requirements of not only the present but also of the future.

With these considerations and feelings, I declare this meeting open, and wishing success in your works, I present my deep appreciation and respect.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU BAŞKANI SUAT İLHAN'IN KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklarımız,

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, kuruluşunun dördüncü yılı içerisinde, dördüncü uluslararası bilimsel toplantısını gerçekleştirmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım, toplantılarımızı himayelerinize almanızdan ve açılışa katkılarınızdan duyduğumuz onur ve aldığımız destek büyüktür. Şükranlarımızı sunarım.

Katıldıkları ve katkıları için diğer değerli konuklarımıza, davetimize uyarak katılan ve kendilerinden çok şey kazanacağımız değerli bilim adamlarına da müteşekkiriz.

Önce, özellikle yabancı konuklarımız için, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşları hakkında kısa bilgi sunacağım.

Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakana bağlı, anayasal ve akademik bir kuruluştur. Dört bağlı kuruluşu vardır: Atatürk tarafından kurulan ve kanunumuzla yeniden düzenlenen Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu ile yeni teşkil edilerek Yüksek Kuruma bağlanan Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Araştırma Merkezi.

Anayasamızda Yüksek Kurum'un kuruluş amacı "Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak" olarak belirlenmiştir. Bugün uluslararası toplantısını yaptığımız Atatürk Araştırma Merkezi'nin kuruluş amacı da kanunumuzda aynı kelimelerle ifade edilmiştir.

Dördüncü yılını doldurmakta olan Atatürk Yüksek Kurumu kuruluşunu tamamlamış ve ürün vermeye başlamıştır.

Biri ayda bir, diğer biri yılda bir, üçü de dört ayda bir olmak üzere beş dergi ve üç aylık bir bülten yayımlamaktayız. Dergilerimizdeki makalelerin bir bölümü yabancı dilde yayımlanmaktadır.

Her yıl uygulanmakta olan 150'nin üzerindeki konferans ve toplantıdan ayrı olarak her bağlı kuruluşumuz kendi konusunda kongre nitelikli uluslararası bilimsel bir toplantı düzenlemektedir. İhtiyaç oldukça bu sayı artırılmakta, üyelerimizin yurt dışında yapılan bilimsel toplantılara katılmaları desteklenmektedir. Yurt dışında 275 bilimsel kurum ile yayın mübadelesi yapıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Yüksek Kurum bağlı kuruluşlarının 120 aslî üyesi bulunmaktadır.

Bu bilimsel toplantıyı düzenleyen bağlı kuruluşlarımız Atatürk Araştırma Merkezi : "Atatürkçülük (Atatürk İdeolojisi), Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürkçülüğün ve Türk Kurtuluş Hareketinin Evrensel Etkileri, Atatürkçülüğün İdeolojiler Arasındaki Yeri ve Değeri, Atatürkçülüğün Türk Medeniyet ve Kültür Tarihi İçerisindeki Yeri, Atatürkçülüğün Türk Yönetim ve Toplum Hayatında Benimsenme ve Uygulanma Durumu, Atatürk Biyografisi ve Bibliyografyası, Atatürk Albümü, Atatürk'ün Silâh ve İnkılâp Arkadaşları" konularında çalışma plânları yapmış ve uygulamaya başlamıştır.

Anayasamıza başlangıç bölümünden sonuna kadar ruh ve şekil veren Atatürkçü düşünce sistemidir. Türkiye Cumhuriyetinin düşünce temelinde Atatürkçülük vardır. Devletimizin yapısına, milletimizin davranışlarına yön veren temel düşünce Atatürkçülüktür.

Bütün bu sebeplerle Atatürk düşünce sistemini inceleyerek yayacak akademik bir kurum oluşturulmasını mutlu ve doğal bir sonuç olarak görüyoruz.

Atatürk ve Atatürkçülükle ilgili olarak dört yılda bir yapılmasını plânladığımız uluslararası toplantılardan, özellikle konunun evrensel yönünün açıklığa kavuşturulmasını bekliyoruz. Bu beklentimiz konunun evrensel büyüklüğü, ile, uluslararası olay ve gelişmeler üzerindeki etkisi ile incelenmemiş olmasından ve özellikle diğer ülke bilim adamlarının, dış kaynaklara, dışarda bulunan belgelere yakın bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

Atatürkçülük bütünlüğü olan, fakat çok yönlü bir düşünce sistemidir. Birbirini izleyen, birbirine bağımlı, dengeli ve birlikte bir bütün oluşturan bütün düşünce sistemlerinde olduğu gibi, bütünü ile ele alınması ve ayrıntıların bu arada evrensel yönünün bütün içerisinde incelenmesi gerekmektedir.

Atatürkçülük, bağımsızlık savaşlarının, millî devlet kurulmasının, bu millî devletin çağdaşlaşması ve her çağda çağdaş olabilmesinin ilkelerini, uygulama esasları ve kendi şartları içerisinde örneğini vermiştir. Atatürk bu sonuca, İstiklâl Harbini başararak, açıkladığı ilkeleri ve bunlara dayalı inkılâpları gerçekleştirerek ulaşmıştır.

İktidar değiştirilerek gerçekleştirilen millî egemenliğin sağlanması, inkılâpların en önemlilerinden birisi ve ilk ele alınanıdır. Millî egemenliğin sağlanması için iktidar kaynağının değiştirilmesi, iktidar tabanının genişletilmesi, iktidarın millete devri gerekmiştir. Kurumları ve gelenekleri ile altı asır devam etmiş, kökleşmiş ve imparatorluğa adını veren bir ailenin iktidardan uzaklaştırılması

Levent Şahverdi Arşivi

söz konusudur. Bu aile, bütün millet tarafından iktidarın seçeneksiz olarak kaynağı kabul edilmekteydi. Türk Kurtuluş Hareketi içerisindeki egemenliğin millete devri olayı, genelde birer sınıf hareketi olan diğer büyük inkılâplardan daha kapsamlı bir değişikliktir, daha büyük bir gelişmedir. Çünkü egemenlik bir aileden alınarak millete devredilmiştir. İktidar tabanı bir aileyi, bir sınıfı aşarak daha fazla genişlemiştir.

Millî egemenlik ilke ve uygulamasıyla birlikte diğer bütün ilke ve inkılâplar Türk çağdaşlaşmasının, Atatürkçü çağdaşlaşmanın ana unsurlarını oluştururlar. Bu ilke ve inkılâplar çağımızın gerçeklerine ve Türk Milletinin bütün ihtiyaç ve özlemlerine cevap verecek büyüklük ve bütünlüktedir.

Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün dış dünyada en fazla etki ve yankı yapan bölümü ise İstiklâl Harbi'dir.

İstiklâl Harbi, asırlardır yenilgi yüzü görmeyenlerin, gücünün ve güven duygusunun Birinci Dünya Harbi galibiyeti ile doruğa ulaştığı bir tarihte sonuçlanmış ve yenilmezlerin yenilebilirliği gösterilmiştir. Bu olay sömürge durumunda olan ve işgal altında bulunan mazlum doğuya güç vermiş, ümit ışığı olmuştur. Güçlü ve güçsüz uluslararasındaki çağ dışı sömürge ve işgal uygulaması tarihle başbaşa kalmaya başlamıştır. Böylece İstiklâl Harbi millî tarihi aşarak evrenselleşmiş, üçüncü dünyanın doğuşuna öncülük etmiş ve örnek olmuştur.

İstiklâl Harbinin öncülük ettiği kurtuluş harpleri, çeşitli ideoloji ve politikalarla dünya güçleri tarafından kendi amaçlarına uygun olarak yönlendirilmek ve kullanılmak istenmiştir. Bu müdahaleler kurtuluş harplerini amacından saptırmış ve mazlûm milletlerin bir gücün etkisinden kurtulurken bir başka gücün etkisi altına girmelerine sebep olmuştur. Türk İstiklâl Harbinin özelliği ise harbin dış güçlerin katkısı olmadan başarılmış olması ve tam bağımsızlığa yönelik bulunmasıdır. Türk Kurtuluş Hareketi kendi düşünce zeminini de kendisi yaratmıştır

Bu evrensel olay evrensel düzeyde araştırma beklemektedir.

Kurtuluş harplerine öncülük eden Atatürk, aynı zamanda bir millî devlet kurucusudur ve bu devletin çağdaşlaşmasının yol ve yöntemini göstermiştir. Bu özelliği ile de evrensel niteliklidir. Millî nitelikleri yanında evrensel, çağdaş nitelikleri de bulunan ve millî devlet kurulması ile çağdaşlaşmayı amaçlayan Atatürk düşünce sistemi uygulamaları yeni bir dünya görüşü olma özelliğini ve unsurlarını taşır. Bu düşünce sisteminin düşünce sistemleri tarihi içerisindeki yeri, kendisini izleyen benzer olaylar, gelişmeler ve uygulamalar üzerindeki etkisi ve bütün bu olgunun geleceğe yönelik değerlendirmesi yapılmamıştır. Sosyal,

Levent Şahverdi Arşivi

ekonomik, politik ve askerî yönleri bulunan konunun, incelemeye yönelik yöntemi ve bir çağdaşlaşma modeli olarak metodolojisi belirlenmemiştir.

Atatürkçülük bağımsız devlet, egemen millet ve özgür insandan hareketle barışa ulaşmayı amaçlar.

Türk Kurtuluş Hareketi Batı'ya yönelik, aynı zamanda antiemperyalist özelliklidir. Akla ve bilime dayanır, insanlık idealini ve insan onurunu yüce görür. Atatürkçülüğün bu özellikleri bu güne ve geleceğe uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Diğer birçok düşünce sistemi çağdaş özellik gösteremez, çağın değişen şartlarına uyum sağlayamaz ve büyük yenilenmeler geçirirken, Atatürkçülük her çağda çağına uyum sağlayabilmektedir.

Toplantılarımız bilimsel ortamlarda, gerçeklere dayanan verilerle doğruları araştırma, insanlığa daha iyiyi, daha güzeli verme arayışlarıdır.

Tekrar teşekkürlerimi. saygılarımı ve başarı dileklerimi sunarım.

PRESIDENT OF ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY SUAT İLHAN'S ADDRESS

My Esteemed President,

Distinguished Guests,

The AtatürkSupreme Council for Culture, Language and History has realized its fourth international scientific meeting within the fourth year of its foundation. It is my privilege to express our gratitude to our president for having supported our meetings through his auspices and having contributed to the inauguarition of this one. We are also grateful to the distinguised scholars and guests from whose contribution we shall benefit to the utmost for having accepted our invitations and participated in our symposium.

To begin with, I would like to present some information about the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and the institutions affiliated with it. Atatürk Supreme Council is a constitutional and academic organization under Atatürks spiritual auspices, presidential support and supervision, and structural connnection to the prime-ministry. The four institutions it has are the Turkish Language Council and the Turkish History Council which were established by Atatürk and reorganized later, the Atatürk Cultural Center, and the Atatürk Research Center which were founded recently.

Levent Şahverdi Arşivi

The primary objective of the Supreme Council is sated in the Constitution as follows : To scientificly investigate, diffuse and publish Atatürkist concepts, tenets and reforms; Turkish culture, Turkish history and Turkish language. The main objective of the Atatürk Research Center which brought us together today is stated verbatim in our law.

The Atatürk Supreme Council which completed its fourth year has already been functionally fruitful. We publish five journals; one mounthly, one annually, three thrice yearly, and also a quarterly bulletin. Many articles in our journals are publiched in foreign languages. Besides more than 150 conferences and meetings organized annually, each affailiated council holds a scientific meeting of international composition, and such activities are increased as requested. The Supreme Council which has 120 voting members supports their participation in such meetings abroad, and exchanges publications with 275 scientific institutions outside Turkey.

One of our four institutions the Atatürk Research Center which organized this symposium has planned and already started the following studies: Atatürkism (Atatürk Ideology), Atatürk's Speeches and Statements, Universal effects of Atatürkism and the Turkish Liberation Movement, the value and the Place of Atatürkism among ideologies, the Place of Atatürkism in Turkish Civilization and Cultural History, the Identification and Practice of Atatürkism in Turkish Social and Administrative Life, Atatürk's Biography and Bibliography, the Atatürk Album, Atatürk's Military and Reformist Friends.

Our Constitution has been infused and shaped by the Atatürkist concept thoroughly. This concept lies at the intellectual foundation of our Republic, it directs our state structure and national behavior. For all the reasons above, we consider the foundation of such an academic council which will study and diffuse the systemic concepts of Atatürkism an indispensable and happy consequence. What we expect from such international meetings planned to be held every four year is more light to be shed on the universal aspects of the subjects, above. This expectation is based on the facts that the impacts of these subjects on international incidents and developments have not yet been studied in proportion to their extent and the scholars in other countries may not have excess to the resources and documents on such topics.

Atatürkism is a multidimentional but integral system of thought. It, and its universal aspects, ought to be dealt with integrally like al systems of thought which are composed of successive interdependent and balanced elements. It examplifies under its own circumstances the wars of independence, the foundation

Levent Şahverdi Arşivi

of the national state, the principles of being contemporary in every era. Atatürk achieved these results by laying down the tenets of his ideology after winning the war of Independence and by realizing the reforms based on these tenets.

The most significant and urgent of all reforms is the provision of national sovereignity after the change of power, and the transfer of power to the nation. It was a question of dethroning a dynasty that stamped its name on an empire which maintained its institutions and traditions six centuries. This dynasty was recognized as the source of power by the whole nation without an alternative. The transfer of power to the nation in the course of the Turkish Liberation Movements is more comprehensive and innovative than other revolutions which are class movements in general, because sovereignity was transferred from a dynasty to a nation and the fondation of power was carried beyond a dynasty or a class.

Together with the principle and practice of national soverignity, all other principles and reforms created the main elements of Turkish and Atatürkist modernization. These principles and reforms are comprehensive and integral enough so as to meet all contemporary requirements and national aspirations.

The most resounding aspect of Atatürk and his ideology abroad has been the War of Independence which showed that those powers that had been invincible for centuries and had risen to the apex of their strength and confidence were really vincible. This fact enlightened and capacitated the oppressed Eastern nations which had been colonized for centuries and rendered the continuance of colonization obselete. So, the War of Independence was universalized beyond our national history and led to the creation of the third world by setting an effective example.

The other wars of independence inspired by ours were manipulated and directed to the spesific objectives of different ideologies and policies of world powers. Consequently, some of these wars were diverted and resulted in the change of hegemony for the oppressed nations. The fact that the Turkish War of Independence was achieved without the contribution of outside forces, and ended in full independence forms its primary characteristic, because the Turkish Movement of Liberation had already created its own conceptual foundations.

This universal phenomenon deserves and expects universal study and research.

Atatürk who led the War of Independence was also the founder of the national state and he determined the methodolgy for the modernization of this

Levent Şahverdi Arşivi

state. The Atatürkist system of thought which has universal and contemporary characteristics together with national ones, and aims at modernization through the foundation of the national state entertains the elements and qualities of a new world perspictive. The place of this system of thought in the history of other systems, its impact on the following developments and implemetations and its future-oriented reflections have not yet been fully evaluated. This comprehensive issue has social, economic, political and military dimentions; but its methodology of and model of innovation have not yet been duly determined.

Atatürkism aims at peace through independent state, soverign nation, and free man. The Turkish Liberation Movements is both Western-oriented and anti-emperialist. It is rational, scientific, and conscious of human honor and ideal. These features of Atatürkism facilitate its adaptation to the present and future. While most systems of thought fail to adjust themselves to the changing conditions of their periods and require renewal, Atatürkism is capable of adapting itself to any era.

Our meetings target the search for truths based on facts within scientific meduim and the provision for better and more graceful life for humanity.

I conclude by repeating my thanks, respects and wishes for success.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANI PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK'ÜN KONUŞMASI

Sayın Cumhurbaşkanımız, değerli konuklar!

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi'nin düzenlediği "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nun açılış törenini onurlandırmanız sebebiyle, Merkezim adına yüksek heyetinize içten sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Atatürk'ün, askerliği, devlet kuruculuğu, inkılâpçılığı yanında en belirgin niteliklerinden biri de bir fikir adamı hüviyeti taşıması idi. O, fikri ve hareketi kişiliğinde birleştirmiş bir lider idi. Fikir ve düşüncelerinin özünü oluşturan Atatürkçülük, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılmış akılcı bir dünya görüşüdür. Memleket gerçeklerinden kaynaklanan, problemler karşısında aklın ve ilmin rehberliğini kabul eden bu gerçekçi görüş, gerek Türk Bağımsızlık Savaşı'nın gerekse onu izleyen Türk çağdaşlaşma hareketi'nin esasını oluşturmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçü görüşte, Atatürk ilke ve inkılâpları, çağdaş, lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ne ruh veren, Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaştırabilmeyi amaçlayan, aklın ve mantığın çizdiği yollardır.

Atatürk'ün ifadesiyle "Türk inkılâbı, yüksek bir insanî ülkü ile birleşmiş vatanperverlik eseridir. Çocuklarına bütün güzellikleri ve bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir." Atatürk de yarattığı inkılâbın imanlı bir yapıcısı sıfatıyla bütün dünyaya açık yürekle, samimiyetle ve dostlukla bakmaktadır.

İşte bu insancıl yönü iledir ki tamamen millî nitelik taşılan eseri, aynı zamanda bütün insanlığın hayranlığını da üzerinde toplamaktadır.

Bugün adına uluslararası sempozyum düzenlediğimiz büyük Atatürk'ün insanlık değerlerine içten saygısı vardı. Bütün insanlığın asırlar boyu övdüğü ve övündüğü meziyetleri üstün kişiliğinde toplamıştı. Hayatı boyunca gösterdiği davranışlar belki de insanlık tarihinde eşi olmayan şeylerdi.

— Muzaffer Başkomutan olarak İzmir'e girdiği gün, önüne serilen düşman bayrağını "Bayrak bir milletin bağımsızlık alâmetidir; düşmanın da olsa saygı göstermek gerekir!" diyerek onu yerden kaldırtan,

— Çanakkale'de kendisine karşı savaşırken bir kolunu kaybeden ünlü Fransız Generali Gouraud'ya, yıllar sonra karşılaştıkları zaman —Generalin boş kolunu işaret ederek— : "Türk topraklarında yatan şerefli kolunuz, memleketlerimiz arasında son derece kıymetli bir bağdır!" diyen,

— Çanakkale şehitleri törenine konuşma yapmak üzere giden bir Bakanına, harpte ölen diğer millet askerleri için de: "Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur içinde uyuyunuz!" diye not yazdıran,

— Mısır Elçisine, bir sabah, Çankaya sırtlarından doğmakta olan güneşi göstererek : "Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Şu anda günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Bu milletler, bütün güçlüklere, bütün engellere rağmen mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı alacaktır!" diyen büyük Atatürk, gerçekten insan sevgisinin ve insanlık idealinin kolay erişilemiyecek bir örneği idi. Onun bütün ömrü, bu yüksek ülkünün, bu yüksek idealin gerçekleşmesi uğruna yorulmak bilmez çabalarla geçti.

Levent Şahverdi Arşivi

"Yurtta barış, cihanda barış" için çalışmak, Atatürk için dünyamızda yaşayan bütün insanları birbirine daha çok yaklaştırmak, daha çok sevdirmek yolundaki çabaların bir parçası idi. "İnsan herşeyden önce mensup olduğu milletin varlığı ve mutluluğu için çalışmalı; fakat başka milletlerin de huzur ve refahını düşünmelidir" derken, bu çabayı dile getiriyordu. Atatürk'e göre "Dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu temine çalışmak, demekti. Çünkü dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdu." İşte Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin kökleri böyle insancıl bir düşünceden, böyle insancıl bir idealden kaynaklanıyordu.

Atatürk'e göre milletleri idare edenlerin vazifesi, hayatı mutlu kılmak hususunda milletlerine yol göstermekti. Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar mutsuzdu. Hayatta mutluluk, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı ve huzuru için çalışmakla mümkündü. Hatta bir devlet adamı böyle hareket ederken "Benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedecekler mi?" diye bile düşünmemeliydi.

Karşılık beklemeksizin, insanlığın mutluluğuna hizmet edebilecek adam yetiştirmenin, en büyük zevk olduğunu söylüyor ve şöyle diyordu:"Bahçesinde çiçek yetiştiren insan, bu çiçekten birşey bekler mi? Adam yetiştiren insan da,çiçek yetiştirendeki hislerle hareket etmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki memleketlerine, milletlerine ve bunların geleceğine faydalı olabilirler."

Atatürk'e göre milletler arasında düşmanlıkların yerini akrabalık bilinci almalı idi. Kıtalar ve milletler arasında ırkçı ve şoven yaklaşımlar, yerini bütün insanlığın paylaştığı bazı ortak değerlere terk etmeli idi. İnsanları mesut edecek yegane vasıta, onları birbirine yaklaştırarak, onları birbirlerine sevdirerek karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarıyan hareket ve enerji idi. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktı. Dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmeli, insanlığın bütününün refahı açlık ve baskının yerini almalıydı.

Bütün milletlerin çağdaş uygarlık düzeyinde birleşmesi, bu ortak uygarlığa dahil olması Atatürk'ün en samimî arzusu idi. O, insanlığın hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir organı sayıyordu.

Atatürk'e göre, insanlar arasında artık hiçbir renk, din ve ırk ayırımı tanımayan bir ahenk ve işbirliği çağı açılmalı, milletler, bağımsızlıklarını, millî nite-

Levent Şahverdi Arşivi

liklerini, millî kültürlerini kaybetmeksizin, her türlü emperyalist görüşün dışında, insanlığın ortak değerlerinde birleşmeli idi. Bu ortaklaşa değerlerin kıtaları birbirine bağlaması, insanları renk, ırk ve din farkı gözetmeksizin birbirine yaklaştırması lâzımdı. Çünkü insanlığın yükselmesi, insanlık idealinin gerçekleşmesi bu şuurun ayakta tutulmasına bağlı idi.

İşte Atatürk bu yönüyle de insanlık tarihi önünde aşılamıyacak bir büyüklüğü temsil etmektedir.

Değerli konuklar,

Atatürk Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen bu sempozyum, memleketimizde bugüne kadar çeşitli kurum ve kuruluşlarca "Atatürk, Atatürkçülük ve Türk İnkılâbı" üzerine düzenlenen toplantıların en genişini ve en kapsamlısını oluşturmaktadır. Atatürk'ü ve eserini değerlendirmek üzere 100'ü aşkın bildirinin yer aldığı sempozyum'a Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere, Japonya, Federal Almanya, Hollanda, Yugoslavya, Romanya, Polonya, Pakistan, Hindistan, İsrail, Tunus'tan, 38 yabancı bilim adamı katılmaktadır. Bu bakımdan da sevincimiz büyüktür.

Memleketimizin değerli bilim adamları ve Atatürk araştırıcılarıyla beraber, sempozyum'a bildiri ile katılan yabancı bilim adamlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Şu hususu da önemle belirtmeliyim ki, bilimsel çalışmalarımıza verdikleri büyük destek, gösterdikleri büyük ilgi ve yakınlık sebebiyle Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren'e teşekkürlerimizi iletmeyi kaçınılmaz bir vazife sayıyoruz.

Atatürkçülük, tarih zinciri içinde gelip geçmiş bir olay değil, aksine, yeniliklere açık çağdaş niteliğiyle bir süreklilik, bir devamlılıktır. Bu bakımdan Atatürkçü düşünce ile yetişen, aklı ve bilimi rehber alan bu düşünce sistemi ile özümlenen Cumhuriyet kuşakları, gerçek Atatürkçüler bugün olduğu gibi, yarın da O'nun gösterdiği yolda, O'nun hedefleri doğrultusunda yürümekte devam edeceklerdir. Çünkü uygarlık yolu budur; çünkü insanlık yolu buradan geçmektedir.

Bu duygularla yüksek heyetinizi tekrar selâmlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

PRESIDENT OF ATATÜRK RESEARCH CENTER PROFESSOR UTKAN KOCATÜRK'S ADDRESS

Your Excellency President of Republic,

Distinguished Guests,

On behalf of my organization, I would like to present my sincere feelings to you for your participation to the opening ceremony of "the International Atatürk Symposium" organized by "Atatürk Research Center" of "Atatürk Culture, Language and History Supreme Council".

One of the distinguished characteristics of Atatürk is his being a man of ideas, besides his being a soldier, a state founder, and a reformist. He was a leader who had integrated the idea and action in his personality. Atatürkizm which constitutes the gist of his ideas and thoughts is a rational world view purified from all kinds of dogmatic elements. This national world view which stems from the realities of the country and follows the guidance of reason and science for the solution of the problems faced forms the essence of both the Turkish Independence War and the Turkish Modernization Movement.

Within the Atatürkist world view the Atatürk Principles and Reforms which inspire the contemporary, secular and democratic Turkish Republic and which aim to raise Turkey to the level of contemporary civilization are the ways defined by wisdom and reason.

Atatürk says "the Turkish Reform is the production of a patriotizm which is integrated with a high humanitarian ideal. It is the art of teaching the children to see all the greatnesses and at the same time, to have pity on all the miseries." As the faithful constructor of the Atatürk Reforms, Atatürk himself perceives the whole with open, heart, sincerity and friendship.

Although his work completely a national quality it evokes the admiration of all mankind with its humanitarian aspect.

Atatürk for whom we organized this symposium today had an inborn respect for the human values. In his superior personality he had combined the virtues that have been praised and boasted by all mankind throughout centuries.

The behaviors he exibited throughout his life might have been matchless in the history of humanity. With his love and ideal for mankind Atatürk was an extraordinary person. He had been in a contunious struggle throughout his life to realize these ideas. Some examples of them are presented below.

Levent Şahverdi Arşivi

— When he arrived at Izmir as a victorous commander-inchief he saw the national flag of the enemy laid on the ground in front of him. He said "A flag is the symbol of the independence of a nation; so we should show respect to it even if it belongs to the enemy."

— Many years after Çanakkale Battle, Atatürk met the famous French General Gouraud who had lost one arm in that battle. Atatürk said to him "Your honorable arm that you left behind is a highly valuable tie between countries.

— Atatürk gave a note to one of his ministers going to commamorate Çanakkale martyrs said "You heros who shed your blood in this country. You are here in a friendly country. Sleep in peace."

— One early morning when he was together with the Ambassador of Eigypt, Atatürk pointed out the sun rising behind the hills of Çankaya and said "Look at the sun rising now from the East. As I see its rising, I also see the awakening of all Eastern Countries far from here. There are still many more friend countries which will attain their freedom and independence. Against all the problems and handicaps, these nations will be able to eradicate them and arrive the future waiting for them. Colonizm and emperializm will disappear from our earth and their place will be taken over by a new harmony and cooperation era in which there will be no distrimination among nations in terms of colour religion and race."

To work for "Peace in the country and the world" was one part of his struggles to get the nations love each other more and come closer. He expressed this struggle by saying "Each individual should work for the existence and happiness of his/her own nation before everything; but at the same time each individual should think on the peace and prosperity of other nations too. According to Atatürk working for the happiness of other nations is in a way to ensure the peace and happiness of our own country. If there are no peace and good relations among other nations of the world it would not also be possible for a nation to be in peace. Therefore his principle "Peace in the country, peace in the world" was rooted in such a humanistic thought and ideal.

In his view the primary function of the leaders of the world is to guide their nations to a happy life. The real happiness in life would only be reached by working for the honor, existence and happiness of coming generations. While doing so a stateman should not take into consideration how the coming generations are likely to evaluate him.

Levent Şahverdi Arşivi

According to Atatürk to educate a man who will work for the happiness of mankind without expecting any return for himself is the greatest of all pleasures. For this reason he said "Does a man who grow flowers in his garden expect anything from them? A man who educates men should entertaine such feelings. Only those who think and behave this way can be useful for the future of their countries and nations.

For Atatürk the hostality among nations should be placed by the consciousness of friendship. Racial and chauvinist approaches among continents and nations should be placed by common values shared by humanity. These values through which the material and moral needs of people would be satisfied are the only means to get people together and love each other. the real happiness of mankind in a world-wide peace would only be realized by an increased number of people with this high ideal. For this reason the citizens of the world should be educated in such ways which free them from jealousy, greediness and hatred; and in addition, hunger and pressure should be placed by the prosperity of all mankind.

The most sincere wish of Atatürk was the unity of all nations at the level of contemporary civilization. To him the mankind is a body and each nation is one of its organs.

According to Atatürk, a new era of harmony and cooperation should be started among people; and nations of the world should unite around the common values of mankind without losing their national characteristics, their national cultures, their independence outside every emperialistic view. These common values must be utilized to unite nations. The realization of this humanistic ideal depends on this consciousness. This aspect of Atatürk makes him great in the history of mankind.

Distinguished Guests,

This symposium is the largest and the most comprehensive one among others arranged by several organizations on Atatürk, Atatürkizm and Turkish Reforms. More than 100 papers are going to be presented. There are 38 scholars participating this symposium from U.S.A., the Soviet Union, the U.K., Japan, the Federal Republic of Germany, Holland, Yugoslavia, Romenia, Poland, Pakistan, India, Israel, and Tunisia. This is a great pleasure for us.

I present my thanks to all participants from several countries and Turkey, and to those participants who will present papers.

Levent Şahverdi Arşivi

I should also emphasize that we consider it a priviledge to present our gratitudes and thanks to our President of Republic, His Excellency Kenan Evren who has given us a contunious support and showed a great interest, sympathy and concern to our scientific works.

Proceeding the opening ceremony, our symposium will continue as two sections, in the halls of "the Turkish Historical Society" and will end on Wednesday, September 23. The papers which are going to be presented in the symposium will be published as soon as possible.

Atatürkizm is not an ordinary event came and passed in the chain of history; on the contrary it is a continuity with its contemporary characteristics of being open to innovations. For this reason, the generations of the Republic and real Atatürkists who are educated with Atatürkist thinking which is a thinking system follows the guidance of reason and science, will continue to walk on this road toward the realization of the objectives pointed out by Atatürk, not only today but in the future too. Because this is the way to civilization and humanity.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, KÜLTÜR VE SANAT

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

— I —

En büyük Türk Milliyetçisi Atatürk'e göre "Millet, aynı kültürden insanların oluşturduğu toplumdur". Kısaca "ortak kültür" millet olmanın temel unsurudur. Atatürk'ün tarih, dil ve güzel sanatlar konularına eğilmesinin nedeni de budur. Merhum Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın yerinde deyimi ile; "Atatürk'ün tarih üzerinde çalışmaları İstiklâl Savaşımızın kültür alanında devamıdır". Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk Milleti, uzun ve parlak bir tarihe sahipti. Bu köklü milletin tarihi aydınlığa çıkarılmalı idi. İşte Atatürk bu neden ile tarih konusuna eğilmişti. Atatürk'ün ön ayak olması ile 1930'da "Türk Tarihinin Ana Hatları" yayınlandı. 12 Nisan 1931'de Atatürk'ün direktifi ile, daha sonra 1936'da "Türk Tarih Kurumu" adını alan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kuruldu ve dört ciltlik bir "Genel Tarih" yayınlanarak, ağırlık Türk Tarihine verildi. Ankara'da kurulan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, arkeoloji, antropoloji ve tarih çalışmalarına katılıyor, vatan topraklarının Roma ve Bizans'tan çok daha eski uygarlıkların beşiği olduğunu kanıtlıyor, Macar tarih bilgini Prof. Ferencz; "Türk medeniyetini 5000 yıl öncesinde aramalı" diyordu.

Dil de, millî kültürün diğer başlıca unsuru, millî birlik ve beraberliğin koruyucusudur. 730 yıllarında Türk alfabesi ile yazılmış Orhon Kitabeleri Türklerin işlenmiş bir yazı diline sahip olduğunu gösteriyor, Türk Uygur Devletinde de Türkçe iyi korunuyordu. 9. ve 10. yüzyıllarda Türkler İslâm dinini kabul edince, Kuran dili Arapça, medreselerin de dili olmuş, Türk bilginleri eserlerini genellikle Arapça yazmışlardır. Yusuf Has Hacip'in "Kutatgu Bilig", Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügatit-Türk"ü, Ali Şir Nevai'nin Türkçeyi Farsçaya karşı savunması, Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1278'de Türkçe dışında dillerin kullanılmasına karşı çıkması, Anadolu'da Yunus Emre'nin Türkçe'yi bir edebiyat ve düşünce dili olarak kullanması, Türklerin dillerini korumak uğraşılarının örnekleridir. Fakat özellikle İstanbul'un alınmasından sonra Saray ile halkın konuştuğu dili, birbirinden koparan bir "yapma dil" gelişti. Lisan-i Osmanî Osmanlıca olarak adlandırılan bu karma ve yapma dil Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşuyor, fa-

Levent Şahverdi Arşivi

kat, Ahmet Mithat'ın 1872'de söylediği gibi; "Osmanlı dili o hale gelmişti ki, yazılan bir şeyi ne Arap, ne Acem ne Türk anlayabiliyordu. Şemseddin Sami, Ali Suavi, Ziya Paşa, Süleyman Paşa gibi aydınların başlattığı, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının 1911'de "Genç Kalemlerde" sürdürdüğü mücadeleye daha sonra Atatürk sahip çıkmış, 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresi kapandıktan sonra; "Dil işlerini düşünmek zamanı gelmiştir" diyerek, 1936'da "Türk Dil Kurumu" adını alan "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"ni kurdurmuştur. Atatürk'ün düşüncesine göre; Türk dili, milleti ayıran değil, kaynaştıran bir niteliğe kavuşmalı, çağdaş uygarlığın gereği bütün kavramları karşılayan zengin bir kültür dili haline gelmeli idi. Bir zamanlar Çin'den Viyana kapılarına kadar konuşulan, bugün de başlıca on dil arasında yer alan Türkçemiz; sağlam yapılı, mantıklı bir dildir. Atatürk dil çalışmalarını bu amaçlarla başlatmış, Dil Kurumu'nu, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesini bunun için kurmuş, Dil Kurultay'ını bunun için toplamıştı.

— II —

Atatürk liderliğinde kazanılan İstiklâl Savaşı'nın başlıca dayanağı Türk milliyetçiliğidir. Zaferden sonra yürürlüğe sokulan Türk inkılâbının amacı da; Türk milletini tümü ile "çağdaş" yapmaktır. Atatürkçü yaklaşımda millet olma duygusunun güçlendirilmesi ile çağdaşlaşma birbirini tamamlamaktadır. Atatürk bir yandan Türk milletini çağdaş yapmak, diğer yandan tarih ve dil çalışmaları ile Türk kültürünün millî temellerini geliştirmek istemiştir. Millî tarihçilik anlayışına duyulan ihtiyaç; Tanzimat'a kadar Osmanlı tarihçilerindeki "dinî", Tanzimat'tan sonra da Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti olduğu gerçeğinin unutularak, sadece "hanedan" yönünden ilgilenmesinden kaynaklanmıştır. Tarihçiliğimizdeki bu eksiklik Türk milliyetçiliğinin uyanışındaki gecikmenin sonucu idi. Dünya milletleri Osmanlı ülke ve devletinden "Türkiye", "Türk İmparatorluğu" diye bahsederken, bizde "Türk", "Türkiye" sözü ağıza bile alınmıyordu. İlk defa Batılı Türkologların, Orta Asya'da başlayan Türk tarihine dikkati çeken eserler yayınlamaları, Türk tarihine karşı ilgiyi uyandırmış ve Türk Tarihçileri Türk millî tarihine yer vermeye başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti yeni doğmuş bir devletti. Ancak bu devleti kuran Türk milleti, uzun ve parlak bir tarihe sahipti. Bu köklü milletin tarihi aydınlığa çıkarılmalı idi. İşte Atatürk'ü, tarih konusuna eğilmeye sevkeden başlıca sebep bu idi. Atatürk'ün önayak olması ile 1930'da "Türk Tarihi-

Levent Şahverdi Arşivi

nin Ana Hatları" yayınlandı. 12 Nisan 1931'de Atatürk'ün direktifi ile daha sonra "Türk Tarih Kurumu" adını alan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kuruldu ve dört ciltlik bir "Genel Tarih" yayınlanarak burada ağırlık Türk tarihine verildi. Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi arkeoloji, antropoloji ve tarih çalışmalarına katılıyor, vatan topraklarının Roma ve Bizans'tan çok daha eski uygarlıklar beşiği olduğunu kanıtlıyor. Macar tarihçisi Zaiti Ferencz bir demecinde: "Türk medeniyetini 5000 yıl öncesinde aramalı" diye demeç veriyordu. Yeni tarih yaklaşımının özü şu idi: Osmanlı Devleti bir "hanedan" veya bir "aşiret"ten doğan devlet değil, dağılan Selçuklu Devleti'nden ve Anadolu Beyliklerinden sonra Türk milletinin kurduğu yeni bir Türk devletidir. Ünlü bilim adamı Bernard Lewis'in de vurguladığı gibi; Atatürk'ün tarihle ilgili çalışmaları bir "kapris" veya "kendi milletini övme arzusu"na dayanmamış Batı'nın haksız suçlamalarına karşı zorunlu bir tepkiyi ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasında yara alan güven duygusunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. "Türkiye Cumhuriyetinin temeli, kahramanlığı ve Türk kültürüdür" diyen Atatürk millî tarihimiz ile ilgili bilgilerimizin yeni boyutlara ulaşmasını sağlamıştır.

— III —

Cumhuriyetin 10. yılındaki konuşmasında; "Millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracağız" diyen Atatürk, bu konuda güzel sanatlara verdiği önemi şöyle vurguluyordu: "Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk Milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Memleketimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini millî birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek de millî ülkümüzdür". Oysa cumhuriyet yönetimi, baştan başa yıkık bir ülke devralmış, Mimar Sinan gibi büyük mimarlar yetiştirmiş olan milletimiz, yeterli inşaat ustası bulmakta bile zorluk çekerken, güzel sanatların bazı dalları ise yasaklarla çevrilmişti. "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli Türk kahramanlığı ve Türk kültürüdür" diyen Atatürk'e göre: askerî ve siyasal kurtuluşu, ekonomik kurtuluşun ve kültür alanında gelişmenin izlemesi gerekiyordu. Kültür alanında, hem millileşerek, kendi tarihî köklerimizden beslenmek, hem de çağdaşlaşarak dünyaya açılmak şarttı. Güzel sanatlar alanında yapılacak atılımlar ise kültür kalkınmasının unsurları idi. Atatürk 1936'da; "Güzel sanatlarda başarılı olmayan milletlerin

Levent Şahverdi Arşivi

medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatı ile tanınmaları imkânsızdır" diyor, cumhuriyetin ilânından önce Mart 1923'de yaptığı bir konuşmada; vatanın önemli merkezlerinde modern kitaplıklar, konservatuarlar, müzeler, güzel sanat sergileri kurmaktan söz ediyor. "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopuk demektir" diyordu.

Atatürk'ün çok genç yaşta edebiyata ilgi duyduğu, Tevfik Fikret'in üslûbu ile bir şiirinin 1908'de "Şanlı Ordu" gazetesinde yayınlandığını, öğrencilik ve gençlik yıllarında Namık Kemal'in, Tevfik Fikret'in, Mehmet Emin Yurdakul'un, Ziya Gökalp'in vatan, özgürlük ve milliyetçilik ile ilgili eserlerini okuduğunu biliyoruz. Atatürk'ün önemli söylevlerinin birçok bölümleri gerçek bir edebî değer taşımakta, kültür alanında milletine atılımlar yaptırmak isteyen Atatürk müzik, resim, heykel, sahne sanatları, mimarlık gibi bütün sanat dalları ile ilgilenmektedir. Atatürk'ün güzel sanatlar alanında yaptığı en büyük hizmet; güzel sanatların bazı dallarındaki gelişmeyi imkânsızlaştıran engel ve yasakları ortadan kaldırmasıdır. Bunun bir örneği, yüzyıllarca yasak sayılmış resim ve heykel konusunda, daha Ocak 1923'te, takındığı tavırdır; "Dünyada medenî olmak isteyen herhangi bir millet, mutlaka heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Anıtların tarihî hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır". Nitekim İstanbul'da 1868'de ilk müze kurulmuş cumhuriyet döneminde "Güzel Sanatlar Akademisi"ne dönüştürülen "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane" 1883'de öğretime başlamıştı. Mühendislik, tıp gibi müzik alanında da Batı ile ilk temas askerlik yolu ile başlamış, 1831 de İstanbul'a gelen ünlü besteci Gatano Donizetti'nin kardeşi Giuseppe Donizetti bir askerî bando kurarak, Sultana bağlı "Mızıka-yı Hümayunda dersler vermiş. Atatatürk bu hareketleri sistemleştirerek sanatı devlet ödevleri arasına almıştır. Ankara'da 1920 de kurulan "Musiki Muallim Mektebi," 1936 da "Devlet Konservatuarı" haline getirilmiş, bu konservatuarın mezunları Türk Devlet Tiyatrosu, Devlet Operası ve Balesini oluşturmuşlardır. Gazi Eğitim Enstitüsünde resim-iş ve müzik bölümü açılmış, 1932 den başlayarak Halkevleri yolu ile güzel sanat çalışmaları Anadolu'ya yayılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının kurulması Güzel Sanatlar Akademisi'nin İstanbul Fındıklı'daki sürekli binaya kavuşturularak yurt dışından gelen öğretim üyeleri ile güçlendirilmesi, Dolmabahçe Sarayı Veliaht Dairesinin Atatürk'ün emri ile Resim ve Heykel Müzesi haline getirilmesi, Atatürk'ün şehircilikle yakından ilgilenişi, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde ve 1926 da Konya'da Eski Eserler Müzelerinin açılarak Selçuklulara ve di-

Levent Şahverdi Arşivi

ğer dönemlere ait Türk sanat eserlerinin derlenmesi önemli gelişmelerdir. Atatürk'ün başlattığı atılım her alanda değerli Türk sanatçılarının yetişmesini sağlamış, sanata ilgiyi arttırmış, dünyaya seslenebilen Türk sanatçıları yetiştirmiş. Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği Türk sanatçılarının kendi alanlarında kazandıkları başarılar olmuştur.

— IV —

Türkler, dünyanın en eski ve en büyük milletleri arasında yeraldığı ve birçok medeniyetler kurduğu halde, Avrupa yakın zamanlara kadar bir Türk kültür varlığını kabul etmemiş, Türk sanatı, İslam, Arab, İran ve Bizans sanatı içinde görülmüştür. Türk kültür ve sanatı ile ilgili çalışmalara esas hamleyi yaptıran en büyük Türk milliyetçisi olan Atatürk'tür. Gerçekten 1910'larda genç yazar Celal Esad Arseven'in İkdam Gazetesi için yazdığı "Türk Sanatı" başlığı taşıyan ve Batı dilinde olan ilk kitabın, H. Glück tarafından 1917'de basılarak ve çeşitli Türk devletlerindeki abideler arasında bağlantılar kurularak Türk sanatının bütünlüğünün vurgulandığını görüyoruz. Millî bir devlet kurmak hareketinin öncüsü olan Mutafa Kemal, Türk kültürü, sanatı, tarihi ve dilinin araştırılıp geliştirilmesi için harekete geçmiş, 12 Kasım 1924'de kurulan İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü'nün başına Türkolog M. Fuat Köprülü getirilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, kültür ve sanat konularındaki fikirlerini çeşitli vesilelerle ifade etmiş, 10. yıl Nutku'nda, "Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir... Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız... Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir... Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır" demiş. 22 Mart 1933 te Başbakan İsmet İnönü'ye yazdığı belgede gezdiği yerlerdeki müze ve eski sanat ve medeniyet eserlerine sahip çıkılmasını istemiştir. 10 Eylül 1929 günü Topkapı Sarayı'na gelip, Mecidiye Köşkü'nün kapalı bölümünde saklanan padişah tablolarını inceleyen ve Fatih'in portresine uzun uzun bakan, Mustafa Kemal, müdür Tahsin Bey'e "Bu resimleri sergileyip halka açmalısınız" demiş, 1934 yazında da Topkapı Sarayının yeni kütüphanesinde deri üzerine yapılmış haritaları incelerken, Piri Reis'in haritasının ABD'ye dağıtılmasını emretmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan, 1934'te "Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleşileri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir. Bu bir inkılâp hareketidir" diyen Atatürk'ün millî musikinin inkârı demek olan mutlak ve kati Batılılaşmayı değil, çok sesliğe geçişi de amaçlayan çağdaşlaşmayı önerdiğini, 1935'de Ankara'da bir devlet konservatuarının kurulmasını gerçekleştirdiğini ve ömrünün son yıllarında Batı'nın müzik akademilerinden mezun olup çağdaş tekniklerle çok sesli eserler veren ve "Beşler" olarak anılan Cemal Reşit Rey, Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun ve Necil Kâzım Akses'in bazı eserlerini dinleyerek, oluşturduğu hareketin ürünlerini bizzat gördüğünü biliyoruz.

Bülent Tarcan'ın, İlhan Usmanbaş'ın ve daha sonra genç kuşak bestecilerimizin eserleri, genç kuşak icracılarının, orkestra şeflerimizin opera sanatçılarımızın verdikleri resitaller, konserler, katıldıkları operalar, yönettikleri orkestralar, çok sesli koro yarışmalarında elde ettikleri başarı, Atatürk Cumhuriyeti'nin günümüz sanatında göğsümüzü kabartan çağdaşlaşma örnekleridir.

— V —

Başarılı bir işadamı olmak yanında, derin bir kültür ve sanat bilgisine sahip aydın olmak niteliğini de taşıyan Dr. Nejat F. Eczacıbaşı'nın önayak olması ile memleketimizin kültür ve sanat hayatına kazandırılan Uluslararası İstanbul Festivali, 15 Haziran 1987 günü açıldı ve bu şölen 31 Temmuz 1987'ye kadar devam etti. 1973'de başlayan ve 14 başarılı yılını süreklilik ve gelişme çizgisini aksatmadan sürdüren Uluslararası İstanbul Festivali'nin bu dönem içinde 45-50 ülkeden 20.000 kadar yerli ve yabancı sanatçıya ev sahipliğini ettiğini ve seviyesinden fedakârlık yapmamasına ve kolay ve kestirme yollara girmemesine rağmen çoğu "kalite arayan" ve "zor beğenen" izleyicilerin sayısının da 2.5 milyon kişiye yaklaştığını görüyoruz. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın himayesinde "İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı" tarafından düzenlenen Uluslararası İstanbul Festivali başarısındaki esas şeref payının ise kültür ve sanat alanında da gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı öngören "Atatürkçü çağdaşlaşma"ya ve onun ölümsüz lideri Mustafa Kemal Atatürk'e ait olduğu inkâr edilemez. Nitekim vakıf müdürü Sayın

Levent Şahverdi Arşivi

Aydın Gün'ün bir büyük gazetemizde yayınlanan röportajında; "Ulusal kültürümüzün bütün dallarını devrimlerimizin ulaştırdığı düzeyde, dünya kamuoyuna tanıtmak üzere, uluslararası nitelikte kültür ve sanat şenlikleri düzenlemek, Türkiye ile birlikte bütün ulusların, müzik, opera, bale, tiyatro, sinema ve plastik sanatlar alanlarındaki yaratıcı güçlerini de programlarında değerlendirmek yolunda uygulama yapılmıştır" denilmiş, programa alınan sanatçılar ve topluluklar büyük titizlikle seçilmiştir.

Uluslararası İstanbul Festivali'nin yeni iki hamlesinden biri; bu yıl bir "Uluslararası İstanbul Plastik Sanatlar Şenliği" düzenleyerek ülkemizdeki plastik sanat dallarına uluslararası ilgi çekmek ve sanat ortamını ülkemize getirmek, diğeri ise; yine Dr. Eczacıbaşı'nın girişimi ile, ayrı bir vakıf kurularak, İzmir'de de bir festival başlatmak kararıdır. Memleketimizde Atatürkçü çağdaşlaşmanın yarattığı sanat birikim ve ortamı; sanatçılar, galeriler, koleksiyoncular, alıcılar, resim ve heykel müzeleri, güzel sanatlar fakülteleri ve özellikle vefalı izleyiciler gibi çeşitli unsurlardan oluşmakta ve geniş halk kitlelerine giderek yayılmaktadır. 15. Uluslararası İstanbul Festivali'ne ait bilet rezervasyonlarının yapılmaya başlandığı 11 Mayıs 1987 günü Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi önünde oluşan binlerce kişilik kalabalığın ortalama olarak 4 saat süre ile kuyrukta beklediklerini görenler ve bilenler, İstanbul Festivali'nin çoğu gençlikten oluşan geniş kitlelere yayıldığını ve Türk seyircisinin "İstanbul Festivali'nin ilk 5-6 festivalden biri olduğu" kanaatine katıldığını ortaya koymaktadır, gerçekten, son çeyrek yüzyıl içinde, iletişim alanındaki gelişmenin etkisi ile Türkiye'de de dünyadaki sanat anlayışını günü gününe izleyen bir "sanatçı ve izleyici kuşağı" oluşmuş, başlangıçta bizde devletin yönlendirdiği dış ilişkiler, artık sanatçının kişisel çabası ile gerçekleşen bir olay olmuştur. İstanbul Festivali'nin diğer olumlu yönü ise, bağnazlık yapmayarak, "bugünün değerleri" ile "geçmişin değerleri"ni biraraya getirmesidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK İNKILÂPLARINDA LÂİKLİK *

Prof. Dr. NECAT TÜZÜN

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün inkılâplarından birisi olan lâik hukuk devleti, konumuzun temelini teşkil etmektedir.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini insan haklarına dayalı millî, demokratik ve lâik sosyal hukuk devleti esasları üzerine inşa etmiştir. Lâik devlet idaresi inkılabının daha iyi anlaşılabilmesi için, bazı kelimelerin üzerinde kısaca duralım. İnkılâp kelimesi toplumun esas yapısını değiştiren bir tekâmülü ifade eder. Toplumun esas yapısına deyinmeden yapılan tekâmüle ise evrim denir. İnkılâp kelimesine Fransızcada "Rèvolution", evrim kelimesine de "Evolution" denir.

Lâik kelimesinin aslı Yunanca "Laikos" kelimesinden gelmektedir. Latinceye "Laicus", Fransızcaya "Laic, Laique" olarak intikal etmiş, Türkçemize de okunuş tarzına sadık kalınarak geçmiştir. Lâik kelimesine bağlı iki kelime daha vardır: Lâisizm ve Lâiklik.

Lâisizm: Lâik fikir akımlarının savunmasını üstlenmeyi ifade eder.

Lâiklik: Sosyal hayatta din kurallarına tabi olmayan hukuk anlayışını ifade eder.

Lâiklik, batı memleketlerinde olduğu gibi bizde de Cumhuriyetle birlikte pozitif hukuk alanına girmiş, devlet idaresini ve toplumsal kurumları dinî kuralların tesirinden tamamen uzaklaştırmıştır. Bu bakımdan lâiklik kelimesi bir hukuk terimi olarak kabul edilmelidir. Vedel, Walin ve Duguit'in lâikliği, dinî yetki ve alanı dışında sayan devlet tanımı, Prof. A. F. Başgil, Prof. S. S. Onar, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Prof. Dr. Bülent Daver ve daha birçokları tarafından da aynı anlamda ifade edilmiş, din işlerinin doğrudan doğruya kişileri ilgilendiren bir konu olduğu, dinî inanç ayrımının yapılmaması, devletin dinî esaslardan ayrı kurulup icra edilebileceği, kanunlar yapılırken dinî kuralların dışında kalınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Din, insanı Tanrıya yaklaştıran inanç ve ibadettir. (Fr. Religion). Robert lugatinde din; "İnsan ruhunu Tanrıya yaklaştırma amacını güden

* 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Ankara'da yapılan Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

ibadet" olarak, Larousse'de; "İnsanların Allaha ibadeti, Allaha karşı mükellefiyetlerini ifade eder" diye tanımlanmıştır. Ansiklopedik Hukuk Sözlüğünde ise din; "Kutsal varlıklara bağlılık ve inanç" olarak tanımlanmıştır.

Din, insanı doğanın maddî yaşantısının üstüne çıkartan bir duygudur. Din, insanın Tanrıya bağlılığını ifade eder. Tanrı, maddî dünya üstünde tek olan, ebedî, değişmez, herşeye muktedir bir güce sahiptir. Din kelimesini lugat anlayışında birleşilen nokta, maddî dünya üstünde düşünülmesidir. Kural ve fonksiyon bakımından aradaki fark cemiyetin değişen ihtiyaçlarıyla artar. Toplum hayatı dinamiktir, değişikliklere uğrar. Din ise, mahiyeti itibariyle statiktir, sabittir. Cemiyetin ihtiyaçlarına uygun olarak din kurallarını değiştiremeyiz, aksi halde dinî kuralların kutsallığı zedelenir. Din kuralları Tanrı buyruğu olarak kabul edilir. Hukuk kuralları ise kanun yapıcılarının, insanların eseridir. Hukuk kurallarının müeyyidesi, öz Türkçe olarak ifade edecek olursak yaptırımı, bu dünyadadır. Din kurallarına aykırı harekette esas olarak dünya hayatından sonra, bir başka deyimle öbür dünyada, cezalandırmaya inanılır. Hukuk kurallarına uymamanın cezası ise bu dünyada çekilir.

Hukukta hak, objektif hukukun kişiye sağladığı yetki iken, dinde hak, Tanrının kişiye verdiği atıfettir. Bir lütuftur. Bu sebeplerden dinî kurallar ile hukuk kurallarının ayrılması zorunlu olmuştur.

LÂİK DEVLET ANLAYIŞININ GELİŞMESİ

a) Batıda: Hristiyanlıktan evvel devlet sistemi teokratikti, krallar ilâh sayıldıkları için kudretli idiler, bundan dolayı tek bir otoritede din ve siyaset birleşmişti. Hukuk da dinden bir parça olarak düşünülür ve tatbik edilirdi. Eski Yunan sitelerinde ve Roma'da hristiyanlığa kadar aynı usul devam etmiştir.

Hristiyanlık devrinin başlarında, din doğrudan doğruya vicdana, ruha hitap eden, insanların bu yolda inanç ve mutluluklarını temin eden bir yol olarak benimsetiliyordu. Hristiyanlığın yayılmaya başladığı tarihlerde, idarî otoriteler bu anlayışa karşı her türlü caydırıcı tedbirler alıyorlardı. Fakat, Hristiyanlığın yayılmasını önleyemediler. Kiliseler ruhani iktidarın, dünya iktidarından üstün olduğu iddiasını geliştirerek idarî iktidara sahip olmak istiyorlardı, bundan dolayı papa ile imparator ve kralların arası açıldı. Kilisenin amacı bir bakıma Tanrı devletini kabul ettirmekti. Önceleri İmparator ve krallar kilisenin nüfuzundan çekinip dinî liderleri büyük

Levent Şahverdi Arşivi

yetkilerle yanlarına almakta yarar gördüler. Ancak 13. asırda idarî otoriteler, kiliseleri kendilerine tamamiyle bağlamayı başardılar.

15. asırda lâik fikir hareketi gelişti. Bu gelişmede Hümanizma ve Rönasans hareketleri büyük rol oynadı.

17. asırda Descartes'ın varolma, akılcılık felsefesi katolik kilisesinin kalıplaşmış verilerine karşı mantığı hâkim kıldı. Bu asırda bir taraftan da rasyonalizm ile ampirizm çekişmesi doğdu. Ampirizm deneye önem verirken, rasyonalizm deneye başvurmadan evrensel ve ebedî gerçeği aramayı esas tutuyordu. Ampirizm, daha çok benimsendi ve yayıldı. Bu şekilde din, daha ziyade insanların inançlarında kalıp, bu inançlara saygılı olmayı öngördü, idare işlerine karışması önlendi.

1789 Fransız ihtilâli sonucu, insan ve vatandaş hakları beyannamesinde; "Hiç kimse dinî dahi olsa inançlarından dolayı kınanamaz" denmişti.

18. ve 19. asırda millî hukuk sistemleri din kalıbından tamamen kurtuldu, millî irade hâkimiyeti lâik idare fikrini kabul ettirdi. Devletin dini inançlarına karşı tarafsız kalması sağlandı. Din kurallarının metafizik anlayışı yanında maddeye dayanan dünya anlayışı hâkim olmaya başladı. Bu sayede sanayileşmeye de yön verilmiş oldu.

b) Osmanlı İmparatorluğunda: 19. asıra kadar her konu dinî görüş çerçevesinde mütalaa edilmiş, ancak 19. asırda fıkıh yanında batıdan intikal eden tıp, kimya, matematik ve felsefe gibi konulara da yer verilmiştir. Bu konular normal olarak dinî kuralların dışına çıkmıştı. Fakat devlet idaresi ve hukuk kuralları din anlayışı içinde kaldı.

Osmanlı İmparatorluğunda Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethi ile son Abbasi Halifesini İstanbul'a getirip bir törenle halifeliği devralması Osmanlı Padişahlarına ruhanî güç katmış ve bir bakıma teokratik devlet idaresi sistemi yerleşmişti. Devlet işleri bu şekilde şeriatın hâkimiyeti altına alınmış oldu.

Tanzimat devrinde bazı ilerici adımlar atılmışsa da, bu daha çok azınlık hukukunun korunmasını amaçlamak maksadı ile yapılmıştı. Nitekim, 1839 Tanzimat Fermanında mezhep farkı değil, yeterlik esasının göz önünde tutulacağı vaad edilmişti. Ancak, 1878 Anayasasında, iktidarın malikinin padişah, kaynağının da Allah olduğu açıkça belirtilmişti. 1856 tarihli Islahat Fermanında da şeriat hükümlerine sadık kalınmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun devlet idaresinde, iki önemli faktör görülüyordu: Birisi saltanat, diğeri ise hilâfetti.

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYET DEVRİ

Saltanatın kaldırılmasında ilk aşama 20 Ocak 1921 tarihli anayasadadır. Bu anayasanın birinci maddesi ile hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, ikinci maddesi ile icra kuvveti ve teşrii yetkinin milletin tek ve hakikî temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz ettiği belirtilerek, devlet idaresi dinî ve sultanî rejimden kurtarılmış oldu.

Büyük Millet Meclisi 1922 tarih ve 308 sayılı kanunla da saltanatın kaldırıldığını teyit etti. 1921 Anayasasında hilâfet zımnen kabul edilmişti, ancak otoritesi kaldırıldığı gibi halifenin de irsen gelmeyip Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesi öngörülmüştü. Büyük Millet Meclisi 313 sayılı kararı ile halife olarak Abdülmecit Efendiyi seçti.

29.10.1923 tarihli kanunla Cumhuriyet ilân edilmiş, devlet idaresi dinî esaslardan tamamen ayrı tutularak, devlet egemenliğinin kaynağı kayıtsız ve şartsız millete ait kılınmıştır. Bu kanundan altı ay sonra kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun ilk maddesinde, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" denerek millî şuurumuzun esası belirlenmiş, bundan sonraki anayasa değişikliklerinde de bu ilkeye sadık kalınmıştır.

Büyük Millet Meclisi 3 Mart 1924 tarihinde Hilâfeti, Şeriye ve Evkaf Vekâletini kaldırdı. 1924 tarihli Anayasada devlet dininin islâm olduğu yazılı idi. 9 Nisan 1928 tarihli Anayasa değişikliğiyle bu hüküm de kaldırıldı.

Hilâfetin kaldırılmasının sebeplerinin başında bu işin saltanat ile karıştırılmasını, tekrar sultanlığın getirilmesini önlemek ve devleti teokratik idareden tamamen kurtarmak geliyordu. Esasen halifeliğin bütün müslüman devletlerce de tanınmadığı bir gerçekti. Fas, İran, Afganistan gibi devletler Osmanlı Padişahlarının halifeliğini tanımamışlardır. Halifeliğin memlekete getirdiği siyasî bir fayda da zamanla kalmamıştı.

1961 ve 1982 tarihli Anayasalarımız da aynı prensiplerin korunmasını amirdir. Lâiklik esasına aykırı hareketler men edilmiş, din istismarını önleyici tedbirler getirilmiş, lâik Cumhuriyet ilkeleri hâkim kılınmış, inkılâp kanunlarının korunması ön görülmüştür.

Siyasî Partiler Kanunu'nun da 92.-96. maddeleri, lâiklik esaslarının değiştirilemeyeceği, halifeliğin yeniden kurulmasına teşebbüs edilemeyeceğini amirdir. 1982 tarihli Anayasamızın 24/5. maddesinde "Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa,

Levent Şahverdi Arşivi

din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" hükmü getirilmiştir.

Lâik ilkeler, devlet idaresi ile diğer sosyal kuruluşları din anlayışından ayrı tutar, kişileri dinî inançlarında serbest bırakır.

Lâiklik anlayışı, devlet idaresi ile birlikte hukuk, eğitim, dil alanlarını da kapsar.

HUKUKUN LÂİKLİĞİ

Hukukun lâikliği denince, başta kanunların dinî esaslardan ayrı olmasını temin akla gelir. Atatürk 1 Mart 1924 tarihli Meclis toplantısındaki söylevinde: "Mühim olan nokta adlî telâkkimizi, adlî kanunlarımızı, adlî teşkilâtımızı, bizi şimdiye kadar şuuri, gayri şuuri tesir altında bulunduran asrın icabatına gayrı mutabık revabıttan bir an evvel kurtarmaktır. Millet seri ve katî adaleti temin edecek usulleri istiyor" demiştir.

Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları'nda: "Hukukî Türkçülüğün gayesi Türkiye'de asrî bir hukuk vücuda getirmektir. Bu asrın milletleri arasına geçebilmek için en esaslı şart, millî hukukun bütün şubelerini teokrasi ve klerikalizm (Allahın vazı) bakiyelerinden büsbütün kurtarmaktır" demek suretiyle hukukun ne olması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

ADALETİN DAĞITILMASINDA LÂİKLİK

Adaletin yerine gelmesi için başlıca iki önemli kıstas vardır. Birisi yazılı veya yazısız hukukî mevzuatın toplumun o günkü ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olması, diğeri ise, hukukî mevzuatı uygulayacak kişilerin olaylar ve sorunlar karşısında objektif esaslara göre karar verebilmeleridir.

Dinî esaslara göre düzenlenen hukuk kuralları, değişiklik kabul etmeyeceği için, toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmiştir. O halde, hukukî mevzuatın din kurallarından ayrı tanzim edilmesi ve bu kuralları uygulayacak kişilerin de geniş görüş açısına sahip bulunmaları gerekir.

Batıda kilise mahkemeleri çoktan tarihte kaybolmuşken, Osmanlı İmparatorluğunda bu mahkemelere paralel şer'i mahkemelerin devamı makul görülemezdi. İkinci Meşrutiyette şer'i mahkemeler adliye nezaretine

Levent Şahverdi Arşivi

bağlanmış, fakat dinî nitelikleri devam etmiştir. 3 Mayıs 1840 tarihli ceza kanunnamesinde ve 9 Ağustos 1858 tarihli Fransız Ceza Kanunundan alınan kanunda, lâikliğe doğru bir adım atılmışsa da, gereken aşamayı gösterememiş, kısır kalmıştır.

Medenî Hukukun özünü teşkil eden Mecelle de dinî kaynaklara dayanmıştı.

1860 yılında bir ileri hareket olarak Ticaret Mahkemesi kurulmuş ancak, ticarî davaların, hâkimi kadı olan mahkemelerin de açılması önlenememişti.

Tanzimat devrinde müslüman ve hıristiyanların hak eşitliğinin kabul edilmesi ile ilgili Hattı Hümayun ve Islahat Fermanları lâikliğe bir başlangıç olarak kabul edilebilirse de, toplum ve idarenin teokrasiden ayrılamamaları sebebiyle başarılı olamamıştı. Cumhuriyet devrine kadar olan hukuk sistemi bu sebeplerle zamanın ihtiyaçlarına cevap veremez olmuştu.

Bütün ihtiyaçları karşılayacak mevzuat, ancak, lâiklik esaslarına uygun olarak hazırlanabilirdi. Atatürk müteaddit konuşmalarında bu hususa temas ediyordu.

Yeni Cumhuriyetin kurulması ile laiklik esasları benimsenmiş ve Medenî Kanunun kabul edilmiş olmasıyla Türk tabiyetinde olan herkesin dinî inançlarına bakılmaksızın eşit olarak medenî haklara kavuşmuş olmaları dolayısıyla Lozan Antlaşmasının 42. maddesinde kabul edilen azınlıklara yönelik vaadler önemini kaybetmiştir. Ekalliyetler de bu kanunun kendilerine tatbik edilmesini istemekle bu konu da kapanmıştır.

Medenî Kanunun gerekçesinde "Muasır medeniyet almak ve benimsemek kararıyla yürüyen Türk Milleti, muasır medeniyeti kendisine değil, kendisi muasır medeniyetin icabatına her ne pahasına olursa olsun ayak uydurmak mecburiyetindedir.

Yaşamak kararında olan bir millet için bu şarttır. Evet, lâik hukuk, Türk inkılâbının vazgeçilmez temeli geri dönülmez esasıdır ve böyle kalmalıdır" denmiştir. Medenî Kanunun bu kural içinde kabulü ile çağdaş özel hukuk anlayışı memleketimize getirilmiştir.

Medenî Kanun aynı zamanda Türk kadınına gereken mevkiyi de vermiştir. Bunlardan bazılarını mukayeseli bir biçimde sunmaya çalışalım: Dinî kurallara göre, itaatsizliği görülen kadına kocası nasihat eder fakat, sonuç alamazsa dövebilir ve keyfi olarak boşayabilirdi. Boşanma hakkı

Levent Şahverdi Arşivi

prensip olarak erkeğe tanınmıştı. Medenî Kanunla evlilikte kadın erkek eşitliği kabul edildi. Eski hukukta erkek dört kadınla evlenebilirdi. Bu poligami esası Medenî Kanunla terkedilmiş, erkeğin bir kadınla evlenebileceği esası kabul edilmiştir. Eski hukukta kadının mallarını yalnız koca idare etmek hakkına haizdi. Medenî Kanunla beraber mal ayrılığı esası getirildi. Bugün için kadın kendi malının hâkimidir. Boşanma bakımından da erkek ve kadın arasında bir fark kalmamıştır. Miras bakımından kadına nazaran erkeğin iki hisse fazla alması usul ve şekli kaldırılmış, eşit hisse esası hâkim kılınmıştır. İslam hukukunda bir kadının şahadeti makbul olmazdı, ancak iki kadın bir erkeğin yerini tutabilirdi. Bu fark da kaldırılmıştır. Çocuk üzerinde yalnız babanın velayet hakkı vardı. Bugün için bu hak anneye de verilmiştir. Vekâleten evlenme usulü de kaldırılmış, resmî nikâh usulü getirilmiştir. Ancak, resmî nikahtan sonra dinî nikâh yapılmasına da mani olunmamıştır. Medenî kanunla kadın medenî haklarını kullanma ehliyetine (fül ehliyetine) kavuşmuş şahsiyet sahibi olmuştur.

LÂİK YARGI ORGANLARI

Adaletin yerine getirilmesinde görevlendirilenlerin objektif kıstaslarla hareket edecek tarafsız kimselerden seçilmesi gerekir. Din kurallarını cemiyetin diğer kurallarına tercih edebilecekleri için, yargıda objektif kıstaslardan uzak kalabilirler. Bu sakınca Osmanlı İmparatorluğu devrinde islam dininin icaplarını yerine getirmek için kurulan, şer'iye mahkemelerinde görülmüştür. Tanzimatla birlikte bu mahkemelerin yanında nizamiye mahkemeleri kurulmuşsa da, toplumun ihtiyaçlarını karşılayamamışlardır.

Cumhuriyetin ilânından sonra mahkeme teşkilâtlarının yenilenmesi ile adalet herkese tarafsız bir ölçü ile uygulanmaya başlandı. Adlî teşkilâtımızın lâikleşmesi kanunlarla paralel bir şekilde ele alındı. 5 Kasım 1925 tarihinde Atatürk tarafından Ankara Hukuk Mektebi açılarak, yeni hukuk mevzuatında eleman yetiştirilmesi sağlandı. Atatürk, Hukuk Mektebinin açılış konuşmasında: "... Bütün kanunların dünyevî ihtiyaçtan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle mütemadiyen tebeddül ve tekabül etmesi esas olan dünyevî bir zihniyeti idareye mabihülhayat addeylemiştir" demek suretiyle adalet duygularını tatmin edecek elemanların bakış açısına ışık tutmuş, yol göstermiştir. Atatürk ileriye doğru değişmeleri göz önünde tutarak dünya ihtiyaçlarını karşılamak idealinin benimsenmesini istemiştir.

Medenî kanundan sonra diğer kanunlar da lâiklik esasına göre düzenlenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

LÂİK ÖĞRETİM

Lâiklik prensibi, öğretim programlarının lâikliğiyle öğretim elemanlarının lâik düşünce sahibi olması şeklinde görülür.

a) Öğretim elemanlarının verdikleri derslerde, din konusunda tarafsız davranmaları, dinî inançlara saygılı olmaları gerekir.

b) Ders programlarının da dinî esasların dışında hazırlanması icap eder.

Cumhuriyetin ilânı ile beraber memleketimizde bu hususlarda azamî titizlik gösterilmiş, lâik öğretim Türk bünyesine mal edilmiştir.

Atatürk 25 Ağustos 1925 tarihinde, Ankara Öğretmenler Birliği Genel Kongresinde "Millî ahlâkımız, medenî esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır... Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür nesiller ister" demiştir. 22 Eylül 1925 tarihli Samsun İstiklâl Ticaret Mektebindeki konuşmasında "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak, gaflettir, dalalettir" demiştir. Atatürk'e göre lâik eğitim akılcı, gerçekçi, tecrübeli bir öze dayanır.

677 sayılı 1925 tarihli kanun ile dinî inancın kötüye kullanılması da önlenmiştir. Bu kanunla halkı din perdesi altında yanlış eğitime sevk eden ve taassuba iten tekkeler, zaviyeler kaldırılmıştır. Bilumum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nahiplik, halifelik kaldırılmış, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gaipten haber verme ve murada kavuşturma maksadıyla muskacılık yapmak yasaklanmıştır.

Atatürk'ün Türk Milleti ile beraber gerçekleştirdiği bütün devrimlerde olduğu gibi lâiklik ilkeleri de memleketimizde vazgeçemeyeceğimiz bir inanç oluşturmuştur.

Bu inancın gelecek nesillere de intikalinde bizlere büyük görevler düşmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

MODERN EĞİTİM İLKESİ OLARAK EĞİTİM BİRLİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMALAR

Prof Dr. HAMZA EROĞLU

3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile, eğitim birliği bir sistem olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Yeni Türkiye'nin kültür hayatında çok önemli bir aşamayı başarıya ulaştıran Tevhidi Tedrisat Kanunu, aslında büyük bir kültür hamlesidir[1]. Eğitimin birleştirilmesi ile, özellikle XIX yüzyıl sonlarından beri Türkiye eğitiminde görülen medrese ve mektep diye devam eden ikiliğe son verilmiştir. Dinin devlet işlerinden ayrılması, daha doğru deyimle dinî otoritelerin devlet otoritesinden ayrılmasına paralel olarak öğretimin de lâikleştirilmesi bu kanunla sağlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet kuşaklarının hurafelerden ve yabancı fikir ve tesirlerden uzak, millî bir terbiye sistemi ile yetiştirilmesi imkânı da elde edilmiştir. Millî terbiye sistemi ile yetiştirilme, millî kültür birliğinin de vücut bulmasına imkân vermiştir.

Öğretim kurumlarının birleştirilmesi ve bir millî eğitim sisteminin uygulanması ülkenin bütünlüğü ve birliğine de hizmet etmiştir. Kanun gerekçesinde de belirtildiği gibi, "bir millet fertleri ancak bir eğitim görebilir; iki türlü eğitim bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise his ve fikir birliğine ve tesanüt gayelerine tamamiyle aykırıdır"[2].

Tevhidi Tedrisat Kanunu, bir kültür hamlesi sağlamakla beraber, zaman içinde daha çok gelişen fikir hareketleri ile de değerini daha çok topluma kabul ettirmiştir. Bu günkü anlamı ve değerlendirmesi ile eğitimin

[1] İhsan Sungu, Tevhidi Tedrisat, Belleten, C. II, Sayı 7/8, Ankara, 1938, s. 397-431.

Şerafettin Turan, Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi), Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri, Ankara, 1972, s. 79-84.

Seçil Akgün, Tevhidi Tedrisat, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, M. E. B., İstanbul, 1983, s 37-48.

Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982, s. 45-61.

[2] Şerafettin Turan, Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi), Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri, (9-10 Kasım 1967), Ankara, 1972, s. 84.

Levent Şahverdi Arşivi

birliği ilkesi, modern eğitimin, eğitim sisteminin bir temel ilkesi olmuştur. Daha kapsamlı bir hüviyet kazanan eğitimin birliği ilkesi, zamanla mevzuatımızda da değer kazanmış, siyasî iktidarların politik uygulamalarına da yön vermiştir.

Eğitim ve öğretim her şeyden önce bir kamu hizmetidir. Halkın eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen vazifesidir. Eğitim, devlet eliyle görülmesi gerekli bir kamu hizmetidir. Bu hizmet ya bizzat devlet eliyle görülür veya devletin gözetim ve denetiminde bulunur.

Eğitim hizmeti örgün ve yaygın olmak üzere ikiye ayrılır. Örgün eğitim kendi içinde kademeli bir eğitim düzenini ifade eder. İlk (temel), orta ve yüksek öğretim olarak belirlenir. Bu kademeler birbirleri ile bir bağlılık ve birlik içinde bulunurlar.

Eğitim kişilere, doğal ve toplumsal çevrelerini tanımak ve bilinçli hareket etmek olanağını vererek onların birey olarak refah ve mutluluğunu artırır. Eğitim, kişileri toplum hayatına ve şartlarına uygun insanlar olarak yetiştirir ve onların toplumsal ve siyasal hayatta yapıcı bir unsur olarak görev almasını sağlar.

Eğitim önce bir sistemdir. Bunun toplum içindeki yerini belirtmek gerekirse, eğitim sistemi toplum sisteminin bir parçasını, o'nun bir alt yapısını teşkil eder.

Eğitim sistemi ile toplum sistemi arasındaki ilişki, eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmesi, toplumların özelliğini taşıması ile belirlenir.

Eğitime bir sistem olarak bakış, örgün ve yaygın eğitim biçimlerini bir bütün olarak ele almayı zorunlu kılar. Örgün ve yaygın eğitimin her zaman birbirini ikame edilebilecek alternatif eğitim biçimleri olarak düşünülmesini gerekli kılar.

Eğitimin bütünlüğü ilkesi, örgün eğitim sistemi içindeki kademeler ve kurumlar içinde geçerlidir. Çeşitli kademelerin birbirini tamamlayıcı bir bütünlük içinde işlemesi ve kurumlar arasındaki statü ve yapı farklılıklarının sadece görev farklılığını yansıtması sonucu olduğu sistemin özelliklerinden ileri gelmektedir.

Eğitimi bir sistem olarak ve bütün fonksiyonları ile ele almak gereklidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğitim sisteminin tanımında aşağıdaki unsurlara yer verilir.

1. Yetiştirme Fonksiyonu

Yetiştirme fonksiyonu eğitimin temel unsurlarından biridir.

Yetiştirme alt sistemi kendi içinde ilk (temel), orta ve yükseköğrenim gibi kademelere ayrılır. Bu kademeler birbirlerini etkilemekte ve bu etkileşim kademelerin birbirlerine bağlanmasında uygulanan nicelik ve nitelik kontrolleri ile gerçekleşmektedir.

2. İstihdam Fonksiyonu

Eğitim fonksiyonu sadece kişilerin yetiştirilmesi ile yetinmez. Sistemden çıkan kişilerin toplumda ne yapacaklarını, nasıl kullanılacağını da öngörür ve izler. Sistem gereği, kalkınma ile yetiştirme amaçları arasında karşılıklı tutarlılık sağlamak için gereken çaba gösterilir.

3. Bilgi Üretme Fonksiyonu

Eğitim sistemi sadece bilgi aktarma işini yapmaz, aynı zamanda bilgi de üretir. Araştırma yoluyla bilgi üretme görevi sistemin bir parçasıdır. Bilgi üretme fonksiyonu toplumda gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlar.

4. Plânlama ve Reform Fonksiyonu

Eğitim sistemi görevlerini toplum sistemi içinde yerine getirir.

Toplum sistemine, yeni çevreye uymak ve görevlerini bu uyum içinde yapmak üzere hedef tesbit etmek ve değişen şartlara göre hedef değiştirmek plânlama ve reform fonksiyonunun tabiî bir sonucudur. Uyum, hedef saptama ve hedef değiştirme sistemin devamlı unsurları arasındadır. Plânlama, bu sistem içinde zorunlu ve devamlı bir görevin sistemli ve örgütlü bir biçimde yerine getirilmesi demektir. Araştırma ve geliştirmeye dayanan devamlı reform görevinin de aynı biçimde teşkilâtlanması gerekir[3].

[3] T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Reformu, 7 Nisan - 31 Ağustos 1971, 2 inci baskısı, Ekim 1971, Ankara.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Reformunda Strateji ve Yöntem, Haziran 1971, Ankara.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Reformunda Strateji ve Yöntem ile ilgili eleştirileri değerlendirme raporu, (Tarih yok), Ankara.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğitim, sadece belirli yaş gruplarının bilgi edinmesi, beceri sağlamasını sağlayan sınırlandırılmış bir faaliyet de değildir. Eğitim sisteminin bir özelliği de eğitim sürecinin zaman içinde dağılımıdır. Bu da eğitimin devamlılığı ilkesini ortaya çıkarır.

Eğitimin bütünlüğü ilkesi, yükseköğretimin de bütünlüğünü gerekli kılar. Bir bütün olan yükseköğretim, üniversiteler ve onlara bağlı kurumlar tarafından yürütülür. Yükseköğretim, ortaöğretim kademesine dayalı ve yüksek seviyede insan gücü ihtiyacını karşılamakla görevli kuruluşlardır.

Modern eğitim ilkeleri, eğitimin birliğini ve bütünlüğünü öngörmekte, toplum ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde de teşkilâtlanmasını gerekli kılmaktadır. Eğitimin birliği ilkesi bugün için geçerliğini korumakla beraber, bu ilkeye ters düşen, uygulamalar ve gelişmeler, şüphe ve tereddütleri davet etmekte ve millî menfaatlerimizle bağdaşmıyacak bir durum yaratmaktadır. Eğitimin birliği ve bütünlüğü ilkesine ters düşen önemli iki konuyu ele alarak inceliyeceğiz.

1. Tevhidi Tedrisat (Eğitim Birliği) ve Yükseköğretim

Eğitim birliği ilkesine göre, örgün eğitim kademesi içinde ilk (temel), orta ve yükseköğretim birer öğretim kademeleridir.

Şu anda ilk ve ortaöğretim Millî Eğitim Bakanlığı eliyle bir kamu hizmeti olarak yerine getirilmektedir. Yükseköğretim ise birer Anayasa kuruluşları olan üniversiteler ve Yükseköğretim Kurulu tarafından yerine getirilmektedir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu da bu hususu düzenlemektedir.

Bizde yükseköğretimin başlıca temsilcisi üniversiteler olmuşlardır. Ancak üniversitelerin yanı sıra diğer yükseköğretim kuruluşlarının da varlığı müşahade edilmiştir.

Yeni Türk Devletinin kuruluşu ve İstanbul'un işgalden kurtarılması sonu, 1923 de eski "Harbiye Nezareti" binası Darülfünuna verilerek, 493 sayılı Kanunla İstanbul Darülfünunu kurulmuştur. Batı tipi kurulan ve bugün üniversite adını verdiğimiz bu müessese bilimsel özerkliğe sahip bir kuruluştu. Millî Eğitim Bakanı, Darülfünun da başkanı idi. Ancak bu başkanlığı, Bakan yerine "Darülfünun Emini" diye adlandırdığımız, bu günkü karşılığı ile rektör yapmakta idi. İstanbul Darülfünunu bilimsel özerkliğe sahip olmakla beraber, merkezî idarenin de vesayeti altında bulunmakta idi.

Levent Şahverdi Arşivi

1933 Üniversite İnkılâbından sonra, 1934 de kurulan İstanbul Üniversitesi, Türkiye'de kurulan yeni devletin siyasî rejimini ve idealini de yansıtan yükseköğretim kuruluşu idi.

1934 tarihli Üniversite Kanununa göre, üniversitenin yönetimi rektöre verilmiştir. Rektör üniversitenin temsilcisi değil, Millî Eğitim Bakanının temsilcisidir. 1934 üniversitesi, 1919 ve 1923 üniversitelerine (darülfünunlarına) nazaran bilimsel ve idarî özerkliği çok sınırlı kurulmuş bir müessesedir. Üniversitenin bu mahiyeti, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılmış inkılâpları ülkede yerleştirmeyi amaç edinmiş olmasından ileri gelmektedir.

Asıl üniversitelere gelişme ve genişleme imkânını veren Kanun, 4936 sayılı Türk Üniversiteler Kanunudur. Bu Kanunla üniversitelere bilimsel ve idarî özerklik verilmekte, üniversiteler ve buna bağlı fakülteler de tüzelkişiliğe kavuşturulmakta idi. 4936 sayılı Kanuna göre, birer kamu kurumu olan üniversitelerin diğer kamu kurumları gibi, bir bakanın emri altında bulunması tabiî ve zarurî idi[4]. İdarî vesayet sisteminin sonucu olarak üniversiteler Millî Eğitim Bakanının denetimi altında idi. 1950 - 1960 dönemi arası cereyan eden olaylar, 4936 sayılı Kanunun 115 sayılı Kanunla değiştirilmesine sebep olmuştur. 115 sayılı Kanunla Üniversitelerarası Kurulla Millî Eğitim Bakanının ilgisi kesilmiştir. Üniversite özerkliği ise merkezî idarenin dışında, Üniversiteye ayrı bir kişilik kazandırmıştır. 1961 Anayasasının 120 inci maddesi ile üniversiteler bazı çevrelerce, tamamen devlet gözetim ve denetimi dışında bulunan müesseseler olarak görülmüştür. Bu hüviyeti ile üniversiteler 1961 Anayasasının öngördüğü (m. 112) genel idare içinde yer alamayan bir müessese haline dönüştürülmüştür. Bu anlayışa göre, merkezî idarenin (yürütmenin) üniversite kuruluşlar üzerinde herhangi bir denetim hakkı yoktur. Onların her türlü işlem ve kararları idarî bir denetime tâbi değildir. Sadece kanunların öngördüğü hallerde, yargı denetimine tâbidir. Devletin herhangi bir kuruluşu, rektörlerin isteği olmadıkça, suç sahasına giren eylemler bakımından dahi üniversitelere müdahale edemez, üniversite sahasına giremez. Kısaca polis, üniversiteye giremez. Bu tür bir üniversite anlayışı, devletin birliğini ve bütünlüğünü sarstığı gibi, o dönemde yürürlükte bulunan Cemiyetler Kanununa, Türk Ceza Kanununa, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununa da aykırı bulunmakta idi.

[4] 4936 Sayılı Kanunun gerekçesi BK. Ord. Prof. Dr. E. Hirş, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmeleri, c. II, İstanbul, 1950, s. 823.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hali ile üniversiteler, İdare Hukuku esaslarına aykırı olduğu gibi, öğretim sisteminin bir kademesini teşkil eden yükseköğretimle diğer kademeler arasında ilişkiyi koparmakla, eğitim hizmetini görmekle görevli Millî Eğitim Bakanlığı ile ilgiyi kesmekle de Tevhidi Tedrisat Kanunu hükümlerine de aykırı bulunmakta idi.

1968 den sonra cereyan eden olaylar, Üniversite Kanununun süratle değiştirilmesini gerekli kılmıştır. 1968 yılında masum öğrenci hareketleri olarak başlayan olaylar toplum düzenini şiddetle sarsmış ve memleketi felâkete sürükleme istidadını göstermiştir. Bu olaylar, 1961 Anayasasının 120 inci maddesinin değişikliğini zorunlu kıldığı gibi, 20.6.1973 tarih ve 1750 sayılı Kanunun da hazırlanmasına sebep olmuştur. Bir reform niteliği taşıdığı ifade edilen bu Kanunla, yeni bir takım ilkeler kabul edilmiş, Yükseköğretim Kurulu gibi kuruluşa da yer verilmiştir. Ancak bu Kanunun, Anayasa Mahkemesi tarafından 25.6.1973 tarihinde alınan bir kararla bazı maddeleri iptal edilmiş, Kanun ise amacından saptırılmıştır.

1750 sayılı Kanun esas itibariyle yükseköğretim bütünlüğü ilkesini getirmiş, yükseköğretimin toplum ihtiyaçlarına yönelmesi, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, yükseköğretimin plânlanmasını, devletin gözetim ve denetimini, öğretim ve öğrenim hürriyetinin güvenlik altına alınmasını ön görmüştür.

Ancak yükseköğretim birliği, üniversiteye bağlı olmayan, İktisadî ve Ticarî İlimler Akademileri, Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlı yüksekokullar sebebiyle gerçekleşememiştir.

1750 sayılı Kanun da, yükseköğretim sorunlarını çözmekte başarılı olamamış, 12 Eylül 1980 öncesi anarşik olaylar, üniversiteleri ve diğer yükseköğretim kuruluşlarını şiddetle sarsmış, üniversiteler ve diğer yükseköğretim kuruluşları bu olayların âdeta at oynattıkları alan olmuştur[5].

4.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, yükseköğretimin bütünlüğü içinde yükseköğretim kuruluşlarını birleştirmiş ve bir üst kuruluşun, Yükseköğretim Kurulunun yönetim ve denetimine tâbi tutmuştur.

[5] Prof. Dr. H. Ali Koçer, Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme, Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1979, s. 3-31.

Levent Şahverdi Arşivi

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, m.1 de ve ana ilkelerle ilgili 5'inci maddenin (e) bendinde eğitim ve öğretimde birliği ve bütünlüğü öngörmektedir.

1750 sayılı Kanun gibi 2547 sayılı Kanun da yükseköğretimin birliğine ve bütünlüğüne şeklen yer vermektedir. Ancak Kanun, yükseköğretimde birlik sağlarken, ilk ve ortaöğretimde de kopukluklara neden olmakta, öğretim hizmetini görmekle görevli Millî Eğitim Bakanlığını dışlamaktadır. Halbuki Millî Eğitim Bakanlığının 1739 sayılı ve 14.6.1973 tarihli Millî Eğitim Temel Kanununa göre, merkezî idare olarak yükseköğretim üzerinde de yetkileri vardır. Bu yetkiler öncelikle Millî Eğitim Temel Kanununun 1'inci maddesinde, Kanunun kapsamını öngören hükümlerde, ".....Devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar" denilmekle, bu yetki Millî Eğitim Bakanlığına tanınmaktadır.

Ayrıca aynı Kanunun 18'inci maddesi, "Türk millî eğitim sistemi örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki ana bölümden kurulur.

Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, temel eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar.

Yaygın eğitim, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar."

Bu hükmün ışığı altında yükseköğretimin örgün eğitim içinde, Türk millî eğitim sisteminin temel yapısı içinde yer aldığı görülmektedir.

Aynı Kanunun 37 inci maddesi ise, "yükseköğretim, millî eğitim sistemi çerçevesinde, öğrencileri lisans öncesi, lisans ve lisans üstü seviyelerinde yetiştiren bir bütünlük içinde düzenlenir.

Bu bütünlük içinde çeşitli görevleri yerine getiren ve farklı seviyelerde öğretim yapan kuruluşlar bulunur" hükmünü taşımaktadır.

Bu hükümde açıkça yükseköğretimin millî eğitim sistemi çerçevesinde öğrencilerini bir bütünlük içinde yetiştirdiğini öngörmektedir.

Bunun dışında 35'inci maddenin 1'inci fıkrasında da, "yükseköğretimin amaç ve görevleri, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak" denilmekle, millî eğitimin birliği ve bütünlüğü, modern eğitim sistemi anlayışı içinde ortaya çıkmaktadır.

Halbuki 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu Millî Eğitim Bakanlığını yetki dışı bırakmakla, Millî Eğitim Temel Kanununa aykırı hükümler ge-

Levent Şahverdi Arşivi

tirmekte ve aynı zamanda bizim 1924 yılında kabul ettiğimiz eğitimin birliği ilkesine de ters düşmektedir.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun bir de İdare Hukuku ilkelerine ters düşen önemli bir yönü vardır.

Anayasanın 123'üncü maddesine göre, "İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır".

Türk idarî teşkilâtı içinde merkezden yönetim ilkesine dayanarak merkezî idare, dar anlamda devleti temsil eder. Diğer idarî kuruluşlar da yerinden yönetim esaslarına göre ya hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşlarıdır veyahut mahallî yönden yerinden yönetim kuruluşlarıdır. Merkezî idarenin yerinden yönetim kuruluşları üzerinde idarî vesayet yetkisi vardır.

4936 sayılı Kanunun ilk metninde bu idarî vesayet yetkisi mevcuttu. Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye göre "4936 sayılı Üniversiteler Kanununda kabul edilen özerklik anlayışı ve üniversitelerin denetimi, demokratik esaslara uygun, rasyonel bir ölçüde idi".[6]Bugün yürürlükte bulunan 2547 sayılı kanuna göre merkezî idarenin üniversiteler ve Yükseköğretim Kurulu üzerinde idarî vesayet yetkisi mevcut değildir.

Gerek üniversiteler ve gerekse Yükseköğretim Kurulu kamu tüzel kişiliği bulunan kuruluşlardır. Açıkça hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşlarıdır. İdarî vesayet, idarî vesayete tâbi kuruluşlarda, alınan kararların tasdiki (onaylanması), iptali veya tehiri şeklinde tecelli eder. Görülen hizmet Millî Eğitim Bakanlığını ilgilendirdiğinden, bu alanda devlet tüzel kişiliğini Millî Eğitim Bakanlığı temsil ettiğinden, idarî vesayet yetkisinin bu Bakanlığa ait olması gerekir. Ortada değil Millî Eğitim Bakanlığının, genel olarak merkezî idarenin de hiçbir denetim yetkisi söz konusu olmamaktadır.

2547 sayılı Kanunun 6' ıncı maddesinin (c) bendinin sondan bir önceki fıkrasında, "Millî Eğitim Bakanı, gerekli gördüğü hallerde, Kurula (burada söz konusu olan kurul Yükseköğretim Kuruludur) katılır ve başkanlık eder" hükmü hiçbir değeri ve etkisi olmayan bir hükümdür. Yetkisiz bir

[6] Turhan Tufan Yüce, Üniversite ve Özerklik, Erzurum, 1971, s. 30.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Eğitim Bakanının Yükseköğretim Kuruluna başkanlık etmesi ise hiçbir anlam taşımamaktadır.

İdare Hukuku açısından bu gerçekleri ortaya koyarken, yükseköğretimin, millî eğitimin dışında ayrı bir örgüt eliyle düzenlenmesinin öğretimin birliği ilkesine ters düştüğü kadar, devletin idarî birliğine ve bütünlüğüne de ters düştüğünü belirtmek ve açıkça ortaya koymak gerekir.

Tevhidi Tedrisat Kanununun değerlendirilmesi açısından üzerinde durmak istediğimiz, açıklamaya çalıştığımız önemli bir konu da Tevhidi Tedrisat Kanununun bir inkılâp kanunu oluşu ve bu Kanunun 1961 ve 1982 Anayasalarında, esas itibariyle aynen yer almış olmasıdır.

1982 Anayasasının 174'üncü maddesinin, "Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılmaz ve yorumlanamaz" şeklinde ifade edilmiş olması, inkılâp kanunlarının diğer kanunlardan farklı bir özellik ve vasıfları bulunduğunu göstermektedir. Gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasalarının gerekçesi de, inkılâpların Anayasanın himayesine alındığını göstermekte ve Türk milletinin bu inkılâpların bilincine vardığı ifade edilmektedir.

Bu görüşün ışığı altında, Tevhidi Tedrisat Kanununu değerlendirecek olursak, bir bakımdan Anayasa hükümleri değerinde, Anayasa'nın temel ilkelerini teşkil ettiği sonucuna varılır. Tevhidi Tedrisat Kanununun günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumu ile Yükseköğretim Kurumunun yükseköğretimi ayrı bir öğretim kademesi olarak değerlendirmesi, Tevhidi Tedrisat Kanununa ters düştüğü bu açıdan da ifade edilebilir.

II.Tevhidi Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanunu ve İmam-Hatip Liseleri

Din sosyal bir olaydır; toplumun manevî ihtiyacını ve huzurunu sağlar. Din eğitimi de toplumun sosyal bir ihtiyacıdır.

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreselerin yerine getirdiği hizmeti mektepler üstlenmiştir. Din eğitimi alanında meydana gelecek boşluğun çaresi ise Kanunun dördüncü maddesi ile Millî Eğitim Bakanlığının İlâhiyat Fakültesi ile imam hatip mektepleri açılması ile sağlanacaktı.

Dördüncü madde aynen şöyledir:

"Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Dârülfünûnda bir ilâhiyat fakültesi tesis ve imâmet, hitabet gibi hidemâtı

Levent Şahverdi Arşivi

diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşâd edecektir".

Bu hükmün ışığı altında Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul Darülfünunda İlâhiyat Fakültesini ve imam-hatip okullarını açmıştır. Bir süre sonra kapanan bu kuruluşlardan sonra, 1949 yılında tekrar, Tevhidi Tedrisat Kanununun. 4'üncü maddesine göre bu kuruluşlar hizmete girmiştir. İmam-hatip okulları olarak açılan bu eğitim kuruluşları daha sonraları, imam-hatip liseleri hüviyeti ile meslekî ve teknik eğitim içinde yer almış bulunmaktadır. Meslekî ve teknik öğretimde öğrenci sayısı 1983 yılında 541.157 dir. Lise düzeyinde eğitim gören meslekî ve teknik öğretimin, klâsik liselerle karşılaştırıldığında yüzde olarak yeri bir hayli kabarıktır ve % 42 yi bulmaktadır. Meslekî ve teknik öğretim gören öğrencilerin % 40.64 ü ise imam-hatip liselerine mensuptur. Şu anda Türkiye'de 375 imam-hatip lisesi mevcuttur. 1982-1983 yılı istatistlik bilgilerine göre, öğrenci sayısı da 219.931 dir[7].

Ancak burada üzerinde önemli durulması gereken bir gerçek, imam-hatip liselerinin kapasitelerinin, toplumun ihtiyacının çok üstünde oluşudur. Bu durum ise eğitim plânlamasına ters düştüğü gibi, eğitim sisteminin bir parçası olan istihdam sorununa da ters düşer. Ayrıca imam-hatip liselerinden mezun olanlar, imam-hatip gibi mesleklere pek fazla teveccüh göstermemekte, hizmet için köylere ve küçük kasabalara gitmemektedirler. Bunun sonucu olarak da yeterli eğitim görmemiş kimseler tarafından din hizmeti yerine getirilmektedir. Bu tür bir davranış ise eğitim sisteminin amaçları ile bağdaşmamaktadır. Belirlenen hedefin dışında istihdam eğitim hizmetinin yerine getirilmesini engellemektedir.

İmam-hatip liseleri konusunda müşahade ettiğimiz bir diğer önemli nokta da, imam-hatip liselerinden mezun olanların, üniversite giriş imtihanlarına katılarak yükseköğretim imkânlarına kavuşmalarıdır. İmam-hatip liseleri mezunları yalnız ilâhiyât fakültelerine değil, üniversitelerin çeşitli fakültelerine girebileceklerinden, âdeta klâsik liselerle bir rekabet havası içinde bulunmaktadırlar. Bu durumun öğretimin birliği ve bütünlüğü ilkesini zedelediği gibi Tanzimattan sonra ikili mektep-medrese zıtlaşmasını da meydana getireceğinden çok tehlikeli görülmektedir.

Bunun ayrıca toplumda huzursuzluğa sebebiyet vereceği de tarafımızdan üzüntü ile müşahade edilmektedir.

[7] Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1985 s. 343-344.

Levent Şahverdi Arşivi

Meslekî ve teknik öğretimin amacı, esas itibarıyla ortaöğretimle, meslekî ve teknik eleman yetiştirerek toplumun ihtiyacını karşılamaktır. Meslekî ve teknik öğretimin içinde yeralan imam-hatip liseleri ise bu amaçdan uzaklaşmakta, üniversitelere girmek imkânlarına da kavuşarak üniversite giriş yollarını kısmen de olsa tıkıyarak üniversiteye girişte yığılmalara sebebiyet vermektedir. Şayet imam-hatip liselerine sadece, ilâhiyat fakültelerine giriş imkânı sağlanmış olsa idi, ne klasik liselerle imam-hatip liseleri arasında bir rekabet veya zıtlaşma doğacak, ne de üniversite giriş imtihanlarında belirli bir ölçüde yığılma söz konusu olacaktı.

Konunun özellikle, öğretimin birliği ilkesine ters düşen yönü,çeşitli açılardan ifade edilebilir ve değerlendirilebilir. Daha önce de açıkladığımız gibi imam-hatip liseleri din dersleri ağırlıklı liseler olduğundan, din dersleri dışındaki dersler ister istemez ihmale uğrayacaktır. Bu öğrencilerin amaç dışı hizmet ve vazife görmeleri de toplumda bir rekabet ve zıtlaşmayı doğuracaktır. Medrese mektep rekabeti, bu defa, Millî Eğitim Bakanlığının çatısı altında sürüp devam edecektir. İmam-hatip liseleri,belirli çevrelerin okul yaptırma ve açtırma kampanyalarını da teşvik ederek, bir sistem olarak eğitimimizi de yolundan saptıracaktır.

İmam hatip liseleri, meslekî ve teknik öğretim içinde yer alan belirli amaçlara yönelik ortaöğretim kuruluşlarıdır. İmam hatip liselerinde din dersleri zorunludur, aynı zamanda ağırlıklıdır. Halbuki klâsik liselerde, 1982 Anayasasının 24 üncü maddesine göre, din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanunî temsilcilerinin talebine bağlıdır.

İmam-hatip liselerinin klâsik liselere paralel hizmet görmesi, yükseköğretime eleman hazırlaması, bu öğretim kuruluşlarının klâsik liselerden farklı şekilde, öğretim ve eğitime tâbi tutulması, öğretim ve eğitim birliği ilkesine aykırı düştüğü gibi, öğretimin lâikliği ilkesine de ters düşmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

SONUÇ

1. Tevhidi Tedrisat Kanunu, anlamı, espirisi ve etkileriyle, kültür tarihimizde, büyük bir kültür hamlesi faaliyetinin temelini oluşturmuştur. Kanun öğretimin lâikleştirilmesinde başlıca etken olmuştur.

2. Eğitimin birliği diye ifade ettiğimiz, Tevhidi Tedrisat, modern eğitimin, bizde uygulanması tasarlanan eğitim sisteminin de bir temel ilkesi olmuştur. Eğitim birliği ve bütünlüğü olmadan modern eğitim sistemi düşünülemez. Bu bakımdan eğitim birliği, çağın akışı içinde daha çok değer kazanmıştır.

3. Bugün Türkiye'de uygulanan örgün eğitim içinde, öğretimin birliği ve bütünlüğü ilkesi, Üniversiteler Kanunundan ötürü zedelenmiştir. Mevcut düzen içinde, üniversiteler ve Yükseköğretim Kurulu, merkezî idarenin dışında, kendine buyruk kuruluşlar olarak, eğitimin birliği ve bütünlüğü ilkesini zedelemektedirler.

4. İlköğretim (temel öğretim) ile ortaöğretimde din kültürü ve ahlâk derslerinin zorunlu olması, Tevhidi Tedrisat Kanununun, hükümlerine aykırı değildir.

Ancak imam-hatip liselerinin kapasitesinin toplumun ihtiyacının çok üstünde oluşu ve buradan yetişenlerin ortaya koyduğu istihdam sorunu ve buradan mezun olanların üniversitelere girme imkânlarına kavuşturulmuş olması bu liselerin dinî öğretime daha çok temayülü olanları teşvik etmektedir. Bu durum klâsik liselere karşı bir alternatif oluşturmaktadır. Tanzimattan sonra ikili medrese-mektep rekabeti, zıtlaşması burada da kendini hissettirmektedir. Ayrıca imam-hatip liselerinden mezun olanlar, imam-hatip gibi mesleklere teveccüh göstermemekte küçük kasabalara gitmemektedirler. Bunun sonucu olarak da köylerde yeterli eğitim görmemiş kimseler tarafından din hizmeti yerine getirilmektedir. Bunu da, din gibi kutsal sayılan hizmetlerin yeterli eğitim görmeyenler tarafından yerine getirilmesini sakıncalı ve tehlikeli sonuçlar doğurması bakımından hatalı görmekteyiz.

5. Modern eğitim sistemi içinde, ortaöğretim ve yükseköğretimin ayrılığı yerine tam anlamı ile eğitim birliği sağlandığı takdirde, istihdam ve plânlama ve hedef tayin etme gibi eğitim fonksiyonları da yerine getirildiğinde millî eğitimden beklenen amaç ancak gerçekleşebilir. Böylece Millî Eğitim Bakanlığı, eğitim hizmetlerinin görüldüğü bir merkez, eğitim sisteminin uygulayıcısı bir güç olur. Bugün Millî Eğitim Bakanlığı kendine has hizmetleri görmekten, hizmetlerin dağılımı dolayısıyla uzak bir kuruluş olmaktadır. Bu durum ise herşeyden önce eğitim birliği ilkesini zedelemektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE VE SONRASINDA TÜRKLÜK ŞUURU*

Prof. Dr. ZEYNEP KORKMAZ

1919-1922 yılları arasını kaplayan mücadelelerle İstiklâl Savaşı'nın kazanılması ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı ile, Türk toplumu, tarihin akışını değiştirme gücüne sahip bir komutanın, kendini milletine adamış bir devlet adamının önderliğinde, siyasî ve sosyal yapısı bakımından bir çağ değiştirme sürecine girmiş bulunuyordu. Cumhuriyet rejiminin kabulü ve yapılan köklü inkılâplar ile ulaşılmak istenen ana hedef, yepyeni esaslara bağlı çağdaş bir devlet kurmak ve Türk milletini her yönü ile çağdaş medeniyet seviyesinin ön safında yer alabilecek bir düzeye çıkarmaktı. Bu bakımdan İstiklâl Savaşı, Türk siyasî tarihinde bir dönüm noktası oluşturur.

Topyekûn **Millî Mücadele** diye adlandırdığımız bu savaşın kazanılmasında askerî, siyasî, diplomatik v.b. çeşitli etkenler yanında Türklük şuuru dediğimiz millî şuurun da önemli bir yeri vardır. Çünkü bu mücadele, aslında, Türk milletinin kendi benliğini bulma, kendi varlığına sahip çıkma mücadelesidir.

Millî Mücadele Öncesinde Ülkenin Genel Durumu

Millî Mücadele öncesinde ülkenin maddî ve manevî bakımdan içinde bulunduğu ağır şartlar ile, çöküntü halindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum yapısını şekillendiren siyasî ve sosyal değer ölçüleri, devlet ve hükûmetin olaylar karşısındaki tutumu ve halkın genel durumu gözönünde bulundurulunca, o dönem için millî bir şahlanmanın ifadesi olan bu faktörün önemi daha iyi anlaşılır.

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Samsun'a çıktığında ülkenin genel görünümü yürekler acısıdır: Trablusgarp ve Balkan Savaşı'ndan beri bir felâket kasırgası halinde birbiri ardınca gelen yenilgilerle imparatorluk çöküntünün

* 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Ankara'da yapılan Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

eşiğine gelmiş, ülke derin bir karamsarlığa gömülmüştür. İtilâf Devletleri, Osmanlı devlet ve memleketine karşı maddî ve manevî saldırıya geçmişler, onu yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişlerdir. Ordunun silâhları ve cephanesi elinden alınmış, memleket fiilen düşman işgali altına girmiştir. Öte yandan İstanbul'da ve memleketin her yanında yerli Hristiyan azınlıklar veya Müslüman unsurlar tarafından çeşitli maksatlarla kurulmuş bulunan **Mavri Mira Heyeti, Pontus Cemiyeti, Kürt Tealî Cemiyeti, Teali-i İslâm, İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet, İngiliz Muhipleri Cemiyeti** gibi millî varlığa düşman dernekler, gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeğe çalışmaktadırlar. [1] İmparatorlukta, devlet gücünü temsil eden padişah ve halife olan zat ise, kendi başının derdine düşmüş hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde, başsız kalmış olan millet, karanlıklar ve belirsizlikler içinde olup bitecekleri beklemektedir. [2]

Konuya, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını oluşturan değer ölçüleri ve imparatorluktaki çözülmeye çare arayan fikir akımları açısından bakınca da durum iç açıcı değildir:

1789 Fransız İhtilâli'nden sonra Avrupa'da meyvelerini vermeye başlayan "milliyetçilik" akımı, yabancı devletlerin baskı, entrika ve tahrikleri ile Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı çeşitli ırk ve dinden milletler arasında da hızla yayılmaya başlamıştır. Bilindiği gibi, 1908'de ilân edilen 2. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ve serbestlik havası, önce Türk olmayan Hristiyan Balkan milletlerini, daha sonra da imparatorluk içindeki diğer müslüman unsurları teker teker birer oldu bitti ile Osmanlı Devleti'nden koparmıştı. Ne var ki, imparatorluğa bağlı gayri müslim milletler ile içerdeki Ermeni ve Rum azınlıklar, devleti parçalamak için 19. yüzyıldan beri her yola başvurdukları halde, bu uyanış, imparatorluğun hâkim ve aslî unsuru olan Türkler'de sosyal düzeni sarsmama pahasına hayli gecikmiş bulunuyordu. Çünkü, din ve ırk bakımından birbirinden farklı milletleri bağrına basmış olan Osmanlı Devleti, çeşitli unsurlar arasındaki çözülmeyi önlemek üzere, dünya görüşü olarak "milliyetçilik" ideali yerine "din" ve "ümmet" idealini benimsemişti. Etnik yapı karışıklığı dolayısıyla da karma bir imparatorluk topluluğunun ifadesi olan ve "Devlet-i Osmaniye" veya

[1] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk** (Bugünkü dille Zeynep Korkmaz yayını), Ankara 1984, C. I, s. 1, 2, 5. (Kısaltması: **Nutuk**)

[2] **Nutuk**, S. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

"Millet-i Osmaniye" terimleri ile karşılanan, "Osmanlılık" ilkesine bağlanmıştı. Bu ilkeye göre Osmanlı yönetiminin geçerli olduğu her yer bir **"vatan"** sayılıyor; **"bir Müslüman için şeriatın hâkim olduğu her yer"** bir vatan gibi görülüyordu. [3] Bir "anavatan" veya "millî vatan" ve bir "millet" kavramı yoktu. Bu yüzdendir ki, koskoca imparatorlukta, devletin ana yapısını oluşturan Türk unsuru, kendi Türklüğünün bilincine varamıyor, devletin birlik ve bütünlüğü uğruna bir azınlık derecesine düşürülmüş bulunuyordu. Fakat, Balkan Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye kadar uzanan ıstıraplı ve felâketli yıllar, Osmanlı Devleti'nin aydınlarının birer kurtuluş çaresi ve siyasî bir ilke olarak benimsedikleri **"Osmanlılık"** ve **"İslâm Birliği"** akımlarının o günün şartları içinde iflâs etmiş olduğunu, artık acı gerçeklerle gözler önüne sermiş bulunuyordu.

Türk toplumunda şuurlu ve etkili bir milliyetçilik hareketinin başlaması yine **Balkan Savaşı**'ndan sonradır. Bu savaşın getirdiği yenilgi ve yalnızlığa terkedilmişliğin ıstırabı, ruhlarda kendi benliğine dönüş ve varlığının bilincini duyma ihtiyacını doğurmuştur. Osmanlı aydınlarının bir kısmı, Türklük bilincindeki bu gecikmeye rağmen, artık kurtuluşun bir "Türk vatanı" kavramına ve "milliyetçilik" ilkesine bağlanmakta olduğu gerçeğini kavramışlardı. Gerçi, "vatan", "millet", "hürriyet" gibi kavramlar Ziya Paşa ve Namık Kemal'den başlayarak daha Tanzimat döneminden beri ele alınan ve üzerinde durulan kavramlardı. Fakat bunlar, 2'nci Meşrutiyet dönemine gelinceye kadar, tarihî gerçeklerden uzak, içleri boş, romantik ve soyut birer kavram olmaktan ileriye geçememişti. [4] 1908 inkılâbının getirdiği serbestlik ortamı ve bunu takip eden yılların indirdiği acı darbeler, süratle milliyetçilik temelindeki yeni gelişmelere zemin hazırlıyordu. Bu nedenle Tanzimat devrinde Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik ve Süleyman Paşalar, Şemsettin Sami, Necip Asım gibi edebiyatçılar aracılığı ile başlatılmış olan Türkçülük hareketi [5], bu devir Osmanlı aydın ve ya-

[3] Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey,** Oxford 1962, s. 317, Remzi Oğuz Arık, **Coğrafyadan Vatana,** 2. baskı, İstanbul 1967, s. 15-16; Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1986, s. 7.

[4] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Millet ve Tarih Şuuru,** İstanbul 1948, s. 145 ve öt.

[5] Geniş bilgi için bkz. Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları,** (Mehmet Kaplan yay), Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür yay. İstanbul 1972, s. 1-23; Hilmi Ziya Ülken, **a.g.e.** s. 149 ve öt. Turhan Feyzioğlu, **a.g.e.** s. 12-21; dilde Türkçülük için bkz. Zeynep Korkmaz, **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili,** A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yay..Ankara 1973, s. 29 ve öt.

Levent Şahverdi Arşivi

zarlarının elinde daha şuurlu bir akım haline girmiş bulunuyordu. Artık Mehmet Emin **Türkçe Şiirler**'inde, Ahmet Hikmet Müftüoğlu nesirlerinde açıktan açığa Türklüğün ve Türkçülüğün savunmasını yapabiliyorlardı. Ziya Gökalp gibi bir düşünür, **Türkleşmek-İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak; Türkçülüğün Esasları** adlı eserlerinde ele aldığı milliyetçiliği sosyal temellerine yerleştirecek bir fikir sistemi haline getirmek istiyordu. Millî edebiyat akımının öncüleri olan Ali Canip, Aka Gündüz ve özellikle Ömer Seyfettin gibi yazarlar, hikâye ve romanlarında Türklük ve milliyetçilik konusunu sosyal ve siyasî gerçeklere dayanarak çeşitli yönleri ile işliyorlar, bu konuda şimdiye kadar yerli ve yabancı kesimde yer alan kasıtlı veya yanlış kanaatleri silmeye, milliyetçilik doğrultusundaki bilinçlenmeyi bir ideal halinde güçlendirmeye çalışıyorlardı. Ömer Seyfettin'in **Tuhaf Bir Zulüm, Pamuk İpliği, Prima Türk Çocuğu, Hürriyet Bayrakları** gibi hikâyeleri "Osmanlılık" çerçevesindeki "milliyetçilik" anlayışının geçersizliğini, kurtuluşun ve yıkılışı durdurmanın ancak millet olma aşamasına ulaşarak sağlanabileceğini, uğranılan millî felâketlerin ve çöküş sebebinin de Türklüğe ait millî değerlerin idrakine varılamamış olduğu görüşlerini işleyen eserlerdir. [6] Ancak, burada işaret edilmesi gereken diğer bir husus da, milliyetçilik hareketinin kendi içinde de bir bocalama devresinden geçmiş olmasıdır. Önce **"Türkçülük"** akımı şeklinde başlayan **"milliyetçilik"** hareketi, başlangıçta zaman ve mekân sınırlarının çizilemediği bir belirsizlik içindeydi. Bu bakımdan milliyet anlayışında tarih şuuruna ve belirli bir vatan kavramına dayanan aydın ve düşünürler ile, bütün Türklük âlemini kucaklamak isteyen ve idealin odak noktasını anavatan dışındaki hayalî bir vatan anlayışında arayan milliyetçilik arasındaki görüş ayrılıklarını da gidermek ve dengelemek gerekiyordu. Nitekim programlı ve sistemli düşünceleri ile Türkiye'nin fikir politikasında söz sahibi Türk aydınlarından birçoğunun düşüncelerine yön vermiş olan Ziya Gökalp, başlangıçta Türkçülüğü, bütün Türklüğü içine alan bir "Turancılık" anlayışı içinde ele almıştı. Fakat zamanla düşüncelerini tarihî olayların akışına ve siyasî gelişmelere paralel bir ayıklamadan geçirerek, Türkiye'nin varlığını ve geleceğini ön plânda tutan bir milliyetçilik anlayışında karar kılmıştır. Bununla beraber, Türk toplumu, 1908'den 1919'a kadar uzanan devrede, birbirine zıt çeşitli fikir akımlarının çatıştığı bir ortam içinde, yine de kendisini yıkılışa doğru yuvarlanmaktan kurtaramamıştır. İşte ülkenin Millî

[6] Daha geniş bilgi için bkz. Olcay Önertoy, "Ömer Seyfettin'in Milliyetçilik Düşüncesi", **Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yay, Ankara 1985, s. 77-85.

Levent Şahverdi Arşivi

Mücadele öncesindeki genel durumu budur. Sonuç olarak, uğruna bütün Türk varlığının ve millî şahsiyetinin feda edildiği imparatorluk çökmüş, ortada paramparça edilmiş bir vatanla, bütün dünyanın kendisine düşman kesildiği, çaresizliğe itilmiş bir Türk milleti başbaşa bırakılmıştır. [7] İşte Millî Mücadele'yi doğuran ana sebep budur.

Millî Mücadele Öncesindeki Gelişmeler

Bir toplumun fertlerini, bilinçlenerek birbirleri ile kenetlenmeye götüren önemli etkenlerden biri hiç şüphe yok ki, milletçe uğranılan felâketler ve bu felâketlerin insan ruhunda yarattığı derin acılardır. Görüldüğü gibi Millî Mücadele öncesinde de böyle olmuştur. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız işgalin acı gerçekleri ile **Osmanlıcılık** ve **İslâmcılık** akımlarına bir tepki olarak doğmuş bulunan **Türkçülük** akımının, Türklük şuurunu daha hızlı bir tempo ile bileyen etkileri, sosyal yapıda yeni gelişmelere elverişli bir ortam hazırlamaya başlamıştır. Bu ortamı hazırlayan etkenlere:

a. Asırlarca yabancılara hükmederek yaşamış itibarlı bir devletin fertleri olarak, Batı devletlerinin baskısı karşısında beliren isyan duyguları,

b. İmparatorluktaki azınlıklar birinci sınıf vatandaş muamelesi görürken, Türkün kendi vatanında hakir görülmesi ve ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürülmesi,

c. Rum ve Ermeni azınlıkların düşmanla yaptığı işbirliği,

d. Vatan topraklarında geçen yürekler acısı olaylar karşısında İstanbul Hükûmeti'nin gösterdiği kayıtsızlık gibi daha başka yan etkenleri de ekleyebiliriz.

Millî Mücadele devri yazarlarının "Sevgili İzmir", "İstanbul Felâketi", "İstanbul'un İşgali", "Köşe Minderi", gibi sayısız yazılarla [8] dile getirdikleri gerçekler de uyanışı yaygınlaştıran ve kamçılayan etkenlerdir. Bu uyanış, "kendi devletlerinin hükûmet merkezinde, haydutlar, hırsızlar gibi, bir yerden bir yere gitmek için gece saatlerini ve karanlıkları bekleyen", "vatan toprakları üzerinde vatan hasreti çeken [9] ve düşman işgali altında ya-

[7] Bkz. Remzi Oğuz Arık, **Türk İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz,** Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1981, s. 20 ve öt: Türk Milliyetçiliğinin Üçüncü Merhalesi.

[8] Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necat Birinci, Abdullah Uçman, **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal,** Kültür Bakanlığı yay. İstanbul 1981, s. 110-112; 139-144; 148-151; 164-169 v.b.

[9] Hamdullah Suphi (Tanrıöver): **"Köşe Minderi, Dağ Yolu",** Ankara 1928, s. 166.

Levent Şahverdi Arşivi

şamaktansa Türk bayrağına sarılarak gömülmeyi tercih eden insanların" uyanışı idi. İşte bu duygular iledir ki, büyük Nutuk'ta Atatürk'ün de belirttiği üzere "felâketin dehşet ve ağırlığını kavramaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve alabildikleri etkilere göre kendilerince kurtuluş çaresi saydıkları tedbirlere başvuruyorlardı. [10] **Trakya-Paşaeli, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye** [11], **Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet** [12], **Redd-i İlhak Cemiyeti** [13] gibi dernekler, bu isyan duygularının oluşturduğu ilk direnme çekirdekleridir. Bu bakımdan Millî Mücadele'nin bilinçlenme yolundaki en önemli temellerinden biri halkın dernekler halinde teşkilâtlanarak kendi haklarını savunmaya başlamasıdır. [14] Kısa bir süre sonra bu şekildeki direniş hareketlerinin aynı zamanda silâhlı bir direnişe dönüşerek **Kuva-yı Milliye, Kuva-yı Seyyare** gibi millî güçleri oluşturduğunu ve «kuva-yı milliye» ruhunu yarattığını görüyoruz.

Kurtuluşa bu türlü direnmeler ile çare arayanlar dışında, mütareke yıllarının getirdiği bezginlik ve yılgınlıkla, **İngiliz himayesini** ve **Amerikan mandasını** istemek gibi yollara başvuranlar da vardı. [15]

Görülüyor ki, aydınlar ve halk bir kurtuluşun arayışı içindeydi. Kendisini dağınıklıktan kurtararak tek vücut halinde yönlendirecek bir öndere ihtiyaç vardı. Bu önder 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan ve daha sonra milletin bir ferdi olarak mücadeleye atılan Mustafa Kemal'di.

Millî Mücadele ve Mustafa Kemal

Gençlik yıllarına Selânik ve İstanbul gibi imparatorluğun en önemli kültür merkezlerinde girmiş olan Mustafa Kemal, daha o yıllardan başlayarak memleket sorunlarına gittikçe artan bir ilgi duymağa başlamıştı. Meslek hayatına atıldıktan sonra da imparatorluk içinde gelişen siyasî ve sosyal olayları yakından izlemiş; İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş; İmparatorluğu maddî ve manevî ateş çemberi içine alan felâketler dizisini, halkın ve aydınların nasıl bir ümitsizlik ile çırpındıklarını olayların içinde

[10] **Nutuk,** s. 10.

[11] Doğu İllerinin Millî Haklarını Savunma Derneği,

[12] Trabzon ve Çevresini Merkezden Ayırma Derneği,

[13] İlhakı red. Yunan hâkimiyetini red.

[14] Nutuk, s. 2, 3: Millî kuruluşlar siyasî amacı ve hedefleri; Tuncer Baykara, **Millî Mücadele,** Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara 1985, s. 39 ve öt: Cemiyetler ve kongreler.

[15] **Nutuk,** s. 8, 62-71, 72-79.

Levent Şahverdi Arşivi

yaşayarak görmüştü. Ziya Gökalp'in düşüncelerinden de büyük ölçüde etkilenmişti. Osmanlı Devleti'nin yıkılışının askerî ve siyasî sarsıntılardan çok, kökleri sosyal temellere dayanan çöküntüden ve Türkün asırlarca kendi varlığının bilincine varamamış olmasından ileri geldiğini biliyordu. Mustafa Kemal, zekâsının, yeteneklerinin, yetişme tarzının, askerlik dehasının, geniş kültürünün, memleket sorunlarına olan derin ilgi ve vukufunun oluşturduğu üstün şahsiyeti ile [16] hem Türk halkının iradesini temsil edebilecek güçte bir komutandı, hem de toplumdaki birikim ve bilinçlenmeyi yönlendirebilecek bir önderdi. Nitekim, Millî Mücadele'ye atıldığı zaman, yukarıda belirttiğimiz kurtuluş çarelerinin hiçbirini isabetli bulmamıştır. Bu kararların dayandığı delillerin ve mantık temellerinin çürüklüğünü görebilmiştir. [17] Ona göre, **"yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir."** [18] Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli bir millet olarak yaşaması olduğuna göre, yapılacak şey, tarihî realiteleri dikkate alarak **"kayıtsız şartsız millî hâkimiyete dayanan, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma"** [19] fikrinde karar kılmaktır. Böylece, Millî Mücadele, sağlam bir fikir temeline oturtulmuş, teşkilâtlanma ve yönlendirmeler de bu doğrultuda yol almış olacaktır. M. Kemal'in, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz "ya istiklâl ya ölüm" [20] parolası ile uygulamaya geçtiği karar bu karardır. Ancak, bu kararın gerçekleştirilebilmesi, önce toplum ruhunda buna elverişli manevî bir gücün varlığına, sonra da halktaki uyanış ve direnişin yeni bir ideal etrafında yoğunlaştırılarak meşru bir zemine oturtulabilmesine bağlıydı. Atatürk, Türk halkında böyle manevî bir gücün varlığına inanıyordu. Bu inancını büyük Nutuk'ta, Millî Mücadele'ye başlamak üzere, en büyük gayretlerle elde ettiği rütbe ve nişanları söküp atarak resmî sıfat ve yetkilerinden sıyrılırken, **"yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek, onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdanî görevine devam"** [21] ettiğini bildirmektedir. Türk milleti ile diğer milletler arasında manevî güç yönünden bir karşılaştırma yaparken, batı milletlerini ve dünya milletlerini tanıdığını ve bu tanışmanın harp alanlarında, ateş altında, ölüm karşısında olduğunu belirterek "bizim milletimi-

[16] Zeynep Korkmaz, **a.g.e.** s. 33 ve öt.
[17] **Nutuk,** s. 9, 10.
[18] **Nutuk,** s. 9.
[19] **Nutuk,** S. 9: **Benim kararım.**
[20] **Nutuk,** S. 10.
[21] **Nutuk,** s. 33.

Levent Şahverdi Arşivi

zin manevî gücünün bütün milletlerin manevî gücünün üstünde olduğunu" [22] söylemiştir. Daha sonraki yıllarda da: **"Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım"** [23] sözleri ile dile getirmiştir. M. Kemal, milletten aldığı bu güçle, dağınık sürüye yol gösteren bir çoban yıldızı [24] veya etrafına ışık saldığı zaman göz kamaştıran deniz fenerleri [25] gibi, gidilecek yolu aydınlatmaya, milleti, yeni bir devlet kurma ideali etrafında bütünleştirmeye çalışmıştır. Kendisi bu ideali: **"Türkiye'nin düşünen kafalarını büsbütün yeni bir imanla donatmak... Bütün bir millete taze bir maneviyat vermek"** [26] şeklinde ifade etmiştir. Bu itibarla Millî Mücadele, toplumdaki bilinçlenmeyi "vatan" ve "millet" sevgisine ve "millî irade" kavramına dönüştürerek, Türk toplumuna millet olma şuurunu kazandıran bir mücadeledir. Dayandığı temel, milliyetçiliktir. "Millî Mücadele" diye adlandırılmasının sebebi de budur. Mücadelenin bir şahlanışla yol alışı da böyle yeni bir imanla donatılmış ve beslenmiş olmasındandır. Ne var ki, bu idealin gerçekleştirilmesi ve çizilen ana hedefe ulaşılabilmesi için, öncelikle, uygulamanın birtakım safhalara ayrılması, olaylardan ve olayların akışından yararlanılarak, milletin duygu ve düşüncelerinin bu yönde de geliştirilmesi gerekiyordu. [27] Atatürk'ün, **"Ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün bir topluma uygulatmak mecburiyetinde idim"** [28] sözleri, bu tarihî akışın basamak basamak yol alışının ifadesidir. Nitekim de öyle olmuştur. Millî Mücadele'nin bundan sonraki safhalarında, millî şuurun önce "millî irade"ye, daha sonra da "millî egemenliğe" dönüştürüldüğünü ve yalnızca bir cephe savaşı olmaktan çıkarılarak bütün milletçe yapılan bir ideal savaşı halinde yürütüldüğünü görüyoruz. Zama-

[22] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** 2. baskı, Ankara 1961, C. I, s. 83-84. Buradan naklen Turhan Feyzioğlu **a.g.e.** s. 23.

[23] Cumhuriyet gazetesi 1.4.1937, Buradan naklen Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** 3. basım, Ankara 1984, s. 1; **Atatürkçülük,** I. kitap, Ankara 1983, s. 49.

[24] Hamdullah Suphi, **Dağ Yolu,** 2. kitap, Ankara 1931, s. 39.

[25] Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı,** İstanbul 1962, s. 121. Buradan naklen İnci Enginün "Millî Mücadele Devrinin Edebiyata Aksi", **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları,** Dergâh yay, İstanbul 1983, s. 146.

[26] **Nutuk,** C. 2, s. 432.

[27] **Nutuk,** C. 1, s. 10.

[28] **Nutuk,** C. 1, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

nımız bu gelişmeleri teker teker ele alacak ve ayrıntılarına inemeyecek kadar sınırlıdır. Bu bakımdan, bazı önemli safhaların ana özelliklerini ve konumuzla olan bağlantılarını birkaç örnek göstererek belirtmekle yetineceğiz. Şöyle ki:

1. Mustafa Kemal Atatürk'ün, bütün resmî görev ve sıfatlarından sıyrılarak Millî Mücadele'nin başına geçmesi, onu Türklük şuurunun sembolü ve millî benliğin temsilcisi haline getirmiştir.

2. Atatürk'ün, resmî görevi dışında Anadolu ve Rumeli'nin dört bir köşesi ile haberleşmesi ve millete kan ağlatan işgal-ilhak olaylarını protesto etmek üzere, kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılan heyecanlı mitinglerle millî gösterilerde bulunulması yolunda, 28 Mayıs 1919 tarihinde bağımsız mutasarrıflara, kolordu komutanlıklarına ve ordu müfettişliğine gönderdiği genelge [29] Türklük şuurunu ülke çapında uyarma ve harekete geçirme atılımıdır. Nitekim İstanbul'daki Sultan Ahmed Mitingi'nden başlayarak, kendisinin Havza'daki gözleri yaşartan veciz konuşması da dahil olmak üzere, memleketin birçok köşesinde düzenlenmiş olan mitingler, Türklük bilincini coşma noktasına getirmiş ve beklenen yankıları uyandırmıştır. Böylece, çürüyen ve çöken bir imparatorluğun arkasında, Türklüğün dipdiri varlığı ortaya çıkmıştır.

3. 22 Haziran 1919 tarihinde yine Anadolu'nun bütün askerî ve mülkî erkânına gönderilen ve **"Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"** [30] ibaresini taşıyan Amasya Tamimi, millî şuurdan millî iradeye doğru uzanan ilk teşebbüstür.

4. 23 Temmuz - 7 Ağustos tarihleri arasında yapılan Erzurum Kongresi niteliği ve elde ettiği sonuçlar bakımından [31], halkın kendi kaderine sahip çıkma, millet bütünlüğünü koruma ve millî sınırlar içinde kalan toprakların bölünmezliğini kabul etme kararının ifadesidir. Bu özelliği ile daha sonraki Misak-ı Millî'nin de esaslarını belirlemiştir.

5. Yurdun her bir köşesinden gelen delegelerle millî bir meclis niteliğine bürünen Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ve bu kongrede alınan kararlar [32], bölgesel direnme hareketlerinin meşru bir temele yerleştirilerek bütünleştirilmesi, İstanbul Hükûmeti ile ilişkinin kesilmesi ve Türklük şu-

[29] **Nutuk,** C. 1, s. 19.
[30] **Nutuk,** C. 1, s. 21.
[31] **Nutuk,** C. 1, s. 45.
[32] **Nutuk,** C. 1, s. 59-60, 61 ve öt.

Levent Şahverdi Arşivi

urunun millî iradeye dönüşünün daha doğrusu şahıs iradesinin millete geçişinin tescilidir. Sivas'ta çıkarılmaya başlanan gazeteye İrade-i Milliye [33] adının verilişi de anlamlıdır.

6. Yine yurdun her bir köşesinden gelen temsilcilerle toplanan İstanbul'daki Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda, 28 Ocak 1920'de oy birliği ile kabul edilen ve metni M. Kemal tarafından hazırlanan **Misak-ı Millî** (millî and) [34], millet kavramını tarih şuuru ve sınırları belirlenmiş somut bir vatan kavramı ile birleştirerek milliyetçilik anlayışına açıklık getiren ve daha sonraki Türkiye Cumhuriyeti'nin millî sınırlarını çizen bir belgedir.

7. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, Türk millî mücadelesinin hedefinin açıklanması, "millî hâkimiyet" kavramındaki üstünlüğün ilânıdır. [35]

8. Yapılan askerî savaşlar, siyasî girişimlerde başarı sağlamak ve kesin sonuç alabilmek için, milletin silâhlı mücadeleyi göze alma bilincinin ve azminin ifadesidir. Sakarya Meydan Muharebesi ve kesin zaferi hazırlayan Büyük Taarruz (30 Ağustos 1922) ise, asker, Başkomutan ve millet olarak millî gücün dorukta birleştiği noktadır.

9. Millî Mücadele, bütün safhaları ile, Türk milletinde, inandığı dava uğrunda her türlü fedakârlığı göze alacak, "kuva-yı milliye ruhu" dediğimiz bir millî ruh varlığının ifadesidir. Mücadelenin bir millî şahlanış halinde yol alışının sırrı da buradadır. [36]

[33] İlk sayısı: 14 Eylül 1919'dur. Bkz. Ömer Sami Çoşar, **Millî Mücadele Basını,** İstanbul (tarihsiz), s. 114, 123.

[34] **Nutuk,** C. 1, s. 247; C. 2. s. 298-299, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** 2. Baskı, Ankara 1959, C. 2. s. 180; Remzi Oğuz Arık, **a.g.e.** s. 63-64: **"Milliyetçiliğimizin Merhaleleri" Atatürkçülük,** 3 cilt **Atatürkçü Düşünce Sistemi,** Ankara 1981, s. 28, 29; Hamza Eroğlu, **Atatürkçülük,** Ankara 1921, s. 84; Turhan Feyzioğlu, **a.g.e.** s. 65 ve öt.

[35] Geniş bilgi için bkz. Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Millî Egemenlik,** Atatür Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1987, s. 6 ve öt., s. 23 ve öt.

[36] Kuva-yı milliye ruhu hakkında geniş bilgi için bkz. Samet Ağaoğlu, **Kuva-yı Milliye Ruhu** 3. baskı, İstanbul 1964, s. 37 ve öt. Millî Mücadele'nin yüksek bir ruhun ve imanın ifadesi olduğu birçok yabancı yazar ve araştırıcı tarafından da ortaya konmuştur. Korkunç savaşların yapıldığı ve kimsenin giremediği atış çemberi altındaki Anadolu'ya, Millî Mücadele yıllarında bizzat giderek incelemeler yapan Fransız Gazetecisi, Madame Berthe Gealis'in bu konuda yazdıkları ilgi çekicidir. "Yeryüzünde yapayalnız kalmış olan bu milletin, millet olarak ayakta kalabilmek için birbirine sarılarak son ferdine kadar ölmeyi kabul etmiş görünmeleri" Berthe Gealis'i fazlasıyla heyecanlandırmış ve bunun sebebini bulmaya

Levent Şahverdi Arşivi

10. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânı, bağımsız bir Türk devleti kurma yolundaki Millî Mücadele safhalarının, millî hâkimiyet ilkesine ulaşan kesin zaferidir. Türklüğün, modern bir devlet yapısı, çağdaş bir millet ve milliyetçilik anlayışı içinde, kendi tarihî ve sosyal gelişme şartlarına uygun ölçülerle yeniden doğuşudur. Yalnız Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan ve "Atatürk milliyetçiliği" diye adlandırdığımız milliyetçilik anlayışı, Türk toplumunun kendi tarihî ve sosyal realitelerinden kaynaklanan, bilim anlayışına uygun bir milliyetçilik anlayışıdır. Bu nedenle bunun, akılcı, çağdaş, ileriye dönük, ırkçılıktan uzak, kültür ve gaye birliğini temel alan, insancıl, toplayıcı, birleştirici, barışçı ve yüceltici bir milliyetçilik [37] anlayışı olduğunu da hemen belirtmeliyiz.

11. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Millî Mücadele, taşıdığı çok yönlü, derin kapsamlı bütün özellikleri ile birlikte, bir bütün olarak Türk Rönesansı diyebileceğimiz bir yeniden doğuşun ifadesidir. Türkiye sınırlarını aşan dünya çapındaki etkileri bakımından, Doğunun mazlum milletlerini de uyandırmış, onlarda kendi millî benliklerinin bilincini yaratmıştır.

Millî Mücadele Sonrasında Türklük Şuuru

Bilindiği gibi Atatürk, yalnız bir devlet kurucusu değil, aynı zamanda kurmuş olduğu devleti Türk milletinin sosyal ve tarihî şartlarının gerekli kıldığı sağlam temellere oturtmuş olan bir fikir adamı, bir inkılâpçıdır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilânından sonra gerçekleştirilen inkılâplar, Türk milletini çizilen ileri hedefe ulaştıracak olan köklü sosyal tedbirlerdir; gücünü tarih şuurundan alan yenileşme hareketleridir. Atatürk'ün inkılâpları gerçekleştirirken üzerinde hassasiyetle durduğu bir husus da bir milletin yaşama azmi ve iradesinin göstergesi olan "millî şuur"dur. Bir toplumu oluşturan fertlerin millet ve devlete olan bağlılığı bir maddî bağlılıktan ibaret değildir. Millet halindeki toplumların geleceğe doğru yol alan ilerle-

çalışmıştır. "O zamana kadar Türklerde pek yer etmemiş olan anavatan sevgisi nasıl birdenbire doğuvermiş; millet fikri ve milliyetçilik duygusu nasıl olmuştu da bütün Türkleri tepeden tırnağa kadar sarmıştı?" Madame Gealis, Anadolu'ya gelip her şeyi yerinde inceledikten sonra, Millî Mücadele'nin milletçe yapılan bir ideal savaşı olduğunu görmüş; kazanılan zaferin yüksek bir ruh ve imanın ifadesi olarak Türk milliyetçiliğinin zaferi olduğuna inanmış; bu yüzden de eserine **Türk Milliyetçiliği (Le Nationalisme Turc,** Paris Librairie Plon 1921) adını vermiştir. Türkçe Tercümesi: Cenap Yazansoy, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği,** İstanbul Rado yay. 1981, Ayrıca bkz. s. 1-18 Şevket Rado'nun önsözü.

[37] Turhan Feyzioğlu, **a.g.e.** s. 35.

[38] Bkz. Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Türk Gençliği", **Türk Dili, Atatürk ve Gençlik sayısı,** sayı 407 (Kasım 1985), s. 252.

Levent Şahverdi Arşivi

me ve gelişmelerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkan bir ruh bağlılığıdır. Kişilerdeki birbirine ve devlete karşı olan bu bağlılık bir toplum şuuruna dönüşerek, o millete dinamizm veren "millî şuuru" oluşturmuştur. [38] Bu nedenle, Türk toplumunun millet ve devlet olarak varlığını şerefle koruyabilmesi ve sonsuza kadar sürdürebilmesi, ancak kendi varlığının bilincine ermesi ile mümkündür. **"Benim hayatta tek öğünç kaynağım, servetim, Türklük'ten başka bir şey değildir"** [39] diyen Atatürk, Osmanlı Devleti'nin önemli çöküş sebeplerinden birinin de kendi benliğini unutmuş olmasından kaynaklandığını, 1923 yılında şu satırlarla dile getirmiştir:

"Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle gidermeye çalışmalıyız... Osmanlı İmparatorluğu içindeki çok çeşitli topluluklar, hep millî inançlarına sarılarak, milliyetçilik idealinin gücü ile kendilerini kurtardılar. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu saygıyı, hissî, fikrî ve fiilî olarak, bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim." [40]

Gerçekten de bir milletin kendi benliğini duyma bilinci, o milleti tarihinin derinliklerinden bugüne, bugünden de yarına kesintisiz olarak uzandıran bir manevî güçtür. Kişileri birbirine kenetleyen bir ortak ruhtur. Bu ruhun canlı tutulabilmesi, o milletin yeni gelişmelere açık olmakla birlikte, kendi kültür değerlerine hakkıyla sahip çıkabilmesine; millî kültürün temel direklerinden olan dil ve tarih konularında hazırlıklı ve bilinçli olmasına bağlıdır. İşte bundan dolayıdır ki, Atatürk, millî kültür, dil ve tarih konularına, bunların birer bilim dalı olmaları dışında, özel bir önemle eğilmiştir. **Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür"** [41]: **"Millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir"** [42] sözleri ile, kültürün bir millet varlığı içindeki vazgeçilmez yerine işaret etmiştir. Millî kültür, bir

[39] Mahmut Esat Bozkurt, **Yakınlarından Hatıralar,** Sel yay., İstanbul 1955, s. 95; Utkan Kocatürk, **a.g.e.** s. 168.

[40] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C. I (2. baskı, Ankara 1959), s. 142-143; **Atatürkçülük, I. Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri,** s. 59; Utkan Kocatürk, **a.g.e.,** s. 181; Turhan Feyzioğlu, **a.g.e.,** s. 10.

[41] Mahmut Attilâ Aykut, **TDK. Yıllık** 1944, s. 63; Utkan Kocatürk, **a.g.e.,** s. 125.

[42] **Atatürk'ün, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri** IV, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., Ankara 1964, s. 73.

Levent Şahverdi Arşivi

milletin yüzyıllar boyunca oluşturduğu maddî ve manevî değerler bütünü olarak, millî ruhun ifadesidir. Kökleri tarihin derinliklerindedir. Dilin aktarıcılığı ile geçmişten bugüne, bugünden de yarına doğru yol alır. Kültürün millîlik vasfını koruyabilmesi ona gösterilen özene bağlıdır.

Atatürk'ün tarih çalışmalarına özellikle Türk tarihi üzerindeki çalışmalara çok yakın bir ilgi göstermiş olması da tarih şuuru ile bağlantısından ve Osmanlı İmparatorluğu'nda millî bir tarihçilik anlayışının yokluğundan ileri gelmektedir. Yabancı bilginlerin tarihimizi peşin hükümlerle ve objektif olmayan yargılarla değerlendirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu noksanlık dolayısıyla, Türk insanı kendi tarihinin derinliklerine inerek oradaki zenginlikleri göremiyor ve millî benliğinin şuuruna varamıyordu. Kapıldığı aşağılık duygusu da bundandı. Bu durum karşısında, Türklüğün bütün değerlerini bilimsel ölçülerle ve kaynaklarına inen araştırmalarla ortaya koymak, tanıtmak, topluma ve gençlere millî bir tarih bilinci vermek gerekiyordu. İşte Atatürk'ün tarihe olan yakın ilgisinin sebebi, tarih ile toplum ruhu ve Türklük şuuru arasındaki bu yakın ilişkidir.

Atatürk'ün Türk diline karşı duyduğu yakın ilgi de dil ile millet varlığı arasındaki çözülmez bağdan kaynaklanmaktadır. Atatürk'ün millî devlet anlayışı nasıl 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan "milliyetçilik" akımının kendi tarihî ve sosyal ihtiyaçlarımızla bütünleşmiş ve bilinçlenmiş bir ifadesi ise, Türk diline bakışı da devlet varlığının devamını ve gelişmesini sağlayan millî kültür değerlerine dönüşün bir ifadesi olmuştur. Bu bakımdan dil inkılâbı millî devlet politikasına paralel bir millî dil anlayışına dayanmaktadır. [43]

Dil, bir milletin duygu ve düşünce tarzı, tarihî ve toplum hayatı ile birlikte yürüdüğünden, millet varlığının bir damgası ve o milletin ayrılmaz bir parçasıdır. Millî birlik ve beraberlik ancak, toplumun fertlerini birbirine perçinleyen dille sağlanabilmekte; millet bütünlüğünün geleceği de dille güvence altına alınabilmektedir. Bu gerçekler Atatürkte şu sözlerle ifadesini bulmuştur: **"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği niha-**

[43] Zeynep Korkmaz, "Dil İnkılâbının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri" Türk Dili, C. XLIX sayı 401 (Mayıs 1985)'ten ayrıbasım, s. 15. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi,** Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yay., Ankara 1963, 84, s.: **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili,** Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. yay, Ankara 1974. 129 s.

Levent Şahverdi Arşivi

yetsiz felâketler içinde ahlâkının, an'anelerinin, hâtıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir." [44]

Demek oluyor ki, dil aynı zamanda millet ile millî kültür arasındaki manevî bağı perçinleyen ve Türklük şuurunu ayakta tutan bir manevî varlıktır. Atatürk'ün **"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir."** [45] sözleri dildeki bu özelliğin ifadesidir. Atatürk'ün doğrudan doğruya kendi şahsî geliri ile beslenen Tarih ve Dil Kurumlarını kurdurmuş; Türk dilini ve Türk tarihini kaynaklarına inerek inceleyecek Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi, özel nitelikte bir bilim yuvasını açtırmış olması, dil ve tarihin, millet varlığı içindeki Türklük şuuruna uzanan bu bağlantısı dolayısıyladır.

Görülüyor ki, Atatürk gerek Millî Mücadele yıllarında uyandırdığı "kuva-yı milli"ye ruhu ile gerek daha sonraki yıların icraatında ve millî devlet politikasında, Türklük şuuruna büyük bir değer vermiş, bu şuuru her zaman uyanık ve canlı tutma felsefesine dayanan bir devlet politikasını hâkim kılmıştır.

[44] Afet İnan, **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Elyazıları,** Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1969, s. 18; "Milliyete Temel Olan Dil Birliği", Türk Dili, s. 182 (Kasım 1966), s. 90; Müjgan Cumbur, **Atatürk ve Millî Kültür,** Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1981, s. 35.

[45] Sadri Maksudî Arsal, **Türk Dili İçin,** Türk Ocakları İlim ve San'at Neşriyatı, 1930, İç kapak sayfası; Zeynep Korkmaz, not 43'te göst. eserler, s. 17; s. 1, 52; s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, BİLİM VE ÜNİVERSİTE

Prof. Dr. ABDURRAHMAN ÇAYCI

Atatürk'ün Türk tarihinde müstesna yeri işaret edilirken ilk akla gelen "vatan kurtarıcılığı" ve "devlet kuruculuğu" vasıflarının yanı sıra, hemen hatıra gelen şey "çağdaşlaşma önderi" olmasıdır. Öyle ki bu sonuncu özellik onu sadece Türkiye için değil, fakat modernleşme yolundaki başka toplumlar için de model haline getirmiştir.

Aslında çağdaşlaşma, Türklerin Viyana surları önünden yüzgeri ettiği 1683 yılında beri daima gündemdeydi.

Haliyle Atatürk de gençlik yıllarından beri konu ile yakından ilgilidir. Atatürk'ün bu hususdaki fikirlerinin oluşmasında kendinden önce yaşanmış olan olayların, yapılan tecrübelerin, Atatürk'ün yetişmiş olduğu çevrenin okuduğu kitapların kamu görevlerinde edindiği tecrübelerin ve gözlemlerin büyük etkileri vardır.

Atatürk'ün çağdaşlaşma atılımlarını değerlendirirken —ki üniversite reformu da onlardan biridir.— Türk toplumunun Atatürk'ten önce yaklaşık 200 yıllık bir deneme dönemi geçirdiğini hatırlamak gerekir. 1718'den 1918'e kadar uzanan bu dönemde, önce Avrupa'nın askerî alanda tartışılmaz üstünlüğü görülmüş, dolayısıyla askerî teknolojiye yönelik alanlarda iktibaslar yapılmak istenmiştir. Ancak askerî teknoloji iktibasının okul, dolayısıyla bilim yoluyla olacağı görülmüş ve bu maksatla modern askerî okullar açılmıştır. Bunları sivil meslek okulları takip etmiştir.

Sürekli hale getirilen elçilikler ve tercüme odaları ve yabancı dil öğrenimi ile yenileşme hareketi askerlik ve millî eğitim alanından çıkarak yeni bir siyasî düzen arayışına yönelmiştir. Bu gelişme Tanzimatla belirginleşip 1876 ve 1908 Meşrutiyet dönemlerinde bu yolda ciddî adımlara dönüşmüştür.

Son yıllarını Atatürk'ün de idrak ettiği yaklaşık 200 yıl devam eden bu yenileşme hareketleri, arzu edilen sonuca ulaşmış mıdır? Ulaşmamışsa sebepleri nelerdir? Bu sebepler Atatürk'ün olaya yaklaşımını nasıl etkilemiştir?

Levent Şahverdi Arşivi

Belirtilen dönemde Türk toplumunun modern eğitim yapan askerî ve sivil okulları, batıdan alınmış kanunları ve bunlara göre çalışan nizamiye mahkemeleri ve parlâmenter rejim anlayışı ile artık kolayca geriye dönemeyecek ölçüde batıya yönelmiş bulunduğu bir gerçektir.

Ancak yapılanlar Devleti yıkılmaktan kurtaramamış, 1908'lerde daha da yoğunlaşan krizler imparatorluğun yıkılmasına yol açmıştır.

Başarısızlığın sebepleri nelerdir? Bunların Atatürk'ün tutumunda etkileri var mıdır?

Belirtilen dönemde yenilik yapmak isteyen bu devlet adamı kendi kavrayış ve anlayışı ölçüsünde batıdan birşeyler almaya çalışmıştır. Ancak yapılanlar arasında "süreklilik olmaması" neyin alınıp "neyin bırakılması gerektiği" tartışması, Atatürk'e kadar devam etmiş ve sistemli bir yenileşmeyi engellemiştir.

Neticede zamanla toplumda bir kültür ve medeniyet ikileşmesi, hatta çatışması meydana gelmiştir. Dolayısıyla ne eskiyi muhafaza ve ne de yeniyi tam manasıyla benimseme mümkün olamamıştır.

Bu ortamda tedbirsiz ve zamansızca girilen Birinci Dünya savaşı, İmparatorluğun tasfiyesi ve anayurdun dört bir yandan düşman tecavüzüne uğraması ile noktalanmıştır.

İşte düşmanı aziz Anadolu'nun harimi ismetinde boğduktan sonra, Atatürk'ün temel gayesi, devletin bir daha aynı duruma düşmemesi ve sonsuza kadar yaşaması için gerekli tedbirleri almaktır. Atatürk inkılâpları adını verdiğimiz bu tedbirlerin hedefi Türkiye Cumhuriyetini topyekûn ve bir an önce çağdaş medeniyetin ortağı haline getirmektir.

Çağdaş medeniyeti topyekûn iktibas etmek, yeni Türkiye Cumhuriyeti için bir hayat-memat politikası olarak benimsenmiştir. Atatürk bu yolda kararlı atılımları yaparken, eskilerin yaptığı gibi "kültür-medeniyet ayırımına" rağbet etmemiş, genelde benimsediği gibi rasyonel ve pragmatik bir yaklaşımla, çağdaş medeniyeti bir bütün olarak ele almış ve "topyekûn yenileşmeyi" "başarının vazgeçilmez şartı" addetmiştir. Dolayısıyla, kendinden önceki yenileşme haraketlerine göre, Atatürk inkılâpları radikal bir mahiyet arzeder ve köklü düzenlemeleri hedef alır. Nitekim bahis konusu edeceğimiz üniversite reformunu da bu çerçeve içinde incelemek gerekir.

Hatırlanması gerektiği gibi, çağdaş medeniyetin oluşması, fikir ve düşünce hayatında rasyonel düşüncenin ön plâna geçmesi, başka bir de-

Levent Şahverdi Arşivi

yimle kafalara "bilim zihniyeti" nin yerleşmesi ile mümkün olmuştur. Bu konuda öncülüğü de haliyle yüksek bilim kurumları yapmışlardır.

Dolayısıyla çağdaş medeniyete giden yol, bilim ile onun pratiğinin uygulanmasından oluşan ve insanoğlunu tabiata hâkim duruma getiren teknolojiden geçmektedir.

Rasyonel ve pozitivist bir düşünce yapısına sahip olan Atatürk, Türkiye'ye bilimin rehber olmasını en sağlıklı yol olarak göstermektedir. Bu görüşünü güçlü ifadesi ile kitlelere aktarır. Nitekim Büyük Zafer'den üç ay sonra, Bursa'da öğretmenlere şöyle seslenir:

"Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur". Gene aynı konuşmada "milletimizin siyasî ve içtimaî hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır."

22 Eylül 1924 de Samsun'da öğretmenlere seslenirken, "Dünyada herşey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir" sözleri ile bu hususdaki düşüncesini en açık ve en kesin şekilde ortaya koyar. Nihayet Onuncu Yıl Nutkunda "Türk milletinin yürümekte olduğu terakkî ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir" sözleri ile meselelerimize hangi yoldan çözüm aranması gerektiğini, şüpheye mahal kalmayacak bir surette ifade eder. Atatürk'ün "en hakikî mürşit ilimdir" diye tanımladığı müsbet ilimin üretildiği yerler ise üniversitelerdir.

O sırada Türkiye'nin tek bir üniversitesi vardır: İstanbul Darülfünunu. Darülfünun o zamanki yapısı ile Atatürk inkılâplarını yaşamakta olan Türkiye'nin ihtiyaçlarına, atılımlarına cevap verebilecek vaziyette midir? Değildir. Dolayısıyla 1922'den 1932'ye kadar uzanan on yıl boyunca Darülfünun'a yeni imkânlar verilerek kendi kendisini yenilemesi beklenir.

İlk önce Darülfünun'a eski Harbiye Nezareti binası tahsis edildi. Daha sonra 1923'te müderris maaşlarına önemlice bir zam yapıldı, 1924'de Darülfünun'a vakıf mallarına sahip olmak hakkı verildi.

21 Nisan 1924 ve 499 sayılı kanunla Darülfünun'a tüzel kişilik tanınır ve 7 Ekim 1925 talimatnamesi ile idarî ve ilmî özerklik verilir. Bu talimat-

Levent Şahverdi Arşivi

nameye göre, Darülfünun Emini, müderrisler ve muallimlerin seçecekleri, en çok oy alan iki aday arasından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tercih edilecektir.

Sonuç itibariyle 1922'den 1932'ye uzanan dönemde, hükûmet Darülfünun'un öğretim ve programına karışmamış, gelişmeleri üniversiteden beklemiştir.

Ancak Darülfünun'da Türkiye'nin gidişen uygun bir faaliyet görülmediği gibi inkılâba ters gelen olaylar meydana gelir. Meselâ, 1924'de Darülfünun bahçesinde resim çektiren öğrenciler idarece cezalandırılmışlardır. Olay Ankara'da tepki uyandırmıştır. Daha sonra meydana gelen bazı öğrenci olayları meclis'e intikal etmiş ve Darülfünun'un muhtariyetinin kaldırılıp kaldırılmaması tartışılmıştır.

Benzeri olayların yansıra, Darülfünun'daki iç çatışmalar ve tartışmaların gazete sütunlarında boy göstermesi hocalar arasında özellikle bilimsel açıdan karşılıklı şiddetli eleştiriler, üniversite konusunun gündeme gelmesinde etken olmuşlardır.

Fakat anlaşıldığına göre, inkılâpçı çevrelerde, en ağır eleştiri Darülfünun'un inkılâplara karşı kayıtsız davranmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'yi topyekûn çağdaş medeniyet ve kültürün ortağı yapmayı hedefleyen Atatürk inkılâplarının yürütülmesinde Darülfünun kayıtsız, ilgisiz bir görünüm içindedir. Maarif Vekili Reşit Galip bunu şöyle ifade eder: *"... Memlekette sosyal ve siyasî büyük inkılâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı tarafsız bir gözlemci kaldı. Ekonomik alanda anlamlı hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukda radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları öğretim programına almakla yetindi. Harf devrimi oldu. Öz dil hareketi başladı. Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih anlayışı, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfünun da buna ilgi uyandırabilmek için üç yıl kadar uğraşmak ve beklemek gerekti, İstanbul Darülfünun'u artık durmuştu, kendisine kapanmıştı. Vustaî bir tecerrüt içinde dış âlemden elini ayağını çekmişti."*

Devrin fikir adamlarından bazılarının görüşlerini vermek de faydalı olacaktır.

Burhan Asaf (Belge) Kadro dergisindeki bir yazısında: "Hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerleyen Türk inkılâbı memleketin yegâne ilim ocağında tek bir akis uyandırmaya muvaffak olmamıştı." ifadesiyle Darülfünun'u itham eder. F. Rıfkı Atay ise, 17 Temmuz 1932 tarihinde Cumhuriyette *"Darülfünun Türk inkılâbına dair on seneden beri bir tek sayfa te-*

Levent Şahverdi Arşivi

lif etmemiştir. Darülfünun'un memleketin maddî ve manevî müesseselerinin hepsine dokunan yepyeni maddî, manevî bir nizam yaratan Türk inkılâbına karşı bu vaziyeti nasıl tahlil olunabilir? Biz ne bitaraflığı ne de kifâyetsizliği kabul ederiz." görüşündedir.

Dönemin bütün siyasî ve kültürel hareketlerine yön veren Atatürk için Türkiye'nin temel hedefi, en hayati meselesi, çağdaş medeniyet ve kültürün tam bir ortağı haline gelmektir. Bunun yolu bilimden, teknolojiden geçtiğine göre, Darülfünun'u çağdaş bilimi üretecek seviyeye getirmek elzemdir. Atatürk inkılâplarının geleceği bu yoldaki başarıya bağlıdır. Atatürk herzamanki gerçekçiliği ile on yıl bekledikten sonra meseleye köklü bir çözüm getirmek için faaliyete geçer. Objektif ve isabetli bir karar verebilmek için önce bu konuda tarafsız ve yabancı bir bilim adamı görevlendirildi. Cenevre Üniversitesi Pedegoji Profesörü A. Malche Türkiye'ye davet edildi. Darülfünun hakkında kendisinden rapor hazırlaması istendi. Malche yaptığı geniş incelemelerden sonra görüşlerini Bakanlığa sundu. (1 Haziran 1932).

Malche raporunu hazırlamadan önce, siyasî şahsiyetler, Darülfünun'un hocaları, öğrencileri ile görüşmüş, derslere girmiş, seminer, laboratuvar çalışmaları ve kütüphaneleri incelemiş hastaneleri hatta bazı liseleri ziyaret etmiş, öğrenciler arasında bir de yazılı anket tertiplemiştir. Ayrıca öğrencilerin hayat tarzları, malî durumları, serbest zamanlarını incelemiştir.

Böylece Darülfünun hakkında hiç bir peşin hüküm sahibi olmaksızın, objektif bir değerlendirme yapmak imkânını bulmuştur. Raporun tam tercümesi ve Atatürk'ün değerlendirmesi için Bkz. Kocatürk, Prof. Dr. Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. 1, S. 1, Sayfa: 3-96.

Prof. Malche raporunun ilk sayfalarında öğrenci ile öğretim araçları üzerinde durmakta, öğrencilerin henüz harp nesline mensup bulunmaları dolayısıyla, fazla heyecan ve vak'a ile dolmuş bir çocukluğun ve bazen eksik bir orta tahsilin tesirleri altında bulunduklarını belirterek, taşradan gelen bazı öğrencilerin hayatlarını işgal eden, maddî sıkıntılar içinde yaşadıklarına dikkati çekmekte ve özellikle Türkçe yayınların yetersizliği ve yabancı dilden eserleri okumaya ve anlamaya muktedir öğrencilerin azlığı sebebiyle, Darülfünun'da öğretimin sadece ders notlarına dayanmasının sakıncalarını dile getirmekle işe başlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bahis konusu rapora göre:

1. Darülfünun'un hukukî vaziyeti netleştirilmeli, ilmî muhtariyet korunmakla birlikte, idarî ve akademik personelin seçiminde hükûmet sorumluluğu üzerine almalıdır.

2. Darülfünun kendisini bilinçli bir şekilde muayyen bir noktaya sevkeden ilmî ve fikrî bir hızdan nasibedar görünmemektedir. Yeni bir teşkilâtı gerektiren sebeplerden biri de budur.

3. Profesörlerin tayini Darülfünun'un geleceği için her şeyden önemlidir. Alâkadarlar müstakbel arkadaşlarını seçiyorlar. Alâkadarlar fena hâkimlerdir. Onların reyine müracaat etmeli, fakat karar dışardan verilmelidir. Darülfünun'un müstakbel hocaları tercihen yurt dışında yetiştirilmelidir.

4. Darülfünun'da öğretim metodu ders notlarına dayalı olup, ansiklopedik bilgileri kapsamakta ve her sene değişmeden tekrarlanmaktadır. Bu öğretim yaratıcı değildir. Uygulamalı dersler ve seminerler ile öğrenci kişisel araştırmaya yönlendirilmelidir. Buna paralel olarak imtihan usulleri de değiştirilmeli, hafızaya dayalı bilgi yerine uygulamaya yönelik bilgiye öncelik verilmelidir. Darülfünun'un herşeyden önce vazifesi, düşünür dimağlar yaratmaktır.

5. Türkçe ilmî yayınlar yetersizdir. Öğrenci yabancı dil bilmiyor. Dolayısıyla öğrenciye okuduğunu anlayacak bir yabancı dil ilk yıllarda mutlaka öğretilmelidir.

6. Kütüphaneler fakir, hizmet saatleri ve çalışma şekilleri yetersizdir. Kütüphaneler merkezileştirilmeli ve öğrenciye kitap iare etmelidir.

7. Darülfünun ilmî zihniyeti yaratmakla görevlidir. Bu öğrencileri bizzat kişisel araştırmalara yöneltmekle mümkün olacaktır. Bunu sağlamak için de öğretim üyelerinin ders saatleri dışında öğrencilere zaman ayırmaları, öğrenci ve araştırma ile daha fazla meşgul olmaları gereklidir.

8. Darülfünun'da öğretim herşey demek değildir. Darülfünun'un vazifeleri arasında, öğrencileri manen geliştirecek temiz ve seçkin bir ortam temin etmesi de vardır. Darülfünun öğrencinin sosyal ihtiyaçlarını sağlayacak tedbirler almalıdır. Pansiyonlar, yurtlar, kantinler temin etmeli, spor hayatını geliştirecek çözümler getirmelidir. Ayrıca mezunlarla ilişkiyi devam ettirecek kuruluşlar oluşturulmalıdır. Özetle, öğrencinin Darülfünun'u kendi evi ve fikri vatanı gibi sevmesi sağlanmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

9. Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memleketin meseleleri Darülfünun'un çalışmalarına öncelikle konu teşkil etmelidir. Türkiye'nin coğrafyası, jeolojisi, tarihi, sağlık meseleleri, sanayisi, güzel sanatları... vs. Darülfünun'un ilk araştıracakları konular olmalıdır.

10. Darülfünun'un yenileşmesi yeterli değildir. Kurumun aynı zamanda geniş bir çevreye faydalı olması lâzımdır. Bunun için Darülfünun harice açılmalı, meselâ ortaöğretim elemanlarına tekâmül kursları ve halka açık konferanslar düzenlemeli, tatil aylarında kongreler, seminerler tertiplemeli, halka hitap eden bir dergi yayınlanmalıdır...

Atatürk, Malche'ın raporundaki hususların önemli bir kısmını benimsemiş ve bu raporu bir kültür programı gibi telâkki ederek, millî ve çağdaş üniversiteyi oluşturma için hemen uygulamaya koydurmuştur.

Maarif Vekaletinde oluşturulan bir komisyon hazırlıklara başlar. Fakültelerin görüşleri alınır. Neticede Atatürk inkılâplarının uygulanış metoduna uygun bir şekilde köklü bir çözüm yolu benimsenir. Darülfünun'un ilga edilerek İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden teşkil edilmesi kararlaştırılır.

Darülfünun 31 Mayıs 1933 tarihinde yasa ile 31 Temmuz 1933 tarihi itibariyle ilga edildi ve yeni üniversite 1 Ağustos 1933 tarihi itibariyle oluşturuldu.

1 Ağustos 1933'ten 1 Mayıs 1934'e kadar devam edecek muvakkat dönemde, idareyi maarif vekilinin deruhte etmesi uygun görüldü.

İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosu üç kaynaktan yararlanılarak oluşturuldu.

1. Eski Darülfünun'dan kadroya alınanlar.

2. Avrupa üniversitelerinde öğrenim ve ihtisaslarını başarı ile tamamlayıp yurda dönenler.

3. Yurt dışından getirilecek yabancı profesörler.

Yeni üniversitenin başarısı kadrosunun oluşmasına bağlıydı. Bunlar yeni üniversiteye ruh vereceklerdi. Bunun için Batı Avrupa'dan tanınmış bilim adamı getirtmek isteniyordu. Her milletten çeşitli gruplar halinde. Fakat bu mümkün olmadı. Ancak dramatik bir tesadüf Atatürk'ün modern üniversite yaratmak arzusuna yardımcı oldu.

Rejim değişikliği geçiren Almanya, ari ırktan olmayan üniversite hocalarını Nisan 1933'den beri tasfiye etmeye başlamıştı. Yahudi asıllı bu

Levent Şahverdi Arşivi

ilim adamları hayatlarını ve geleceklerini tehlikede gördüklerinden yabancı ülkelere ilticaya başladılar. Bunların bir kısmı İsviçre'de Zurich'de Prof. Dr. Ph. Schwartz başkanlığında yurt dışındaki "Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti"ni kurmuşlar ve başka ülkelerde iş aramaya başlamışlardı. Cemiyet Prof. Malche aracılığı ile Türk Hükûmeti ile temasa geçti ve dünya çapında ün yapmış öğretim elemanı sağlamak vaadinde bulundu. 6 Haziran 1933 de İstanbul'da Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip ile yapılan toplantıda 30 kişilik bir liste üzerinde mutabakat sağlandı.

Buna göre yabancı Profesörler:

1. Üniversitede tam gün çalışacaklardı.

2. Öğrenciler için çevirmenler yardımı ile Türkçe ders kitaplarını en kısa zamanda hazırlayacaklardır.

3. Üçüncü yıldan itibaren Türkçe ders vereceklerdir.

4. Hükûmete gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlayacaklardır.

Karşılığında;

1. Yüksek maaş, taşınma ve yol giderleri verilecek, sağlık sigortası ödenecektir. (Bir Türk Profesörü 150 TL. alıyor. Yabancı profesörlere ise 500-800 TL. verilmiştir.)

2. Çalışma arkadaşlarını Türkiye'ye getirip görevlendirme hakkı tanınmıştı.

3. Yabancı öğretim üyelerine devlet himayesi garantisi verilmiştir.

Böylece oluşturulan İstanbul Üniversitesi Avrupa standartlarında bir üniversite haline gelmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken noktalar vardır.

Atatürk yeni üniversiteyi oluştururken kadronun seçkin olmasına itina etmiştir. Gelen Alman Profesörlerinin bir kısmı dünya çapında ün sahibiydi. Nitekim Türkiye'den ayrılanlar dünyanın tanınmış üniversitelerinde yer bulmuşlardır.

Enteresan taraf, bu görevlendirmelerde gelenlerin siyasî fikirleri dikkate alınmamıştır. Mültecilerin bazısı Almanya'da hapisten kaçarak gelmiş ve bazısı kamptan kurtarılmış ve Türkiye'de tam bir huzur ortamında kendilerini yenilemek imkânını bulmuşlardır. Kendilerine inisiyatif tanınmış, yetkiler verilmiştir. Gerektiğinde özel surette yardımlar yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Alman hocalar yeni üniversitenin akademik geleneklerinin oluşmasında ders kitaplarının hazırlanmasında, özellikle geleceğin Türk bilim adamlarının yetişmesinde etkili oldular.

Unutmamak gerekir ki, Alman Üniversiteleri XIX, yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl ortalarına kadar, yayınları yeni buluşları ve güçlü bir iş disiplini ile dünyanın en gelişmiş üniversiteleri özelliğini taşıyorlardı.

Bu nitelikler yeni oluşturulan İstanbul Üniversitesi'nin sağlam bir temelde yükselmesinde etkili oldular. Nitekim derslerde nakilciliğin yerine deney, gözlem ve uygulamalar ağırlık kazanmış, araştırma zihniyeti üniversiteye yerleşmiş, yabancı dil ve yayınlar ön plâna çıkmıştır. Özetle kısa sayılabilecek bir dönemde İstanbul Üniversitesi batı standartlarında bir üniversite olarak isim yapmıştır.

Diğer göze çarpan bir yenilik de, üniversitenin halk konferansları ve üniversite haftaları ile halka açılmasıdır.

Diğer taraftan üniversitenin kapasitesinin artırılması ve kaliteli öğretim yapmasının bir sonucu olarak gelir kaynakları mütevazi halk çocukları da öğrenim imkânı kazanmışlardır. Böylece Cumhuriyet idaresi ihtiyacı olan inkılâpçı bir kadroyu yetiştirme imkânını bulmuştur.

Fakat hepsinden önemlisi, Atatürk tarafından sağlam bir şekilde kurulan milletlerarası standartlara sahip İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesinin oluşmasına, bir anlamda bugünkü 28 Üniversiteye kaynak vazifesi görmüştür.

Esasen Atatürk üniversiteleri Türkiye'nin kültür birliğini oluşturacak kuruluşlar olarak düşünmüş ve 1930'lardan itibaren hız verdiği millî kültür politikasının bir aracı olarak çağdaş bir yapıda oluşmalarına itina göstermiştir.

Sonuç itibariyle, Türkiye'de bugün mevcut akademik araştırma ve çalışma düzeni, akademik potansiyel ile çağdaş medeniyet ve kültüre bakış açısı, Atatürk'ün hazırlamış olduğu üniversite reformunun bir sonucudur diyebiliriz.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. YAHYA AKYÜZ

Atatürk'ün Türk eğitim tarihindeki yerini ortaya koyabilmek için, başlıca şu konuların incelenmesi gerekir:

I. Atatürk'ün yetişmesi ve öğretmenleri

II. Atatürk'ün eğitimimizin durumuna ilişkin gözlem ve teşhisleri

III. Atatürk'ün eğitimimiz için önerileri ve istekleri

IV. Atatürk'ün öğretici kişiliği ve eğitim uygulayıcısı oluşu.

I. Atatürk'ün yetişmesi ve öğretmenleri

Atatürk'ün kişiliğinin oluşmasında O'nu yetiştiren öğretmenlerin önemli bir payı vardır.

Bu öğretmenler, Atatürk'ün öğretmenleri olmalarının yanında, bazıları o dönem için çok yeni fikirler ortaya atmışlar, pedagojide yeni uygulamalara girişmişlerdir. Bu nedenlerle, onlar da Türk eğitim tarihinde önemli bir yer tutarlar.

Atatürk, Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmada "ilham ve kuvvetini" geniş ölçüde Askerî Rüştiyedeki Fransızca öğretmeni Nakiyüddin Beyden aldığını söylemiş ve Mutlakiyet dönemi ve o dönemin öğretmenleri için şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Gerçi biz, belki burada bulunanlardan kâffesi (tümü) dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber kahhar (kahredici, öldürücü) bir istibdadın (zulüm ve baskı yönetimi) pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlara yerleştirmeye mecbur tutulmakta idi: Benliğini, her şeyini unutarak bir heyulâya (hayale) boyun eğmek, onun kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek (hatırlamak) lâzımdır ki, o tazyik (baskı) altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakikî ve fedakâr muallimler, mürebbiler eksik değildi. Onların bize verdiği feyiz (bilim) elbette esersiz (sonuçsuz, ürünsüz) kalmamıştır. Şimdi burada bir zat-ı âliye (yüce, saygıdeğer bir kişiye) tesadüf ettim. O benim Rüştiye birinci sınıfında muallimim idi. Bana henüz iptidaî şeyler öğretirken istikbal (gelecek) için ilk fikirleri de vermişti."

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, mesleğinde başarılı, mesleğin gerektirdiği özellikleri taşıyan öğretmenlere sahip olmuştur ki bu kendisi ve Türk milleti için büyük bir mutluluktur. Öğretmenleri O'nu çok değişik biçimlerde etkilemiş, O'na çok yararlı bir rehberlik yapmışlardır:

Şemsi Efendi: Atatürk'ün ilk öğretmenidir. Eğitim tarihimizde yeni pedagojik yöntem ve uygulamaları ilk deneyenlerdendir. Öğrencileri, bir üst düzeyde okul olan Rüştiyedeki öğrencilerden daha bilgili yetişiyorlardı. Atatürk'ün dinde bağnazlığa karşı görüşlerinde, yenilikçi fikirlerinde, disiplin duygularının gelişmesinde Şemsi Efendinin öğretim ve uygulamalarının şüphesiz payı vardır.

Yüzbaşı Mustafa Bey: Atatürk'ün, Selânik Askerî Rüştiyesinde Matematik öğretmenidir. Öğrencisinin yeteneklerini sezip O'na Kemal adını takmıştır. Bu şekilde O'nun kendisinden ve arkadaşlarından farklı ve üstün durumunu tesbit etmiş, O'na, daha iyiye, daha güzele doğru gitmek için sürekli bir teşvik nedeni sağlamıştır. Bu çok önemli tarihî olayı, Mustafa Kemal Atatürk'ü sürekli, daha büyük başarı ve faziletler peşinde koşmaya iten bir destek olarak değerlendirmek gerekir.

Yüzbaşı Nakiyüddin Bey: Askerî Rüştiyede Fransızca öğretmenidir ve Atatürk'e "geleceğe ilişkin ilk fikirleri" vermiştir.

Mehmet Asım Efendi: Manastır Askerî İdadisinde Kitabet öğretmenidir ve öğrencisinin askerliğe biraz ters düşen edebiyata fazla kapılmasını engellemiştir.

Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey: Askerî İdadîde Tarih öğretmenidir ve Atatürk'te tarih sevgisi oluşturmuş, O'na tarih alanında yeni ufuklar açmıştır.

Harp Okulundaki başlıca öğretmenleri şunlardır: Fransızca öğretmeni **Necip Asım Bey,** Talim öğretmeni **Rahmi Paşa** ve onun maiyetindeki **Yüzbaşı Naci Bey.**

Harp Akademisindeki başlıca öğremenleri de şunlardır: Eski Osmanlı Seferleri öğretmeni **Ahmet Muhtar Paşa,** Napoleon Savaşları öğretmeni **Kurmay Binbaşı Refik Bey,** Yüksek Matematik öğretmeni **Kurmay Yarbay Macit Bey,** Tabiye öğretmeni **Kurmay Yarbay Nuri Bey...**

Harp Okulu ve Akademisindeki öğretmenleri Atatürk'ün özellikle askerlik bilgilerini genişletmesinde etkili olmuşlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün yetişmesinde, onun özellikle Türkçü görüşlerinin gelişmesinde **Namık Kemal, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul**'un da, ayrıca okuduğu kitapların da etkisi olmuştur.

II. Atatürk'ün eğitimimizin durumuna ilişkin gözlem ve teşhisleri

Atatürk'ün eğitim tarihimizde yer tutma sebeplerinden biri de, O'nun eğitimimize ilişkin gözlem ve teşhislerde bulunmuş, eğitimimizin temel hatalarını görmüş ve milletimize göstermiş olmasıdır. Atatürk acaba neden eğitimimizin geçmişine ve o dönemlerdeki durumuna ilişkin gözlem ve teşhislerde bulunmuştur?

O'nun eğitimimize ilişkin gözlem ve teşhislerde bulunması çocukluk yıllarına kadar gider. O, "çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey mektebe gitmek meselesine aittir" der. Yine şöyle söylemiştir: "Daha çocukken, dersler, kitaplar arasında yuvarlanırken hissederdim ki bu dilin bir şeye ihtiyacı var. O ihtiyacın ne olduğunu, nasıl elde edileceğini bilmezdim; fakat mutlaka bir şey lâzım olduğunu duyardım."

Atatürk, çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devletinin son ve en buhranlı, en çalkantılı dönemlerinde yaşamıştır. Üstelik O, bu çağlarını bir kazan gibi kaynayan Balkanlarda, sonra İstanbul ve ülkenin çeşitli yerlerinde geçirmiş, yıkılmakta olan Devletin çöküş sebeplerini ve kurtarılma yollarını düşünme fırsatı bulmuştur. O, İstiklâl Savaşı ve inkılâpları ile, Türk milletinin yok olmasını önlemiş, yeni bir Devlet kurmuştur. Bütün bu tarihî olaylar, O'nun bir vatanperver ve gözlemci aydın, asker, önder ve devlet kurucusu olarak, sosyal hayatımızın dertlerine ilişkin somut, elle tutulur, açık seçik teşhislerde bulunmasını ve yine somut, açık, inandırıcı, kesin kurtuluş önerileri ve çareleri düşünüp ileri sürmesini gerekli kılmıştır. O şöyle der: "Bir milletin felâkete uğraması demek, o milletin hasta, hastalıklı olması demektir. Bu sebeple kurtuluş, toplumdaki hastalığı tesbit ve tedavi etmekle elde edilir." Yine O, "mazinin hatalarını kökünden temizlemek, düzeltmek" gerektiğini belirtir. Eğitimle ilgili hastalıklar ve hatalar ise, pek tabiî, bunların başında gelmektedir.

Atatürk'ün eğitimimizin durumuna ilişkin başlıca gözlem ve teşhislerini birkaç maddede toplayabiliriz:

1. Toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır

"Bu memlekette eskiden beri bilgisizlik devam ediyor. Eski idareler, bu bilgisizliği devam ettirmeyi kendi devamları için gerekli görüyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu memlekette cehaleti süratle ortadan kaldırmak lâzımdır. Başka kurtuluş yolu yoktur."

Atatürk'ün bu teşhisi, Namık Kemal'in bir görüşünü hatırlatıyor. O da şöyle yazmıştı: "Devletin en sevindiği şey bilgisizliktir."

Atatürk'ün, bilgisizlik ve bunun zararları konusunda yaptığı bazı gözlemlerine daha göz atalım:

"Milleti yüzyıllarca başkalarının hırs ve faydalanma aracı kılan en büyük düşmanı bilgisizliktir. Milleti yüzyıllarca kendi benliğine sahip yapmayan, milleti yüzyıllarca kendi hakkında ihtiyatsız bulunduran hep bu bilgisizliktir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi kullanmaları, bütün vatanı kendi öz arazileri gibi saymaları hep milletin bu bilgisizliğinden istifade edilmek sayesinde idi. Gerçek kurtuluşu istiyorsak, her şeyden önce, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu bilgisizliği yok etmeye mecburuz. Burada bilgisizliği yalnız okuyup yazmak manasına almıyoruz..."

"Biz cahil dediğimiz vakit mutlaka mektepte okumamış olanları kastetmiyoruz. Kastettiğimiz ilim, hakikatı bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmeyenlerden de hakikatı gören hakikî âlimler çıkar."

"Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun esas unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar bilgi ışığından yoksun bırakılmıştır."

"Bir milletin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni okuma yazma bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır."

2. Eğitim öğretim yöntemlerimiz uygun değildir.

Atatürk, öğrencilik hayatında, baskıya - kısmen serbestiye dayanan, pasif - etkin, nakilci (ve ezberci) - deneyci, akılcı eğitim ve öğretim yöntemlerini bizzat yaşamış, Türk çocuklarının, gençlerinin yüzyıllardır nasıl yetiştirildiklerini ve bunun ne gibi sonuçlar verdiğini incelemiş, gözlemiştir.

Mustafa Kemal, ilk defa, geleneksel ve basit bir öğretim yapan mahalle mektebinde öğrenimine başlamış, birkaç gün sonra buradan ayrılıp Şemsi Efendinin yeni yöntemlere göre öğretim yapan okuluna gitmiştir. O, ilk gittiği ve geleneksel usullerin uygulandığı mahalle mektebini sevmemiştir. Yıllar sonra, subay olarak Selânik'te bulunduğu sırada her iki okulu da ziyaret etmiş, ilk gittiği mahalle mektebinin kapısında kocaman bir kilit görünce, "kapanması isabet olmuş" demiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şemsi Efendinin yeni pedagoji yöntemlerine göre eğitim öğretim yapan ilkokulunda ve daha sonraki askerî okullarda ise Mustafa Kemal çok iyi yetişmiştir. O, özellikle Şemsi Efendinin okulunda, yeni yöntemlerin ve hecelemede yenilik yapılarak sesleri ve kelimeleri okuma yöntemine geçilmesinin öğrencileri güçlüklerden kurtardığını görmüş, O'nda yıllar sonra alfabe değişikliği fikri ve uygulamasında kanımca bunun da etkisi olmuştur.

Mustafa Kemal, ilkokuldan sonra önce Selânikte Mülkî (Sivil) Rüştiye'ye girmiş, burada Matematik öğretmeni ve müdür yardımcısı Hüseyin Efendi O'nu haksız yere dövmüş, vücudunu kan içinde bırakmıştır. Olay, bir disiplinsizlik olayı idi ve Mustafa Kemal'in suçu yoktu. Annesi Zübeyde Hanım, "o senin hocandır, dövebilir" diye teselli etmeye çalışmasına rağmen Mustafa Kemal haksız yere öğretmeninden bile dayak yemeyi hazmedemiyordu. O, öğrencilerin, insanların dayağa maruz kalmasını insanlık haysiyet ve onuruna yediremiyordu. Nitekim bu olaydan sonra o okuldan ayrılıp Askerî Rüştiye'ye kaydoldu.

Bütün bu acı-tatlı tecrübelerden, gözlemler ve incelemelerden sonra Atatürk Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'de, öğretmenlerimizin önünde, Türk eğitim tarihinin en önemli teşhislerinden birini yapmıştır:

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir âmil (etkili sebep) olduğu kanaatindeyim."

3. Çocuklarımız üzerinde ailenin baskısı vardır

Atatürk, ailelerin çocuklar hakkında yanlış bir tutumuna da ana babaların dikkatini çeker:

"Çoğu ailelerde öteden beri çok kötü bir alışkanlık var: Çocuklarını söyletmez ve dinlemezler, zavallılar lafa karışınca, "sen büyüklerin konuşmasına karışma" der, sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket..."

4. Bir milletin yükselmesi de, alçalması da eğitiminin millî olup olmaması ile ilgilidir. Bizim eğitimimiz ise millî değildir.

Atatürk, Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlerle yaptığı konuşmada şu çok önemli teşhis ve tesbitte bulunur:

"Terbiyedir ki bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum halinde yaşatır veya bir milleti kölelik ve yoksulluğa terkeder."

Levent Şahverdi Arşivi

"(...) Yeryüzünde üç yüz milyondan fazla İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Ne yazık, gerçek şu ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri, şunun veya bunun kölelik ve horlanma zincirleri altındadır. Aldıkları manevî terbiye ve ahlâk onlara bu kölelik zincirlerini kırabilecek insanlık meziyetini vermemiştir, veremiyor. Çünkü terbiyelerinin amacı millî değildir."

Atatürk, yine aynı konuşmasında şunları söylemiştir:

"Mazide, yüzyıllarca süren Türk devletlerinin devirlerine dikkat ediniz. Türk, kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş, nereden geldiği belirsiz bir takım başkanların şuursuz vasıtası olmak durumuna düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unutur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle, neticesi hor görülüş, esaret olan, karşılıksız köle olmaya giden alçak bir amaca doğru sürüklenmiştir. Millet, ne yazık ki, bu dalgınlık halini çok sürdürdü, bu yüzden de her türlü yoksulluklara ve olumsuz durumlara katlanmalara uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu başeğmeleri, aldığı millî olmayan eğitimin kaçınılmaz gereği olduğunu farketmeksizin, sağlam bir terbiyenin etkisi olduğu kanısıyla uyguluyordu. Terbiyenin esası, terbiyenin amacı ve mahiyeti ne büyüktür."

Atatürk'e göre, millî olmayan eğitimimiz, yüzyıllardır süren felâketlerimizin temel sebeplerindendir. Balkanların elimizden çıkma sebebi de, buradaki toplumların dil kurumları ve eğitimleri ile millî şuurlarının uyandırılmış olmasıdır.

5. İstikrarlı eğitim politikamız yoktur.

Atatürk, Osmanlı eğitiminin son dönemleri için 1923'te şu teşhis ve tesbitte bulunmuştur:

"Her Maarif Nazırının, Vekilinin birer programı vardı. Memleketin maarifinde, çeşitli programların uygulanması yüzünden öğretim berbat bir hale gelmiştir."

Ocak 1923'te Eskişehir'de bir maarif müdürü ile konuşan Atatürk, sonra şu açıklamayı yapmıştır:

"Bu, yirmi otuz yıllık maarif müdürü memleketimizin çeşitli yerlerini dolaşmış, dediklerine göre, birbirine zıt bir çok programlar almış, uygulamış ve uygulattırmıştır. Çünkü hükûmet başına gelen her Nazır, kendine göre bir program yapıyor, onu tamim ediyor, uygulamaya çalışıyor. Bir müddet sonra başka bir Nazır geliyor, onu beğenmiyor, başka bir program uygulatıyor."

6. Eğitimimizin amacı, kendini, hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketici insan yetiştirmek olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, her Maarif Nazırının başka bir program uygulattığını söyledikten sonra der ki:

"Bütün bu uygulama ve programlar ne veriyordu? Çok bilmiş, çok öğrenmiş bir takım insanlar... Ama neyi bilmiş? Bir takım nazariyatı bilmiş! Fakat neyi bilmemiş? Kendini bilmemiş, hayatını, ihtiyacını bilmemiş, yaşamak için lâzım olan herşeyi bilmemiş ve aç kalmış! İşte, bu öğrenim tarzının uğursuz sonucu olarak denilebilir ki, memlekette aydın olmak demek, çok bilmiş olmak demektir, sefalete ve fakirliğe mahkûm olmak demektir."

III. Atatürk'ün Eğitimimiz için önerileri, istekleri, talimatları

Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişirken ve Cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara, hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin ivedilikle belirlenmesi çok önem taşıyordu. Gençliğin eğitimi artık eskiden beri süregelen, denenmiş, değersizliği ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılamazdı. Türk milletini ileri götürecek, insancıl, akılcı yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardı. Ancak bunu başarmak kolay değildi. Bu işi yalnızca Atatürk yapabilirdi ve nitekim O üstlendi. Çünkü O, yukarıda da açıkladığımız gibi, Türk tarihi ve Türk eğitim tarihinden çıkan dersleri çok iyi biliyordu: Osmanlı Devletinde başlıca eğitim kurumları olan medreseler ve sıbyan mektepleri 17. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taşlaşmışlardı. Medrese zihniyeti matbaanın bile ülkeye girmesini geciktirmiş, Tanzimat döneminde başlayan eğitimde ve çeşitli alanlardaki yenileşme hareketlerini engellemiş, olumsuz etkisini sürdürmüştü. Atatürk, Osmanlı Devletinde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, azınlıkların, her çeşit etnik toplulukların eğitim yoluyla, iktisaden güçlenip siyasî bakımdan bilinçlendiklerini ve Devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Atatürk, sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitimin çarkları içinde kaldıkları ve millî benliklerinden habersiz yetiştirildikleri için kendi öz yurtlarında esarete sürüklendiklerini görmüştü...

Atatürk, bütün bu gözlem ve teşhislerle yetinemezdi. Çünkü o, artık yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu ve Cumhurbaşkanı idi. Bu yeni Devlet için yepyeni bir eğitim felsefesi ve politikasını da o tespit etti ve bunu bazan öneriler, bazan da istekler ve talimatlar şeklinde ifade etti. Özellikle de öğretmenlere ve eğitimcilere seslendi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun nedeni de, O'nun, öğretmenleri gerçek kurtuluşumuzun önderleri olarak görmesi idi. Önce, bu konudaki sözlerini görelim:

"Halâs-ı müstakbelimizin (gelecek kurtuluşumuzun) pişvây-ı mükerremleri (saygıdeğer öncüleri) olan Türkiye muallime ve muallimleri..."

(15.7.1921'de Ankara'da Maarif Kongresini açarken)

"Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar (sürekli, kalıcı) neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir (sağlanabilir) (...) İrfan ordusunun kıymeti de siz öğretmenlerin kıymetinizle ölçülecektir."

(24.3.1923'te Kütahya'da öğretmenlere seslenişi)

"Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır."

(25.8.1924'te Muallimler Birliği Kongresi üyelerine seslenişi)

"Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğiticiden mahrum bir millet, henüz millet adını almak istidadını kazanmamıştır. Ona alelâde bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka eğiticilere, öğretmenlere muhtaçtır. Onlardır ki bir toplumu hakikî millet haline koyarlar (...) Cumhuriyet sizden yüksek hizmet bekliyor."

(14.10.19254de İzmir Erkek Öğretmen Okulundaki konuşması)

"Ordularımızın kazandığı zafer, sizin (öğretmenlerin) ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanıp sürdüreceksiniz ve mutlaka muvaffak olacaksınız."

(27.10.1922'de Bursa'da öğretmenlere seslenişi)

"Öğretmenlerimizin sayıca yetersizliği, yetişen öğretmenlerimizin değer ve fazileteki yüksekliğiyle ancak telâfi edilebilir."

O'nun yukarıda incelediğimiz gözlem ve teşhislerinden, öneri ve isteklerinin neler olduğu anlaşılabilirse de, bunları ayrıca bazı başlıklar altında ele almak yararlı olabilir:

1. Gelecek nesiller Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmedir.

"Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden (çatışan) bilumum yabancı anasırla (unsurlarla)

Levent Şahverdi Arşivi

mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliyeyi (millî fikirleri) kemal-i istiğrak ile (kendinden geçerek) her mukabil (karşı) fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf (nitelikler) ve kabiliyetin zerki (aşılanması) mühimdir."

(15.7.1921'de Ankara'da Maarif Kongresini açarken)

"Çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve herşeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine, ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasırla (unsurlarla) mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir."

(1.3.1922'de T.B.M.M. üçüncü toplanma yılını açarken)

"Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli (karakter ve kişilik sahibi) muhafızlar (koruyucular) ister (...) Muallimler, sizin başarınız, Cumhuriyetin başarısı olacaktır. Yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı askerî, siyasî, idarî inkılâbat (devrimler) sizin, muhterem muallimler, sizin içtimaî ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır (güçlenecektir). Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister."

(25.8.1924'te Muallimler Birliği Kongresi üyelerine seslenişi)

2. Eğitim millî olmalıdır

Önceki dönemlerin millî olmayan eğitimini felâketlerimizin temel sebepleri arasında gören Atatürk, yeni Türk Devletinin eğitiminin millî olmasını istemiştir. O, millî eğitimi, Temmuz 1921 Maarif Kongresinde şöyle açıklar:

"Bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından (boş inançlarından) ve evsaf-ı fıtriyemizle (doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle) hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı milliyemizin inkişaf-ı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir."

Eylül 1924'te, Samsun'da öğretmenlere seslenirken de, halen milyonlarca müslümanın millî olmayan eğitimleri yüzünden esaret ve sefalet içinde bulunduklarını belirttikten sonra şöyle demiştir:

"Millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş (belirsizlik, bulanıklık) kalmamalıdır. Millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti tartışılamaz. Millî terbiye ile inki-

Levent Şahverdi Arşivi

şaf ve ilâ (yüceltmek) edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayalî zevaitle (gereksiz şeylerle) doldurmaktan dikkatle kaçınmak lâzımdır."

Atatürk'ün Mart 1923'de Konya gençlerine hitaben yaptığı konuşma da bize "millî terbiye"nin ne olduğunu anlamakta ışık tutacaktır:

"Aydınlarımız, 'milletimi en mesut millet yapayım' der. 'Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım' der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan birşey diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şartlar birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanalım. Lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız."

3. Eğitim bilime dayanmalıdır.

Atatürk, bilimin her alanda olduğu gibi eğitimde de bize tek rehber olması gerektiğini söylemiştir. Bu açıdan da o, eğitim tarihimizde yepyeni bir çığır açmıştır.

Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere seslenirken şöyle demiştir:

"Milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır (...) İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur."

Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere bu konuda seslenişi şöyledir:

"Dünyada herşey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak gaflettir, bilgisizliktir, dalâlettir (yolunu sapıtmadır)."

Temmuz 1927'de İstanbul'da öğretmenlere seslenişinde aynı konuyu işler:

"Eski hocalar nasıl dinî esastan hâkim olmuşlarsa, öğretmenler de ilim esasından kazanmaya başladıkları hâkimiyeti sonuca ulaştırmalıdırlar."

Son olarak, 29 Ekim 1933'teki Onuncu Yıl Söylevi'ne değinelim:

"Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir."

4. Eğitim işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlıların duraklama ve gerileme dönemlerinde, Türk gençlerinin en çok rağbet ettikleri meslek **din görevliliği** ve **memuriyet**'tir. Tanzimat'ın eğitimde yenileşme hareketleri içinde de memuriyet ve kâtiplik daha da arzulanan bir meslek haline getirilmiştir. Gerileme ve çökmeye yüz tutma karşısında yöneticiler, aydınlar, toplum silkinip ciddî kurtuluş çareleri arayıp uygulayacakları yerde, aksine gerilemenin önemli sebeplerinden olan memuriyete aşırı önem verme anlayışını sürdürmüşlerdir.

Bir dilekçe sonunda "saygılarımla" diyebilmek için yüz çeşit anlamsız ifade biçimleriyle Türk gençleri meşgul edilmiş, konu zorlaştırıldıkça **önemli** gibi görülmüştür. Öyle ki, gereksiz ifade ve kalıp formülleri öğreten kitaplar Gülbahçesi adıyla öğrencilerimizin önüne sürülmüştür: "Gülşen-i Muharrerat" yani yazışmaların gül bahçesi...

Bütün bunlardan sonra Osmanlı Türklerinin neden memuriyete koşuştuklarına, ticaret, sanayi ve iş dünyasının Rum, Ermeni ve yabancıların elinde kaldığına şaşılır mı?

Eğitimimizin memur yetiştirdiğini, işe yaramaz, yüzeysel bilgilerle öğrencilerin kafasını doldurduğunu ilk gözleyip dile getirenlerden biri Ali Suavî'dir. O, 1867'de şöyle yazmıştır:

"Eğitim nedir, ne içindir, bunları halkın çoğu bilmiyor. Bunlar anlatılmadıkça, eğitimin zararından başka sonucu olmaz. Biz eğitimi, yüzeysel olarak, cümle ve kalıplar, çekişme ve tartışma formülleri ezberlemek sanıyoruz... Şimdi İstanbul öyle bir hale gelmiş ki, anasından doğan çocuk Devletin hazinesine ağız açıyor ve hiç kimse çocuğunun hakkında Devlet memuriyetinden başka bir düşünce taşımıyor."

İşte Atatürk, gerilememizin önemli sebeplerinden biri olan memur olmaya aşırı düşkünlüğü ortadan kaldırmaya çalışmış ve eğitimimize yeni ve aktif bir insan tipi yetiştirmeyi hedef göstermiştir:

"Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul (yöntem), malûmatı (bilgiyi) insan için fazla bir süs, bir vasıta-ı tahakküm (baskı aracı), yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal (işe dönük ve kullanılabilir) bir cihaz haline getirmektir".

(1.3.1923'de T.B.M.M. dördüncü toplanma yılını açarken)

"Muallimler! Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil (etkin), müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz olmalıdır (donatılmalıdır.)"

Levent Şahverdi Arşivi

(25.8.1924'te Muallimler Birliği Kongresi üyelerine seslenişi)

1931'de de şöyle der:

"İlk ve orta öğretim mutlaka insanlığın ve medeniyetin gerektirdiği ilmi ve tekniği versin, fakat o kadar pratik bir tarzda versin ki, çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkûm olmadığına emin olsun."

Özetle Atatürk, yukarıda da ifade ettiği gibi, eğitimin herşeyi biraz bilen fakat hiçbirşeyi iyi bilmeyen, sefâlet ve açlığa mahkûm insanlar değil, üretici, yararlı, hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmesini istemiştir.

5. Eğitim, çocuğa hürriyet vererek, yeni nesillerde fazilet, fedakârlık, düzen disiplin, kendine ve milletimizin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir.

Türk eğitim tarihi bize, duraklama ve gerileme döneminin eğitim değerleri ve çocuk yetiştirme uygulamaları arasında korku, umutsuzluk ve karamsarlığın çok önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Bu konular ilk kez, ciddî biçimde II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) bazı düşünürlerimizce ele alınmıştır. Bunlar arasında eğitimci Satı Bey ve Mehmet Âkif gösterilebilir.

Mehmet Âkif, 1912-1913 Balkan Savaşı yenilgisi ve felâketleri sırasında, bu duruma yol açan "hatalarımızı" araştırmıştır. Ona göre, Devletimizin çökmeye yüz tutmasının nedeni, beşikte kulağa fısıldanan, öğretmenler, müderrisler, hocalar, vâizler, yazar ve şairler, devlet adamları tarafından işlenen ve ne yazık ki kabullenilen bir hayat ve eğitim felsefesidir. Bu, dayakla terbiye vermeyi amaçlayan, korkak, ürkek, hareketsiz, kendine ve milletine güven duymayan, milletin geleceğine karamsar bir gözle bakan nesiller yetiştiren bir dünya felsefesidir. En büyük "hatamız" budur.

Atatürk de bu anlayışa karşı çıkmış ve yeni nesillerin nasıl yetiştirilmesi gerektiğini açıklamıştır.

Temmuz 1921'de Maarif Kongresini açarken şöyle demiştir:

"Yeni neslin donatılacağı manevî vasıflar arasında kuvvetli bir fazilet aşkı ve kuvvetli bir düzen ve disiplin fikri de yer almalıdır."

Atatürk'e göre, bir çocuğun normal öğretim derecelerinden geçerek okulda yetişmiş olması şarttır ve eğitimde düzen ve disiplin başarının esasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, eski dönemlerin dayağa dayanan düzen ve disiplin anlayışı yerine, sevgiye dayanan bir düzen ve disiplin konulmasını ister. O, çocukların çoğu ailelerde büyüklerin yanında konuşturulmamasının çok yanlış olduğunu belirttikten sonra şöyle der:

"Tam tersine, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir. Böylece, hem hatalarını düzeltmeye imkân bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakâr olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimî düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde, yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu suretledir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar."

O, çocuklarımıza ideal (ülkü) aşılanmasını ve onların çalışkan olmalarını istemiştir:

"Hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tekbir şeye çok ihtiyacımız vardır: Çalışkan olmak. Toplumsal hastalıklarımızı tetkik edersek temel olarak bundan başka, bundan mühim bir hastalık keşfedemeyiz; hastalık budur. O halde ilk işimiz bu hastalığı esaslı surette tedavi etmektir, milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun tabiî sonucu olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır."

(Ocak 1923'te gazetecilere yaptığı konuşma)

"Gelecek için hazırlanan vatan evlâdına, hiçbir güçlük karşısında baş eğmeyerek tam sabır ve dayanma ile çalışmalarını ve öğrenimdeki çocuklarımızın anne ve babalarına da yavrularının tahsillerinin tamamlanması için her fedakârlığı göze almaktan çekinmemelerini tavsiye ederim".

Atatürk öğrencilerimizin kendilerine ve milletlerine güven duygusu ile yetişmelerini, asla aşağılık duygusuna kapılmamalarını da ister. 1936'da şöyle demiştir:

"Türkiye Cumhuriyetinin özellikle bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına hitabediyorum: Batı senden, Türk'ten çok geriydi. Manada, fikirde, tarihte bu böyleydi. Eğer bugün Batı nihayet teknikte bir yükselme gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat da senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir neticesidir. Şunu da söyleyeyim ki, çok zekisin! Malûm, fakat zekânı unut! Daima çalışkan ol."

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, sporu da, gençliğin millî terbiyesinin ana unsurlarından sayar.

O, gençliğe kazandırılacak bütün vasıfların ve terbiyenin lâik ve karma eğitim çerçevesi içinde gerçekleştirilmesini ister.

6. Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlâk düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir.

Atatürk, toplumumuzun bilgisizliğini, felâketlerimizin en önemli sebepleri arasında gördüğünden, bilgisizliğin süratle ortadan kaldırılması gerektiğini her zaman ifade etmiştir. Başlıca istekleri ve gösterdiği hedefler şöyledir:

"Milletimizin saf seciyesi istidat (kabiliyet) ile malîdir (doludur). Ancak bu tabiî istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez (geliştirebilecek yöntemlerle donatılmış) vatandaşlar lâzımdır. Bu vazife de siz muallimlere düşüyor".

(15.7.1921'de Ankara'da Maarif Kongresini açarken)

"Tüm köylülere okumak, yazmak, vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve âmal-ı erbaayı (dört işlemi) öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir. Bu hedefe varmak, eğitim tarihimizde kutsal bir merhale teşkil edecektir."

(1.3.1922'de T.B.M.M. üçüncü toplanma yılını açarken).

"Millî ahlâkımız, medenî esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır (geliştirilip güçlendirilmelidir)."

(25.8.1924'te Muallimler Birliği Kongresi üyelerine seslenişi)

"Muallimler her vesileden istifadè ederek halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk, muallimin çocuğa yalnız alfabe okutur bir varlıktan ibaret olmayacağını anlamalıdır."

(7.7.1927'de İstanbul'da öğretmenlere seslenişi)

"İlk işimiz milleti çalışkan yapmaktır."

(Ocak 1923'te gazetecilere yaptığı konuşma)

"Aydınları halk seviyesine indirmekten ziyade, bütün halkı eğitimde aydın olarak yetiştirmek gerekir."

Atatürk Türk kadını ve annenin eğitiminin de önemle alınmasını istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

IV. Atatürk'ün öğretici kişiliği ve eğitim uygulayıcısı oluşu

Atatürk, eğitimle ilgili teşhislerde bulunmak, öneri ve görüşler ileri sürmekle kalmamış, milletimizin öğretmeni ve eğitim uygulayıcısı da olmuştur.

Atatürk neden bir öğretmen ve eğitim uygulayıcısıdır?

Çünkü o, bir Devlet kurucusu ve Cumhurbaşkanıdır. İlk eğitim bilimcimiz Farabi (870-950), devlet başkanının milletin eğitimcisi olması gerektiğini, onun öğrenme ve öğretmeyi sevmesini, her şeyi kolayca öğretmesini bilmesi gerektiğini söylemişti. İşte Atatürk, tarihimizde pek çok yöneticinin ihmal ettiği bu eğitimcilik görevini en iyi biçimde üstlenmiş, daha sonraki devlet adamlarına da izlemeleri gereken bir örnek olmuştur.

Atatürk, I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak çeşitli vesilelerle öğretmenlere, halka seslenmiş ve eğitimle ilgili konuşmalar yapmıştır. O ayrıca, her zaman okulları ziyarete, derslere girip öğretmenleri izleme ve onlara sorular sormaya, böylece onları bireysel olarak aydınlatmaya da önem vermiştir.

Atatürk, belki de, eğitimin, öğretmenin önemini en iyi anlamış ve anlatmış devlet adamı, devlet kurucusudur. 1921 Temmuzunda, Sakarya Savaşından az önce, bir ara cepheden Ankara'ya dönerek öğretmenlerden oluşan Maarif Kongresini açması ve orada çok önemli bir konuşma yapması bunu kanıtlar. **Hâkimiyet-i Milliye** gazetesi bu olay için şunları yazmıştır: "Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun müstakbel (gelecekteki) vazifesiyle meşgul bulunuyor. Bu necip ve ulvî misal (asil ve yüce örnek) Türk tarihinin misli ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır." Kuşkusuz, bu dünya tarihinde de benzeri bulunmayan bir örnektir.

Atatürk 1936'larda Florya köşkündeki toplantılardan birinde, Behçet Kemal Çağlar'a dönerek, "sen çabuk şiir yazarsın, şu içerideki odaya çekil, bende hangi nitelikleri görüyorsan hepsini anlatan bir şiir yaz" emrini verdi. Şair, istenileni yaptı, yarım saat sonra uzun bir şiirle geldi. Atatürk, "oku bakalım" dedi. Şair mısralarını canlı ve hakkını vererek okudu. Atatürk'ün yiğitliği, zaferleri, devrimleri birbir dile getirilmişti. Fakat Atatürk, "olmamış dedi, benim asıl bir niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın". Herkes şaşırmıştı. Bu yazılmayan niteliği ne olabilirdi? Atatürk, dinleyenleri fazla bekletmeden, "benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir, dedi. Ben milletimin öğretmeniyim, bunu yazmamışsın".

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk gerçekten Kurtuluş Savaşı ve inkılâplarını hep bu sabırlı, ikna edici, güven verici "öğretmenliği" sayesinde başarmıştı.

İstiklâl Savaşı zaferle sona erdikten sonra, kendisine, "işte memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?" diye bir soru yöneltilince, Atatürk şu cevabı vermiştir:

"Eğitim Bakanı olarak millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir."

O, her zaman okul programları ve kitapları ile ilgilenir, bunları gözden geçirirdi.

Atatürk askerlik alanında ve bazı sosyal konularda kitaplar, bazı gazete başyazıları da yazmıştır. Bu da onun araştırıcı ve düşüncelerini yazarak da öğretici bir öğretmen olduğunu göstermektedir.

Atatürk'ün **Başöğretmen** unvanı ile yeni Türk harflerini halka öğretmek için giriştiği çabalar da onun gerçek bir öğretmen, tüm Türk milletinin öğretmeni olduğunu ortaya koymaktadır. O, bu yoldaki çalışmalarını Tekirdağ'dan başlayarak Bursa, Çanakkale, Sinop, Samsun, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla, Kayseri vb. kentlerde sürdürdü. O'nun halka verdiği alfabe derslerinin herbirinde öğretmenlik sanatının incelikleri görülür. Örneğin 15 Eylül 1928'de Sinopta bir okulun bahçesinde halka kara tahtada verdiği derse bakalım. Atatürk önce öğretmenlere, ardından memurlara sonra da halktan bazılarına sesli ve sessiz harfleri öğretti. Bir ara, karşısında duran bir adamı çağırdı.

- Adın ne? Ne iş yaparsın?

- Bekir, Arabacıyım, Paşam.

- Okuman yazman var mı?

- Yok Paşam, senden öğrenmeye geldim.

Elli yaşlarında olan bu adama Atatürk önce A, O, Ö, U, Ü harflerini okuyup yazmasını, sonra da T harfini öğretti. Sonra At ve Ot yazdı. Bekir Ağa heceledi, sonra okudu. Atatürk memnundu. "Bu millet üç ay içinde okuyacak ve yazacak" dedi. Bu olay Atatürk'ün inanılmaz öğretme yeteneğini kanıtladığı kadar, bu anıyı bize ulaştıranın belirtmediği başka büyük bir gerçeği de ortaya koyuyor. Bu, "görevsel (fonksiyonel) eğitim" denen ve kısaca, kişinin kendi işi, mesleği, uğraşı alanı ile ilgili konulardan başlayarak dil ve okuma yazma öğrenmesi diye tanımlanan ve son 20-30 yıl-

Levent Şahverdi Arşivi

dır çeşitli ülkelerde ve Unesko tarafından üzerinde durulan bir yöntemin Atatürk tarafından yıllar önce bizzat uygulandığı gerçeğidir...

Burada, çok önemli bir konuya değinmek istiyorum: Atatürk'ün nutuk olarak öğretmenlere söyledikleri ve eğitimle ilgili söylevleri tesbit edilmiş ve yayınlanmıştır. Fakat bir de, Atatürk'ün derslerine girdiği öğretmenlerimize söyledikleri vardır. Okulları ziyarete büyük önem veren Atatürk, birçok öğretmenin dersine girmiş, kendisi ders anlatmış, anlatılan dersleri dinlemiş, öğretmenlere, öğrencilere sorular sormuş, kendisi açıklamalar yapmıştır. İşte bu konu çok orijinal olduğu halde, Atatürk'ün eğitim ve öğretmenlerle ilgili yayınlanmış bulunan görüş ve düşüncelerinin çok önemli bir parçası olduğu halde, henüz ele alınmamıştır. Atatürk'ün derslerine girdiği bazı öğretmenlerimiz, anılarını orada burada yayınlamışlardır. Fakat bunların toplanması, biraraya getirilmesi ve henüz yayınlanmamış bulunan anıların da derlenmesi gerekmektedir. Bunuda en iyi, yine öğretmenlerimiz yapabilir. Onlara, bulundukları yörelerde, yaşlı, emekli öğretmenleri arayıp bulup Atatürk'le ilgili anıları varsa derlemek düşmektedir. Bu onlar için çok güzel, yararlı ve zevkli bir görev olur. Atatürk Araştırma Merkezi, Millî Eğitim Bakanlığı vb. kurumlar da bu yayınlanmış ve yeni derlenecek anıları topluca yayınlarsa, biz Atatürk'ün sınıf ortamı içinde üzerinde durduğu çok önemli fikirleri de, O'nun nasıl öğretmenlik yaptığını da öğrenmiş oluruz. Başarılı, bazan da başarısız öğretmenlerimizin özelliklerini de daha iyi tanımış oluruz. Nitekim, O, bazı derslerde öğretmenleri beğenmiş, bazılarında beğenmemiştir. Onun bu değerlendirmeleri acaba nasıldır? Bunun da üzerinde durulmalıdır.

Yapılması gerektiğini ifade ettiğim bu orijinal derleme ve yayın çalışmalarının bize çok şeyler öğreteceğini iki örnekle göstermek istiyorum:

Atatürk Kayseri Lisesinde, Abdullah Efendi adında bir Fizik öğretmeninin dersine girmiştir. Öğretmen, sanki sınıfta Atatürk ve arkadaşları yokmuş gibi, son derece tabiî şekilde dersine devam eder. Bir ara Atatürk, kara tahtanın önünde durunca, öğretmen, "Paşam biraz çekilin, çocuklar tahtayı göremiyorlar" der. Atatürk büyük bir hayranlık, arkadaşları büyük bir şaşkınlık içindedirler... Zil çalıncaya kadar Abdullah Efendi dersine devam eder. Demek ki, o, dersinde dersten başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir öğretmendi. Dershaneyi bir mabet, dersi bir ibadet gibi gören öğretmen! İşte Atatürk, öğretmen Abdullah Efendiye bunun için hayran kalmıştı.

Atatürk, 1933'de Balıkesir Lisesinde Tarih öğretmeni Kâmil Su'nun dersine girmiştir. Merhum Su, bu değerli anısını yayınlamıştır. Kendisin-

Levent Şahverdi Arşivi

den de dinlemiştim. Dersten sonra müdürün odasında Atatürk öğretmenlere, destan kahramanı Oğuz Han'a tekabül eden Türk hükümdarı Mete ile ilgili bir olayı anlatır. Çin kaynaklarında yer alan bu olay özetle şöyledir:

Mete, babasının yerine geçince, komşu devlet reislerinden biri elçi göndererek ondan çok sevdiği ve çok hızlı koşan atını ister. Mete'nin kurultayı toplanır; üyeler bu onur kırıcı isteğin reddedilmesini, gerekirse savaşılmasını önerirler. Fakat Mete, "nasıl olur da bir atı komşu bir devletten daha değerli tutabiliriz" diyerek atını verir.

Bir süre sonra elçi yine gelir ve Mete'nin karısını ister. Yine derhal savaşmayı öneren Kurultay üyelerine Mete, "nasıl olur da bir kadını komşu devletten üstün tutabilirim" diyerek karısını da verir.

Mete'nin korktuğunu ve kendisinin her istediğini ele geçireceğini sanan komşu hükümdar bu kez sınırda kimsenin oturmadığı çorak bir araziyi ister. Kurultay üyeleri, at ve hatun gittikten sonra, küçük, önemsiz, yararsız bir parça toprağın verilmesinde sakınca görmezler. Ama Mete bu kez de onlar gibi düşünmez. "Toprak devletin temeli, milletin malıdır" diyerek, Kurultay üyelerinin başını kestirir ve komşu devletle savaşır, büyük bir zafer kazanır...

Kâmil Su, "Atatürk bu olayı öylesine tatlı, çekici bir ifade ile anlatmıştı ki, hepimiz O'nu büyük bir hayranlıkla dinlemiştik" der.

Bu olayda Mete'nin tutumundan çıkarılması gereken esas sonuç, kanımızca, bu büyük Türk hükümdarının devlet yönetiminde son derece akılcı davrandığı, savaştan ve kan dökülmesinden mümkün olduğu ölçüde kaçındığı, savaşa ancak gerçek millî davalar için ve başka yol kalmadığı zaman başvurduğudur. Atatürk de devlet yönetiminde aynı anlayışa sahipti ve O'nun bu olayı öğretmenlere anlatmasının anlamı büyüktür.

Bu anıların ne kadar önemli ve öğretici olduğu görülüyor. Bunlar gibi daha çok sayıda yayınlanmış ya da yayınlanmamış anıları biraraya getirip yayınlamak şüphesiz öğretmenlerimize çok yararlar sağlayan, kalıcı bir çalışma olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç:

Atatürk, Türk eğitim tarihinde çok önemli bir yer tutar. Çünkü O, bazı aydınlarımızca kısmen farkına varılsa da ayrıntılı, doğru, sistemli, kesin teşhisi konulamayan felâketlerimizin sebeplerini, bunların eğitimle ilişkilerini çok iyi görmüş ve göstermiştir. Bunlardan hareketle O, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti için yeni bir eğitim felsefesi ve politikası benimsemiş ve eğitimimizde, en zor fakat en gerekli atılımları gerçekleştirmiştir.

Atatürk'ün öğretmenlere ve hepimize verdiği görevleri, eğitime gösterdiği amaçları her an hatırımızda tutmamız gerekir. Bunlar akılcı, insancıl, çağdaş, millî bir Türk eğitiminin temel ilkeleridir. Onları unutup savsakladığımız zaman, büyük zararlar göreceğimizde hiç kuşku yoktur. Onları içtenlikle, gereği gibi uyguladığımız zaman ise milletimizin gelişme ve yükselmesi kesinlikle gerçekleşecektir.

Bu nedenle, O'nun eğitimle ilgili gözlem ve teşhislerini, öneri ve isteklerini tekrar tekrar okumak, iyice öğrenmek ve onların gösterdiği doğrultuda hareket etmek, başta öğretmenler, eğitimciler, öğrenciler, devlet adamları olmak üzere herkesin görevidir. Bunu yaparken de çoğu kez yorumlardan kaçınmalıdır. Çünkü Atatürk düşüncelerini çok açık ve anlaşılır biçimde ortaya koymuştur. O'nu doğrudan kendi düşüncelerinden tanımak son derece öğretici ve zevklidir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

AKYÜZ, YAHYA: *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1985'e), Ankara, 1985, 2. Bs., 462 s.

AKYÜZ, YAHYA: Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı, *Atatürk Devrim ve Eğitim Sempozyumu* (Nisan 1981), Ankara, 1981, s. 109-122 (A.Ü. Eğitim Bil. Fak. Yay.)

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1961-1963, 3 C. (Haz. Nimet Arsan). *Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı,* İstanbul, 1928.

CEBESOY, ALİ FUAT: *Sınıf Arkadaşım Atatürk,* İstanbul, 1967, 174 s.

FEYZİOĞLU, NEYZİ: Öğretmenin Sorumluluğu ve Toplum, *Milliyet,* 9 Ekim 1978 (Atatürk'ün Kayseri Lisesinde Fizik öğretmeni Abdullah Efendinin dersine girmesi hakkında).

GÖKSEL, BURHAN: Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Temmuz 1985, Sayı 3, C. 1, s. 921-958.

KOCATÜRK, UTKAN: *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* Ankara, 1984, 3. Bs., 374 s.

ÖYMEN, HIFSIRRAHMAN RAŞİT: Atatürk'ün Saygı ile Andığı Öğretmeni Naki Yücekök, *Eğitim Hareketleri,* Kasım-Aralık 1971, c. 17, Sayı 200-201, s. 1-5.

PASİNLER, GALİP: Meslek ve Vazife Âşıkı Bir Maarifçi, *Akşam,* 13 Aralık 1938, s. 9 (Atatürk'ün ilk Öğretmeni Şemsi Efendi hakkında).

SU, KÂMİL: Atatürk Bir Tarih Dersinde, *Belleten,* Ocak 1981, c. XLV/I, Sayı 177, s. 419-436 (Atatürk'ün Ocak 1933'te Balıkesir Lisesi'nde Tarih dersine girmesi hakkında).

UNAT, FAİK REŞİT: Atatürk'ün ilk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu, *Eğitim,* Mart 1963, c.1, Sayı 3, s.38-42.

UNAT, FAİK REŞİT: Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Millî Eğitim Sistemi, *Atatürk Konferansları* (Türk Tarih K. Yay.), I, Ankara, 1964 ("Resimler" kısmında Atatürk'ün ilk öğretmeni Şemsi Efendi'nin bir fotoğrafı ve Atatürk'ün çeşitli okullarda aldığı notları gösteren dört adet belge vardır.).

ÜLKÜTAŞIR, M. ŞAKİR: *Atatürk ve Harf Devrimi,* Ankara, 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'E MEKTUPLAR

MEHMET ÖNDER

SUNUŞ

Atatürk kendisine gönderilen özel mektuplar arasında, belge niteliğinde önemli olanları varsa, bunları bizzat kendi kasasında saklar, bunun dışında kalan mektuplar, yaverleri, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da Kâtib-i Umumi (Genel Sekreter) ler ve Özel Kalem Müdürleri tarafından dosyalara yerleştirilirdi.

Çankaya köşkünde Atatürk dönemine ait evrak ve Atatürk'e gönderilen mektuplar, Atatürk'ün ölümünden çok sonra, sistemli olarak tasnif edilerek bir Atatürk Arşivi kuruldu. Böylelikle Atatürk'e gönderilen mektuplara birer dosya ve sayı numarası verilerek dolaplara yerleştirilmiş oldu.

Atatürk'ün Millî Mücadeleyi başlatmak üzere Anadoluya geçtikten sonraki yıllara ait belgeleri içine alan bu arşivin özel mektuplar bölümü, gerçekten araştırılmağa değer. Atatürk'ün yakınlarının veya vatandaşların gönderdiği bu mektupların yanında bir de yurt dışından gönderilenleri bulunmaktadır. Bunlar çok önemli. Atatürk yurt dışında nasıl tanınıyor, nasıl biliniyordu? Dünyanın en uzak ülkelerinden gelen bu mektupları, Atatürk'ün evrensel kişiliğini aydınlatmak yönünden yayımlamak lâzım. Biz bu araştırmamızda bu önemli görevi kısmen de olsa yerine getirmeğe, en azından mektuplara dikkatleri çekmeye çalışacağız. Verdiğimiz mektup örneklerinde, ifade özelliklerine hiç dokunmuyoruz. Yurt dışından gelen mektupların tercümeleri zamanında yapıldığı ve asıllarına iliştirildiği için biz tercümeleri aynen aktarmakla yetiniyoruz.

Bir hizmeti yerine getirmeye çalışmışsak kendimizi mutlu sayarız..

*

Annesinden Atatürk'e bir mektup

Atatürk'e gönderilen mektuplardan ilk örneği özellikle annesi Zübeyde Hanımdan vermeye çalıştık ve Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivindeki araştırmalarımızda annesinden Atatürk'e mühürlenerek gönderilmiş küçücük bir pusula bulduk. Oysa Atatürk, annesinden

Levent Şahverdi Arşivi

ayrı Şam'da, Trablusgarp'ta, Çanakkale'de ayrıca 16.cı Kolordu Komutanı olarak Doğu cephesinde, Yıldırım Orduları Grubu Komutanıyken Suriye'de askerlik görevini yaparken sürekli annesini kollamış, ihtiyaçlarını bulunduğu yerden karşılamıştı. Zübeyde Hanım'a gelince o da Balkan Harbinden sonra, Selanik'in Yunanlıların eline geçmesiyle İstanbul'a gelmiş, kızı Makbule (Atadan) ile birlikte Şişli'deki evde oturmuştu. Oğlunu çok seven, savaşlar sırasında gözüne uyku girmeyen, her an acı haber alacağı endişesiyle yüreği yanan bu "gözü yaşlı-bağrı taşlı" asker annesi, Atatürk Anadoluya geçtikten sonra büsbütün huzursuz olmuştu. Bir keresinde Atatürk, yaverini tek başına İstanbul'a göndermişti. Anadolu'ya geçmeden önce zaman zaman yaveri ile birlikte İstanbula gelir, annesini ziyaret ederdi. Zübeyde Hanım bu kez yaveri yalnız başına görür görmez, oğlunun idam edildiği hükmüne vararak düşüp bayılmış, olaydan sonra sağ omuzuna kısmi bir felç gelmiş, uzun süre tedavi görmüştü.

Zübeyde Hanım için çileli günler yeniden başladı. Atatürk Anadoluda kurtuluş bayrağını açmış, cephelerde kanlı savaşlar veriyordu. İkinci İnönü Savaşının zaferle sonuçlandığı günlerde oğluna elden bir mektup gönderdi. Daha doğrusu bu bir mektup değil küçük bir pusulaydı. İmza yerinde, üzerinde (Zübeyde) yazılı zarif bir mühür baskısı vardı. Pusulada şunlar yazılıydı:

(Mektup: 1)

İstanbul: 3 Nisan 1337 (1921)

Sevgili Oğlum,

Bana şimdiye kadar pek iyi hizmetlerinden memnun olduğum bizim Şakir'in amcazadesi yukarda künyesi muharrer Şevket efendiye lâzım gelen muavenet hususunda icap edenlere emir ve himayenizin esirgenmemesini arzu ve bu suretle memnun kalacağım evladım.

Valideniz

(Mühür)

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/100)

Levent Şahverdi Arşivi

Zübeyde Hanım'ın, mektubunda (bizim Şakir) dediği, herhalde Atatürk'ün Sofya'da Ataşemiliter iken tanıdığı ve ailecek dostluk kurduğu iş adamı Şakir (Zümre) olmalıydı. Şakir Zümre, ailesiyle birlikte Milli Mücadele'den önce İstanbul'a göçmüş ve ticaret hayatına atılmıştı.

Atatürk annesini, Büyük Taarruzdan ancak iki ay önce, 16 Haziran 1922 de gizlice İstanbul'dan Adapazarına kaçırtmış, oradan da Ankara'ya getirmişti. Ne var ki Zübeyde Hanım, Büyük Zafer'den sonra, doktorların tavsiyesi ile gönderildiği İzmir'de 15 Ocak 1923 günü vefat etmiştir.

Fransız Romancı Pierre Loti'nin Ölüm Döşeğinde Atatürk'e Yazdığı Mektup

Türk dostu, tanınmış Fransız yazar ve romancı Pierre Loti, 71 yaşında Fransa'da Rochefort şehrinde köşesine çekilmişti. Birkaç kez Türkiye'ye gelerek aylarca İstanbul'da oturan, burada ilk aşkı (Aziyade) yi romanlaştıran Pierre Loti, Türkiye'yi ve Türkleri öven yazıları ile memleketimizde çok sevilmişti. 1913 yılında Paris'te yayınladığı (La Turquie Agonisante-Can Çekişen Türkiye) adlı eseriyle de Batı'da Türkiyenin savunucusu olmuş, bundan sonra da Türkiye lehindeki yazılarını sürdürmüştü.

Atatürk'ün Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Anadolu'ya geçtiğini, Anadolu'da millî bir hükümetin kurulduğunu, Atatürk'ün önderliğinde istilâcı Yunanlılara karşı Türk milletinin topyekün direnişe geçtiğini gazetelerden öğrenen Pierre Loti, sevinç içindeydi. Bir süre sonra Fransız gazeteleri Türklerin 1 Nisan 1921 de Eskişehir yakınlarındaki İnönüde Yunanlılara ciddî bir darbe indirdiklerini yazmıştı. İkinci İnönü Savaşları olarak Millî Mücadele Tarihine geçen bu zaferden sonra Pierre Loti, 18 Mayıs 1921 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya uzun bir mektup yazmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında büyük bir sevgiyle bağlı olduğu Türk Milletini kutlamıştı. Mektup, Atatürk'ün eline ancak 12 Temmuz 1921 günü geçmiş, hemen o gün Fransızca olarak Türkçesini verdiğimiz şu cevabı yazmıştı[1]:

[1] Mektubun aslı Dışişleri Bakanlığı Arşivindedir. Bakınız: Bilâl N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, s: 126-Ankara, 1981

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup : 2)

Ankara: 12 Temmuz 1921

Aziz Mösyö Pierre Loti,

Şimdi aldığım 18 Mayıs 1921 günlü nazik mektubunuza pek duygulanmış olarak sonsuz teşekkür eder ve bütün yurttaşlarım gibi kişiliğinize karşı beslediğim saygı, sevgi ve hayranlık duygularımın içtenliğine ve derinliğine inanmanızı rica ederim.

Rahatsızlığınızı öğrenince pek üzüldüm ve tam iyileşmeniz haberini sabırsızlıkla bekliyorum.

Bu fırsattan yararlanarak tarihimizin en karanlık günlerinde, yenilgi ve iftiranın bizi ebediyyen yokedecek gibi göründüğü bir zamanda bize güvenini bir an bile yitirmemiş olan dosta beslediğimiz ebedi minnettarlığın teminatını, talihin Türk Milletine yeniden gülümsemeye başladığı şu sırada yenilemekten pek mutluluk duymaktayım.

Size âcil sifâlar dileyerek derin bağlılığıma inanmanızı rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Atatürk mektubu, Konya Yetimler Yurdu'nda şehit çocuklarının dokudukları bir seccade ile birlikte, Pierre Loti'ye verilmek üzere, Millî Hükümet'in Paris Mümessili Ferid (Tek) Bey'e göndermişti. Ferid Bey, mektubu ve seccadeyi aldıktan sonra eşi Müfide Ferid Hanım ve iki memuru (biri H. Ragıp Baydur), Rochefort'a göndermiş, Pièrre Loti'ye Atatürk'ün mektubunu ve armağanını elden teslim etmişti. Ne var ki, o günlerde Pierre Loti çok hastadır. Müfide Ferid Hanım'ın ziyaretinden ve Atatürk'ün mektubundan çok duygulanmış, hele Türk şehit çocuklarının dokuduğu halı gözlerini yaşartmıştır. Birkaç gün sonra, 12 Ocak 1922 günü özel sekreteri M.G.N. Jean Berger adıyla Atatürk'e şu cevabî mektubu yazdırmıştı[2]:

[2] Ayni eser, s: 170

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup: 3)

Rochefort: 12.1.1922

Mareşal Hazretleri,

Mösyö Pierre Loti el yazınızla mektubunuzu ve babaları kutsal davanız uğruna şehit düşen yetimlerin gözyaşları arasında dokudukları halıyı, yüce kişiliğiniz adına gelen Ankara Hükümetinin bayan elçisi Müfide Ferid ve heyeti ile birlikte kabul etmekle pek duygulandı. Göz yaşartıcı bu yüksek iltifata nasıl teşekkür edeceğini bilemiyor. Hiç olmazsa bu teşekkürlerini kendi elleriyle yazmalıydı. Ne yazık ki bu sevinçten de mahrumdur. Şu dakikalarda çok hastadır. Sevgili vatanınız lehinde verdiği mücadelelerden, Yunan sempatizanı güya hristiyan Avrupanın istihzalarından çok yıpranmış ve üzülmüştür. Bu yüzden mazur görmenizi rica etmektedir. Fakat Türk Milletinin kesintisiz azimli dostluğu onu teselli etmektedir. Size ve şahsınızda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine en samimi minnet ve şükranlarını sunuyorlar. Bunu size iletmekle şerefli bir hizmeti yapmış olacağım Mareşal Hazretleri.

G. N. Jean

Berger

Pierre Loti'nin sekreterine yazdırdığı bu mektup, Paris Elçiliğimiz aracılığı ile Atatürk'e ulaşmıştı. Ne var ki giderek hastalığı artan Pierre Loti, bir süre sonra doktorların tavsiyesi ile İspanya sınırına yakın Hendaye kasabasında bir hastahaneye yatırılmış, 1923 yılında da bu kasabada ölmüştür.

Fransız Gazeteci Madam Gaulis'in Atatürk'e Mektubu

Millî Mücadele yıllarında, yazdıkları kitaplar ve makalelerle Fransa'da Türkiye'yi ve Türk tezini savunan Türk dostu üç yazar vardır: Pierre Loti, Claude Farrère ve Madam Gaulis. Bunlardan Pierre Loti, Türkiye'yi ikinci vatanı saymakta, Claude Farrère, Türklere hayranlığını açıkça söyleyerek: *"Neden mi Türklerin dostuyum? Çok basit. Barışı seviyorum da ondan.. Ben, tanıdıklarımın içinde Türk halkından ziyade saygı ve sevgiye lâyığını görmedim. Fransız olmasaydım, Ankara'da dostum Mustafa Kemal Paşanın yanında Yunanistan'a karşı, İngiltereye karşı, aşağı yukarı bütün Avrupaya karşı ne büyük bir şevkle dövüşürdüm"* demektedir[1].

[1] Claude Farrère'in L'Extraordinaire Aventure adlı 1921 de Paris'te yayınlanan kitabının önsözünde.

Levent Şahverdi Arşivi

Madam Berthe-Georges Gaulis'e gelince, o, Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye'de günlerce kalmış, Türk cephelerini gezerek Fransadaki gazetelere lehimizde yazılar göndermiş, gözü pek, cesur bir gazetecidir. Fransızlara karşı, Türk Millî Mücadelesinin haklılığını dizi makaleler ve kitaplarla savunmuştur. Atatürk'ü de çok yakından tanıyan Madam Gaulis, Ona sık sık mektuplar yazarak Türklere karşı Avrupanın güttüğü politikayı, bu konudaki düşüncelerini açık açık bildirmiştir. Bir örnek olmak üzere, bir keresinde Türkiye'den ayrılırken, Onun 3 Ocak 1922 de Adana'dan Atatürke gönderdiği Fransızca uzun mektubundan Türkçeleştirilmiş bazı bölümlerini aktaralım[2]:

(Mektup: 4)

Adana: 3 Ocak 1922

Mareşal Hazretleri,

Son Anadolu gezimde, sizden gördüğüm iyi kabulün, görüşmelerimizin, bana gösterilen yakınlık ve itimadın hatıralarını birlikte götürmek üzere, yarın Anadolu'dan ayrılıyorum. Ne kadar duygulandığımı arz edemem.

Burada, Fransız heyetini buldum. Yarın Albay Cettelat ile birlikte Beyrut'a hareket ediyorum. Oradan Fransa'ya gidecek olan ilk gemiye bineceğim. Paris'te beni sabırsızlıkla bekliyorlar. Buradan götüreceğim bilgilere her yerde büyük önem verileceğini biliyorum. Fransız heyeti tam bir anlaşma ve dostluk içinde Türk arkadaşlarıyla birlikte çalışmaktadır. Dünyada bundan daha iyi anlaşmak ve uyuşmak imkânı yoktur.

Burada rastladığım yetkili bir asker, Fransız kurmaylarında genellikle mevcut fikir ve kanaata göre, bugün, Yunan cephesine karşı hemen bir taarruz yapmanın doğru olmayacağını söylüyor. Yunan ordusu, manen bozulmakta ve yavaş yavaş parçalanmaktadır. İhtimal ki yakında beklediğiniz fırsatı elde edeceksiniz. Bugün yapacağınız bir taarruz hem bu çözülmeyi durduracak ve hem de düşmanınızı, tehlikeye karşı koymak için, iç mücadeleleri unutmağa yönetecektir. Atina'da durum pek kötüdür.

İngiltere'nin barış isteğine dair izlenimlerim pek kuvvetlidir. Hatta, önceki bazı belirtileri bilmekteyim. Sanıyorum ki, son demeciniz büyük etki yapmıştır. Ben

[2] Bu mektup, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığınca yayınlanan Atatürk Haftası Armağanı-10 Kasım 1974 adlı kitaba da alınmıştır. Ankara 1974, s: 45-47

Levent Şahverdi Arşivi

inanıyorum ki, İngiltere her yandan üzerinize yöneltilen saldırıları durdurabileceğinizi anladığı gün, görüşmelere girişecektir.

Avrupadaki şahsi nüfuzunuz günden güne artmaktadır. Daima iddia ettiğim üzere, bu nüfuzunuz, şahsınıza dayanacak olan gelecek barışın en önemli etkeni olacaktır.

Diyebilirim ki kaçınılmaz zorluklara rağmen herşey yolundadır. Paris'te edineceğim fikirleri de derhal arz edeceğim. Düşüncelerimi savunmak için Londraya gideceğimi de umuyorum. İlk duygularımı burada arzederken, size ve sizinkilere karşı beslediğim sevgi ve bağlılığın ne kadar derin, ne kadar kuvvetli olduğunu tekrar etmek isterim. Bu vesile ile Mareşal hazretleri, gerçek bağlılığıma ait duygularıma güvenmenizi ve bu duygularımın çevrenizdeki kimselere de yansıtılmasını rica ederim.

Berthe Georges Gaulis

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 38-F: 3)

Atatürk mektubu almış ve o günler Dışişleri Bakanı bulunan Yusuf Kemal (Tengirşenk)e havale ederek: "Heyet-i Vekile'de okunup iadesi" notunu düşmüştür.

Madam Gaulis, bundan sonra da Atatürk'e dost mektuplarını göndermeğe devam etmiştir.

(Bulgar Generali Boyaciyef'in Atatürk'e Mektubu)

General Kleman Boyaciyef, 1914 yılında Bulgaristanın Millî Savunma Bakanıdır. O günlerde, Türkiye ile Bulgaristan arasında bir askerî antlaşma yapmak üzere Sofya'ya gelen Türk heyetinde Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) de bulunmaktadır. O günlerde Sofya ve Belgrad ataşemiliterliği görevini tamamlamış ve İstanbula dönmüştür. Sofyadaki toplantıda, General Boyaciyef, genç Türk subayı Mustafa Kemal'i tanımış, dostluğunu kazanmıştır. Bir zaman sonra, General Boyaciyef siyasi düşüncelerinden dolayı yüce Divana verilmiş, o da siyasî mülteci olarak Avusturya'ya sığınmıştır. Büyük Zafer'den önce, 15 Mart 1922 de, Viyana yakınındaki Baden'den Atatürk'e gönderdiği şu mektubu okuyalım:

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup: 5)

Baden: 15 Mart 1922

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Ekselans,

1914 yılında, Yunanlılara karşı Türkiye ile Bulgaristan arasında bir askeri antlaşma yapmak üzere Sofya'ya geldiğiniz zaman, siyasî ve askerî bakımdan pek önemli olan ve o anda aramızda doğan dostluğu ümit ederim ki hatırlarsınız.

O vakit bendeniz Harbiye Nazırı bulunuyordum. Siz ve Bulgar Genel Kurmay Başkanı sözleşmenin metnini düzenlemekle meşgul bulunuyordunuz. Hatta, bazı noktalarda sizinle Genel Kurmay Başkanı arasında çıkan anlaşmazlığı gidermek için birçok defalar görüşmelerinize katılmak fırsatını bulmuştum. Hatırlıyorum ki, muhtelif tasarılarda yüksek şahsınızı tutuyordum. Zira, askerî teknikteki bilginiz ve tam dehanız sayesinde, kıtalarımızın ortak harekâtı için gereken prensipleri Ekselansınız daha iyi takdir buyuruyordunuz. Size verilen vazifeleri başarı ile bitirerek İstanbula hareketiniz sırasında yüksek şahsınıza gönderdiğim bir mektupla, hakkınızda en iyi dileklerimi ulaştırmakla birlikte, vatanınızın gelecekteki kaderinde parlak bir yer tutmanız ümidimi de açıklamıştım.

Bütün dünyanın gözlerinin Ekselânslarına yöneldiği ve bütün İslâm dünyası, pek büyük ve hayret verici olan kahramanca mücadelelerinizi kutladığı ve takdir ettiği bu sırada, dileklerimin gerçekleştiğini görmekle pekçok sevindim ve heyecanlandım. Başarılarınızdan dolayı Ekselansınızı candan kutlarım ve kutsal davanızda kesin sonucu almanız, düşmanlarınızı yok etmeniz yolunda Ulu Tanrı'nın yardımcı olmasını bir defa daha dilemekteyim. Bu zafer dakikası muhakkak gelecek ve beklediğimizden daha çabuk erişecektir.

Bu bakımdan size yararlı olabilmekle ne kadar mutlu olacağımı ve ortak düşmanımızın gelecekteki yenilgisinde hazır bulunmayı ne kadar istediğimi belki düşünemez ve anlayamazsınız. Siyasi inançlarımdan dolayı, hükümetim tarafından, hakkımda yüce divan önünde takibat yapılmakta bulunulduğundan Avusturya'da Baden şehrine sığınmak zorunda kaldım. Siyasi olayları burada izliyorum. Elde edeceğiniz başarılar sayesinde zulüm görmüş bütün milletlerin zorla alınmış haklarının geri verileceği zamanın geleceğini ümit ediyorum. Galibiyet tacıyla taçlanacak olan kahraman ordunuz, böylece yalnız vatanınıza değil, ortak düşmanlarımızın her gün artan zulümleri altında inlemekte olan bütün Doğu'ya, barış ve kurtuluş nimetlerini geri vermiş ve temin etmiş olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Samimi selâmlarımı ve pek derin saygılarımı kabul buyurunuz Ekselans.

General Kleman Boyaciyef

(Çankaya Köşkü - Atatürk Arşivi, D: 18-F: 86/1)

Bulgar Generaline, samimî duyguları ve iyi dilekleri için teşekkür edildi.

İstanbul'a Bekleyiş

30 Ağustos Zaferi ve İzmir'in kurtuluşundan sonra gözler İstanbul'daydı. İstanbul'un umut dolu gözleri de Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'da..

İstanbul işgal ordularından ne zaman temizlenecek, gelenler, geldikleri gibi ne zaman gideceklerdi.

O günlerde Çankaya'ya gönderilen mektupların çoğu, hem büyük zaferi kutluyor, hem de İstanbul'un bir an önce kurutuluşunu diliyorlardı. Bir mektup da "Şehit Faik Paşa'nın zevcesi" imzası ile gönderilmişti. Şöyle başlıyordu:

(Mektup : 6)

İstanbul : 7.10.1338

Paşa Hazretleri,

Dünkü ve evvelki günün zafer şenlikleri içinde meserret gözyaşlarımla efendimizi tebrik eder, umum milletimizle birlikte daima uzun ömürle muammer olmanızı Cenâb-ı Haktan temenni ederiz. İnşallah yakın vakitte, Büyük Kumandanımızı İstanbulun büyük caddelerinden geçerken fevkalâde alkışlarla karşılayacağız. Çünkü sayenizde yeniden dünyaya çıktık. Yine sayelerinizde o şanlı askerlerimiz, şerefli kumandanlarımız kusursuz vazifelerini yapmış, vatanı kurtarmışlardır. Şehit Faik Paşa zevcesi-imza

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivii, D. 86-F: 1-217)

[1] Bu mektup, Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınlandığı Atatürk Haftası Armağanı-10 Kasım 1974 adlı kitapta da yayınlanmıştır, s: 49

Levent Şahverdi Arşivi

Viyanadan Bir Zafer Marşı

Bu ve buna benzer mektuplar arasında yabancılardan da gelen tebrik mektupları var. Atatürk, esir ve mazlum milletlere bir örnek, bir öncü ve umut olmuştu. Hint Müslümanlarından, Afrika ülkelerinden gelen mektuplar sayısızdı. Bir mektup ta Avusturya'dan Leopoldine König adlı Viyanalı müzik öğretmeni genç bir kızdan geliyordu. Üstelik bu mektuba Atatürk için yazılıp bestelenmiş bir marş da eklenmişti. Mektubun Türkçesi şöyleydi 1:

(Mektup: 7)

Türk Milletinin Şanlı Kurtarıcısına

Ekselans,

Bendeniz Büyük Savaşın dehşetleri içinde bulunmuş bir subay kızıyım. Bütün dünyanın düşman kesildiği biz Avusturyalılar, uçurumun kenarında bulunuyoruz. Mutsuz ülkemiz daha uzun süre, daha iyi zamanları beklemek zorunda kalacaktır. Buna karşılık Türkiye yeniden doğuşunun borçlu bulunduğu bir adama sahip olmak mutluluğunu elde etmiştir.

Türk Zaferi, güçlü elinizle yaratılan bu şanlı kurtuluş, adaleti seven herkesi içten sevinçlere kavuşturmuştur. Bendeniz de yüksek yönetiminiz altında Türk milletinin kazandığı bu şanlı zafer hakkındaki sevinç ve duygularımı bestelediğim marşı Ekselanslarına sunmakla belirtmek istiyorum.

Ekselanslarınızın bu marştan bir zevk duymalarının benim için bir onur olacağını arz ile, ve büyük bir bağlılıkla, bir imzanızın bağışlanmasını rica ederim. En içten saygılar.

Viyana 9.12.1922 *Leopoldine König*

Wien, XIII, Stainbauergasse 25.D. Desterr

[1] Bu mektup ve cevap örnekleri için bakınız: Yavuz Donat, Çankaya'da bir mektup, 24 Ocak 1981 tarihli Tercüman Gazetesi. Mektup ve notalar için öğretmen M. Rauf İnan'ın özel arşivi.

Levent Şahverdi Arşivi

Marşın Güftesi Şöyledir:
Mustafa Kemal Paşa
Çarptı şiddetle, çarptı şiddetle!
Dağıttı düşman sürülerini, sürülerini.
O'nu Tanrı göndermişti;
Savaşı kazanmak için.
Güzel yurduna barış getirmek için..
Zalimdi, hırslı haindi düşman.
Haindi düşman...
Güçlüydü Kemal Paşa,
Yendi Yunanı, yendi Yunanı...
Kemal Paşa çok güçlüydü,
Hemen yendi düşmanı,
Acılar döndü sonsuz sevince...
Durmayın hemen bir defne çelengi sarın.
O yüce insanın başına.
O tüm yaşamını attı tehlikeye;
İslâm dünyası için...
Gür seslerle bağırın!.
Gönüllerden seviçlerle!.
Tanrı'nın O'na sonsuz mutluluklar
Vermesini dileyin siz...

Marşın bestesi nota olarak eklenen bu içli mektuba, 29 Aralık 1922 tarihli bir mektupla Atatürk şu cevabı vermişti:

Matmazel, *Ankara, 29.12.1922*

Hassas ve rakik bir ruhun ifade-i âlâmı olan mektubunuzu ve milletimizin kazandığı zaferi terennüm eden marşınızı aldım. Çok teşekkür ederim. Adalet geç olsa bile, mutlaka bir gün tecelli edecektir. Bu kudreti, fâtıranın değişmez bir kanunudur. Binaenaleyh, sevgili vatanınızın halihazırı sizi müteessir etmesin. En ya-

Levent Şahverdi Arşivi

Dem ruhmvollen Retter
der Türkischen Nation.

A | 572-3
D | 80
F | 1-676

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. : 1764

Exzellenz!

Ich bin die Tochter eines Officiers, welcher die Schrecknisse des Weltkrieges mitgemacht hat. Wir Oesterreicher befinden uns, von aller Welt missachtet, am Rande des Abgrundes: unser unglückliches Land wird wahrscheinlich noch sehr lange auf schönere Zeiten warten müssen. Das Ottomanische Reich hingegen hat das Glück, einen Mann zu besitzen, dem es seine Wiedergeburt verdankt. Der Ottomanische Sieg, diese glorreiche Rettung durch Ihre mächtige Hand, hat jeden Gerechtigkeit liebenden Menschen mit inniger Freude erfüllt. Ich erlaube mir auch meine Freude über den ruhmreichen Erfolg des Türkischen Volkes unter Ihrer erhabenen Führung dadurch zum Ausdrucke zu bringen, dass ich meine Bewunderung durch diesen von mir komponierten und mit Ihrer versehenen Marsch Euer Exzellenz ehrerbietigst darbringe. Es wird mir zur grossen Ehre gereichen, wenn Euer Exzellenz denselben gut heissen und Vergnügen daran finden würden.

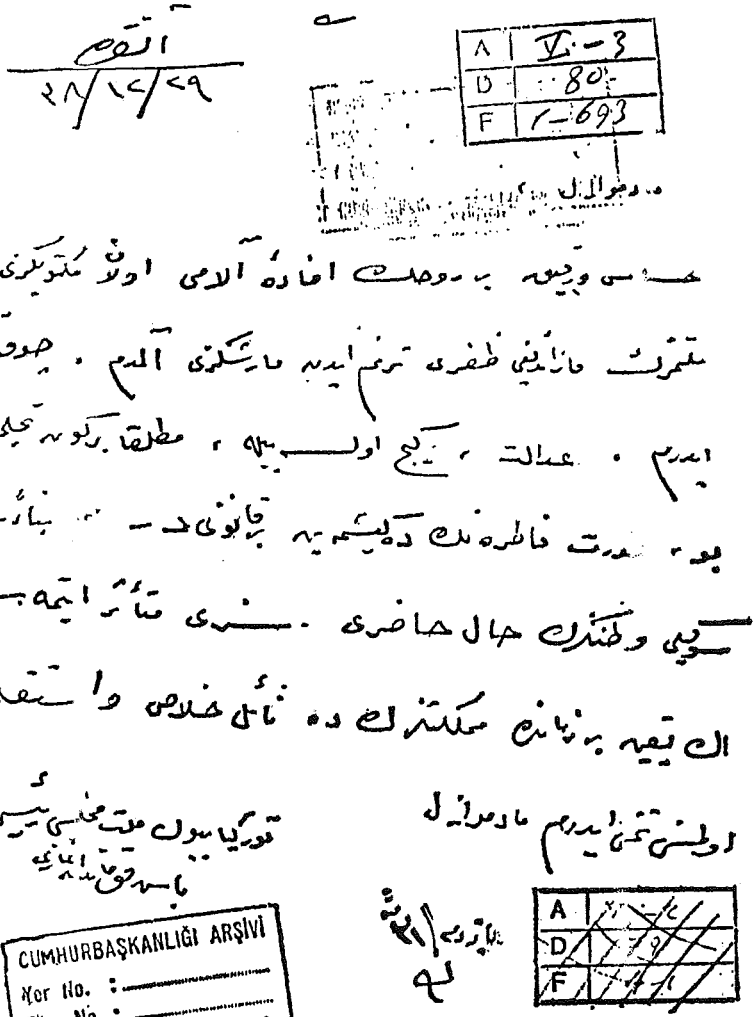
Mit der untertänigsten Bitte um ein Autograph
Euer Exzellenz

Wien, 9. XII. 1922

Zeichnet ehrerbietigst
Leopoldine König,
Wien, XI. Steinbauergasse 25, I. D.-Oesterr.

Avusturyalı Mlle. Levpoldine König'in Atatürk'e gönderdiği 9.12.1922 tarihli mektup

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturyalı Mlle. Leopoldine König'e, Atatürk'ün verdiği 29.12.1922 tarihli cevabın Türkçesi

Levent Şahverdi Arşivi

kın zamanda memleketinizin nail-i halas ve istiklal olmasını temenni ederim. Matmazel.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Reisi

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, D: 80-f. 1-693) *Başkumandan Gazi*

Mektup, Almancaya çevrilerek Atatürk'e imza ettirilmiş ve postalanmıştı.

General Bourbon'un Kutlama Mesajı

Büyük Zaferden hemen sonra, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk ordularıyla birlikte, 10 Eylül 1922 günü İzmir'e girmiş, birkaç gün sonra da İzmir'in köklü ailelerinden Uşakizade Muammer Bey'in Göztepe'deki konağına misafir olmuştu. 29 Eylül 1922 gününe kadar İzmir'de kalan Atatürk, burada Muammer Beyin kızı Latife Hanım'la tanışmış, daha sonra İzmir'e ikinci gelişinde, 29 Ocak 1923 günü Latife Hanımla Göztepe'de evlenmiştir.

Atatürk'ün Latife Hanım'la evlenmesi olayı, Türkiye'de ve dışında geniş yankılar uyandırmış, Atatürk'e yüzlerce kutlama telgrafı ve mektubu gönderilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivinde bu telgraf ve mektuplardan ilginç örnekler vardır. Bunlardan biri de Atatürk'ün yakından tanıdığı ve mektuplaştığı Fransız Hanedanından Prens Don Louis de Bourbon'un kardeşi emekli General M. Edvard ve Bourbon'dan geliyordu. O günlerde Barcelone'da oturan General Bourbo, 6 Şubat 1923 tarihli Fransızca mektubunda Atatürk'e şunları yazıyordu:

(Mektup : 8)

Barcelone : 6.2.1923

Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İngilizler ve Yunanlılar aleyhine kazandığınız parlak zaferi haber alır almaz, son zamanlarda Barcelone'de Türkiye Başkonsolosu bulunan Ali Kemal Bey vasıtası ile size tebriklerimi ve duygularımı iletmiştim. Daha sonra evlenmiş olduğunuzu ve şimdi de Ankara'ya döndüğünüzü gazetelerden öğrendim. Mutluluk dileklerimi sizlere sunarken bu satırları yazmış olmaktan bahtiyarlık duyduğumu da ifade et-

Levent Şahverdi Arşivi

mek isterim. İslâmın savunması ve Türkiye'nin yeniden kazandığı yüce şan ve şerefi için de ayrıca sizi kutlarım.

Eski Arkadaşınız

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, D:- F: 91-2) *General Edvard de Bourbon*

Atatürk'e Hayran Bir Avustralyalı General

Avustralyalı General Sir Charles Ryan, Atatürk'ün hayranlarındandı. Çanakkale savaşlarından beri onu tanıyordu. 1876 yılında Osmanlı Ordusuna katılmış bir doktordu. Osmanlı- Sırp savaşlarında, Plevne, Erzurum savunmalarında bulunmuş, Ruslara esir düşmüş, savaştan sonra da doğduğu ülke Avustralya'ya dönmüştü. Melbourne'de Osmanlı devletinin fahri başkonsolosu idi.

General Ryan, Atatürk'ün Anadolu'da başlattığı Millî Mücadeleyi gazetelerden takip etmiş, sonunda Türkiye'nin zafere ulaşarak Lozanda şerefli bir barış antlaşması yaptığını öğrenir öğrenmez, 5 Ağustos 1923 günü Atatürk'e bir kutlama mektubu göndermişti. İngilizce aslı Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan mektubun Türkçesi şöyledir[1]:

(Mektup : 9)

Melbourne Clup, Melbourne: 5.8.1923

Ekselansları,

Türkiyenin eski ve içten bir dostu olarak bu birkaç satırı yazmaya ve Türkiyenin yeniden canlandırılmasındaki ve memnuniyet verici barışın yapılmasındaki önemli payınız dolayısiyle size yürekten tebriklerimi sunmaya kalkıştım. Sizin faaliyetleriniz ve askerlerinizin muhteşem davranışı olmasaydı Türkiye acınacak durumda olurdu. Şimdi Türkiyenin dünya ülkeleri arasındaki eski ve mağrur yerini almak için emin bir yolda bulunduğuna inanıyorum. Benim Türkiye ile bağlarım çok eskidir. 1876 yılında, 21 yaşında genç bir doktor olarak Türk ordusuna katıldım. Osmanlı-Sırp savaşında Abdülkerim Paşa'nın kumandası altındaydım. Daha sonra, Plevne kuşatması sırasında ölümsüz Gazi Osman Paşa'nın kumandası altında bulundum, bu savaşta ağır yaralandım. Ama Şevket Paşa yolu açınca 5000 yaralıyla

[1] Bilâl N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, s: 511, Ankara, 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte Plevne dışına çıkabildim. İstanbul'a gittim. Yaram iyileşince Erzurum'a gönderildim. Orada Gazi Muhtar Paşa'nın kumandasında, o ayrılınca Kurt İsmail Paşa'nın kumandası altında görev yapdım. Kuşatmadan sonra Rusların eline düştüm ve savaş bitince de doğduğum yer olan Avusturalyaya döndüm. Genel Savaşa kadar burada 35 yıl Türkiye Fahri Başkonsolosluğu yaptım. 15 yıl önce de ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı aldım. Dostum Audrey Herbert ile birlikte burada ateşli bir Türk dostu idim. Eski Türk dostlarımın hepsi öldü. Herhalde ben Plevne'den ve Aleksinatz savaşından sağ kalan bir kaç kişiden biri olsam gerek.

Ordunuz kurmayında Damat İsmail Hakkı Bey büyük dostumdur. Bana bir fotoğrafınızı lûtfederseniz, ben de karşılık verebilirsem, bu benim için büyük, kişisel bir onur kaynağı olur. "Kızılay Hizmetinde" adlı yıllar önce bir kitap yazdım. Almanca ve İngilizce yayınlandı. Çok satış yapmış olan bu kitabımda Türk askerinin güzel karakterini ve savaşçı özelliklerini sergiledim. Türkiye'nin durumunu günden güne daha da iyileştirme uğrundaki görevinizde size büyük başarılar dileyerek ve yürekten övgülerimle..

Samimi hayranınız

Charles S. Ryan

General Sir Charles Ryan'ın bu gerçekten hayranlık ve dostluk dolu mektubuna Dışişleri Bakanlığınca cevap verilmiş ve Atatürk'ün imzalı bir fotoğrafı da gönderilmiştir. Bugün Melbourne'da General Ryan ailesinden kimler var? Bu mektup ve fotoğraf kimlerin elindedir? Doğrusu araştırılmaya değer.

Atatürk'e Bulgar ve Yunan Şairlerinin Övgüleri

Atatürk, milleti ile birlikte tek ses, tek yürekti. Millî Mücadeleyi bu ses, bu yürek kazandı. Millet egemenliğine dayalı Cumhuriyet'i kurduğu zaman, dünyada cumhuriyetle idare edilen ülkelerin sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Atatürk ve Onun kurduğu Cumhuriyet, yalnız esir milletler için bir umut kaynağı değil, krallıkla idare edilen ve cumhuriyete özlem duyan ülkeler için de somut bir örnek olmuştu. Bütün dünya, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye olayını bir "mucize" olarak görüyor, Atatürk inkılâplarını hayranlıkla izliyordu.

Atatürk'ün, dün silâhlı mücadele verdiği ülkelerle dahi hemen barışçı bir politika yürütmesi, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini bütün dünyaya duyurması, milletleri kendine daha çok çekmişti. Dünyanın her köşesin-

Levent Şahverdi Arşivi

den Çankaya'ya övgü dolu mektuplar geliyordu. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, mektupları teker teker okuyor, Atatürk'ün teşekürlerini iletiyordu. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü yaklaştıkca, kişilerin gön derdikleri bu tür övgü mektupları daha çok artmıştı. Ülkelerinde tanınmış birçok şairler de Atatürk'e övgüler yazıyor, çoğu zaman bu şiirlerini şairleriçerçeveleyerek gönderiyorlardı. Bunlar arasında, tanınmış Bulgar şair Lübomir Bobevski de, Atatürk'e 19 kıtalık uzun bir şiir yazmış, bu şiiri bir kartona yaldızlı harflerle bastırarak çerçeveletmiş, Atatürk'e gönderilmek üzere, 1932 yılı Ağustos ayında Sofya Ortaelçiliğimize teslim etmişti. Şiir, Bulgaristan Türklerinden Muharrem Yumukof tarafından yeni harflerle Türkçeye çevrilmiş, aslı ve çevirisi, Ortaelçilik eliyle Atatürk'e gönderilmişti. Şiir, Atatürk'e sesleniyor ve şöyle başlıyordu:

(Mektup : 10)

Fırtınalar denizlerin üstünde koştu,
Hemen korkunç dalgalar estirip çoştu.
Bütün engelleri yıktı, devirdi
Ne korkuttu seni, ne yolundan çevirdi.

Çürük temellerden aldın sen insanları
Sildin taassubu, yıkadın vicdanları
Aydınlık vermek için aziz diyara
Cehaleti öldürdün koydun mezara.
.....

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi F: 1)

Buna benzer 14 kıtalık bir şiir de Yunanistan'dan gelmişti. Yunanistan'ın o günlerde çok tanınan yazar ve şairlerinden Menelaos Nomdis, Atatürk'e 14 kıtalık Rumca bir şiir yazmış, bunu 10 Mart 1934 günü Atina'dan doğrudan doğruya Atatürk'e postalamıştı. Şiir :

(Mektup : 11)

Savaşlarda mertlik nedir gösteren sensin,
Siyasette gücünü ortaya koyan yine sen.

diye başlıyor, şöyle tamamlanıyordu :

Bütün dünyanın övgüleri senin üstüne
Güzel vatanında yap yapabildiğini
Sana hayranlık, sana selâm...

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86, F: 1-95)

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün her iki şairin de hayatta olup olmadıklarını bilmiyoruz. Önemli olan bu şairlerin o günlerde Atatürk'e hayranlık duyan binlerce, milyonlarca vatandaşlarının duygularını dile getirmiş olmalarıdır.

Atatürk, haklı davasını cesaretle yürüten insandır. Kendisine silâh çekenlerin, bir süre sonra Onun önünde eğildikleri, Onu takdirle karşıladıkları çok görülmüştür. Bulgar şair belki Balkanlarda Onunla çarpışmıştır. Yunanlı, belki Anadolu'ya gelmiş, ters yüzü geri dönmüştür. Ama Atatürk'ün büyüklüğünde, Onun haklı davasında, bütün kin ve ihtiraslarını bir kenara iterek, Onu alkışlamışlardır. Alkışlamak efendiliğini göstermişlerdir.

Şimdi, geçtik bu efendilikten, komşularımızdan hakka ve hukuka dayalı insanca ilişkiler bekliyoruz, o kadar.

Atatürk'e Tay Hediye Eden Hasta Çocuk

Atatürk, vakit ve fırsat buldukça, Çankaya'dan ayrılır, yurdu dolaşırdı. Bu gezilerinde Atatürk; yapılan işleri yerinde görür, halkın dertlerini dinler, notlar aldırırdı. Çoğu zaman' yapacağı inkılâpların öncesinde kamu oyu yoklamasını bizzat kendi yapar, kendi konuşur, kendi öğretirdi. Şapka inkılâbını, yazı inkılâbını halkla bir arada, halkla bütünleşerek yapmıştı.

Atatürk, Anadolu ve Trakya bölgesini adım adım dolaşmış ve gezmişti. Onun uğrayamadığı çok az şehir ve kasaba vardı. Her nereye gitmişse orada bayram olurdu. Yeniden yetmişe herkes sokaklara dökülür, geçeceği yollarda bazen saatlerce beklenirdi. Nerede konaklamışsa, özellikle gençler, kaldığı evin veya konağın önünde toplanır, geceleri fener alayları düzenler, millî oyunlar oynarlardı. Ta ki gece yarısı Atatürk, balkondan veya dışarı çıkarak gençlere "artık dağılınız, yoruldunuz, evlerinize dönünüz.." demedikçe, kimse yerinden kımıldamazdı. Atatürkü görenler, görmeyenlere Onu anlatır, altın yeleli sarı saçlarından, şimşek bakışlı yeşil gözlerinden söz ederlerdi. Yine böyle bir yurt gezisinden dönüşte, Çankaya köşküne gelen yüzlerce mektup arasından bir mektubu, Genel Sekreter Atatürk'e okumuştu. Mektup, Samsun'dan İnönü ilkokulu 5. sınıf öğrencisi Bahri'den geliyordu. Mektup aynen şöyleydi :

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup : 12)

"Samsun : 14.12.1930

Çok Sevgili Gazi Babama,

Yurdumuzu şenlendiren, benliğimizi koruyan büyük kumandanın mübarek yüzünü görmek için bütün Türk yavrularının kalbinin çarptığını çok yakından bilirsiniz, değil mi? İşte bir küçük yavrunuz olan ben de bir gün olur elbette sizi görürüm diye düşünüyordum. Bu düşüncelerim gün geçtikçe artıyor, kalbimde yanan ateş beni yakıyordu. Bir gün vücudumda hafif bir kırgınlık duydum, yatağa yattım. Tam 15 gün hastalandım. Ümidim kesilmişti. Birgün Samsun'a geleceğinizi haber verdiler, dünyalar kadar sevindim. Ne iyi ben de Gazi Babamı göreceğim diyordum. Fakat yataktan kalkamıyordum. O kadar üzülüyordum ki, Samsun'a geldiğinizi öğrendiğim dakikada kendimde iyiliğe doğru bir hâl gördüm. Bunun sizin muhabbetinizden geldiğine inanarak "Allahım dedim, eğer ben de yataktan kalkar ve iyi olursam dünyada yegâne malım olan sevgili tayımı Aziz Babama armağan edeceğim dedim. Ve günden güne iyileşerek büsbütün ayağa kalktım. Mektebime devama başladım. Şimdi bu adağı yerine getiriyorum. Bir küçük yavrunuzun candan kopan, gönlünden gelen bir hediyesini kabul etmenizi rica eder, ellerinizden öperim Sevgili Gazi.

Samsun İnönü Mektebi 5. ci sınıf talebesinden 23 numaralı Bahri

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi Kutu 87-4)

Atatürk, gözleri dolmuş, tebessüm etmişti. Genel Sekreterine şu emri verdi:

"Samsun valisine bir yazı gönderin. Çocuğun hakkımdaki duygularına ve armağanına teşekkür ettiğimi bu değerli hediyesini yine kendisine bağışladığımı bildirin. Vali, çocuğun babasına bizzat tebliğ etsin."

Samsun Valiliğine gereken yazıldı. Bahri'ye de böylece teşekkür edildi.

Bir Af Mektubunun Ardından..

1932 yılı Ocak ayının 12 sinde Atatürk İstanbula gelmiş, Dolmabahçe Sarayında çalışmalarını sürdürmüştür. O günlerde Balkan Konferansı Konseyi toplantısı İstanbulda yapılmaktadır. Konseyin açılışından birkaç gün önce, Atatürk, bir akşam Dolmabahçe Sarayının özel dairesinde kurulan sofrada günün konularını görüşmektedir. Sofrada Millî Eğitim Baka-

Levent Şahverdi Arşivi

nı Esat (Sagay) ile Dr. Reşit Galip de vardır. Söz eğitimden açılmıştır. Dr. Reşit Galip, Esat Bey'in eğitim politikasını sert bir dille eleştirmektedir. Esat Bey, aynı zamanda Atatürk'ün Harp Okulundan hocasıdır. Reşit Galip'in tenkitlerini yanısıra bazı yersiz sözlerini sonucu sofrada tatsız bir hava esmiş, az sonra, Dr. Reşit Galip de Atatürk'ü gücendirdiğini anlamış, üzgün, Saraydan ayrılmış, ertesi sabah da Ankara'ya dönmüştü [1].

Aradan birkaç gün geçince, büyük üzüntüye kapılan ve pişmanlık duyguları içinde kıvranan Dr. Reşit Galip, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Rusuhi Bey'e 12 sayfalık uzun bir mektup kaleme almıştı. Mektupta, Millî Eğitim Bakanı Esat Beye her zaman saygı duyduğunu, ne var ki o akşam sebep olduğu tatsız durum sebiyle Atatürk'ün kendisini affetmesini yazıyor, ayrıca mektubuna iliştirdiği özel bir mektubun da Atatürk'e uygun bir zamanında verilmesini rica ediyordu. Atatürk'e yazılan mektup aynen şöyleydi :

(Mektup : 13)

"Büyük Gazi'nin Yüksek Huzuruna Tazimlerle
Ankara, 30.1.1932
Mübeccel Büyük Paşam,
Siz insanların ruhunu, fikrini açık bir sayfa gibi okursunuz.

Size tapınırcasına bir iman, sevgi ve saygı ile bağlı olduğumu teveccüh ve itimadınızı hayatımın kıymeti ölçülmez mazhariyeti saydığımı bilirsiniz.

Kusur ve kabahatimin çok büyük olduğunu biliyorum. Onun affı ancak sizden istenebilir. Çünkü siz, af ile ders ve ceza vermek mertebelerinden çok daha yüksek-lerdesiniz.

Sizi üzmüş olmak ızdırabının dayanılmaz acısını bütün şiddetiyle çektim. Ellerinizi bin kere öperek affınızı dilerim.

Sağlığınız ve saadetiniz temennilerimi candan tekrarlarım, mübeccel, büyük paşam.

Sizin evlâdınız

Dr. Reşit Galip"

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1-43)

Levent Şahverdi Arşivi

Başyaver Rusuhi bir fırsatını bularak mektubu Atatürk'e gösterir. Atatürk tebessümle mektubu okur. Başyaver'e:

— Bu mesele üzerinde fazla durmasın, çalışmalarına sükûnetle devam etsin, bunu kendisine yazınız, der.

Başyaver, Atatürk'ün emrini yerine getirir. Dr. Reşit Galip'e Atatürk'ün ifadeleriyle cevap verir[1].

Olay artık kapanmıştır. Bir süre sonra, 4 Mart 1932 sabahı Atatürk, İstanbuldan Ankara'ya döner. Dönüşünün akşamı Dr. Reşit Galip'i Çankaya'ya davet ederek, gönlünü alır.

Altı ay sonra, 19 Eylül 1932 tarihli gazeteler, Dr. Reşit Galip'in Millî Eğitim Bakanlığına getirildiğini yazarlar.

Alman Cumhurbaşkanı Mareşal Von Hindenburg'un Atatürk'e Telgrafı

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünün çoşkun gösterilerle kutlandığı günlerde Atatürk'e yurtdışından tebrik telgrafları ve mektupları yağıyordu. Bunların çoğu devlet adamlarından geliyor, mektup ve telgraflar alınır alınmaz teşekkürle cevaplandırılıyordu. Devlet başkanlarından gelen kutlama telgrafları arasında Alman Cumhurbaşkanı Mareşal von Hindenburg'un telgrafına Atatürk büyük önem verdi. Hatta bu telgrafın "Hâkimiyet-i Milliye" Gazetesinde yayınlanmasını istedi; yayınlandı da[1]. Kaderin cilvesine bakın ki, onbeş yıl önce, Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, 25 Aralık 1917 de Alman ordularının ünlü Başkomutanı Mareşal Hindenburg'la Çanakkale -Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa, Almanya'nın Kreuzberg şehrinde Alman Batı Cephesi karargâhında görüşüyorlar, Atatürk bu ünlü Başkomutan'a "Almanya'nın savaşta yenik çıkacağını" rahatça söylüyor. Gerçekten de birkaç ay sonra savaş Almanların aleyhinde sonuçlanıyor[2]. İşte o Hinderburg şimdi Alman Cumhurbaşkanı olarak, Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu yıldönümünde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşayı içtenlikle kutluyor. Telgraf şöyle:

[1] Bu mektupların asılları Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi D: 86 F: 1-43 da saklanmaktadır.

[1] 7 Kasım 1933 tarihli Hakimiyeti Milliye Gazetesi-Ankara

[2] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Mehmet Önder, Atatürk'ün Almanya Gezisi, Ankara, 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup : 14)

Berlin : 29.10.1933

Reisicumhur Hazretleri,

Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümü vesilesiyle Zât-ı Devletlerine ve Türk milletine benim ve Alman milletinin yürekten duyulmuş tebriklerini arzederim.

Benimle beraber bütün Alman milleti, yüksek rehberliğiniz altında modern Türk devletinin temelleştiğini derin bir alâka ile takip etti. Türk milliyetçiliğini nasıl uyandırdığınızı, nasıl kuvvetlendirdiğinizi, çalışkan ve ilerlemeyi sever milletinize, bütün dünyada takdirler çeken siyasi ve iktisadi yükseliş için, tedbirli bir elle nasıl yol açtığınızı büyük hayranlık ve takdirle gördük.

Alman milletinin felâketli zamanlarında Türk milletinden gördüğü dostluğu hiçbir vakit unutamıyacağını, bilâkis onu daima muhafaza edeceğini ve derinleştireceğini Zât-ı devletlerine temin etmek için bir ihtiyaçtır.

Yükselen milletinizin sulhsever bir ilerleme ve metin bir devlet idaresiyle ileride daha mesut bir istikbale ermesini dilerim. Bu vesile ile şahsi saadetiniz hakkında en büyük temennilerde bulunur ve büyük takdirlerimle samimi dostluğumun kabulünü rica ederim.

Alman Cumhurbaşkanı

Mareşal von Hindenburg

Bir devlet başkanının söyleyebileceği en ululayıcı sözler. Alman basını ve gazetecileri, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Atatürk'ü ve Türkleri öve öve bitiremiyorlar. O günlerde Çankaya Köşküne Almanya'dan gelen mektuplardan biri de ünlü Diplomatlar Gazetesi "Diplomaten-Zeitung"tan. Okuyalım:

(Mektup : 15)

Berlin : 29.10.1933

Sayın Cumhurbaşkanı,

Bana Türk ülküsü nedir diyenlere şu cevabı veriyorum:

Türk ülküsü yüksek rehber Gaziye iman ve sadakattan başka birşey değildir.

Diplomatlar Gazetesi ve ben, on yıllık Cumhurbaşkanlığınızdan dolayı sizi tebrik ederiz. Hürriyet uğruna yaptığınız savaşlarınızı hatırlarız.

Levent Şahverdi Arşivi

Şanlı rehberliğiniz altında Türkiye dünyada büyük bir hürmet ve itibar kazanmıştır. Diplomatlar Gazetesi her vakit Türk milletinin yükselmesini takdirlerle takip etmiştir. Zât-ı Devletlerinin şahsi saadetleri ve memleketinizin terakkisini yürekten dilerim efendim.

Prof S. Porsme

Diplomaten-Zeitung

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi D: 86, F: 1-79) Berlin, Köpenickerstr. 79

Bu mektuba da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince *"Mektubunuzun Sayın Cumhurbaşkanına arzedildiği, çok memnun ve müteşekkir oldukları ve sevgilerini sundukları.."* ifadeleriyle cevap veriliyor.

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Bütün Dünyadan Atatürk'e Hayranlık ve Saygı Dolu Sesler...

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde yurt dışından Atatürk'e gönderilen tebrik mektuplarına şöyle bir göz atmak bile, Atatürk'ün bütün dünyada Çekoslovakya'dan Amerika'ya hatta Jamaika'ya kadar nasıl sevildiğini ve takdirle övüldüğünü gösterir. Bu sevgi ve takdir duygularını elimizdeki birkaç mektupla örneklemek isteriz.

Birinci Dünya Savaşında Türk Ordusu emrinde çarpışan emekli bir Avusturya-Macaristan Topçu Subayı; Adı, Roman Kesselring. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünün kutlandığı günlerde, Çekoslovakya'da demiryolları baş makinisti olarak görev yapıyor, Atatürk'e gönderdiği mektubunda şöyle yazıyor:

(Mektup : 16)

"Çekoslovakya, Neu Oderberg : 29.10.1933

Çok Muhterem Cumhurreisi Hazretleri,

Sabık Avusturya-Macaristan topçu zabiti ve Umumi Harpte Suriye Cephesinde Gazze, Tulkerem ve Şam vs. de kahraman kıtalarınızla yanyana harp etmiş Zât-ı Devletlerine sadık bir silâh arkadaşlığıyla bağlı bir asker sıfatıyla ben de Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümü münasebetiyle en samimi tebriklerimin ve Zât-ı Devletlerinin misilsiz ihya eserine karşı duyduğum en yüksek hayranlığımın ifadesinin kabulünü istirham ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

Bugünkü Türkiye'de, idare ve rehberliğiniz altında yapılan büyük icraatın bizlerce unutulmasına imkân yoktur.

Şeci kıtalarımızla birlikte yaptığınız parlak ve şanlı mücadelelerin hatırasını ebediyyen muhafaza ederek Zât-ı samilerinin sıhhat ve afiyetleri ve memleketinizin devamlı inkişaf ve ilerlemesi temennilerimle birlikte en yüksek hürmetlerimin kabulünü istirham ederim.

Sabık Avusturya-Macaristan

20. Topçu Bataryası zabiti

Roman Kesselring

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1241)

Bu Türk dostu eski askere, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın) imzası ile teşekkür edilir.

*

Ve bir başka mektup.. Kaliforniya'dan Miss Lorena Phillips yazıyor :

(Mektup : 17)

"*Ekselansları,*

Son zamanlarda, Türk Milletini temsilen yaptığınız asil icraata dair birçok şeyler okumaktayım ve bu münasebetle büyük insanî hizmetinize karşı olan derin hayranlığımı bildirmek istiyorum.

Vatandaşlarınıza yaptığınız mümtaz hizmetlerden dolayı sizi tebrik ederim. Sizin harikulâde liderliğiniz ve şecaatiniz bütün dünya üzerine yayılmış olan beşeriyete bir ilham kaynağı olmuştur. Tazyik görmüş ve ezilmiş bir milletin kalkınarak daha mükemmel ve şümullü bir hayat mertebesine yükselmesi bütün dünyayı memnun ediyor.

Medeniyetin paha biçilmez temellükâtının inkişafına yardım etmek, ebediyette yaşamak demektir.

Herhalde ilâhi bir ruhtan ilham aldınız ve herkes tarafından tebcil ediliyor, hürmet görüyorsunuz. Uzun ömürler, sağlık ve saadet dilerim, hürmetler.. 29. 10. 1933.

Miss Lorena Phillips

Levent Şahverdi Arşivi

Mektup örneği "Büyük Gazi"ye Amerika'dan bir saygı sesi" başlığı ile Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nin 11 Aralık 1933 tarihli sayısında yayınlanıyor.

Üçüncü mektup, Büyük Okyanus'ta Antil Adalarının en büyüğü Jamaika'dan. Bu mektup da, (Büyük Gazi'ye uzak ellerden saygı sesleri) başlığı ile 17.12.1933 tarihli Hakimiyet Milliye Gazetesi'nde yayınlanıyor:

(Mektup : 18)

"Efendim Hazretleri, *Jamaika: 29.3.1933.*

Bütün vatandaşlarınızı hürriyet ve adalet esası dahilinde aynı muameleye tâbi tuttuğunuzu bildiğim için Türkiye Cumhuriyetinin Onuncu Yıldönümünde sizi tebrik eder ve size uzun ömür, huzur ve refah dilerim.

Tercümesini sabık vatanım olan Budapeşte'de okuduğum büyük milletinizin güzel şiirlerini büyük bir zevkle hatırlamaktayım.

Hürmetkârınız

Mrs. M. Farago

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Atatürk'ün bütün dünyadan hayranlık ve seygı dolu sesler aylarca devam ediyor.

1934 yılı Kasım ayının 15 i. Çankaya Köşkü'ne yabancı ülkelerden gelen mektuplar arasında, sarı ipek zarflı bir mektup dikkatleri çekiyor. Bu mektup Atina'dan "Mustafa Kemal Atatürk'e" postalanmış. Zarfın arkasında (Kaliope Kazakitsou. Rue Arahoris, 14-Athène) adresi okunuyor. Zarfın içerisinden yine ipek bir kağıda, düzgün ve ince, el yazısı ile Fransızca yazılmış bir mektup çıkıyor. Yunanlı genç bir kızdan.

Mektup Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tercümanlarınca Türkçeye çevriliyor ve Atatürk'e sunuluyor. Tercümesi aynen şöyle:

(Mektup : 19)

"Atina : 1.11.1934

Yaşasın muzaffer Mareşal Mustafa Kemal Atatürk.

Sesimin o kadar güçlü çıkmasını isterdim ki, Yunanlı bir kızın "Yaşasın Gazi Mustafa Kemal!" diye haykırdığını bütün yurttaşlarım işitsin.

Levent Şahverdi Arşivi

Ne yazık ki, bu güç bende yok; ancak şunu yeter görüyorum ki, Tanrı sizi tüm esenlikte bulundursun ve kutlu yurdunuzun yükselmesi için her türlü kötülüklerden korusun, bunu diliyorum.

Bir resminiz beni çok sevindirecektir. Bu resmi sağ ve esenli kılması için evimde Tanrı'nın resminin yanına asacağım.

Acaba bu büyük şerefe ve sevince kavuşabilir miyim?

Bunu bekliyorum. En derin, en candan bağlılık duygularımı lûtfen kabul ediniz.

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi Dosya : 87 (1-202)) *Kaliope Kazakitsou*

Bu mektubu Yunanlı genç bir kız yazıyor ve Atatürk için dua ediyordu. Oysa bu mektubun yazılışından oniki-onüç yıl önce, bu kızın böyle bir mektup yazacağı, kimsenin hatırından, hayalinden geçmezdi. Artık düşmanlıklar unutulmuş, Yunanistanda Atatürk'e karşı derin bir hayranlık başlamıştı. Yunan gazeteleri açıktan açığa Atatürk'ü övüyor Onu, Balkan Birliğinin ve Balkan Antantı'nın öncüsü ve önderi sayıyorlardı.

Gerçekten de Atatürk, 1933 yılına doğru Avrupa'da başlayan siyasi kargaşa ve huzursuzluğu görerek, Türkiye'in batı sınırlarını güvenceye almak üzere Balkan devletleriyle bir anlaşmaya girmiş, hatta Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yogoslavya arasında bir Balkan birliği kurmuş ve bu devletler arasında meşhur Balkan paktı imzalanmıştı. Bu anlaşma, askeri ve ekonomik gücü çok zayıf olan Yunanistan'ın da işine geliyordu. Atatürk'ün, Balkan Paktı'nın imzalanması dolayısiyle "Balkanların tek bir sınır ve tek bir cephe" olduğu yolundaki beyanatı, Atina'da büyük bir erahlık ve sevinç uyanmıştır. Bu beyanattan sonra Sonakos İlias adlı emekli bir Yunan generali, 26 Mayıs 1937 de Atatürk'e uzun bir teşekkür ve bağlılık mektubu göndermekten kendini alamamıştı. Mektup Rumcaydı ve şöyle başlıyordu:

(Mektup : 20)

"Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselans Kemal Atatürk'e,

Büyük Komutan,

Balkan devletlerinin bir kardeşlik havası içinde kaynaştıkları şu sırada, ekselanslarınızın değerli mesajlarının etkisi altında kalarak işbu mektubumu en samimi teşekkürlerimle birlikte takdim ediyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Balkanların bir tek sınır ve cephe teşkil ettiği hakkındaki beyanatınızı birleşik Balkan orduları varlığını nefsinde toplamış ve temsil etmiş olan bir komutanın canevinden yükselen bir gerçek olarak telakki ediyorum. Balkan devletlerinin bugünkü birlik ve ortaklığı ezeldenberi tabii ve zorunlu bir ihtiyaçtı.."

Emekli general İlias uzun uzun Balkan birliğinin faydalarını sıraladıktan sonra, sözü yine Atatürk'e getiriyor ve mektubunu şu sözlerle bağlıyordu :

"..Bir Yunan vatandaşı ve emekli bir general sıfatıyla her iki milletin ve onları idare eden yüksek şahsiyetlerin iyi niyetlerine dayanan dostluk ve samimiyetlerini gözönüne alarak cephede Türk askerlerinden aldığım ve kendilerinde açtığım yaraları ve Köprühisar cephesinden 1921 yılında bir düşman sıfatı ile Zât-ı âlinize gönderdiğim mektubu unutarak, gerektiğinde müşterek sınırlarımızı savunmaya hazır olduğumu arzederim. Saygı ve samimi dostluklarla.

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, Dosya : 86-2/3) *Emekli General Sonakos İlias"*

Yahya Kemal'in Atatürk'e Bir Telgrafı

Büyük şairimiz Yahya Kemal, Mustafa Kemal adını ilk defa Çanakkale Savaşı yıllarında duymaya başlamıştı. Onu Anafartalar kahramanı, yiğit ve vatansever bir asker olarak tanıyordu. Ardından Mustafa Kemal Paşa'nın 16. Kolordu, daha sonra 2. Ordu Komutanı olarak Doğu Cephesindeki başarıları, Suriye'de hizmetleri derken çökmüş olan devleti kurtarmak üzere Anadolu'da Millî Mücadeleyi başlatması Yahya Kemal'in hayranlığını büsbütün artırdı. Millî Mücadelenin zaferle sonuçlandığı günlerde İstanbul Darülfünun Edebiyat Medresesi Müderrisi bugünkü ifadesiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörüydü. Bulunduğu bilim kuruluşunun büyük kurtarıcıya minnet ve şükranlarını sunması kadar tabii bir hareket olamazdı. Bu vesile ile Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın fakülte fahri profesörlüğüne seçilmesi için Fakülte Dekanı Tarihçi Necip Asım'a bir teklif yazısı gönderdi. Yahya Kemal'in bu teklifi 19 Eylül 1922 günlü Edebiyat Fakültesi Meclisinde heyecanlı görüşmelere vesile oldu ve Atatürk'e İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin fahri profesörlüğü ünvanı verilerek aşağıdaki telgraf gönderildi.

Levent Şahverdi Arşivi

(Mektup : 21)

İstanbul : 19 Eylül 1338 (1922)

"Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclisi Müderrisleri 19 Eylülde akdettiği celsede Zat-ı Münci-i kumandanilerini fahri müderrisliğe müttefikan intihap etmekle kesb-i fahreyler."

İstanbul Darülfünunu

Edebiyat Medresesi Riyaseti

Necip Asım

Atatürk, Edebiyat Fakültesi profesörlerinin kendisine fahri profesörlük payesini veren bu kararından çok duygulanmış, ertesi gün telgrafla şu cevabı vermişti:

(Türk harsının mihrakı olan Medreseniz Fahri Müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki Millî İstiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekamülün husulünü deruhte eden, heyetiniz arasında bulunmak bence bais-i iftihardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Gazi Mustafa Kemal (I)

Daha sonra üç kişilik bir heyet Ankara'ya gelerek Atatürk'e profesörlük diplomasını sunmuştu. Diplomada şu cümleler yer alıyordu:[2]

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-ı Müderrisini 19 Eylül 1938 tarihinde akdettiği içtimada Millî Mücadelenin büyük kahramanı ve yeni Türk Devletinin müessisi olan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Türk milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyid ve İslâm kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir ve tebcil ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi fahri müderrisliği ünvanını tevcihe karar vermiştir. Şaban 1341 (Eylül 1922)

[1] Sadi Borak, Atatürk ve Edebiyat, s: 93-94, Varlık Yayınları İstanbul, 1972

[2] Tarih Hazinesi Dergisi, Sayı: 5 s: 219. İstanbul 1951

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kemal'in önerisi ile Atatürk'e verilen "fahri profesörlük" payesi, Atatürk'ü pek sevindirmişti. Edebiyatla ilişkisi öğrencilik yıllarından beri sürüyordu. Manastır Askeri İdadisi (Lisesi) öğrencisi iken sınıf arkadaşı, daha sonra Meşrutiyet döneminin ünlü hatibi, şair Ömer Naci'nin tavsiyesi ile gizli gizli Namık Kemal'i okumuş, pek sevmişti. Harp Okulu yıllarında daha bir bilinç ve hevesle Türk ve Batı Edebiyatının yenilikçi şair ve ediplerinin eserlerini okumaya zaman ayırmış, Meşrutiyet döneminde Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit Tarhan, Yahya Kemal, Mehmet Akif en beğendiği şairler arasında yer almıştı[3]. Bunlar arasında Yahya Kemali geniş tarih bilgisi içinde, geçmişine bağlı, kültürlü büyük bir şair olarak takdir ediyor, makalelerini ve şiirlerini zevkle okuyordu[4]. Onu Lozan'a giden Türk Barış Heyeti arasında görevlendirmiş, dönüşte Türkiye Büyük Millet Meclisine Urfa Milletvekili seçtirmişti. Bu arada Varşova ve Madrit Büyükelçiliklerinde de bulunan Yahya Kemal, 1934 yılı Mart ayında yapılan Milletvekili ara seçimlerinde Atatürk'ün tavsiyesi ile Yozgat Milletvekili seçilmiş, ikinci defa Meclise girmişti.

Yahya Kemal'in Yozgat Milletvekilliğine seçilmesi dolayısıyle Atatürk'e gönderdiği teşekkür telgrafının aslı bugün Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivinde (Milletvekili Seçimleri) bölümündeki dosyalar arasındadır.[5] Tarafımızdan bulunan ve ilk olarak yayınladığımız telgraf şöyledir:

(Mektup: 22)

İstanbul/Galata, 10.3.1934, Sa: 151

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri - Ankara

Türk Milletinin büyük ve engin şerefli reisinin yüksek teveccühü eseri olarak bu defa Yozgat Mebusluğuna intihabım vesilesi ile kalbim minnetle doludur. Ondokuz seneden beri dehasının yıldızına peyrev olduğum büyük reisimizin teveccühü hayatımın yegâne değeridir. Derin şükran ve tazimatımı arzederim, efendim.

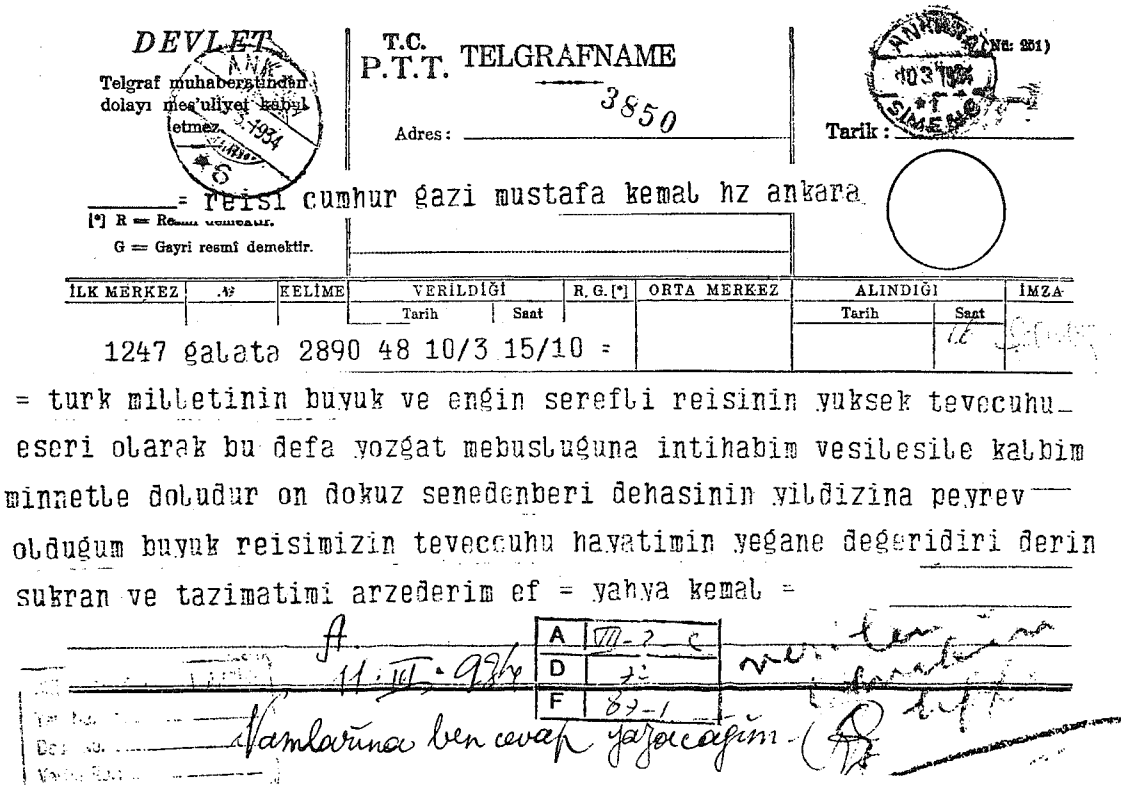
Yahya Kemal

[3] Sadi Borak, a.g.e. s: 89

[4] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s: 274, Ankara 1959

[5] Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Atatürk Arşivi, Dolap 13, Kutu 123, Dosya: 92-1

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET
Telgraf muhabereatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.
T.C. P.T.T. TELGRAFNAME
3850
Adres:
Tarih:
(No: 201)
= reisi cumhur gazi mustafa kemal hz ankara
[*] R = Re... telgrafı.
G = Gayri resmi demektir.

İLK MERKEZ	No	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	R.G.[*]	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İMZA

1247 galata 2890 48 10/3 15/10 =

= turk milletinin buyuk ve engin serefli reisinin yuksek tevecuhu-
eseri olarak bu defa yozgat mebusluguna intihabim vesilesile kalbim
minnetle doludur on dokuz senedenberi dehasinin yildizina peyrev-
oldugum buyuk reisimizin tevecuhu hayatimin yegane degeridiri derin
sukran ve tazimatimi arzederim ef = yahya kemal =

A
D
F

11.III.934

Hamlarına ben cevap yazacağım

Yahya Kemal'in Atatürk'e gönderdiği 10.3.1934 tarihli teşekkür telgrafı

Levent Şahverdi Arşivi

Telgraf, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak tarafından Atatürk'e okunmuştur. Atatürk kendi adına cevap vermesi için Hasan Rıza Soyak'a emir vermiş o da telgrafın üzerine *(Namlarına ben cevap yazacağım)* kaydını koyarak 11 Mart 1934 günü Yahya Kemal'e şu telgrafı göndermiştir:

Ankara, 11.3.1934

Yahya Kemal Beyefendi,

Moda, Avukat Celâl Bey Köşkü

Kadıköy/İstanbul,

Telgrafınızı Reisicumhur hazretlerine arzettim. Güzel duygularınızdan pek mütehassis oldular. Muvaffakiyet dilediler. Tebrik ve selâmlarını size bildirmekliğimi emir buyurdular. Hürmetlerimi arzederim, efendim.

Umumi Katip

Yahya Kemal'in 1934 yılı Yozgat Milletvekilliği bir yıl sürmüş, 1935 yılında Tekirdağ, 1943 yılında da İstanbul Milletvekilliğine seçilerek 1946 seçimlerine kadar 12 yıl parlamento hayatı devam etmiştir. Ankara'da bulunduğu yıllarda zaman zaman Köşke davet edilen ve Atatürk'ün sofrasında yer alan Yahya Kemal, hayatı boyunca Atatürk'ü bir "dâhi", "üstün bir devlet adamı" olarak daima saygıyla anmıştır.

Atatürk'ün Öğretmenleri

29 Ekim 1926 tarihi gencecik Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü yıldönümüdür. Bu günün Konya için de ayrı bir önemi vardır. Atatürk'ün, İstanbul—Sarayburnu'nda dikilen ilk heykelinden sonra, ikincisi ve Anadolu'da ilki, Konya İstasyon Caddesinde o gün açılmıştı. Heykelin açılış töreninde Konya Valisi ve Belediye Başkanı birer konuşma yaptı. Ama, Konya Kız Öğretmen Okulu öğrencilerinden İffet Ayas'ın yaptığı heyecanlı konuşma, yıllarca hafızalardan silinmedi.

İffet Ayas, Konya Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra kendisini şehirde bir ilkokula tayin edeceğini bildiren Millî Eğitim Müdürüne:

— Hayır, beni uzak bir köye tayin ediniz, o köyde kadınlara okumayazma kursları açmam için de muhtara emir veriniz, sizden başka bir dileğim yok, demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretmen İffet Ayas, Konya'nın Zıvarık Köyüne tayin edildi. Harf inkılâbı ile başlayan okuma-yazma seferberliğinin gönüllü bir öncüsü olarak kadınlar ve genç kızları topladı, onlara okuma-yazma öğretti. Kadın haklarının ateşli savunucusuydu. Türk kadının toplumun her kesiminde erkeklerle birlikte eşit haklara sahip olması gerektiğini her yerde cesaretle söylüyor, bu konuda Konya gazetelerine makaleler yazıyordu. 1930 da kadınların belediyelere seçmek ve seçilmek hakkını veren kanun çıkmıştı. Ardından kadınların muhtar seçebileceklerine ve muhtar olabileceklerine dair kanun da yürürlüğe girdi. Derken, 2 Aralık 1934 de Anayasa'da yapılan bir değişiklikle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildi. Bütün bunlar Atatürk'ün eseriydi. Haber, Zıvarık Köyü'ne ulaştığı zaman, öğretmen İffet Ayas pek sevindi. Oturup sevgili Atatürk'üne şu mektubu yazdı:

(Mektup 23)

Zıvarık Köyü: 28.12.1934

Büyük Başkan Atatürk!

Senin ve senin izinden ayrılmayan Kurultayının bize verdiği son türeden, köyümüzde ulaştırıcı teller olmaması yüzünden, biz çok geç duyumlandık. Yıllardır tarlada çift ve düven süren, buğday tınaslayan, ağılda koyunları yemleyen, yaylıma götüren, sırasında süte bulunan ellerimizle çocuklarımıza bir ata gibi bakan biz kadınlar, geçen yıl güzeyinde muhtar seçtik, muhtar olduk. Bu yıl da saylav seçeceğimizi ve saylav olacağımızı öğrendik. Sana, ne diyelim. Sen ne diyeceğimizi bizden iyi bilirsin. Sen bizimsin, bizim içimizdesin Atatürk!

Konya-Zıvarık Köyü kadınları

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi Dosya: 86) *adına muallim İffet Ayas*

Atatürk, Cumhuriyeti kurduktan sonra, 25 Ağustos 1924 tarihinde Ankarada toplanan Türkiye Öğretmenler Birliği Kongresinde, öğretmenlere: (Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir..) diye seslenmiş ve (yeni nesil sizin eseriniz olacaktır) diyerek öğretmenlere güvenini ortaya koymuştu. Gerçekten de Atatürk'ün öğretmenleri, Atatürk ve Cumhuriyete lâyık olmanın gurur ve heyecanını her zaman yaşamış, Onun fikir ordusunda üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmişlerdi. Çankaya dosyaları, öğretmenlerden gelen heyecanlı mektup-

Levent Şahverdi Arşivi

larla dolup taşmadadır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu kurulmuş, Türk güzeli Keriman Halis, Dünya Güzeli seçilmiş, Türk olmanın gururu yüreklere sinmişti. 27 Ağustos 1932 tarihli mektubunda öğretmen N. Oğuz, bu duygular içinde Atatürk'e şunları yazıyordu:

(Mektup: 24)

"Reisicumhur Hazretleri!

Dil Encümeni lâğvedildiği zaman kalbim ne kadar sızlamıştı. Kendimi avutmak için şu sözü tekrarlıyordum: İnkılâbı yapanlar onu mutlaka tamamlayacaklardır. İşte Türk yazısı, dünya yazısı oldu. Türk tarihi dünya tarihi oldu. Türk güzeli dünya güzeli oldu. Türk dili de dünya dili olacaktır. Çağatay Lügatı, Dîvân-ı Lügat'üt-Türk, tekrar doğan iki yıldızdır. Ay ile güneş.

..Siz yalnız İstiklâl Harbinin Metesi, Anadolunun kurtarıcısı değil, dünyanın babası, tarihin aynası, âtinin parlak yıldızı oldunuz. Zaferiniz dünya zaferi, sulhunuz dünya sulhu, Cumhuriyetiniz dünya cumhuriyeti, inkılâbınız dünya inkılâbı olacaktır. İsmet Paşa'ya (Göreceksiniz neler olacak) demiştiniz. Ben de yüksek huzurunuzla, neler göreceğiz diyorum.

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, Dosya: 86, F: 1-251) *27.8.1932 Muallim N. Oğuz*

Doksan Yaşında İhtiyar Amerikalı Bir Kadın Atatürk İçin Dua Ediyor: "Allahım, Onu Başarıya Ulaştır.."

Cumhuriyet, Onuncu Yıldönümünden sonra kendini bir daha yenilemedi. Türkiye, Atatürk'ün öncülüğünde, daha dinç, daha diri ve güçlü bir silkiniş ve şahlanış içindeydi. Birçok devlet başkanları, Atatürkü daha yakından tanımak, onun dostluğunu kazanmak için Türkiye'ye geliyor, dönüşlerinde hayranlıklarını belirten beyanatlar veriyorlardı. Atatürk yılın adamı değil, artık çağın adamıydı. Bir keresinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 30 Mayıs 1934 günü Paristen şu şifre telgrafı göndermişti:

"Elçilikte ziyaretime gelen Büyükelçi. M. Şeril, Amerika Cumhurbaşkanının kendisine söylediği ifadesiyle bana şunu nakletti:

Amerika Cumhurbaşkanı, Rus Dışişleri Bakanı Litvinof ile görüşmelerinin birinde Avrupa'nın en büyük adamının kim olduğunu sormuş, Litvinof verdiği cevapta "Avrupa'nın en büyük adamı Boğazların öbür tarafında oturuyor, o da Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir, demiş".

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bu günlerde, Amerika'da, Connecticut Eyaleti Merkezi Hartford şehrinde oturan Anna M. Perry adında doksan yaşında bir kadın, Atatürk'e aşağıdaki içli ve samimi mektubu yazmaktan kendini alamamıştı:

(Mektup: 25)

Hartford, Connecticut-USA: 22.10.1934

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

Türkiye Cumhurreisi,

Birleşik Devletlerden ihtiyar bir kadının bir devlet başkanına mektup yazması münasebetsizlik sayılırsa önce yüce şahsınızdan özür dilerim. Şu dünyada birkaç yıllık ömrüm kaldığından dolayı duyduğum alâka ve şükranı ifade etmek istiyorum.

Büyük harbin sonlarına doğru Türkiyenin parçalanmakta olduğu yıllarda, resimli bir mecmuada sizin ve Jön Türklerden birkaç kişinin fotoğraflarını gördüm. Enver ve Talat'ı evvelce de görmüştüm. Fakat sizin simanız yeniydi. Onun tesiri altında kaldım. Onda bir başkalık vardı. Onda, kudret sahibi, disiplinli bir karakter müşahede ettim. Ve o bana Püriten ecdadımı hatırlattı. Vatanımın tarihindeki Washington ve Lincoln gibi sizin de bir buhran anında bir millete önder olacağınızı hissettim. Bunun husul bulması için dua ettim. Ve millî fırkanın doğuşu, Yunanlıların kovulması, Meclis'in teşkili ve bunları takip eden birçok reformlar için duaya devam ettim. Resminiz masamın yanında. Bugün kilisemde başımı eğmiş bir vaziyette sizin için yeniden dua ettim. Yaşım doksana yakın olduğundan belki de Türkiye'de daha fazla inkılâplar görecek kadar yaşayamayacağım. Fakat Allah'a, size vermiş olduğu akıl, kudret ve çok büyük mesuliyeti yüklenmek hususundaki cesaretten dolayı müteşekkirim. Dilerim Allah'tan göreceğiniz mükâfat da o nisbette büyük olsun.

Sixteen Atvord Street *Anna M. Perry*

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86/1-114)

Mektuba, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince nazik cümlelerle teşekkür edilmiş, kendisine Atatürk'ün son bir fotoğrafı gönderilmişti.

Doksan yaşında Anna M. Perry, dünyanın öbür ucunda Atatürk'ün daha nice başarılara ulaşması için dua ederken daha nice Atatürk hayranları Çankaya'ya takdir duyguları ile bezeli mektuplar gönderiyorlardı.

Ama Madam Perry'in mektubunda bambaşka bir samimiyet ve inanmışlık vardı. Okul kitaplarımıza geçecek örnek bir mektuptu bu...

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'e Gönderilen Bayram Tebrikleri Ve Davetiyeler

Köşke gönderilen bayram tebriklerini Genel Sekreter açar, bunların bir listesini çıkararak Atatürk'e takdim ederdi. Atatürk, bu listeden işaretlediklerini kendi imzası ile cevaplar, diğerlerine Genel Sekreter cevap verirdi. Bu tebrikler, ayni zamanda Atatürk'e bağlılık duygularının tazelendirildiği birer küçük mektup olurdu. Birkaç örnek:

(Mektup: 26)

Konya 22.1.1933

En büyük ve büyültücü,

Seni içlerinde bularak bayram edenler ne kutlu, seni içinde saklayan gönüllere ne mutlu.!

Türk milletinin alın yazısı, dinamo halindeki iradenizle sonsuz yüceliklere tırmanıp gidiyor.

Vatanda bu manzaranın bayramını seyrederek mübarek ellerinizden öperim efendim.

Sabık Konya Mebusu

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 40) *Fuat (Gökbudak)*

Ayni tarihlerde İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Fuat Köprülü'nün de bir bayram tebriği telgrafı var:

(Mektup: 27)

İstanbul 27.1.1933

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Türk milletine öz benliğinin tükenmez kudretini veren büyük kurtarıcı ve yol göstericimizin sonsuz saygılarımla bayramını kutlarken varlığımızı karanlıklardan kurtaran bu mukaddes ışığın başımızdan eksik olmamasını ona candan bağlı her Türk gibi Tanrı'dan dilerim.

Köprülüzade Fuat

(Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/59)

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün cevabı:

Köprülüzade Fuat Beyefendiye

Darülfünun Profesörlerinden

İstanbul

Ankara: 28.1.1933

Hakkımdaki samimi duygularınıza teşekkür eder, muvaffakiyet dilerim.

Gazi Mustafa Kemal

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/59)

Atatürk'e gönderilen tebrik mektupları yanında, nişan-düğün davetiyeleri de var. Bunlardan biri, Atatürk'ün Dil ve Tarih çalışmalarında yanından ve sofrasından ayırmadığı Ağaoğlu Ahmet'ten.. O tarihlerde Darülfünun müderrisi (Üniversite Profesörü) olan Ağaoğlu Ahmet, oğlu Samet Ağaoğlunu evlendirmektedir. Bir mektupla Atatürk'e duyurur:

(Mektup: 28)

İstanbul: 4.6.1933

Büyük Gazi,

Ankara Hukuk Mektebi mezunu ve Strasburg Darülfununu hukuk ve iktisat doktora sınıfı talebesinden oğlum Samed'in Temyiz Mahkemesi Azasından Mehmet Ali Bey'in kızı Neriman'la Perşembe günü evlenme toyu yapılacağından, bütün milletin babası ve bilhassa benim ve ailemin tükenmez bir doğrulukla bağlı olduğumuz velinimetimiz Büyük Gazi'nin bu toyu kutlamalarını ister ve mübarek ellerinizden öperim Büyük Gazi.

Çakirleri

Ağaoğlu Ahmet

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/228

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Atatürk adına bu davete şu karşılığı verir:

Ankara: 6.6.1933

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Ağaoğlu Beyefendi

Darülfünun müderrislerinden

İstanbul

4.5.1933 tarihli mektubunuzu Reisicumhur Hazretlerine arzettim. Çok memnun oldular. Gençlere saadetler temenni buyurdular.

Bilvesile hürmetlerimi teyid ederim efendim.

Umumi Katip

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/228 *Hasan Rıza*

Ve postacı her gün birkaç kez, Çankayaya uğrayarak bu tür mektup ve tebrikleri Genel Sekreterliğe teslim eder.

Atatürk'e yurt dışından gelen çoğu mektuplarda imzalı bir fotoğrafı isteniyordu. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, bu istekleri ya doğrudan doğruya karşılar, ya da mektubu yazan kişinin bulunduğu ülkede Türkiye Büyükelçiliği varsa, elçilik aracılığı ile karşılardı. Bu tür mektuplardan birkaç örnek verelim. İlki Norveç'ten.

(Mektup: 29)

Norveç-Hen St. Honefosi:25.4.1932

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri.

Önce özür dilerim. Size dair pek çok şeyler okudum ve sizi çok takdir ediyorum. Bu mektubu bizzat okumanızı ümit ederim. Ben Norveçliyim, yaşadığım küçük şehirde bile şöhretinizden haberdarız.

Gazetede gördüğüm resminizi kestim, çıkardım. Hakiki bir fotoğrafınızı elde etmek istiyorum. Bunu göndermek lutfunda bulunursanız, çok sevinirim. Saygılarımla.

Frk. Raidum Beidum Balstad

Hen St. Honefosi-Norveç

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1/123)

Levent Şahverdi Arşivi

Yine, Amerika-Missouri Eyaletindeki Milletlerarası Mark Twain Derneğinden fotoğraf isteyen bir mektup alınmış, istedikleri fotoğraf Washington Büyükelçiliğimiz aracılığı ile kendilerine gönderilmişti. Bundan çok duygulanan Dernek Başkanı Mr. Cyril Clemens, Atatürk'e şu teşekkür mektubunu gönderiyordu:

(Mektup: 30)

Webster Groves, Missoury: 15.6.1938

Sayın Cumhurreisi Atatürk,

Büyükelçi Ertegün vasıtasıyla elimize ulaşan siz Ekselansın hediyesine karşı, Dernek ve onun reisi son derece müteşekkir kalmıştır. Güzel resim, bütün azamız için her zaman bir şeref ve ilham kaynağı olacaktır.

Zamanımıza geçmiş devirlerin Büyük İskender, Jül Sezar ve Napolyonundan daha şanlı bir nam verdiniz. Askeri ve sivil dehanız bütün beşer tarihi üzerinde derinden müteessir olmuştur.

Muhabbet ve takdirinin pek ufak bir nişanesi olarak, Dernek 3 ayda bir yayınlanan "Mark Twain Quarterly" adındaki mecmuasını size göndermek kararını almıştır. Bağlılıklarımızla.

Cyril Clemens

International Mark Twain Derneği Başkanı

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 2-101)

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'e her zaman böyle ciddi mektuplar da gelmez, bazan çok garip sorular soran mektuplar da gelirdi. Bunlar Genel Sekreterlikçe tercüme ettirilerek, dosyaya kaldırılırdı. Şu mektup bunlardan biriydi ve Amerika'dan gönderilmişti:

(Mektup: 31)

Arthur W. Fisher *11.1.1930*

836 South Ardmore Avenue

Los Angeles, California

Türkiye Cumhurreisi

Mustafa Kemal Paşa,

Muhterem Efendim,

Öldükten sonra arz üzerinde hayatın devam edip etmediğini büyük adamların birkaçına sordum. Bu hususdaki fikrinizi bildirirseniz müteşekkir olacağım. Şimdiden teşekkürlerimi arz ederim.

Los Angeles Umumi Kütüphanesi

Sabık Azasından

Arthur W. Fisher

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, D: 86-F: 1-72)

Vatandaş, Atatürk'ün Oğluna Ad İstiyor, Avcılar Avlarını Ona Hediye Ediyorlardı

Vatandaş, Atatürk'e öylesine bağlanmış, Onu öylesine sevmişti ki, Onu gerçek bir baba sayıyor, yazdığı mektubun altına da rahatlıkla (oğlunuz) diye imza atabiliyordu. Böylesine mektuplar, Çankaya -Atatürk Arşivinin dolaplarını dolduruyor. Elinizi uzatınız ve bir mektup çekiniz. İşte,

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet Demiryollarında memur vatandaş Cemil'in bir mektubu. 27 Aralık 1934 tarihinde İzmir'den postalanmış, okuyoruz:

(Mektup: 32)

"Babamız Mustafa Kemal Atatürk"e

Dün sabah saat yediyi onbeş geçe bir oğlum dünyaya geldi. Evlendiğim gündenberi, doğacak çocuğuma konacak adın sizin tarafınızdan seçilmesini ve takılmasını istiyordum. Bugün bu canımdan gelen dileğimi size bildirmek nasip oldu.

Duyduğum baba sevincine sizin de katılacağınızı ve oğluma isim babası olarak bir ad takmayı esirgemiyeceğinizi diler, bildireceğiniz adı sevinç ve sabırsızlıkla bekler, saygıyla ellerinizden öperim.

Oğlunuz

Cemil

D.D. Yolları İzmir -Halkapınar Atölyesi Muhasibi

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, D: 87-1/244)

Bir mektup da Balıkesirden. Avcılar Klübü 1933 yılı Ocak ayının 22 sinde bir av düzenliyor. Şansları yaver gitmiş olmalı ki avladıkları avlar, boğazlarından gitmiyor. *"Bunları Gazimize hediye edelim"* diyorlar. Avlar, karda-kışta bir otomobile yükleniyor, doğru Ankara'ya, Çankaya Köşkü'ne getiriliyor. Bir mektupla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine bırakılıyor. Mektup aynen şöyle:

(Mektup: 33)

Balıkesir *22.1.1933*

Avcılar Klübü

UUlu Gazi Hazretlerine,

Avcılar Klübü avladığı avları, ulu kurtarıcı Gazimize takdim etmek bahtiyarlığına nail olmakla duyduğu sonsuz şükranlarını arzeyler.

Klüp Reisi

Behçet

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, D: 86-1/137)

Levent Şahverdi Arşivi

Fatma Hanım da kendi eliyle yaptığı şekerlemeleri takdim etmekten sevinç duyuyor, 9 Şubat 1930 tarihli mektubunda şunları yazıyor:

(Mektup: 34)

"Büyük Münci Gazi Hz.nin Huzur-u pâkine,

Kendi elimle yapmış olduğum Niğde mahsulatından kayısı ve armut şekerlemesinden bir kutu takdim ediyorum. Lütfen kabul buyurulmasını istirham eder, mübarek ellerinizden öperim.

(Çankaya Köşkü, Atatürk Arşivi, D: 86-1/184)

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, tabiî gerekli şekilde teşekkürle mektupları cevaplandırıyor ve mektuplar numaralanarak arşive kaldırılıyordu. Bu tür mektuplardan biri de Sofya'dan postalanmıştı. Aprilov adında bir Bulgar vatandaşı, gönlünden kopan saygı ve sevgiyle bir damacana mastıka'yı Atatürk'e gönderilmek üzere Sofyadaki Türk elçiliğine teslim etmişti. Mektupta şunlar yazıyordu:

(Mektup: 35)

Sofya: 8.11.1933

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Size karşı beslediğim hudutsuz saygı ve sevginin izharı için mütevazi bir hediye olmak üzere buradaki elçiliğiniz vasıtası ile 3.5 kilo Eski Zağra Mastıkası'nı muhtevi bir damacana gönderdim.

Müstakbel büyük Türkiyenin reisi olarak uzun yıllar hüküm sürmenizi ve bütün eserlerinizin başarıya ulaştığını görmekle her zaman şen olmanızı dilerim.

Bir fotoğrafınızla birlikte cevabınızı alacağımı ümit ediyorum.

St. R. Aprilov

Rue San-Stefano, 18

Sofya

(Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivi, F: 1-86)

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç:

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Çankaya Köşkü-Atatürk Arşivinde yer alan, yurt içi ve yurt dışından Atatürk'e gönderilen mektuplar, Atatürk'e duyulan hayranlık ve sevginin canlı belgeleri olduğu kadar, pek çoğunun tarihî belge olarak da önemi büyüktür. Belge niteliğindeki bu mektupların bir an önce yayınlanması Atatürk'ü daha çok yüceltecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN "TARİH İLMİ" HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Doç. Dr. ÖZKAN İZGİ

Atatürk'ün hayatında gözlenen odur ki, Millî Mücadele döneminden sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihini millî bir temele oturtmak için çabalarını arttırmış ve bu yüzden de pek çok ilimlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Millî Mücadele döneminde hep ileriye bakan Atatürk, yeni devletini kurduktan sonra geçmişe dönerek, devletin sağlam temellere dayanması için "tarih ilmi"yle meşgul olmaya başlamıştır. Atatürk esasında daha okul sıralarında, gençlik yıllarında, tarihe büyük ilgi duymuştur. Siyasî hayattaki başarılarında geniş tarih bilgisinden büyük çapta istifade etmiştir.

Bir tarih yaratıcısı olarak gördüğümüz Atatürk, tarih yazıcılığının çok daha güç olduğunu görmüş ve bunun için de güvendiği kimseleri çevresinde toplıyarak Türk tarihçiliğini vakanüvislikten kurtarıp çağdaş tarihçiliğe yaklaştırma çabaları içinde olmuştur. İşte bunun içindir ki *"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmiyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır"* demiştir.[1] Atatürk çağdaş bir tarihçilik derken tarihin kesinlikle saptırılmasından, tahrif edilmesinden yana olmamıştır. *"Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun gerçeğe uygun olup olmadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir millî tarihe malik olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakikî okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya birtakım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak bedbahtlığıdır"* demiştir.[2] Bir başka konuşmasındaki sözleri de yine aynı mealdedir. *"Sonradan uydurma bir eser vücuda getirerek ertesi gün pişman olmaktansa, hiçbir eser vücuda getirmemek, beceriksizliğini itiraf etmek daha iyidir."*[3]

Atatürk, tarihe yahut "tarih ilmi"ne karşı niçin bu kadar duyarlı olmuştur? Niçin tarih ilminin ülkemizde gelişmesini sağlamak için büyük

[1] Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* Ankara, 1984, Üçüncü Baskı, s. 138.

[2] Kocatürk, *aynı eser,* s., 138.

[3] Kocatürk, *aynı eser,* s., 138.

Levent Şahverdi Arşivi

çaba harcamıştır? Bu soruların cevapları çok çeşitli olarak gözükmektedir. Bir defa Atatürk "tarih ilmi"ni devletin ilerlemesi, çağdaşlaşması için manevî bir destek olarak kullanmıştır. Bir başka deyişle Atatürk, devletin kuruluş yıllarından sonra Türk halkının benliğini bulabilmesi için en güvenilir vasıtayı "tarih"te bulmuştur.

Yeni Türk devletinin benliğini bulabilmesi için neler yapılmalıydı? Bir Türklük şuuru nasıl yaratılabilirdi? Atatürk bu soruların cevaplarını da yine tarih ilminde aramış olmalıdır ki: *"Büyük devletler kuran atalarımız büyük ve geniş medeniyete de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur" demiştir.* Bunu yaparken de hiçbir zaman tarihî gerçeklerin tahrif edilmesini istememiş ve bunun için de 1931 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu'na yazdığı mektupta şunları söylemiştir: *"Tarih yazmak için tutulan yolun mantıkî ve bilhassa ilmî olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zât-ı âlinize hatırlatırım ki, yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nâdim olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek aczini itiraf etmek evlâdır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına inanmaktan evlâdır."* [4]

Atatürk'te yeni bir tarih yaklaşımının içeriği şu idi: Türk tarihi, Batıda ve Türkiye'de uzun zaman sanıldığı gibi sadece Osmanlı Tarihi'nden ibaret değildir. Ayrıca Osmanlı Devleti de bir "hanedan" devleti veya bir "aşiretten" doğan devlet de değildir. Yıkılan Selçuklu Devletinin mirası üzerine kurulan bir devlettir. [5] Bundan dolayı Osmanlılardan önce kurulan Selçuklular dönemi de, Türk tarihinin son derece önemli ve parlak bir dönemidir. İş burada da kalmayıp böylece daha eski tarihe Orta Asya'da başlıyan Türk tarihine gelip dayanmaktadır. Böyle olunca da o zamana kadar ihmal edilmiş ve sadece birkaç Avrupalı tarihçinin eserlerinden tercümeler yapılarak bilgi edinilmiş olan bu Türklerin tarihleriyle ilgilenmek gerekmektedir.

Yeni kurduğu devletinde bir Türklük şuuru yaratılırken Osmanlı Devleti'nin benimsediği "ümmet" fikri yerine "millet" olmanın çok önemli bir faktör olduğunu Atatürk biliyordu. Çünkü uygarlık, demokrasi, bilim ve teknoloji alanlarında büyük atılımlar yapan ve ilk "millet" olma aşamasına erişen Avrupa topluluklarından Fransa ve İngiltere gibi çağdaş-

[4] Ekrem Akurgal, "Tarih ilmi ve Atatürk", *Belleten,* C. XX. Sayı 80. s., 583.

[5] Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk Haftası Armağanı,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s., 23.

Levent Şahverdi Arşivi

laşmaya ayak uydurabilmek için "millet" olma aşamasına gelinmesinin şart olduğunu görüyordu. Çünkü "millet" olma yolundaki mesafe ile çağdaşlık alanındaki gelişmelerin büyük bir paralellik gösterdiğini biliyordu.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti döneminde tarih öğretimi "Osmanlı tarihi", "Umumî tarih" ve "İslâm tarihi"nden ibaretti. Bilhassa II. Meşrutiyetten sonra görülen Türkçülük hareketleri bile "Türk tarihi"nin okullarda okutulan tarih kitaplarında istenilen seviyeye ulaşmasını sağlıyamamıştır.

Osmanlı Devleti dönemindeki bu tarih öğretimi yanında Osmanlı toplumunda uzun yıllar tarih ilmi tek görüşün içinde, sadece vesikaların toplanmasından ve daima aynı soruya istenen cevabı veren olayların araştırılmasından ibaret kalmıştır ve hâkim olan İslâmî tarih görüşünün değişmesi mümkün olmamıştır.

19. yüzyıldan itibaren ise, Osmanlı tarih anlayışında ve usulünde yavaş yavaş bir değişme başlamıştır. Bu değişmede ise Avrupanın mutlak tesirini görmek mümkündür. Bunun sonucu olarak da, yeni tarih metodlarının bazı tarihçiler tarafından kullanıldığını görmekteyiz.

20. yüzyıla geldiğimiz zaman ise Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve nihayet Millî Mücadele döneminde yaşayan felâketler ve buhranlar, bir devletin ortadan kalkmasına yeni bir devletle beraber bir millî şuurun, milliyetçilik ideolojisinin tam olarak yerleşmesine vesile teşkil etmiştir. İşte bundan sonradır ki yeni Türk Devletinde tarih ilmi önem kazanmaya başlamıştır. [6]

Tarih ilminin önem kazanmasından sonra Atatürk, "millet" tarihinden çok "ümmet" tarihi ile meşgul olan Osmanlı tarihçilerinin yerine kendi kökenleriyle uğraşacak, Anadolu insanının nereden, nasıl ve hangi medeniyet dairesinden geldiklerini araştıracak yeni bir görüşe sahip olan tarihçilere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve "Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle gidermeye çalışmalıyız. Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli toplumlar, hep millî inançlarına sarılarak, milliyetçilik idealinin gücüyle kendilerini kurtardılar... Kuvvetimiz zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimi-

[6] Prof. Dr. Bayram Kodaman, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk ve Kültür,* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s., 5

Levent Şahverdi Arşivi

ze ve milliyetimize bu saygıyı, hissî, fikrî ve fiilî olarak, bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim" demiştir. [7]

Atatürk yukarıda da görüldüğü gibi, bir taraftan tarihe ilmî bir hüviyet kazandırmaya gayret ederken, diğer taraftan Türk toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasî gerçekleriyle ilgilenmemiş olan Osmanlı tarih yazıcılığı yerine, tarih ilmini Türk toplumunun meseleleriyle ilgilenmeye sevk etmiştir. İşte bu hususstaki sözleri de şöyledir; *"İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve uyanıklık dersleri, bence devletlerin umumiyetle siyasî müesseselerin teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetlerini değiştirmede ve bunların çözülme ve sonlanmalarında müessir olmuş olan sebepler ve âmillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır. Meselâ Osmanlı İmparatorluğunun doğmasını gerektiren sebep ve âmillerin tetkikinden çıkan netice, mühim olduğu gibi, bu imparatorluğun batmasına sebep ve âmillerinin tetkikinden çıkacak netice de o kadar mühimdir. Bu tetkiklerde, şüphesiz siyasî müesseseyi kuran milletlerin her görüş noktasından harsları derecesi mütalâa olunur: şahısların müsbet ve menfi tesirleri göz önüne alınır."* [8]

Atatürk'ün tarih ilmiyle ispata çalıştığı diğer bir husus da çeşitli sebeplerden dolayı çeşitli milletlerin Türklere karşı besledikleri husumetleri ve Türkler hakkındaki yanlış düşüncelerini ortadan kaldırmaktı. Atatürk, tarihimize objektif bir şekilde bakılmasıyla, Türklerin daha iyi anlaşılacağına inanıyordu. Bu hususstaki düşünceleri de şöyledir: *"Milletimizin aleyhinde söylenenler bütünüyle iftiradır." "Milletimizin büyük kabiliyetleri tarihen ve mantıken sabittir." "Milletimiz... büyük güçlükler içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bu imparatorluğu altı yüz yıldan beri tam bir ululuk ve büyüklükle sürdürdü. Bunu başaran bir millet elbette yüksek siyasî ve idarî niteliklere sahiptir. Böyle bir durum yalnız kılıç gücüyle vücuda gelemezdi.*

Dünya bilir ki, Osmanlı Devleti, çok geniş olan ülkesinde, bir sınırından öteki sınırına ordusunu olağanüstü bir süratle ve tamamen donatılmış olarak naklederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün idare şubelerinin son derecede mükemmel işlediğinin ve kendilerinin kabiliyetli olduğunun delilidir."

"Milletimizin zalim olduğu iddiası da sırf iftiradan, baştan başa yalandan ibarettir. Hiçbir millet, milletimizden daha çok yabancı unsurların inanç ve âdetle-

[7] Feyzioğlu, *aynı eser*, s., 7-8.
[8] Kocatürk, *aynı eser*, s., 139.

Levent Şahverdi Arşivi

rine riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki, başka dinlere mensup olanların dinine ve milliyetine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir." [9]

Atatürk milletine yeni bir benlik yeni bir ruh vermek, Avrupa'nın Türkler üzerindeki kötü imajlarını silmek için "tarih ilmi"ne başvurmasının yanı sıra yaptığı inkılâpların da en iyi şekilde benimsenmesi, inkılâpların yerine oturtulması için de tarihe önem vermiştir. Çünkü inkılâplar bilindiği gibi sadece mevcudu değiştirmezler, aynı zamanda geçmişi de, düşünceleri de alt üst ederler. İnkılâplar, eskiyi yıkarken, onun tarihî temellerini ve mantığını en azından sarsar, yeniyi ortaya koyarken de, ona tarihî bir temel ve izah tarzı arar. İşte bundan dolayıdır ki, Atatürk tarih ilminin ışığında yeniden bir tarih yazdırmak istemiştir. Bunun içindir ki 23 Ocak 1930 tarihinde toplanan Türk Ocakları VI. Kurultay'ında Türk Ocakları yasasına *"Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tetebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder"* maddesini eklemiştir. [10]

Netice olarak şunu söyliyebiliriz, Atatürk'ün tarih ilmine yaklaşımı, bilimsellikten asla uzaklaşmıyan yeni bir tarih yazıcılığının başlatılması ile 1 - Avrupa'daki yeni dostlarına Türkün ne olduğunu izah etmek, 2 - Türklük şuurunu geçmişle birleştirerek yerleştirmek, 3 - yaptığı inkılâpların korunabilmesi için tarihî bir temel ve izah tarzını bulması şeklindedir.

[9] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* ikinci baskı, Cilt II, s., 9.
[10] Cengiz Orhonlu, "Atatürk ve Tarih Görüşü", *Türk Kültürü,* Cilt VI, Sayı 61, s., 28.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI BOYUNCA YARARLI VE ZARARLI DERNEKLER

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Mustafa Kemal Paşa, daha Samsun'a ayak basmadan önce, emperyalist güçlere karşı, Anadolu ve Rumeli halkı tarafından, teşkilâtlanmalar ve işgale karşı koyma girişimleri başlamıştı. Yalnız Türk hakkında oluşan bu millî duygular vatanın tümünün kurtarılması şeklinde ortaya çıkmamıştı. Pek çok il ve ilçede görülen bu örgütlenmelerin amacı, daha çok halkın kendi bölgelerinin kurtarılması şeklinde görülmekteydi. Düşman işgali nedeni ile, her yerde, her bölgede vatanseverler kurtuluş yolları düşünmeye, aramaya ve bunun sonunda da yöresel dernekler kurmaya başladılar. Bu yararlı derneklere karşın, zararlı dernekler de faaliyetlerini artırmaktaydılar. Biz ilkin yararlı dernekleri inceleyeceğiz.

A-YARARLI DERNEKLER:

a) Yararlı Dernekler Hakkında Genel Bilgi:

Yararlı derneklere girmeden önce, bu dernekler hakkında kısa bir hatırlatma yapmayı yerinde bulduk. 2 Aralık 1918'de Edirne'de kurulan "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti", 7 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birleşmişti. 4 Aralık 1918'de İstanbul'da Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuş ve 10 Mart 1919'da bunun Erzurum şubesi de resmen açılmıştı. Yararlı derneklerin, henüz işgal hareketi başlamadan kurulmaya başladığını bilmekteyiz. Bunlardan Kars İslâm Şurası, 5 Kasım 1918'de faaliyete geçmiş, 30 Kasım 1918'de Kars İslâm Şurası (1918 Aralığında Millî Şura adını almıştır) ve 17/18 Ocak 1919'da Kars'ta 131 delegenin katılmasıyla Cenub-u Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi adıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Cenub-u Garbî Kafkas Hükûmeti, 25 Mart 1919'da, Cenûb-u Garbî Kafkas Hükûmeti Cumhuriyeti adını kullanmaya başlamıştı. 13 Nisan'da İngilizler'in Kars'ı işgal edip, Cenub-u Garbî Kafkas hükûmeti binasını kuşatması ve Hükûmet üyelerinden 12 kişiyi yakalayarak trenle Batum'a, daha sonra Malta'ya göndermeleri ile Cemiyetin büyük zarar gördüğünü tespit edebilmekteyiz. 25 Mayıs 1919'da ise, Ol-

Levent Şahverdi Arşivi

tu'da "Meclis-i İdare" adlı kuruluşun "Oltu Şura Hükûmeti"ni kurduğunu, ancak, bir müddet sonra, İngilizlerin baskısı ile bu teşkilâta Rumlardan üye alınarak "Oltu Meclis-i İdaresi" adını aldığını, ancak millî çalışmaların hızlanması ile, bu teşkilâtın kendisini feshetmesi ve millî amaçlara hizmet eden "Oltu Şura Hükûmeti"nin kurulması ve 17 Mayıs 1920'ye kadar bölgeyi bağımsız olarak yönetmesi, Anadolu'da bağımsızlık yolundaki hislerin ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Buna daha sonra değineceğiz.

İstanbul'da 21 Aralık 1918'de Kilikyalılar Cemiyeti kurulduğu gibi, bunun şubesi 20 Nisan 1919'da Adana'da açıldı. Yine, İstanbul'da, 29 Kasım 1918'de Millî Kongre ve 4 Mayıs 1919'da Millî Ahrar çalışma hayatına girdiler.

Trabzon'da 12 Şubat 1919'da "Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti", Samsun'da 19 Şubat 1919'da "Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuştu.

İstanbul'da 27 Mayıs 1919'da "Türkiye Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulduğu gibi, Diyarbakır'da da "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kuruldu. 5 Haziran 1919'da, Muğla'da "Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" ve 27 Haziran'da Milas'da "Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kuruldu. Çeşitli yerlerde ise, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyete geçtiler. 10 Eylül 1919'da Gönen ve Biga'da, 5 Ekim'de Bursa'da "Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi" ve aynı adlı dernek 8 Ekim'de Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa)'de faaliyete geçti. 1 Kasım 1919'da, Mut'ta "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", 1920'de ise İstanbul'da "Müsellâh Müdafaa-i Millî Cemiyeti" kuruldu.

Bu arada kadınların da, vatanı kurtarmak için cemiyetler kurduklarını görmekteyiz. Bunların en önemlisinin Sivas'taki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti olduğu bilinmektedir. Bu cemiyet, daha sonra Niğde, Konya, Kayseri, Amasya, Pınarhisar, Erzincan, Kastamonu, Yozgat, Burdur, Kangal'da da çalışmalara başlamıştır.

Görüldüğü üzere, 1918'de kurulan dernekler mahallî olup, amaçları İzmir'i ve kendi bölgelerini kurtarmak noktalarında birleşmekteydi. Yani, henüz 1919 Mayısında, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan önce, vatanın tümünün kurtarılması yolunda bir adım atılmış değildir. Bunda vatanın pek çok bölgesinin henüz işgal edilmemiş olmasının yanı sıra

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve buna karşı oluşan büyük tepkinin yavaş yavaş ortaya çıkmasının da büyük etkisi vardır. Ayrıca, bu dernekleri birleştirecek, Ulusal Bağımsızlık Savaşını başlatacak olan önder henüz tam ortaya çıkmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastıktan sonra, Ulusal Bağımsızlık Savaşını örgütleyecek ve halkı bilinçlendirecek önder de ortaya çıkmış olacaktır.

Bu derneklerden İstanbul'daki Millî Kongre ile Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin Fransızca yayınlar yaptıklarını da bilmekteyiz. Millî Blok Fırkası ise, Amerika ile işbirliği yapmak gibi çalışmalarda bulunuyordu. Cemiyetlerle ilgili sayıları binleri geçen bütün belgeleri saptamak olanaksızdır. Biz elimizdeki belgelerle konuya kısmen ışık tutmaya çalışmakla yetineceğiz.

Bu ortaya koyduğumuz tablodan ortaya çıkan gerçek şudur: Vatanın topraklarının işgal olunması tehlikesi karşısında herkes ne yapacağını şaşırmış durumda olup, yalnızca kendi bölgesini kurtarmayı düşünmektedir. Henüz millî bütünlüğü sağlayacak ve yönlendirecek bir lider yoktur. Ama hareket ve çıkış noktası aynıdır. Bölgesel de olsa vatanı işgalcilerden kurtarmak ve her türlü istilâya karşı koymak.

b) Manisa İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti:

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığında, aydınların ve halkın her kesiminin, vatanı kurtarmak için, çeşitli kurtuluş yolları aradığını görmüştü. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, bu dağınık ve birbirinden habersiz cemiyetlerin ve kitlelerin tek vücut haline gelmeleri halinde, kurtuluşa ve bağımsızlığa ulaşılacağını düşünmekte ve plânını ona göre yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a yola çıkarken zaten kararını vermişti: "Kurtuluş, İstanbul'dan değil, Anadolu'dan gerçekleşebilir." Mustafa Kemal Paşa, bu konuda, aydınların ve halkın kurtuluş konusundaki azmini, heyecanını görmüş, yaşamış ve bu halk ile mutlaka başarıya ulaşacağına inanmıştı. Esasen, müdafaa-i hukuk düşüncesi 1919'dan önce de Anadolu'da mevcuttu. Örneğin, Manisa aydınları, 1918 Kasımında *İstihlâs-ı Vatan Cemiyetini* kurarak, müdafaa-i hukuk düşüncesinin öncüleri olmuşlardı. Bu Cemiyet daha sonra İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ile birleşmiş ama, işgal sırasında Manisa'yı savunacak hareketlerde bulunmamıştı [1].

[1] Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 238

Levent Şahverdi Arşivi

c) Ege Bölgesinde Kurulan Diğer Dernekler.

6 Kasım 1918'de, İzmir'de kuruluş hazırlıklarına girişilen "İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti"nin kuruluş belgesi, 1 Aralık 1918'de vilâyete verilmiştir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, 17-19 Mart 1919'da, İzmir'de son kongresini yapmıştı.

4 Mayıs 1919'da ise, İzmir'de "İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi" kurulmuştu. 20 Mayıs 1919'da "Aydın Vilâyeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti", 29 Mayıs'ta Denizli'de "Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti", 12 Haziran'da Çine'de "Çine Heyet-i Milliyesi", 15 Haziran 1919'da Akhisar'da Redd-i İlhak," 19 Haziran'da Söke'de "Heyet-i Milliye," 12 Temmuz 1919'da Denizli'de "Denizli Heyet-i Milliyesi" ve diğerleri kurulmuştu.

Henüz, İzmir işgal edilmeden, İzmir'in işgal edileceğinin duyulması üzerine 14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece, İzmir'in Redd-i İlhak Heyeti, İzmir'de bir miting tertiplemişti. Bu mitingde, işgale karşı direnme konusu işlenmişti. Dağıtılan beyannamede, Türkün, Wilson prensipleri adıyla hakkının zorla alındığı, Yunan işgalinin Türkler tarafından memnunlukla kabul edileceğinin söylendiği, Yunanlıların İzmir'de çoğunluk olduğunun iddia edildiği, bunların yalan olduğu açıklanmaktaydı[2].

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine Türk halkının işgalcilere tepkisi iyice artmıştı, yurdun her yerinde mitingler düzenlenmiş ve işgale karşı tepkiler olanca ağırlığı ile su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayısta Samsun'a çıkmadan önce, Doğu Anadolu'da 17 Mayısta Hınıs'ta, 18 Mayısta Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenledikleri gibi, batı Anadolu'da da 16-19 Mayıs ve daha sonraki tarihlerde Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından yapılan mitinglerle ve İzmir'in işgali protesto edilmişti.[3].

[2] Genelkurmay, Harp Tarihi, Ask. Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 399, Dosya. 27/7, Fihrist. 2, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1952, sh. 493-494, Umar Bilge; İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, İst. 1974, sh. 85-105, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Dernekleri hakkında yakında yanınlanacak olan İzzet Öztoprak'ın geniş bir çalışması mevcuttur.

[3] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 15, diğer mitingler için, bak. Baykal, Bekir Sıtkı; İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Anadolu'da Tepkileri, Ankara, 1970, TTK Konferansları, sh. 119-121. Özkaya, Yücel; İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuvâ-yı Milliyeye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1985, II. Ask. Tarih Semineri, sh. 240-242, Atamer, Hamdi; Millî Direnme, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 1968, sayı. 7, sh. 20-23, sayı. 8, sh. 3-7, sayı. 9. sh. 9-14, sayı. 10, sh. 22-25, sayı. II, sh. 16-19, sayı. 12, sh. 13-16. Sertoğlu, Mithat; Millî Mücadalemizde Kahraman Denizli, Belgelerle Türk Tarihi D, İst. 1968, sayı. 6, sh. 3-7.

Levent Şahverdi Arşivi

ç) Kilikyalılar Cemiyeti:

Mustafa Kemal Paşa, cemiyetlerin çalışmalarını dikkatle izlemekte ve onlarla bağ kurmak yolunda çalışmalarda bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki Kilikyalılar Cemiyeti ile de böyle bir düşünce ile ilgilenmekteydi. Nitekim, 16 Haziran 1919'da, Konya'da, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya çektiği şifreli telde, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İstanbul'da bulunduğunu, Cemal Paşa'nın da bu cemiyette yer aldığını bildiğini, bu heyetin merkezinin İstanbul'un neresinde ve üyelerinin kimler olduğunu, bağlantının nasıl kurulacağını sormaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, aynı telde, Cemiyetin İstanbul'da kalmasının yararlı olup olmadığı, Konya gibi bir yere naklinin daha uygun olup olmayacağı konusunda bilgi edinmek istediğini de belirtmekteydi [4].

İstihbarat *Şifre : 154* *16.6.1335*

Konya'da 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine,

Dünkü telgrafname-i acizi ile Kilikya hakkında bazı ricalarda bulunmuştum. Kilikya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti namıyla Dersaadetde bir heyet-i temsiliye var idi. Ve akdemce zât-ı sâmileri de bunların müzakeresine iştirak buyurmuşlardı. Bu heyetin merkezi nerede ve azayı faalesi kimlerdir? Ne surette irtibat temin edelim. İstanbul'da iseler orada mı kalmaları daha muvafıktır? Yoksa meselâ Konya vesaire gibi Anadolu içinde bir mahale mi nakl-i merkez etmesi muvafıktır? Tenvir buyrulmaklığımı rica ederim.

Şifre verildi. 16.6.335 *Mustafa Kemal.*

Konya'da 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa ise, 15 ve 16 Haziran 1919 tarihli tellerin eline geç geldiğini açıkladığı 19 Haziran tarihli telde, Kilikya Cemiyeti üyelerinin, birer birer hapis ve sürgün edilerek dağıtıldığını,

Şarkî Karahisar halkının mitingi için bak: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 28/3453-3456. İstanbul mitingleri için: Adıvar, Halide Edip; Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962, sh. 27-28, Yücebaş, Hilmi; Bütün Cepheleriyle Halide Edip, İstanbul, 1964, sh. 26-43, Goloğlu, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, sh. 47-48. Arıburnu, Kemal; Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1951, sh. 9-24,. Tansel, Selahattin; Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1977, c. 1, sh. 245-251, İleri gazetesi, İstanbul, 23 Mayıs 1919,24 Mayıs 1919,26 Mayıs 1919. Ayrıca bak. diğer gazeteler. Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk ve diğer yararlı dernekler ile kronolojik bilgiler için bakınız: Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1983. Sarıhan, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Ankara, 1982, c. 1, Ankara 1984, c. 2.

[4] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Atatürk Arşivi, Klasör, 6, Dosya. 335/5-2 Fihrist. 1

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da bulunanların Konya'ya naklinin mümkün olmadığını açıklamaktaydı. Cemal Paşa, daha sonra, bu Cemiyeti Kilikya'da kendisinin yaydığını, ancak Paris görüşmelerinin olduğu şu sıralarda harekete geçmenin doğru olmadığını, eğer görüşmeler memleketin çıkarına uygun düşmezse, kararlaştırılan harekete girişilmesi gerektiğini savunmuştur [5].

d) Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Dernekleri'nin Çalışmaları:

İzmir'in işgalinden itibaren Redd-i İlhak Cemiyetleri büyük bir çalışmanın içine girmişlerdir. Bu çalışmaları kısaca izah etmekte yarar vardır. İzmir'in işgali, ilk kez İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi tarafından, Anadolu'daki vilâyet, kaza, nahiye belediyelerine duyurulmuştur. İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, 14 Mayıs 1919'da işgalin başladığı gece, az önce bahsettiğimiz telgraflarla "İzmir ve havalisini Yunan ilhak ediyor. İşgal başladı" diyerek, her yere işgali duyurmaya ve yardım istemeye başlamıştır. Bu telgraf, Erzurum'a da gelmiş ve Erzurum halkı üzerinde büyük bir etki ve heyecan uyandırmıştır. Özellikle, Erzurum'daki İzmirli subay ve erler büyük bir üzüntüye kapılmışlardı [6]. Onüçüncü Kolordu Komutanı Mirliva Kâzım Karabekir ise, aynı gün yayınladığı tamimde, İzmir'in Yunanlılarca işgalini izah ile İzmir'in kurtarılmasına dair İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi adına gelen telgrafı gördüğünü, bu konuda İstanbul'un henüz kendilerine bilgi vermediğini, halkın protesto mitingleri yapma ihtimalinin olduğunu, subay ve erlerin buna katılmamasını istemişti [7].

16 Mayıs 1919'da ise, Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyetleri, bütün vilâyet, kaza, nahiye belediyelerine çektikleri telgrafta, Tire'nin Yunanlıların eline geçtiğini ve Yunanlıların yaptıkları zulümleri dile getirmekteydi [8].

İşte, Mustafa Kemal Paşa, bu heyecan selinin bütün yurdu sardığı bir anda, 19 Mayıs 1919'da, Samsun'a ayak basmıştı. III. Ordu Müfettişi Tümgeneral Mustafa Kemal, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü tarafın-

[5] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 6, Dosya. 335/5-2, Fihrist. 1 ve 1/1

[6] Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 323. Dosya. 60-4, Fihrist. 12 Bildiriler İzmir'de de dağıtılmıştır. Umar, Bilge: İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974. sh. 102-105.

[7] İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 13, Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz İstanbul, 1960 sh. 27

[8] İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 16

Levent Şahverdi Arşivi

dan telgrafhanelere Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesi hakkındaki emri de öğrenmişti. Buna daha sonra değineceğiz

Mustafa Kemal Paşa, 23 Mayıs 1919'da, her tarafa yolladığı telgraflarla, İzmir'in işgalini protesto eden mitinglerin yapılmasını istemişti [9]. O, Samsun'a ayak basmasından bir hafta sonra, İzmir'deki Müdafa-i Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile ilişki kurmak istemiş ve 27 Mayıs 1919'da Yıldırım Kıtaları Müfettişliğine çektiği telgrafla bu derneklerin merkezinin nerede olduğunu sormuştu [10].:

"Yıldırım Kıtaatı Müfettişliğine,

İzmir Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesinin elyevm nerede bulunduğu zat-ı devletlerince malûm ise işarına lütuf buyrulmasını rica ederim. Numara. 122

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi

Yaver-i Hazret-i Şehriyari

Mirliva Mustafa Kemal.

Bu arada, Anadolu'da Yunan işgaline karşı koymak için Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri süratle kurulmakta ve teşkilâtlanmakta idi. Milas'ta da Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyetin delegelerinden Celâl, 27 Mayıs 1919'da, 57. Fırka Komutanlığı'na çektiği telgrafta emirlerin yeni kurulan cemiyete yollanmasını, sorumluluğu kendilerinin üstlendiğini belirtmiştir [11].

Sayısı. 184 Tarih. 27.6.35

"Milas'ta Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşkil ederek biavni teâlâ işe mübaşeret etmiş olduğundan bademâ emr-i âlîlerinin doğruca heyetimize tebliğ ile gayri mesul ve memur olan zevatın tavassut buyrulmaması rica olunur.

Milas Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Murahhası Celâl

[9] 15.nci Kolordu Kumandanlığı ile 5. Kolordu Komutanlığına, 31 Mayıs 1915'de çekilen telgraflar İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist. 24. Özkaya, Yücel: İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuva-yı Milliye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1985, II. Askerî Tarih Semineri, sh. 239-241, Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz. İst. 1950, sh. 35-36

[10] İstiklâl Arşivi, Klasör. 239, Dosya. 20-12, Fihrist. 31

[11] İstiklâl Arşivi, Klasör. 402, Dosya. 6, Fihrist. 55

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada millî heyetler, Avrupa'ya gidecek heyetin programlarını da öğrenmek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, millî heyetlerin, Avrupa'ya gidecek heyetin programını isteme yolundaki girişimleri hakkındaki düşüncelerini, 4 Haziran 1919'da Trabzon'a iletmişti. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de durumu bildirerek Batı Anadolu'daki cemiyetlerle vatan görevinde birlikte çalışılması gerektiğini ifade etmişti [12].

"*Havza. 4.6.35*

XV. Kolordu Komutanlığına

2.6.35 istihbarat.

Bir numaralı zata mahsus şifreye zeyldir.

Millî heyetlerin Avrupa'ya gidecek heyetin programını talep zımnındaki teşebbüsata dair mütalaatımı Trabzon vilâyetine bildirdim. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Trabzon'daki millî cemiyetlere bu babdaki teşebbüsatını ihbar ve onları aynı zamanda Garbî Anadolu vilâyetlerindeki cemiyetleri de vazife-i vataniyeye davet etmeleri münasip olur. 4.6.35 Mustafa Kemal".

Mustafa Kemal Paşa, Posta-Telgraf Genel Müdürlüğünün Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin telgraflarını çekmeme kararını öğrenince, bu genelgeye kızmış, 20 Haziran 1919'da, Trabzon vilâyetine çektiği şifreli telde "Bu genelge ancak milletin sesini boğmak, vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine engel olmak gayesine dayanan, canice ve haince girişimlerden başka birşey değildir. Bu durumu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri aracılığı ile halk, muazzam mitingler yaparak hükûmet nezdinde şiddetle protesto etmelidir" diyerek, Anadolu'da örgütlenmenin gerçekleşmesini sağlamak yoluna gitmişti. Mustafa Kemal Paşa, telgraflarında, Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin bu tip hareketlerinin önlenmemesini, "milletin sesini boğarak haklarını milletten koparıp almaya" hedef tutan bu emri namuslu hiçbir telgraf memurunun yerine getirmek isteyeceğini ümit etmediğini de açıklamıştı. Ancak, bu yola başvuran telgraf memurlarının olması halinde, bunların Divan-ı Harb'e verilmesini de kolordu kumandanlarına bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda Sadarete de bir telgraf çekmişti[13]. 13 ve 25 Haziran 1919 tarihlerin-

[12] İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60-4, Fihrist, 27.

[13] Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921), Ank. 1982, T.C. Başbakanlık Arşiv Yay. sh. 38-39, Belge. 37,37-a, 38-39, Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları, sh. 8-9 Mustafa Kemal'in bu konudaki diğer telgrafları için bak; Harp Tarihi Vesikaları

Levent Şahverdi Arşivi

de ise, Kâzım Karabekir'e çektiği tellerde, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünün yasaklama ile ilgili bu telgraflarına değinen Mustafa Kemal Paşa, Refik Halit Bey'in bundan bir ay kadar önce, 15 Mayıs 1919'da "Yine bir tamim ve tecrübe yapmış ise de, bir gün sonra makine başında bu emri geriye almış olduğunu da bu kere teyit" ettiğini açıklayıp "Telgraf müdürleri hakkında nazarı dikkati âlilerinizi celbederim" diyerek, bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasını ve haberleşmenin sağlanması direktifini vermekteydi [14].

Bu arada Redd-i İlhak Dernekleri de, vatanı korumak için gerekli çalışmaları yapmaktaydı. Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, Yunanlıların Aydın'ı almasından sonra, 23 Haziran 1919'da Söke, Denizli, Sarayköy belediyelerine çektiği telde, Yunanlıların buradan muhakkak çıkarılacağını ve "Yunanlıların bir Müslüman yurdu olan Aydın vilâyetinden ihracı için icap ederse senelerce uğraşmaya ahdetmeliyiz" diye niyetlerini açıklamaktaydı [15].

e) İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyetinin Çalışmaları:

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ise, millî davayı, özellikle Avrupa'ya duyurabilmek amacıyla, Fransızca olarak "Türk İzmir" adlı dergiyi çıkarmaktaydı. 10 Kasım 1919'da, Erkân-ı Umumiye Reisi, Türk İzmir adlı dergiden bir miktar gönderilmesi için cemiyete bir yazı yazmıştı [16]. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Türk İzmir dergisini son derece sağlam bilgilere dayalı olarak çıkardıklarını, derginin "her türlü mübalağa ve ifrattan tenzihi için bermutad fevkalâde" bir çalışma yapıldığı, şüpheli görülen bilgilerin davaya uygunluğu olsa bile, nazarı dikkate alınmayarak kaydedilip, dergide yayınlanmadığını belirtmiş ve dergiden yeterli sayıda nüshayı derhal yollamıştı. Bu cemiyetin 1 Aralık 1918'de kurulduğu sanılıyor. Halit ve Nail Moralı kardeşler, cemiyetin, ülkenin kurtuluşu için kurulduğunu açıklarlar [17].

Dergisi, Ankara, 1953, sayı: 5, Belge. 92 (30 Mayıs 1919), sayı: 6, Ankara 1953 Belge. III, (26 Haziran 1919)

[14] İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 36

[15] İstiklâl Arşivi, Klasör, 402, Dosya. 6, Fihrist. 36

[16] İstiklâl Arşivi, Klasör, 88, Dosya. 323, Fihrist. 20

[17] İstiklâl Arşivi, Klasör, 88, Dosya. 323, Fihrist. 20/1. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, 1920'de de çalışmalarını sürdürmüştür. 31 Ocak 1920'de, Mustafa Kemal'e çektikleri telgrafta, Yunanlıların İzmir'i ilhak için çalışmalar yaptıklarını, bunun önlenmesi gerektiğini duyurmuşlardı: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1951, sayı. 16, Vesika. 407. Cemiyet konusunda geniş bilgi için bak. Taçalan, Nurdoğan; Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1981. s. 122-126, 153-165

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, oluşmuş olan millî heyecanı daha da kuvvetlendirmek, millî bütünlüğü sağlamak ve halkı vatanın kurtuluşu fikri etrafında toplamak amacıyla bir sürü girişimde de bulunmuştur. Bunlardan birisi de, Ulusal Bağımsızlık Savaşının esaslarını, bu konuda yapılacak işleri, müdafaa-i milliye dernekleri ile ilgili bilgileri, memleketin durumunu Türk ve batı kamu oyuna duyurabilmek için gazete çıkarmak girişimleridir ki, Mustafa Kemal Paşa, bunun için Sivas'ta İrade-i Milliye ve Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye adlı gazeteleri çıkarttırmıştır. [18] Bunun dışında, kongreler yaparak, tamimler yayınlayarak halkı bir bayrak altında toplamaya ve ona Ulusal Bağımsızlık Savaşının esaslarını anlatmaya ve benimsetmeye çalışmıştır.

f) Anadolulular Cemiyeti:

Vatanın kurtulması için Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu girişimler boşa gitmemiş, her yönden Ulusal Bağımsızlık Savaşını destekleyen dernekler ve aydınlar, Mustafa Kemal Paşa'ya katılmaya başlamışlardı. Ulusal Bağımsızlık Savaşı için, İstanbul'da oturan ve sonradan taşradan gelip, oraya yerleşmiş olan bölgelerinin tanınmış kişileri de çalışmalar yapmaktaydılar. Bunların bir kısmı, 1921 Ağustosunda, İstanbul'da Anadolulular Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Anadolu'dan kopup gelen ve Anadolulular adlı cemiyeti kuran bu kişiler Kastamonu ile sıkı bir ilişki içinde idiler. Sivas, Eskişehir, Trabzon, Hendek eşrafından birer kişi tarafından kurulan Anadolulular Cemiyeti bir de nizamname hazırlamıştı [19].

g) Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Çalışmaları:

Yararlı derneklerin en büyüğü ve en kuvvetlisi, hiç şüphesiz Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'dir. Bu Cemiyetin en önemli kongresi, 5 Kasım 1918'de, İstanbul'da, Faik Bey'in başkanlığında yapılmış olanıdır. Bu kongrede Cemiyetin 1917'deki çalışmaları ve hesapları incelenmiş idi [20]. Daha sonra yurdun her yöresinde Müdafaa-i Hukuk

[18] Özkaya, Yücel; Millî Mücadele'de Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler, Ank. 1985, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı. 2, sh. 587-588

[19] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi, İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 6, Fihrist. 24, Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1986, sh. 529-530.

[20] Cemiyet, 1917'de kurulmuştur: Bak Hadisat gazetesi, 6 Teşrin-i sani 1334, oysa, Tansel, bu cemiyetin 4 Aralık 1918'de kurulduğunu belirtir. Tansel, Selahattin: Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1977, c. 1. sh. 141-142. 1918'de yapılan başka bir toplantıdır. Bu toplantıda cemiyetin hesapları kontrol edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dernekleri kurulmuştur. Bunlar, vatanın kurtuluşu ve tam bağımsızlığın sağlanması için 1919'da büyük bir çalışma havasına girmiş olarak görülmektedir. 30 Ekim 1918'deki Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, Adana, Maraş, Urfa'da, İngilizlerin, Fransızların himayesinde bulunan Ermeniler büyük bir nüfus oluşturmak yoluna başvurmuşlardı. Bunun üzerinde buralardaki Müslümanlar, müdafaa-i hukuk dernekleri ile ulusal bağımsızlığı sağlamak, bütün İslâmları aynı birlik etrafında toplamak ve kendilerine olacak hücumlara karşı sonuna kadar direnmek için, 11 Eylül 1919'da direniş kararı almışlardı[21]. Bu amaç ile, müdafaa-i hukuk derneklerinin çalışmaları, üç büyük mıntıka halinde düzenlenmişti. Batı bölgeleri de bu mıntıkanın içinde yer almaktadır. Esasen, yalnızca doğuda değil, batıda, güneyde ve memleketin her yerinde, vatanın kurtarılması için, müdafaa-i hukuk dernekleri kurulmuştu.

Müdafaa-i hukuk derneklerinin, Ulusal Bağımsızlık Savaşında, büyük yeri ve önemi vardır. Atatürk de, müdafaa-i hukuk derneklerine büyük önem vermekte idi. 1919 Temmuzunda, Erzurum Kongresi yapıldıktan ve Heyet-i Temsiliye kurulduktan sonra, Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye kararlarını ve haberlerini, yalnızca kolordulara değil, bütün müdafaa-i hukuk merkezlerine göndermiştir[22]. Ancak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneğinin, İstanbul'da mümessili yoktu. Bu yüzden, 11.9.1919 da Müdafaa-i Hukuk Derneklerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplayan Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresinden sonra, Heyet-i Temsiliye adına, XV. Kolordu Komutanına, gerektiğinde kendisi ile ilişki kurulmasını açıklamak gereğini ihsas etmişti[23]:

"Sivas 11.9.1335

15. Kolordu Komutanlığına,

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyenin, Dersaadette henüz ayrıca bir mümessili olmadığı Sivas'daki heyet-i mezkûrenin icab

[21] İstiklâl Arşivi, Klasör. 259, Fihrist. 1

[22] Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi, Atatürk Arşivi, Klasör. 26, Dosya. 1336/20.A. Fihrist. 42/1.

[23] İstiklâl Arşivi, Klasör, 325, Dosya. 7(-14), Fihrist. 49 Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ank. 1964 (IV), sh. 59-60.

Levent Şahverdi Arşivi

edenlere doğrudan doğruya telgrafla tesis-i teması ve münasebet eylediği tasmim kılınır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal."

Posta ve Telgraf Müdürü Tevfik Bey, eskiden beri millî cemiyetlerin arasındaki haberleşmeyi önlemek için, telgraf müdürlerine emirler vermekteydi. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, 18 Ağustos 1919'da, Sivas Üçüncü Kolordu Komutanı Selahattin'e çektiği telde, İstanbul Hükûmeti'nin haberleşmeyi kesmek için verdiği emirlere ve yaptığı işlemlere karşı alınacak tedbirlerin neler olduğunu sorarak, haberleşmeyi sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Kâzım Karabekir, bu yazısında "Millî cemiyetlerimizin muhaberatı ve bu suretle heyet-i muhtelifeye beyninde irtibat münkati olmuştur. Bu hâl devam eder ise, teşkilât-ı milliyemizin teafuvu imkânı selb edilmiş olacak ve zamanında vazife-i milliye ve vataniyesini ifaya muktedir olamayacaktır.Bu sebeple telgraf ve posta muhaberatını temin etmek, cemiyetimiz için hayat ve memat meselesidir" diyerek meselenin önemini arz etmişti [24]. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul ile olan ilişkisi ise Sadrazam tarafından önlenmek isteniyordu. Bütün bu durumları önlemek ve İstanbul'da yeni bir kabine kurdurmak amacı ile, Sivas Kongresi'nden sonra, Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul ile olan haberleşmeler kesilmiş ve her türlü haberleşme kontrol altına alınmıştır.

Anadolu'da kurulan millî cemiyetler, particilik düşüncesi ile değil, yalnızca vatanı kurtarmak amacı ile kurulmaktaydı. Nitekim, Denizli Millî Heyeti, 5 Ağustos 1919'da, Denizli Mutasarrıfına yazdığı yazıda, cemiyetlerinin particilik duygusu ile değil, vatanı kurtarmak için kurulduğunu, bunun da silâhla mümkün olabileceğini açıklamıştı [25].

Mustafa Kemal Paşa, Amasya görüşmeleri için, 19 Ekim 1919'da Amasya'ya gelmiş idi. 21 Ekim'de, Diyarbakır'daki, 13. Fırka Komutanlığına çektiği şifreli telde, Maraş ve Elbistan Müdafaa-i Hukuk Dernekleri-nin asker alma şubeleri vasıtasıyla Sivas ile ilişki kurmalarını bildirmişti [26].

[24] İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60-A, Fihrist. 74

[25] Sertoğlu, Mithat; Millî Mücadele'de Kahraman Denizli, İstanbul, 1968, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı. 6, sh. 5-7

[26] İstiklâl Arşivi, Klasör, 255, Dosya. 2, Fihrist. 13/1

Levent Şahverdi Arşivi

"Şifre-Amasya 21 Teşrin-i evvel 35

Diyarbakır'da 13. Fırka Komutanlığına,

Maraş ve Elbistan Müdafaa-i Hukuka icâbette Sivas'la muhaberesi için ahz-asker şubeleri şifrelerinden istifade etmelerine emir ve müsaade buyrulmasını rica ederim.

Mustafa Kemal".

Görüldüğü üzere, artık bütün Müdafaa-i Hukuk Dernekleri'nin Sivas ile ilişki kurmaları ve tek bir yerden yönetimin gerçekleşmesi yolunda, önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

ğ) Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi ve Anadolu Müdafaa-i Hukukla ilişkileri:

Millî mücadelede, önemli rol oynayan derneklerden biri de, Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesidir. Kısaca bu derneğin çalışmalarına da değinmekte yarar vardır. 2 Aralık 1918'de kurulan ve ilk kongresini 10 Temmuz 1919'da yapan Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniye Derneği'nin amacı, Batı Trakya'nın düşman işgaline karşı savunmasını sağlamak ve buranın Yunanlılara verilmesini önlemekti. Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi de, bütün dernekler ve aydınlar gibi, Sivas Kongresi'nin çalışmalarını ve alınan kararları incelemekte ve yapılan girişimlerin yanında yer almaktaydı. Damat Ferit Paşa'nın ve kabinesinin düşmesi, hiç şüphesiz Sivas Kongresi'nin bir başarısıydı. 4 Ekim 1919'da Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti adına Şükrü tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telde, Ali Rıza Paşa'nın Sivas Kongresi'nin ve Heyet-i Temsiliyenin çalışmaları ile iktidara getirildiği ve kabinesini kurduğunun öğrenildiği, Trakya'yı korumak amacı ile kurdukları bu teşkilâtın, vilâyetin en ufak nahiyelerine kadar ulaşacağı, içte ve dışta varlığını hissettireceği belirtilmiş "Bu ana kadar sizinle hem fikir bulunan cemiyetimizin maksat ve mesleği, kongrece deruhde edilen esasatı ihtiva" ettiği de açıklanmıştı [27]. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Belediye Başkanı Şevket de aynı hususları Mustafa Kemal'e çektiği telde yinelemişti [28]. Trakya-Paşaeli daha sonra da 6-7 Ekim 1919'da, Sivas'da alınan kararları kutladığını belirten telgraflar çekmişti [29].

[27] Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3

[28] Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3/1

[29] Geniş bilgi için Atatürk Arşivi, Klasör 29'daki 336/23-90 nolu dosyadaki 3/4 ve devamındaki belgelere bakınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin, millî birliğin kurulması için bir an önce teşkilâtlanmasını istiyordu. Bu yüzden, 12 Ekim 1919'da , Edirne'deki Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi Başkanlığına çektiği telde "Rumeli ve Anadolu'da aynı ruh ve vicdanla, mevcudiyet ve istiklâl-i milliyi" sağlamak amacı ile işe başlamış olan bu cemiyete teşekkür ederek, başarılar dilemiştir [30]. Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziye Reisi, 12 Ekim 1919'da, Sivas Kongresi Başkanlığına çektiği telde, Doğu ve Batı Trakya bölgelerinde, sulh konferansı esaslarına göre, Müslümanlar ile Bulgar ve Yunanlıların oturdukları yerlerden, Türklerin atılmaması için gereken her türlü hareketi yapacaklarını açıklamaktaydı [31].

Bu arada, Fransızlar, Trakya'nın Türklerin elinden çıkması için bazı hazırlıklara girişmişlerdi. Fransızların yaptıkları bu girişimler, Edirne'de I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey tarafından öğrenilmiş ve Mustafa Kemal'e iletilmişti. Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, Fransızların, İstanbul'da bulunan Trakya Paşaeli Cemiyeti delegelerinden Gümilcine, Dedeağaç, Dimetoka, İskeçe mutasarrıflarının isimlerini istediklerini bildirdi. Fransızlar, ayrıca, İskeçe'nin geçici olarak Yunanlılar tarafından işgal olunacağını da belirtmişlerdi. Cafer Tayyar Bey, Kolordu Kumandanı Miralay Selahaddin Bey ve Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Ekim 1919'da çektiği bu şifreli telinde açıkça, Fransızların "İskeçe'nin Yunan askerleri tarafından işgal edileceği"ni beyan ettiklerini, ayrıca, "Bu malûmatı hafî tutmalarını tembih" ettiklerini de açıklamakta idi [32]. Aynı gün, Mustafa Kemal Paşa, bütün müdafaa-i hukuk derneklerine, vatanın kurtulması için büyük, küçük bütün teşkilâtların birlikte çalışmalarını bildiren bir tamim yayınladı [33].

Trakya-Paşaeli Heyet-i Osmaniyesinin bütün çalışmalarına ve Cafer Tayyar Bey'in uyarılarına karşın, 17 Ekim 1919'da İskeçe, Yunanlılar tarafından işgal edildi. Dernek daha sonra, Heyet-i Temsiliye'nin isteği ile programında gerekli değişikliği yaparak, ismini " Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne çevirmiş, böylece; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüş ve ulusal kurtuluş savaşına büyük katkılarda bulunmuştur. Bu dernek sonra Mustafa Kemal ile sürekli ilişki kurmuştur [34].

[30] Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 3/2

[31] Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 4,4/1

[32] Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 7,7/1

[33] Atatürk Arşivi, Klasör, 29, Dosya. 336/23-90, Fihrist. 8

[34] Mustafa Kemal, Nutuk, c. III (Bugünkü dile çeviren : İsmet Gönülal sh. 221-237. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 478-480

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, az önce belirttiğimiz üzere, bütün müdafaa-i hukuk derneklerinin teşkilâtlanmasını ve gereğinde bir bütün oluşturulmasını istemekteydi. Bu konuda pek çok yere yazılar da yazmıştı. Müdafaa-i hukuk dernekleri de sürekli olarak birbirlerini ile irtibat halindeydiler. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey, 9 Kasım 1919'da, Niğde'ye varmıştı. Bu haber, Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine duyurulmuştu. Müdafaa-i Hukuk Dernekleri, Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile de ilişki içindeydi; merkez Sivas'tı. 15 Kasım 1919'da, Viranşehir'den, Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine yollanan telde, Viranşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mahmut Bey'in, çok yararlı olduğu anlatılıyordu [35]. Haberleşmelerle ilgili örneklerin sayısı pek çoktur.

İstanbul'da, 12 Ocak 1920 tarihinde, Meclis-i Mebusan açılmış ve çalışmalarına başlamıştı. Bu yüzden, 5 Şubat 1920'de, Harbiye Nazırı (Bakanı) Fevzi Bey, Ankara'daki 20. Kolordu Kumandanlığına, artık hükûmet işlerine karışılmamasını, bu konuda bir tebligat çıkarılmasını yazdı [36]. Artık, Meclis toplanmıştı ve işler orada çözümlenecekti. 14 Şubat 1920'de ise, Sadrazam Ali Rıza, Harbiye Nezaretine yazdığı yazıda,sorunları İstanbul'daki Meclis-i Mebusanın çözeceğini, burasının her türlü millî emellerin gerçekleşeceği yer olduğunu, başka yerlerde "İrade-i milliye namına" söz söylemeye gerek olmadığını açıkladı [37]. Ancak, Hacıbektaş, Diyarbekir, Muş, Silvan, Maçka'daki Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri,sulhun olmasına kadar, millî cemiyetlerin devamını önerdiler [38]. Nitekim, düşüncelerinde haklı çıktılar; Meclis fazla devam etmedi ve 16 Mart'ta İstanbul işgal edildi. Meclis ise 11 Nisan'da kapatıldı.

27/28 Temmuz 1920'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi ve İdare Heyetleri hakkında bazı önemli kararlar alındı. Buna göre, bu kurullar, mülkiye memurlarının emrinde olacaktı. Bu cemiyetler "Müdafaa-i Vatan" emrinde yardımlarda bulunacak ve önemli bilgileri derhal hükûmete bildireceklerdi[39]. 12 Ağustos 1920'de ise, Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin bölgeleri belirlenmişti. Buna göre, Salihli ve Aydın yörelerindeki Kuva-yı Milliyenin idarelerini sağlamış olan Alaşehir, Nazilli

[35] İstiklâl Arşivi, Klasör, 257, Dosya. 10, Fihrist. 1, Klasör. 296, Dosya. 4, Fihrist. 43/1.
[36] Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17, Fihrist.7.
[37] Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17., Fihrist. 7/1
[38] Atatürk Arşivi, Klasör, 25, Dosya. 336/17, Fihrist. 7/3-4,6/6, 7/7, 7/8
[39] İstiklâl Arşivi, Klasör, 256, Dosya. 8, Fihrist. 41

Levent Şahverdi Arşivi

Müdafaa-i Hukuk Heyeti idareleri için, yeni yönetimler kurulmuş ve düzenlemeler yapılmıştır.

İzmir Heyet-i İdaresinin merkezi Afyonkarahisar ve mıntıkası Kütahya, Afyonkarahisar olacaktı. Konya merkez livası ile Uşak ve Saruhan livası da içine girecekti.

Nazilli Heyet-i İdaresinin merkezi Burdur, mıntıkası Isparta, Burdur, Antalya, Menteşe olacaktı. Bu mıntıkalardan birer delege seçilecekti [40]. Böylece merkezî bütünlük sağlanmış oldu.

h) Karadeniz'de Kurulan Dernekler:

Trabzon'da da, azınlıklara karşı koymak, Trabzon'u işgale karşı korumak amacı ile çalışmalar olmaktaydı. Doğu Karadeniz'in itilâfçı kesimi merkezi İstanbul'da ve şubesi Trabzon'da olan,Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurmuşlardı. Bu Cemiyet bir varlık gösterememiş, 28 Eylül 1919'da, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına katılmıştı [41]. Trabzon eşrafının ittihatçı kısmı, burun buruna geldikleri Rum, Ermeni tehlikesi karşısında örgütlendi ve 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyetini kurdu. Cemiyet yöneticileri, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın kişiliğinde büyük bir destek buldular.

Cemiyetin ilk kongresi 23 Şubat 1919'da toplandı. İlk kongrede üçyüzbin lira yardım toplandı. Seçilecek bir kurulun Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırıldı ve bunun için İstanbul'a dört kişi gönderildi. Cemiyetin yayın organı, baş yazarlığını Barutçuzade Faik Ahmet Bey'in yaptığı İstikbal Gazetesi idi.

Cemiyet, 1919 Nisanı başlarında sadarete çektiği telde, Paris'te toplanacak Barış Konferansına, Karadeniz Rumları adına gönderilen heyetlerin,yalan olan iddialarının dikkate alınabileceğini hatırlattı. Daha sonra, 23 Nisan 1919'da, Rize'de kurulduğu duyulan "Lazistan Selâmet-i Millîye" ve "Lazistan Tahlîsi Cemiyeti"nin kendileri ile ilgisi olmadığını, bunların para ile tutulmuş ve Gürcü çıkarlarına hizmet eden cemiyetler olduğu açıklandı.

[40] İstiklâl Arşivi, Klasör, 557, Dosya. 10, Fihrist. 26

[41] Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 582, Erdeha, Kâmil; Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, sh. 177, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, sh. 359-363

Levent Şahverdi Arşivi

15 Mayıs 1919'da, İzmir'in işgali üzerine olağanüstü bir kongre yapan cemiyet, İtilâf Devletlerinin Başkanlarına ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanına durumu protesto eden telgraflar çekti. Ayrıca, doğu illerindeki müdafaa-i hukuk derneklerine telgraflar çekip bu kongreye katılmalarını istedi. Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu gibi önemli yerlerde şubeler açtı. Sadaret ile İzmir'in işgâli konusunda pek çok yazışma yaptı.

Daha sonra, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı cephe almış ve Padişah'a bağlılığını beyan etmiş ise de, Sivas Kongresi'nden bir süre sonra, Rüştü Bey'in fırka komutanı olarak Trabzon'a gitmesi ve onun çalışmaları ile Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve Ferit Paşa Hükûmetini düşürmek için beraber çalışmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyetinin, neden Erzurum Kongresine ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıktığına kısaca değinelim. Cemiyetin üyeleri durumu iyice incelemişler, Cemiyetin tek başına birşey yapamayacağı anlaşılınca, Erzurum'daki Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin şubesiyle birleşmişlerdir. Erzurum Kongresi'nde, üst yönetici kısıma kendileri gelemeyince üzülen cemiyet üyeleri, Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk adıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir [42]. 11 Eylül 1919'da, Sivas'ta yapılan toplantıda, Rumeli ve Anadolu'daki bütün Müdafaa-i Hukuk Dernekleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği" adı altında birleştirilmişlerdi [43]. Daha sonra, diğer dernekler yavaş yavaş bu derneğe katılacak ve bütünlük sağlanacaktır. Ama, biz bu katılmadan önceki derneklerin çalışmasına geri dönelim.

ı) Kars Millî İslâm Şurası:

Yararlı derneklerden bir tanesi de, 1918'de kurulan Kars Millî İslâm Şurası olup, adı 17-18 Ocak 1919'da,Cenubî Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi olarak değişmiştir. Bu Cemiyet Kars, Çıldır, Batum ve civarının Ermeni ve Gürcülere verileceğinden endişe duyarak, millî bir şura kurarak, parlamenter bir yönetime geçmiştir. Bu cemiyet, Erzurum'daki "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ile de ilişki kurmuştu.

[42] Aybars, Ergün; Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ve Ali Sait Paşa Tahkik Heyeti, İzmir, 1984 Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı. 2, sh. 161-169, Goloğlu, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, sh. 108-169, aynı yazar, Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 127-144, Erdeha, Kâmil; Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, sh. 176

[43] Goloğlu, Mahmut; Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 107-112. Tunaya, Tarık Zafer, aynı kitap, sh. 509

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, İngilizleri kuşkulandırmamak için,Kars delegelerinin Erzurum Kongresi'ne katılmalarını istememiştir. İstanbul'da kurulan Karslılar Cemiyeti de Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında önemli çalışmalar yapmıştır [44].

i) Millî Ahrar:

İstanbul'da kurulan önemli bir dernek de, Millî Ahrar Fırkasıdır. Bu Cemiyet, 4 Mayıs 1919'da İstanbul'da kurulmuş olup, manda aleyhtarıdır. 22 Mayıs 1919'da yayınladıkları beyanname ve programa göre, azınlıkların haklarına saygı gösterileceği, Osmanlıların fetihsel bir siyaset gütmeyeceği açıklanmaktaydı [45]. Bu Cemiyet, İzmir'in kurtarılması için de çalışmalar yapmıştır. Bir kısım üyeleri Osmanlı Mebusan Meclisine girmişler, ama, Meclisin yasallığını kabul etmeyip, Meclisin dağılmasını istemişlerdir. Daha sonra, bir kısım üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak katılmışlardır. Millî Ahrar Fırkası, Anadolu olaylarının gelişimi karşında, partiyi kapatmış ve memleketin geleceği hakkında söylenecek sözlerin Anadolu Hükûmetine ait olacağını belirtmiştir [46]. Böylece, ne kadar vatanperver olduklarını da ortaya koymuşlardır. 23 Kasım 1918'de kurulan Millî Türk Fırkası da Anadolu hareketine bağlı olarak çalışmıştır [47].

k) Millî Kongre ve Kilikyalılar Cemiyeti:

İstanbul'daki en büyük fırka olan Millî Kongre, 29 Kasım 1918'de kurulmuş ama, bünyesinde topladığı pek çok dernek zamanla kendisinden ayrılmıştır. Örneğin, Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Ahali-i İktisat Fırkası gibi [48].

İstanbul'daki "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Müdafaa-i Hukuk-u Millet Cemiyeti" mevcut durum karşısında, milletin hukukunu koruma

[44] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 487-488, Karslılar Cemiyeti'nin, Kars Millî İslâm Şurası'nın çalışmaları için bak: Arslanoğlu, Cem- Ender; Kars Millî İslâm Şurası ve Cenubî Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkata-i Milliyesi, Ankara, 1986, sh. 165-170-175-180, Millî Şura için bk. sh. 114-129-149-174.

[45] İleri gazetesi: 22 Mayıs 1335, Tunaya, aynı eser, c. II, sh. 461

[46] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, sh. 462-463

[47] Tunaya, İlk basımda kuruluş tarihini 9 Kasım 1919 olarak vermektedir. bak. Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 441. Yeni basımda ise bak. İstanbul, 1982, c. II'de ise 23 Kasım 1918 tarihini vermektedir. sh. 144

[48] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, İstanbul, 1986, sh. 150-160. Millî Kongre bünyesinde elliden fazla kuruluş vardı. Bak: Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, c. 1, sh. 98-99, Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, İstanbul, 1976, c. 1, sh. 149-150

Levent Şahverdi Arşivi

görevini yalnızca hükûmetten beklemenin doğru olmayacağını, itilâf devletlerine bu milletin varlığını duyurmak gerektiğini savunmaktaydı. Bunun için de "elbirliği ile gidilebilecek yolu" bulmak gerektiğini ileri sürmekteydi. 22 Ekim 1918'de Cemiyet,yayınladığı bir yazıda, bu amaçlar için,başlıca fikir adamları ve yazarlarla, üniversite profesörlerini çağırıp, birlikte çalışılmasını önermiştir. Hatta, bunun için, sonraki Cuma günü Binbirdirek Mevkiinde bir toplantı yapılması kararı da alınmıştır [49].

21 Aralık 1918'de, Adana ve Mersin'in işgali üzerine, İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti kurulmuş, 20 Nisan 1919'da da bunun bir şubesi Adana'da kurulmuştu. Kilikyalılar Cemiyeti, İstanbul'da kurulduğunda, Kilikya bölgesinde ulusal bağımsızlık konusunda tam bir fikrî hazırlık yapmamıştır. Kurucularının çoğu, eski yaşlı bakanlar ve mebuslardan oluşuyordu.

2 Aralık 1918'de Edirne'de kurulan Trakya ve Paşeli Heyet-i Osmaniyesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra da çalışmalarına yine devam etmiştir. Bu Cemiyet de, diğer cemiyetler gibi başlangıçta silâhlı bir mücadeleyi düşünmemiştir [50].

İşin ilginç yanı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin ulusal yönü olmadığı için, kabineye, yararlı derneklerin yanı sıra, zararlı derneklerin de itirazlarda bulunduklarını görmekteyiz. 20 Temmuz 1919'da yapılan toplantıda, Hürriyet ve İtilâf, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Osmanlı Sosyalist, Sosyal Demokrat, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye, Millî Kongre, Kürt Klubü adlı dernekler, kabinenin gayr-i meşru olduğu, ulusal hakları savunamadığı, kabinenin ehliyetsiz kişilerden oluştuğu yolunda karar almışlardı [51]. Ulusal kurtuluş hareketine uygun olmayan davranışlara, hem Millî Kongre, hem de diğer cemiyetler karşı çıkmaktaydı. Örneğin, Paris'e gidecek olan üyelere 3 Haziran 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti adına Hüseyin, Matbuat, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar üyeleri ve Millî Kongre adına Talha Bey itiraz etmişlerdi. Bunun üzerine Tevhid-i Efkârın sorumlu müdürü de olan Talha'nın tutuklanması ve Sinop'a sürülmesi kararlaştırılmış ama, daha sonra affedilmişti [52].

[49] Söz gazetesi. Sayı 10 (22 Teşrin-i Sânî 1918)

[50] Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 101-102

[51] Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 439

[52] Akşin, Sina; aynı kitap, sh. 369-370

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Kongre Başkanı Esat Bey'in milliyetperver bir kişi olduğunu, hem Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Şevket, hem de 5. Fırka Komutanı Cemil Bey doğrulamaktaydılar [53].

Millî Kongrenin Başkanı Esat Paşa, Müdafaa-i Hukuk Dernekleri tarafından seçimlere müdahale olduğu konusunda bir düşünceye kapılmıştı. Bunun için de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmişti. Mustafa Kemal Paşa, buna 5 Kasım 1919'da verdiği cevapta, Millî Kongre'nin altmış kadar cemiyetle millet ve memleketin kurtuluşu için yaptığı toplantıya teşekkür etmiş ve Esat Paşa'nın iki sene öncesine kadar en koyu ittihatçılardan olan Teceddüd Fırkası üyelerini mebus seçtirtmek için yaptığı girişimleri hoş karşılamadığını, milletçe seçilecek mebuslara ne kendisinin, ne de dışarıdan bir kişinin itiraza hak ve yetkisinin olamayacağını, Heyet-i Temsiliyenin bu konuda bir çalışması olmadığını açıklamıştır [54].

"Sivas/5.11.35

Millî Kongre kâtib-i umumiliği namına vazülimza Esat Paşa Hazretlerine; C:3.11.35 üstü çizili (tarihli telgrafname-i âlileri vasıla-i dest-i ihtiramımız oldu) namına vaz'ı imza buyurduğumuz altmış kadar cemiyetle Millî Ahrar, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye, Ahali, İktisat ve Sosyalist Birliği siyasî fırkalarına intihab-ı mebusan'da mukadderat-ı millet ve memleketi bihakkın tahlise matuf maksatla tevagullerinden dolayı hassaten takdim-i teşekkürat eyleriz. Şayiat-ı mütevatire üzerine serdine lüzum gördüğümüz mütalâat bizce de pek ziyade haiz-i ehemmiyet görülmüştür. Bu gibi tevatürlerin sıhhat ve adem-i sıhhatini tebeyyün ettirmek (Üstü çizili:henüz mümkün olamıyor) müşkül oluyor. (üstü çizili: Çünkü, filhakika vasıl-ı samimiz olan şayiat yalnız telgrafname-i aliyelerinden olduğundan ibaret bulunsaydı, kanaatte suhulet olurdu). Fakat, bir taraftan zat-ı âlinizin de güya Çiftçi Derneği namı altında İttihat ve Terakkî matlubu olan Teceddüd Fırkasının azasını (Üstü çizili: her taraftan) mebus yaptırmak için Eskişehir, İzmit, Kastamonu, Kütahya, Bursa, Trabzon, Erzurum, Sivas gibi muhitlere birçok mektuplar ve hatta memur-u mahsuslar gönderdiğiniz ve bazı zevata (Üstü çizili: doğrudan doğruya) Teceddüd Fırkasının namzet listesini (üstü çizili: yollamak evvelâ neha-

[53] Bak. 12.11.1919 tarihli telgraflar: Atatürk Arişivi, Klasör. 19, Dosya. 1366/3-1, Fihrist. 13, 13-12

[54] Atatürk Arşivi, Klasör. 19, Dosya. 1336 (3-1), Fihrist. 13/3.3 Kasım 1919'da Millî Kongre'nin Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgraf için bak: Tasvir-i Efkâr. No. 2890 (3 Teşrin-i sanî 1919). Ayrıca, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 158-159. Ayrıca, Miralay Şevket Bey, 9 Haziran 1919'da Sivas'da, 3. Kolordu Kumandanlığına çektiği telde, Esat Paşa'ya gerekli cevabın kongrece verildiğini açıklar: Atatürk Arşivi, Klasör, 4, Dosya. 335/6-1, Fihrist. 15,15/1.

Levent Şahverdi Arşivi

hat-i dünyada taayyün etmiş ve cidden) yolladığınız ve bu suretle milletin temin-i vahdetine (Üstü çizili: kâfil olmuş bulunan) hâdim olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Teşkilât-ı Millîyesini teşevvüşe duçar etmeğe ve bu gün kendi lisanınızla takbih etmekte bulunduğunuz bir heyetin vücud bulmalarına çalışmakta olduğunuz hakkında şikâyat varid olmuştur. (Üstü çizili: Bundan başka bizzat hakk-ı âlinizde dahi teşebbüsatınızda izhar buyrulan nezahat ve safvetle gayrî kabil-i telif olacak işaat ve izahatte bulunanlar vardır. Meselâ, kirli ve temiz ittihatçılığı hayat-ı memleket için telin buyuran zat-ı âlilerinin Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesinden infikak buyurduğunuz iki sene evvelisine kadar en koyu ittihatçılardan olduğunuzu ve Talat Paşa ve rüfekasının mahrem-i esrar ve efali bulunduğunuzu ve devlethanenizin müzakerat-ı mahremaneye en emin penah bulunduğu iddia ve hatta vesaik ile isbat edenler olmuştur). Milletin intihab edeceği mebusların ahlâk ve evsaf-ı lâzimeye haiz bulunmaları bittabi bizce pek ziyade şayan-ı temennidir. Ancak, bu hususta (Üstü çizili: mücerreb kimseleri zamanla tanımadığımız için doğrudan doğruya milletin safvet-i vicdan ve dimağına terk etmeyi lüzumlu bulduk) hiç kimseyi tavsiyeyi kendimizde bulmadık. Binaenaleyh, bu surette milletin müntehibleri olacak mebuslardan mürekkep heyete ne dahilen ve ne de haricen hiç kimsenin itiraza hak ve salâhiyeti olamaz. Bazı mebus namzetlerinin Kuva-yı Milliye'den mükteseb tesirat dahilinde intihablarının teminine çalıştıkları muhtaç-ı teyittir. Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir yerde mümessili mevcut değildir. Mevcut olmadığından bu babdaki istihbaratınız doğru değildir. Bu haberi verenlerin muradı Müdafaai Hukuk Cemiyetine mensup olan herhangi bir zatın veya efradın intihab-ı mebusanda kanunen kendilerine bahş olunmuş hakkı veya vazifeyi her ferd-i millet gibi istimal eylemekte olmaları ise, bu pek tabiîdir. İntihab-ı mebusan hakkındaki beyannamemizin bahseylediği itimadın teyit ve tahakkuku için bizden efale intizar buyruluyor ise bundan mazur olduğumuzu arza müsaadenizi rica eyleriz. Çünkü, teklifinizi ifa etmek için intihabata fiilen müdahale etmek lâzımdır. Halbuki, cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmayıp, bilcümle fırkaların içtihadatına hürmetkâr ancak, muayyen maksatlar için milletin vahdetini temine matuf bulunduğundan intihabata bilhassa fiilen müdahale halinde bir tarafı iltizam ve diğer tarafla muaraza eylemeyi kabul (Üstü çizili: etmek icap edecektir ki menafi-i memleket ve millete münafidir) etmek bu da cemiyetin gayesine münafidir.

Hükûmet-i hazıra dahi cemiyetimizin mebusan intahabatına fiilen müdahale etmemesinde isabet görerek bu hususu heyetinizden talep eylemiş ve o yolda taahhüt edilmiş olması da cemiyetimizi bundan bir kere daha men etmiş bulunuyor. Binaenaleyh, mebusanın şöyle ve böyle intihab edilmekte bulunmasından vücuda gelecek Meclis-i Mebusanın şunun veya bunun hoşuna gidip gitmeyeceğinden dolayı cemiyetimiz bir guna mesuliyet kabul etmez.

Levent Şahverdi Arşivi

Mebus intihabatında milleti irşâd etmek için bilcümle siyasî fırkaları meydan-ı faaliyet küşadedir. Böyle bir faaliyeti meşruya mümanaata kalkışanlar olursa, o gibiler hakkındaki hükûmet-i seniyyeyi icabat-ı kanuneyi tatbikten kimse men edemez.

Cemiyetimizin namına gayri kanunî efal ve müdahalatta bulunanlar mevcut ise, bu gibilerin nerede ve ne türlü efali gayri kanuniyede bulunduklarını madde tasrihi halinde cemiyetimizce tedabir ittihazında teehhür edilmeyeceğine emniyet buyrulmaktadır.

Maahaza, telgrafname-i âlileri ile maruz cevapnamemiz umumca ıttıla usul-ü tenvir-i efkâra medar olacağından her ikisinin Payitaht Matbuatına tevdi buyrulması rica ve buraca neşr ve tamim olunacağı arz olunur efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi namına

M. Kemal

Bu arada, Erzurum Kongresinden sonra Sivas'ta da bir kongre yapılması için hazırlıklar hızlandırılmıştı. Bu kongre, Erzurum Kongresi gibi sınırlı olmayacak, bütün vilâyetleri kapsayan bir kongre olacaktı. Ancak, Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi, hükûmet tarafından bunun da yapılmaması ve bu konudaki haberlerin etrafa dağıtılmaması için tedbirlerin alınacağı da belliydi. Bunun için, Ali Fuat Paşa tarafından grev yapılması önerilmişti. 20. Fırka Komutanı Ali Fuat Paşa, 15. Kolordu Komutanına, 21/22 Ağustos 1919'da çektiği telde, "Evvelce bildirdiğim gibi, Erzurum Kongresine ait tekmil muhaberat ve beyanname, hükûmet tarafından her mahalde alınmış ve hiçbir kimseye verilmemişti" demekteydi [55]. Fuat Paşa, yine, 15. Kolordu Komutanlığına çektiği, 25 Ağustos 1919 tarihli telde, Erzurum'dan sonra yapılacak olan Millî Kongre'nin (Sivas Kongresi'nin) Eylül başında yapılabileceğini, Sivas'ta yapılacak bu kongrenin beyannamesinin de Erzurum Kongresi gibi, İstanbul Hükûmeti tarafından engellenmesini önlemek için harekete geçilmesi gerektiğini, kendi mıntıkalarında grevin yürütülebilineceğini, durumun civar mıntıkalara da bildirildiğini duyurmuştu [56].

"Ankara'dan 25.8.35 Suret

[55] Genelkurmay Harp Tarihi, Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 86

[56] İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 105

Levent Şahverdi Arşivi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına,

Cevap-17.8.35 şifreye: I-Millî Kongre'nin Eylül iptidalarında akdedileceğini tahmin ediyorum. Bu kongre beyannamesinin Erzurum Kongresi misilli hükûmetçe gizlenmesine mâni olabilmek için teklif buyrulan grevin icrası pek mühimdir. Böyle bir grevin mıntıkamın mühim merakizlerinde icrası mümkündür. Civar mıntıkamıza da bildirilmiştir. Alınacak cevap arz edilecektir. Vaziyet aynen kalır ise, grevin dünkü tarihinde icrasının münasip olacağından işarı rica olunur.

20. Fırka Kumandanı Ali Fuat".

Sivas Kongresi (4-11 Eylül) yapılmış ve başarıyla sonuçlanmıştır. Bu arada İstanbul'daki Millî Kongre Başkanı ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki anlaşmazlık sürmektedir. İçerisinde elli bir derneği barındıran, ilk olarak "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti" adıyla kurulan ve ilk toplantısını, 29 Kasım 1918'de yapmış bulunan Millî Kongre Fırkasının [57] Başkanı Esat Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlık, az önce bahsettiğimiz, İstanbul'da kurulacak olan Meclis-i Mebusan nedeni ile ortaya çıkmıştır. 2 Ekim 1919'da istifa eden Ferit Paşa Kabinesinin yerine kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi, 9 Ekim'de, seçimlerle ilgili beyannameyi yayınlamış, illerde seçimlerin başlamasını duyurmuştu. Göz Doktoru Esat Paşa, hem Mustafa Kemal Paşa'ya, hem de komutanlara seçimlere müdahale edildiği yolunda telgraflar çekmiştir. Oysa, Mustafa Kemal Paşa, gördüğümüz yüzlerce belgeye göre, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyesi olduklarını belirterek, mebus olmak için başvuranlara, cemiyetin seçimle ilgisi olmadığını yazmıştı. Esat Paşa, 3. Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zihni'ye de seçimlere müdahale olunduğu yolunda itirazda bulununca, Zihni Bey 7 Kasım 1919'da, Kâzım Paşa'ya bu konuda bir telgraf çekmek gereğini duymuştur [58].

"7.11.35. Erzurum Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendiye Göz Tabibi Esat Paşa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini intihabata müdahale ile

[57] Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 98-99

[58] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 7/44, Fihrist. 98. Heyet-i Temsiliye'nin seçimlere müdahale ettiği yolundaki bu telgrafın metni İstanbul gazetelerinde de yayınlanmıştı. Ancak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Heyet-i Temsiliye'nin seçimlere müdahale etmediği yolundaki Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı da, 5 Kasım 1920'de gazetelerde yayınlanmıştı: Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c.II, sh. 185-186

Levent Şahverdi Arşivi

itham eder suretinde telgraf çekti. Cevab-ı sedasını aldı. İrade-i Millîye ile bu neşr olunacak. Esat Paşa, kendi telgrafını İstanbul'da gazetelere vermiş. Bu haris ve budala herifin tamamen mahiyetini meydana koymak için Erzurum'a, Teceddüd Fırkası namına gönderdiği evraktan, mektuplardan icap edenler alınacağı cihetle Kâzım Paşa'ya da istirham ile ve yeni vechle elan buraya gönderilmemiş olan bu evrakın, teşrif ederlerken beraber getirmeği unutmamalarını temin buyursanız. Hassaten unutulmamasına (bir kelime silik) Kapıdan Paşamız selâm ve ihtiram ediyor. Husrev.

3.Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zihni".

Görülüyor ki, Esat Paşa, Meclis-i Mebusan'a girmek istemekte ve bu konuda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni seçime müdahale ile suçlamaktadır. Hiç şüphesiz Millî Kongre'nin kuruluşunda Esat Paşa'nın rolü inkâr edilemez. Kendisinin siyasî hayata devam etmek istemesini olağan karşılamak gerekir. Ancak, daha sonra, İstanbul'daki meclise katılmak için giriştiği teşebbüsler sırasında Müdafaa-i Hukuku suçlaması yerinde değildir.

İstanbul'un işgali üzerine mebusların tevkifi de başlamıştı. Bu arada yalnızca milletvekilleri değil, diğer vatanperverler de tutuklanmakta idi. Bunların bir kısmı da Anadolu'ya kaçmağı başarmışlardı. Kâzım Karabekir Paşa'nın, 29 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telden anladığımıza göre, 25 Mart 1920'de, İstanbul'dan hareket eden bir yolcudan alınan habere göre, süngülü İngiliz askerleri tarafından evine girilerek çıkarılan, Göz Doktoru Esat Paşa, yollarda kelepçeler ile götürülürken çok dövülmüş ve bundan sonra da üzüntüsünden ölmüştür. Ancak biz, Esat Paşa'nın ölmediğini, fakat, Kütahya'ya sürgüne gönderildiğini de bilmekteyiz. Yine bu telde, yirmisekiz milletvekilinin tutuklandığını, pek çoğunun da tutuklanmak üzere olduğunu öğrenmekteyiz [59].

l) İstanbul Müdafaa-i Milliye Dernekleri:

Bu arada İstanbul'da kurulan Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı'ndan (M.M.G) da bahsetmekte yarar vardır. 1920'de kurulan bu toplulukları iki kısımda toplamak mümkündür. Müsellâh (Silâhlı) Müdafaa-i Millî Grubu'nun amacı, Anadolu'ya silâh kaçırmaktır. Müdafaa-i Millîye Grubu

[59] Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör. 26, Dosya. 1336/20-A, Fihrist. 61. Sina, Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 312. Millî Kongre için ayrıca bak: Banoğlu, Niyazi Ahmet; Millî Kongre ve Faaliyetleri, Ankara, 1986, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı. 7

Levent Şahverdi Arşivi

ise, Anadolu'ya silâh kaçırmak yanında, yabancı kuvvetler, muhalif parti ve kuruluşlar, vatan hainleri hakkında da Anadolu'ya bilgiler vermektedir. 1919'da kurulan İstanbul Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise, Erenköy'de bağımsız kuva-yı milliye heyetini de kurmuştur [60].

m) Karakol Cemiyeti:

Millî bağımsızlık savaşında, en çok sözü edilen derneklerden birisi de Karakol Cemiyeti'dir. Bu dernek, ulusal bağımsızlık savaşının başlarında Anadolu'ya epey yardım yapmıştır. Ancak, daha sonra, Rus temsilcileri ile konuşmaları, Anadolu'yu kendilerinin temsil ettiklerini söylemeleri, ulusal savaş için tehlike teşkil etmiştir. Karakol Cemiyeti'ni kuranların, az çok Rus İhtilâlinin etkisinde kaldıkları, beyannamelerinin 3. maddesinde de görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, bu yüzden Cemiyetin kapatılması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Hatta, bu cemiyet için "Herkesi asmakla korkutarak, bilinmeyen bir takım komutanların buyruklarına uymaya zorlamak çok tehlikeli idi. Gerçekten de, orduda görevli herkes de hemen bir korku ve birbirlerine karşı güvensizlik başladı" diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir [61].

15. Kolordu Kumandanı, 17.8.1919'da, 3. Fırka Komutanlı'ğına çektiği telde, Karakol Cemiyeti'nin talimatnamesinin kendilerine geldiği ve bunun kapsamı millî emellere uygun ise de, teşkilâta "Ordu'nun ihlâli haline" göredir demekteydi. Karakol Cemiyeti Talimatnamesi, çeşitli yerlere gönderilmiş idi [62]. Az önceki telde, nizamnamenin, İzmir ya da İstanbul'un bir tehlikeye düşmesi ihtimaline karşı ihtiyat için İstanbul tarafından yapılmış olmasının ihtimal dahilinde olduğu açıklanmış ve "Mıntıkamızda, ordu teşkilâtımız payidar olduğu gibi millî teşkilât ayrıca olduğundan bittabi bu talimatın yalnız bera-yı malûmat bilinmesi kâfidir" denilmekteydi [63]. Görülüyor ki, Karakol Cemiyeti'ne ordu kademelerinde de hiç iltifat edilmemiş, talimatın bilgi niteliğinde kabul olunması ile yetinilmiştir. Bu cemiyetin kendini Anadolunun tek temsilcisi görmesi ve Rus-larla anlaşmaya kalkması da, Mustafa Kemalce hoş karşılanmamıştı.

20. Kolordu Komutanı Mirliva Ali Fuat ise, 21-22.8.1919'da, 15. Fırka Komutanı'na çektiği telgraflarda "Karakol Cemiyeti Talimatnamesin-

[60] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 523-526.

[61] Mustafa Kemal; Nutuk. I, İstanbul, 1985, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, sh. 496

[62] İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 68/1-2-3

[63] İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 68/4

Levent Şahverdi Arşivi

den evvelce birçok nüsha gelmişti. Tevzi'i muvafık görülmeyerek hıfz edilmiştir" demekteydi [64]. Daha sonra ise, bu cemiyetin kapatılması için çalışmalar hızlandırılmış ve Cemiyet'in tehlikeli olmaya başladığı açık açık ifade olunmuştur [65]. Görülüyor ki, başlarda yararlı olan Cemiyet, sonraları zararlı hale gelmiştir. Mustafa Kemal'i çok uğraştırdığı, herkesde korku ve dehşet yarattığı için, bu cemiyeti ilk başlangıç için yararlı kabul etsek ve Anadolu'ya millî kuvvetlere silâh kaçırdığını belirtsek bile, sonradan zararlı hale geldiğini de belirtmek gerekir.

n) Kadınların Kurdukları Dernekler:

İstanbul ve Anadolu kadınları da, bağımsızlık savaşı boyunca örgütlenmişler, yurdun savunması ve bağımsızlık amacıyla maddî ve manevî bakımdan Türk erkeğinin yanında yer aldıkları gibi, yurt dışındaki itilâf devletlerinin temsilcilerine millî davayı anlatan telgraflar çekmişlerdir. Bunun için Türk kadınları Müdafaa-i Hukuk Dernekleri kurarak örgütlenme yoluna gitmişler ve bunda da çok başarılı olmuşlardır. Biz ilk olarak bu konuda İstanbul'u ele almak istiyoruz.

24 Kasım 1918'de, İstihlâs-ı Millî Kadınlar Cemiyeti, Türklerin Avrupa'da hukukunu korumak ve Türklerin lehinde propoganda yapmak için Newyork, Londra, Paris ve Roma'ya iki kadın ve bir erkekten oluşan bir heyet gönderileceğini açıklamıştı. Bu Cemiyet, bu konuda basın mensupları ile sohbetler de yapmıştı. Sonunda, Ermeniler, Rumlar propoganda yaparlarken, Türklerin hukukunun korunması için, bu heyetin kurulması yerinde görülmüştü. Erkek üye, yeni kurulan Vatan Cemiyeti'nden seçilecekti. Müdafaa-i hukuk dernekleri, Anadolu'daki Türk kuvvetlerine para göndermek, mesaj iletmek, mitingler yaparak işgali kınamak, bu konuda İstanbul Hükûmetine ve Avrupa devletlerine protestolar çekmek gibi görevleri yerine getirmekteydiler [66]. 8 Mayıs 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de Sevr gazetesi'nden naklen, İstanbul kadınlarının uzun bir mektubu yayınlanmıştır. Türk kadınları bu mektupta, Sevr Antlaşması ile Osmanlı saltanatına, Türk vatanına ve milletine hücum edildiğini açıklamakta ve yardım istemekteydi [67].

[64] Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör, 323, Dosya. 60/4, Fihrist. 86

[65] Arsan, Nimet; Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. IV., Ankara. 1964, sh. 295-297

[66] Söz gazetesi. 24 Teşrin-i sanî 1918

[67] Hâkimiyet-i Milliye. No. 179. 8 Mayıs 1921.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu kadın derneklerinin çalışmaları ise daha yaygındır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği'nin Sivas'taki ve diğer yerlerdeki şubeleri, Anadolu ile ilgili haberleri, Anadolu Ajansı vasıtasıyla öğrenmekteydiler. Bununla ilgili olarak elimizde pek çok belge mevcuttur [68].

Anadolu'daki kadın derneklerinin en önemlisi ve faal rol oynayanı şüphesiz Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği'dir. Bu cemiyet henüz kurulmadan ve Atatürk Sivas'tan ayrılmadan önce, Sivas'ta kadınlar toplanmış, 28 Kasım 1919'da, İstanbul'a çektikleri protesto telgrafında "Erkeklerimizle bir safta, mağlup vatanımızı, istiklâlimizi, din ve namusumuzu korumak" için her türlü fedakârlığa hazırız demişlerdi [69]. Sivas'taki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 7 Aralık 1919'da kuruluşu için Sivas Valiliğine dilekçe vermiş, 9 Aralık 1919'da Sivas Valisi Mehmet Reşit, Cemiyetin yürürlükteki yasalara uygun olduğunu bildirmiş ve Cemiyet de 12 Aralık 1919'da, kurulduğunu Mustafa Kemal'e iletmişti. O da, 12 Aralık 1919'da, Sivas hanımlarına bu girişime ilk başlayan kişiler olmaları nedeni ile teşekkür etmişti. Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Derneği Başkanı Melek Reşit ve kâtibe Şefika hanımlar, vilâyetlere ve kazalara, 15 Aralık 1919'da Cemiyet'in kurulduğunu, diğer yerlerde de kadın derneklerinin kurulması için gerekli girişimlerin yapılmasını duyurmuşlardı. Daha sonra, Sivas'ta çalışmaya başlayan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, yurdumuza ve milletimize karşı yapılan haksızlıkların düzeltilmesi amacıyla İstanbul Hükûmetine, İstanbul'daki İtilâf Devletlerinin temsilcilerine, Avrupa'daki yabancı devlet başkanlarına protestolar yollamış ve yurdun bir an önce kurtarılması için çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal ile bu Cemiyet arasında pekçok yazışma olmuştur [70].

Sivas'taki bu dernek, başta Sivas'ın kazaları olmak üzere, yurdun her köşesine, kadın dernekleri kurulması için telgraflar çekmekteydi. Bunun etkisi hemen görüldü. 24 Aralık 1919'da, Konya Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet, 4 Ocak 1920'de, Konya Şerafeddin Camisinde bir toplantı yaptı [71]. Ancak, elimizdeki bir başka belge, Konya kadınlarının, 8 Ocak tarihinde Şerafeddin Camisinde toplandığını ortaya

[68] A.Ü. Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü Arşivi, No. 37/50986, 37/50987

[69] Hasırlıoğlu, Ercüment; Millî Mücadelede Sivas'ta Toplanan Kadınlar Kongresi, İstanbul, 1967. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı. 2. sh. 18.

[70] Baykal, Bekir Sıtkı; Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1984, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, sayı. 1, sh. 112-126

[71] Baykal, Bekir Sıtkı; aynı makale, sayı. 3, sh. 698

Levent Şahverdi Arşivi

koymaktadır. Belki bu ikinci bir toplantıdır. 8 Ocak 1920'de, Konya'daki bu derneğin üyeleri-sayıları beşbinden fazla olarak- Şerafeddin Camisinde toplanmışlar, ulusal bağımsızlığın kazanılması konusunda karar almışlar, şehitlerin ruhuna fatihalar armağan etmişlerdi. Aynı gün, 12. Kolordu Kumandanlığına çektikleri telde, aldıkları kararların sulh konferansına ulaştırılmasını istemişlerdi. Bu telde, Adana ve İzmir'de millete yapılan tecavüzler ve feci olaylardan duyulan üzüntüler, Türk ve Müslümanların uğradığı zulümler karşısında susulmaması, yüzyıllardır hür yaşamış bir millet olarak kendilerine haklarının verilmesini ve Wilson Prensipleri'nin kendilerine uygulanmasını dile getirmişlerdi [72]. 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin ise, Konya'daki cemiyetin isteklerini hem mektupla, hem de tel ile Harbiye Nezaretine bildirmişti [73].

"Harbiye Nezareti Celilesine,

Konya. 9.1.36

9.1.36 tarih ve bilâ-numaralı telgrafla arz edilen Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Merkezi namına hanımlardan mürekkep bir heyetin ita eylediği beyannamenin suretinin leffen tekdim edildiği marûzdur.

12. Kolordu Kumandanı

Fahrettin".

Sivas'ta da, Numune Mektebinde, 2 Şubat 1920 Cuma günü Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından bir konferans düzenlenmişti. Saat beşte verilecek olan bu konferansa, sivillerin yanı sıra subayların da katılmasına izin verilmişti [74]. 6 Şubat 1920'de, Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti yaptığı genel toplantısında, vatanın kurtarılması için çeşitli yerlere protesto telgrafları çekti.

Artık çeşitli yerlerde Müdafaa-i Vatan Dernekleri kurulmaya başlamıştır. 7 Şubat 1920'de Niğde'de Niğde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulduğu gibi, aynı tarihlerde Erzincan'da, Kayseri'de, Amasya'da, Pınarhisar'da, Yozgat'ta, Burdur'da, Kangal'da kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerini kurmuşlardı [75]. Sivas'taki dernek, para top-

[72] Genelkurmay, Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Dosya. 112, Fihrist. 14. Toplantı tarihi elimizdeki belgeye göre, 8 Ocak olmalıdır. Diğer belgelerimiz de bunun böyle olduğunu ortaya koymaktadır.

[73] İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Dosya. 112, Fihrist. 14/2

[74] İstiklâl Arşivi, Klasör. 45, Fihrist. 204

[75] Baykal, Bekir Sıtkı; Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1984, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, sayı. 1, sh. 112-116

Levent Şahverdi Arşivi

layarak Türk Ordusuna gönderdiği gibi, diğer kadın dernekleri de orduya para ve malzeme yardımı yapmaktaydılar.

Vatanın kurtarılması için yalnızca siyasî dernek kurmak yeterli değildi. Ayrıca, buna bağlı olarak askerî teşkilât da kurmak gerekliydi. Bunun için de, bu siyasî dernekler, askerî teşkilât kurma hazırlıkları da yapmışlardır. Batı Anadolu'da ilk kez kurulmuş olan, Kuva-yı Milliyeyi destekleyen bu derneklerin, bir bütün haline gelmeleri, bütünleşmeleri sonucunda, Ulusal Bağımsızlık Savaşı bir bütünlük kazanacaktır. Bunu da, Mustafa Kemal Paşa gerçekleştirecektir. İstanbul Hükûmeti, gerek yöresel derneklere, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği altında bir araya gelen ve Rumeli ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Derneğine, Ulusal Kurtuluş Savaşı yolunda çalışma yapanlara karşıdır ve bu çalışmaları yok etmek için çalışmalar yapmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığı anda bile, halkın teşkilâtlanmalara doğru gittiğini ve kurtuluş için teşkilâtlar kurulduğunu görmüş ve Türk halkına inanmıştır. Bu yüzden de, Amasya Genelgesinde (22 Haziran 1919), milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararının kurtaracağını belirtmiş ve kendisinin de milletin bağrında kalıp, çalışmalara devam edeceğini İstanbul'a duyurmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, bütün dernekleri bir araya toplama yollarını aramaya başlamış ve bunu Sivas Kongresi ile gerçekleştirmiştir. Türk halkı, Anafartaların unutulmaz kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya inanmakta ve onun liderliği altında süratle toplanmakta, Ulusal Bağımsızlık Savaşına malıyla, canıyla katılmak için, âdeta böyle bir önderi beklediğini hareketleriyle belli etmektedir. Nitekim, 23 Nisan 1923'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra, bütün hareket tek bir elden, tek bir dernek tarafından yürütülmeye başlamış, bütünlük sağlanmıştır. Ankara'da kurulan hükûmet, İstanbul'daki millî mücadele grupları vasıtasıyla, zararlı dernekleri ve Ulusal Kurtuluş Savaşına aykırı hareket edenleri öğrenecek ve bunları yok etmek için çalışmalar yapacaktır. Nitekim, zararlı cemiyetlerden, 1917'de kurulmuş olan Osmanlı Sulh ve Selâmet Fırkası, Anadolu'da örgütlenmiş ama, Ankara Hükûmeti durumu öğrenmiş, bu cemiyetin Ankara'ya gelmiş olan üyelerini tutuklamıştır [76]. Şüphesiz, Ulusal Bağımsızlık

[76] Millî Mücadele Grubu'nun zararlı kişileri, Ankara'ya bildirip, tutuklattığı konusunda pek çok belge vardır: İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 3/2 vb., Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1952, sh. 415

Levent Şahverdi Arşivi

Savaşı kolay kazanılmamıştır. Ankara Hükûmeti bu başarıyı elde etmek için dış düşmanlarla uğraşırken, Anadolu'da da zararlı dernekler ve onların yıkıcı hareketlerine katılan, aldatılmış, halifeye bağlı, cahil ve çıkarcı dernek ve mensupları ile de uğraşmak zorunda kalmıştır.

B) GÜDÜMLE (MANDA) İLE İLGİLİ DERNEKLER:

Osmanlı İmparatorluğunda bir kısım aydınlar, yöresel kurtuluş yolları ararken, bazı kişiler de yabancı bir devletin güdümü sayesinde kurtuluşun sağlanabileceği gibi yanlış bir düşünceye kapılıp, bu düşünce ile bazı dernekler kurmuşlardı.

Bunlara örnek olarak, İngiliz Muhipleri (Sevenleri) Derneği ile Amerikan güdümüne taraftar olanların kurdukları Wilson Prensipleri Cemiyetini gösterebiliriz.

a) İngiliz Muhipleri Derneği:

İngiliz desteğini sağlayarak vatanın bağımsızlığının elde edileceğini sananlar, İngiliz Muhipleri Derneğini kurmuştu. Bu derneğe Damat Ferit Paşa, Sait Molla gibi önemli kişiler de girmişti. Derneğin dış görünüşü İngiliz desteğini sağlamak, gizli görüşü ise, ayaklanmalar yaratarak, ulusal bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin müdahalesini sağlamaktı. Yayın organları, Yeni İstanbul gazetesidir. Mesuliyet, Peyam-ı Sabah da Cemiyeti desteklemektedir. Cemiyet, İngilizlerden para da almaktadır [77].

23 Mayıs 1919'da, Sait Molla imzasıyla, belediye reislerine telgraf çekilmiş, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulduğu ve İstanbul'un bu tek kurtuluş yolu etrafında toplandığı, İngiliz taraftarlığı ve onların yardımlarının istenmesi ve hükûmete, gazetelere bu konuda telgraflar çekilmesi istenmişti. Bu hususlar, 24 Mayıs 1919'da, Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine derhal iletilmişti [78]:

"Zata mahsusdur. *Erzurum. 24.5.35*

Samsun'da Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine,

23.5. tarih ve Sait Molla imzasıyla belediye reislerine gelen telgrafda, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti tesis ettiğini ve vilâyetin dahi bu yegâne selamet

[77] Söylev. I, Ankara. 1966, sh. 5, Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 472-492

[78] İstiklâl Arşivi, Klasör. 323, Dosya. 60/4, Fihrist, 18. Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 313. Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 472.

Levent Şahverdi Arşivi

ve necabet yoluna sâlik olduklarını ve İngiliz Muhip ve taraftarlığı hususundaki hayat-ı fevkalâde-i umumiyelerini ve İngiliz müzaheretini talep etdiklerini bilaistisna tekmil mümessillere ve hükûmet ve gazetelere derhal telgrafla işar edilmesi talep olunuyor. İstanbulca böyle birşey yapılmış mı ve her tarafa yaptırılacağı emir ve işari maruz mudur.

XV. Kolordu Komutanı".

Mustafa Kemal Paşa, Sait Molla'nın çalışmalarını yakından izlemekte ve gerekli tedbirleri almaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919'da, Erkân-ı Umumiye Reisi Cevdet Paşaya çektiği telde, beş gün önce Sait Molla'nın belediye reislerine çektiği tele değinmiş, milletçe bütün devletlere karşı bağımsızlık için mücadele verildiği bir sırada, büyük devletlerden birine sarılmanın doğru olmadığını vurgulamıştı [79]:

"Şifre no.H.6 *28.5.35*

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine,

Beş gün evvel, Sait Molla imzasıyla, umum belediye reislerine tamimen gelen bir telgrafnamede her tarafta İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşkiliyle İngiliz müzaheretini talebe davet ediyordu. Bunun üzerine bazı vilâyattan acizlerine vuku bulan istizahda milletin yek-vücûd olarak bütün devletlere karşı muhafaza-i istiklâliyete çalışması lâzım geldiği bir sırada, düvel-i muazzamadan yalnız birine sarılmak, ne dereceye kadar temin-i maksad edebileceği kaydedilmekteydi.

M.Kemal".

İngiliz Muhipleri Cemiyeti Anadolu'da bazı yerlerde kuvvetlenmekteydi. Örneğin, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Ankara'da bu cemiyetin kuvvetlenmesi için büyük çaba harcamaktaydı. Bu cemiyete karşı, Ankaralı bazı vatanseverler "Azm-i Millî Cemiyeti"ni kurdularsa da, Ankara Valisi bu cemiyetin gelişmesine izin vermedi. 9 Ağustos 1919'da, Ankara Valisi Muhittin Paşa "Padişahın ve Hükûmetin İngiliz mandasını kabul ettiğini" söyleyerek, memurları bu cemiyete sokmak istedi ise de, Ankara'da başarılı olmadı. Bu cemiyete girenler de hatalarını anlayarak çıkmakta idiler. İngiliz Muhipleri Cemiyetine giren vatanseverlerden Ziya Bey de, hatasını anlayarak bu cemiyetten çıkmıştır. Heyet-i Tahkikiye görevi ile Erzurum'a gelen Ziya Bey, İngiliz Muhipleri Cemiyetinde iken, İngilizlerin Osmanlı egemenliğini ortadan kaldırmak ve memleketi bir hidivlik gibi kendilerine bağlamak ve memleketi birkaç hükûmet arasında taksim etmek fikrinde olduğunu anladı ve fikrini değiştirdi. 31 Ağustos 1919'da, Trabzon Mevki

[79] Atatürk Arşivi Klasör. 4, Dosya. 335/6-1, Fihrist. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

Komutanlığına yazılan cevapta, Trabzon Belediye Reisine, İngiliz Muhipleri Cemiyeti adına birkaç nüsha verildiği ve cemiyet lehinde konuşulduğu, bunu yapanların şimdi pişman oldukları, İngiliz Muhipleri Cemiyeti için yapılan propagandanın, iktidarda bulunan birkaç kişi tarafından olayı incelemeden ortaya atılan bir hareket olduğu, böyle bir cemiyetin "teşekkülü ve teesssüsü ancak tarafeynin aynı hukuk ve salâhiyete malikiyeti her hususun müsavat ve samimi bir muhabbetin mevcudiyeti ile kabil ve bu gibi şerait mevcut olmadığından, milleti kendi eliyle esarete almak için kurulmuş bir tuzak olduğu" ve bu gibi "Milletin kendi kendine intiharı demek olan şeylerin Trabzon muhitine" sokulmaması açıklanmaktaydı [80]. Görüldüğü üzere, hükûmet İngiliz tarafını tutmakta ve İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelerinden olan bazı kişileri vali olarak atamak yoluna gitmekte ise de, bunda başarılı olamamaktadır. Ankara Valisi gibi, Konya'daki Suphi Bey de İngiliz Muhipleri Cemiyetinin üyelerinden ise de, halk ve Kuva-yı Milliye Cemiyete karşı olduğu için bu Cemiyet genişleyip, kuvvetlenmemiştir.

Sarayın fikirleri, Alemdar gazetesi ile etrafa yayılacaktı. Sait Molla, sarayın adamı olup, aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyetinin de üyesi olan gerici bir şahıstı. Saray, onun dinsel durumundan yararlanmak istiyordu. Nitekim, 20 Ocak 1921'de, Sait Molla'ya yazı yazdırmak ve sarayın fikirlerini halka yaymak amacıyla, günlük olarak çıkacak gazetelerden birinin elde edilmesi için girişimlerde bulunulmuş ve Alemdar çıkarılmak istenmişti. Ama, Fransız ve Osmanlı sansür heyetinin, Alemdar'ın çıkmasına henüz izin vermedikleri de rivayet olunmaktaydı [81]. Fransa'nın buna izin vermeyişini olağan karşılamak gerekir. Çünkü, İngiltere ve Amerika ile ilgili dernekler olduğu halde, Fransızlar ile ilgili dernek kurmak için hiçbir çalışma yoktu. Osmanlı Sarayı, İngiliz İmparatorluğu içinde pek çok Müslüman yaşadığı için, İngiltere'nin, Osmanlılar lehinde hareket edeceğini umuyordu.

[80] İstiklâl Arşivi Klasör, 325, Dosya. 14, Fihrist. 8. Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Ank. 1978, c. II, sh. 119-120-147

[81] İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 5. Daha sonra da, Alemdar gazetesinin bu konularda kullanıldığını tespit ediyoruz. 1921'de Sait Molla'nın yönetiminden memnun olmayan Miralay Sadık ve Gümilcineli İsmail Grubu'nun çalışmalarını yok etmek için Alemdar gazetesinden yararlanılmıştır. Muhalifler, 27 Eylül 1921'de bir kongre toplayarak, yeni bir yönetim kurulu seçmişlerse de, Sait Molla Grubu harekete geçerek, 10 Ekim 1921'de başka bir kongre ile yeni bir idare heyeti kurmuştu. Cemiyet, millî kuvvetlerin başarısı sonunda tarih sahnesinden çekildi. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1986, c. II, sh. 472-480

Levent Şahverdi Arşivi

b) Wilson Prensipleri Derneği:

Amerikan güdümünü isteyenler ise, Amerika'nın Türkiye'ye uzak olduğunu, Amerika'nın Osmanlılara şimdiye kadar hiçbir zararının dokunmadığını, Amerika'nın himayesine aldığı yerleri refaha kavuşturduğunu düşünüyorlardı. Amerikan mandasını isteyen aydınlar, Wilson Prensipleri Cemiyetini kurmuşlar ve bu cemiyetin üyeleri Wilson'a bir de muhtıra yollamışlardı [82]. Bu cemiyete mensup aydınların bir kısmı sonradan Ulusal Bağımsızlık Savaşına katılmışlardır. Amerikan mandası konusu, daha sonra Erzurum ve Sivas Kongresinde de konuşulmuş, sonra reddolunmuştur. İstanbul'daki bazı partiler de, Wilson Prensiplerine inanmakta ve Amerikan yardımını arzu etmekteydiler. Örneğin, Selâmet-i Amme Heyeti, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Vahdet-i Milliye gibi.

Bu dernekler vasıtasıyla tam bağımsızlığın sağlanması olanaksızdır. Ancak, bu derneklere girenlerden Wilson Prensipleri Cemiyetine mensup olanların bir kısmı, vatanın bu şekilde kurtulacağına samimi olarak inanmış ve daha sonra Ulusal Bağımsızlık Savaşına da katılmış kişilerdir. Milletin tam bağımsızlığa kavuşması, her yönden tam bağımsızlığın elde edilmesi ile, yani bir başka devletin himayesine girmeden sağlanabilinirdi. Bu yüzden Atatürk, bağımsızlığın tam olarak elde edilmesini, bunun ise millet tarafından sağlanabileceğini belirtmiş ve bir milletin gölgesi altında yaşamaktan ise yaşamamak daha iyidir tarzında bir ifade ile bunu ortaya koymuştur.

Bu anlattıklarımızdan anlaşılan gerçek şudur. Vatanın toprakları işgal edilmektedir. Herkes ne yapacağını şaşırmış bir durumdadır. Herkes bir kurtuluş yolu aramaktadır. Başlangıçta millî bütünlüğü sağlayacak bir lider yoktur. Ama, amaç aynı, yani bağımsızlığı elde etmektir.

C - ZARARLI DERNEKLER:

A) Azınlıkların Kurdukları Zararlı Dernekler:

Osmanlı İmparatorluğunun, Birinci Dünya Savaşına girişi ve arka arkaya yenilgiler alması sebebiyle, Rum, Ermeni, Yahudi gibi çeşitli cemaatlere mensup azınlıklar, yüz yıllardır içerisinde yaşadıkları devleti parçala-

[82] Sümer, Mine; Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra, Ankara, 1965, Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı. 1-4. sayfa. 237-245. Cemiyetin 1918 sonlarında kurulduğu anlaşılıyor. Cemiyetin programı ve çalışmaları için bak: Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 245-263

Levent Şahverdi Arşivi

mak, kendilerine bu yurttan toprak edinmek amacı ile örgütlenmeye ve ülkeyi içten yıkmak için çalışmalara başladılar.

a) Ermenilerin Kurdukları Cemiyetler:

Bunlardan, cemiyetlerini daha II. Abdülhamid zamanında kurmuş olan Ermenilerin Taşnaksütyun ve Hınçak adlı gizli ve yeraltı örgütleri, Türkleri arkadan vurmaya ve yabancı devletler ile birlikte hareket etmeye başladılar. Ermeni cemiyetlerinin en azılıları arasında Hınçak ve Taşnaksütyun görülmektedir. Bunlardan Taşnaksütyun daha sonra da faaliyetini sürdürmüştür. İtilâf Devletlerinin dikte ettirdiği 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşmasının 88-93. maddeleri, Ermenileri şımartacak ve kışkırtacak nitelikteydi. Ancak, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması, bütün bu pürüzlü noktaları kaldırmış, Ermenilerle ilgili hiçbir hususa yer vermemiştir. [83].

b) Rumların Kurdukları Cemiyetler:

Ulusal Bağımsızlık Savaşımız sırasında Rumlar, kendi çıkarları için, gizli cemiyetler kurarak, Osmanlı İmparatorluğundan toprak koparmak için çalışmalar yapmışlardır. Rumlar'ın kurdukları pek çok cemiyeti, Yunan Başbakanı Venezelos ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi örgütlemekteydi. Bu cemiyetler, Rum Pontus, Trakya Cemiyeti, İttihat-ı Millî, Mavri Mira, Kordos adları altında çalışmaktaydılar. İstanbul'daki İzci Derneği, Bizans Ordusu'nu kuracaktı. Küçük Asya Cemiyeti, Anadolu Rumlarını isyan ettirecekti. Pontus Cemiyeti, Batum'dan İnebolu'ya kadar Rum-Pontus Devleti'ni kuracaktı. Ayrıca, Matbuat Cemiyeti, Rum Müdafaa-i Milliye, Rum Edebî, Rum Tüccar Cemiyetlerine Yunan Kızılhaçı yardım yapıyordu. Önceleri bunlar, doğuda bağımsız bir Ermenistan kurmak hayalini güden Ermeniler ile birlikte çalıştılar. Daha sonra, İstanbul konusunda anlaşmazlık çıkınca, birbirlerinden ayrıldılar ve bağımsız çalışmalar yaptılar. Trabzon Metropoliti ve Rum delegesi Hrisantos, Trabzon'un Rumlara verilmesi için çalışmalar yapmaktaydı. Anadolu Rum ve Samsun bölgesinde "Müdafaa-i Meşrua" ve "Mukaddes Anadolu Rum", "Rum Muhacirin Cemiyeti", Merzifon'daki Pontus Cemiyeti şubesi İstanbul Patrikhanesinden direktif almaktaydılar.

[83] Geniş bilgi için bak: Belgelerle Ermeni Sorunu, Ankara, 1983, sh. 167-418, Ermeni Belgeleri Özel Sayı 3, Ankara, 1985, sh. 1-254 (Genelkurmay, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları), Parmaksızoğlu, İsmet; Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Ankara, 1981, sh. 34-198, Türközü, Halil Kemal; Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi, Ankara, 1982

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Mavri Mira ve Rum cemiyetlerinin memleketi nasıl ve ne tarzda parçalamak istediklerini çok iyi anlamış ve bunun önüne geçmek için tedbirler almak zorunluluğunu duymuş, 21-22 Ağustos 1919'da, bütün heyet-i merkeziyelere telgraflar çekerek, bu konularda gerekli uyarılarda bulunmuş, elde edilen bilgilere göre, İstanbul Rum Patrikhanesinde Mavri Mira Cemiyeti'nin kurulduğunu, bunun başkanının patrik vekili Druetos, üyelerinin ise Enes Metropoliti, Girit'li Katehahuz gibi kişilerden oluştuğunu ve heyetin "Doğrudan doğruya Venezelos'tan talimat" aldığını, Rumların ve Yunan Hükûmetinin nakliye yardımları ile cemiyetin büyük bir sermayeye sahip olduğunu, bu cemiyetin görevinin de "Osmanlı vilâyetleri dahilinde çeteler teşkil ve idare eylemek, mitingler ve propaganda yapmak", Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin de Mavri Mira'ya bağlı olduğunu, sözde görevinin göçmenlere bakmak gibi insanî bir amaca dayandığını, ancak asıl amacının perde altında "Çete teşkilâtı yapmak, tertibat-ı ihtilaliyeyi ihzar eylemek" olduğunu da açıklamıştı. Bu cemiyetler "Ecza-yı tıbbıye ve levazım-ı sıhhıye"de yığmaktaydılar. Resmî Muhacirin Komisyonu da Mavri Mira'ya bağlıydı.

İstanbul Patikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi silâh ve cephane deposu haline gelmekte, "hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askerî ambarlar gibi" kullanılmaktaydı. Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira ile birlikte çalışmaktaydı. Rum mekteplerinin izci teşkilâtları tümden Mavri Mira Heyetince yönetilmekteydi. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekirdağ ve buna bağlı yerlerde izci teşkilâtları kurulmuş olup, buralara yalnız çocuklar değil, yirmi yaşını geçmiş kişiler de girmişti. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un, Trabzon'un bunların cephane dağıtım yerleri olduğunu, Ermeni hazırlığının da Rum hazırlığı gibi yürüdüğünü bizzat vurgulamaktaydı [84].

Pontus Rum Kurulu çalışmalarını, 1920'de de sürdürmüştür. Pontus Rum Kurulu adına on kişilik bir heyetin Batum'dan Moskova'ya giderek, Lenin ile buluştukları yolunda söylentiler mevcuttur. 14 Mart 1921'de, Dışişleri Bakanı Ahmet Muhsin, bu durumun incelenmesi için, Genelkurmay Başkanlığına şifreli bir tel çekmişti. Bu sıralarda, Harbort Başkanlığında Amerikan heyetinin Ermenilerin yaşadığı ileri sürülen yerlerde inceleme yapmak amacı ile İstanbul'a gelmesi bekleniyordu. General Harbort Başkanlığındaki heyetin, gezi sırasında Pontus Bölgesine de giderek, olay-

[84] Kordos Cemiyeti için bak: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara. 1953 sayı. 5 (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi), Belge. 89, İzci Teşkilâtı için bak. sayı. 5, belge. 109, Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 1, sh. 86-88

Levent Şahverdi Arşivi

ları ve yöresel durumu inceleyip, getirteceği büyük devletlerin askerleri ile yöresel düzen ve güvenliği sağlayacağı ileri sürülüyordu. 1920'de, Metropolit Hrisantos, Amerikan kurul üyelerinden Coster Briton'la, yaptığı dört saatlik görüşme sırasında, Briton'un Ermeni Cumhuriyetinden bahsi üzerine, bu şekilde, Pontus, Ermenistan'a bağlanırsa, Pontuslular, İslâmların direnme hareketlerinin olabileceğini belirtmişti. Briton da, daha sonraki toplantıda bu çözüm yolunu reddetmişti. Hrisantos, hükûmet ve adliye örgütüyle ilgili gerekli açıklamayı yaptıktan sonra, her toplumun kendi kendini yöneteceğini, gerek köy ihtiyar heyetlerinin seçiminde, gerekse nizamiye ve sulh mahkemelerinde her milletin bir hak eşitliğinin olacağını da ileri sürmüştü. Hrisantos, resmî dilin Türkçe ve Yunanca olacağını, özellikle Samsun, Trabzon, Batum, Giresun, ve diğer yerlerde Pontus derneklerine bilgi verilmesini ve özellikle Amerikan Heyeti ile ilişki kurulmasını da önermişti. Hrisantos'un bu mektubu, Giresun Mutasarrıflığına da yollanmıştı. Giresun Mutasarrıflığının 16 Mart 1921 tarihli şifreli teli, 15 Mart 1921 tarihli şifreye ek olarak, Hrisantos'un 20 Ağustos 1920 tarihli Paris çıkışlı bu mektubunun aynen çevirisi, 22 Mart 1921 tarihli Vehbi Cevat'ın şifreli telinde aynen yer almıştı [85].

Görüldüğü üzere, Osmanlı döneminden beri, azınlıkların hareketlerini, isyanlarını, görevleri din ile uğraşmak olan dinî liderler yönlendirmektedir. Dinî liderlerin, bu tip hareketlere girişmeleri, şüphesiz, kendi halkı gözünde daha etkili görünmektedir. Ancak, bunlar Osmanlı Hükûmetinin kendilerine bahşeylediği büyük hoşgörüyü böylece kötüye kullanmakta ve dini siyasete alet etmektedirler. Kiliselerin, hastanelerin silâh yuvası haline gelmesine neden olmaktadırlar. Bu da, insanî hislerin kötüye kullanılmasından başka birşey değildir.

c) Alyans İsrailit:

Yahudiler ise, İstanbul'da "Alyans İsrailit" adlı bir örgüt kurmuşlardı. Alliance İsraelit adlı bu cemiyetin merkezi Paris'te idi. Yöneticileri, yerel komitelerden sosyal, ekonomik ve diğer konularda bilgiler almaktaydı-

[85] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1976, sayı.74, sh. 74-79. Pontus Cumhuriyeti kurmak amacıyla Trabzon Metropoliti'nin, Paris'te, Batum'da, Trabzon'da, 1919'un Kasım ve Aralığında çalışmalar yaptığını da bilmekteyiz: Bak. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı. 11, Belge, 276, 277, 278. Sertoğlu, Mithat; Trabzon Bölgesinde Rum-Pontus Cumhuriyeti Kurulması Faaliyetleri, İstanbul, 1968, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 1968, sayı. 11, sh. 4-7, Atatürk Arşivi, Klasör. 4, Dosya. 335/6-1. Fihrist. 41 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul. 1950. sh. 29-31.

Levent Şahverdi Arşivi

lar. [85a] Yahudiler, diğer yaşadıkları yerlere göre, imparatorlukda rahat bir hayat yaşadıklarından önemli hiçbir olay çıkarmamışlardır.

Görülüyor ki, İmparatorluğun can çekişme devresinde, yüzyıllardır bu devletin nimetlerinden yararlanan azınlıklar, Türkleri arkadan vurmaya, fırsattan yararlanma yoluna gitmekteydiler. Ne yazık ki, bunlara yardımcı olan Osmanlı toplumunun bazı vatansız kişileri de mevcuttu. İlâ-yı Vatan Cemiyeti'nin bazı üyeleri böyle bir yola başvurmuşlardır ki, buna sonra değineceğiz.

Bu şartlar altında, Anadolu'da örgütlenmek gereğini duyan ve örgütlenen Türkler, vatanı kurtarmak için çalışmalara başladılar ve Atatürk'ün başkanlığında bir araya gelen örgütler, hem Osmanlı toplumundaki saraya bağlı Kuva-yı Milliye aleyhtarı cemiyetler, hem de azınlıkların kurdukları bu cemiyetler ile uğraşmak zorunda kaldılar.

B) Padişah Yanlısı ve Dinsel Yönlere ve Şahsî Çıkarlara Hizmet Eden Zararlı Cemiyetler:

a) Kürdistan Teâlî Cemiyeti:

Azınlıkların kurduğu bu cemiyetlerin dışında, Kuva-yı Milliye aleyhinde olan başka cemiyetler de vardı. Bu cemiyetlerden birisi de Kürdistan Teâlî Cemiyetidir. Kürdistan Teâlî Cemiyeti, 1918'de kurulmuş olup, Osmanlı Devletinin can çekişmesi sırasında, Wilson prensiplerinden yararlanarak bölücü bir amaç gütmüştür. Daha doğrusu, yabancılar doğuda karışıklık çıkarıp, ulusal bilinci işlemez kılmak için, müslüman olan bu kişileri devlete karşı kışkırtmışlar ve onları ayaklandırmak istemişler ama, başarılı olamamışlardır. Amerikan Heyeti ile ilişkiler kuran bu teşekkül, millî bağımsızlık savaşı aleyhinde girişimlerde de bulunmuş; ancak Anadolu hareketinin başarısı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyla ortadan kalkmıştır [86]. Biz, 1919'daki duruma göz atalım.

Kürt sorunu diye bir sorun olmadığı halde, bu sorun, ulusal bağımsızlık savaşı sırasında sunî olarak yaratılmıştır.

[85a] Dumont, Paul; une Source Pour L'Etude des Gommunautes Juive De Turquie: Les Archives Des Alliance Israelite Universelle, (Prilozı za Orijantnu Filologiju, vol. 30 Sarajevo, 1980, sh 75-106).

[86] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İst.. 1986, c. II, sh. 186-229

Levent Şahverdi Arşivi

Devlet ve milletin bağımsızlığının ve ekseriyetin azınlıklara feda edilmesi düşüncesi, Elâzığ eşraf ve ileri gelenlerini harekete geçirmiş ve bunlar 50 imzalı bir telgrafı İstanbul'a yollamışlardır. Elaziz Kürt Klübü, 10 kişilik bir idare heyeti seçmişti. Bu klübü kuran Ahmet Bey'in, Kürtlük ile ilişkisi yoksa da, babası Doktor Abdullah Cevdet Bey'e önemli bir makam elde etmeye çalıştığı bildirilmekte idi. 13. Kolordu Kumandanı Cevdet, Harbiye Nezaretine 13 Haziran 1919'da çektiği telde, bütün bu hususları anlatırken "Maalesef, buralarda teşkil edilen klüb azaları menafi-i umumiye-i vataniyeden ziyade menafi-i şahsiyeyi izliyorlar" demekteydi [87]. Bundan da anlaşıldığı üzere, şahsî çıkarlar ön plândadır.

Silvan ve Siverek'teki Kürt Teâlî Klübü kapatıldı. Silvan eşrafından Sadık Bey ile Ali Ağa, Kolordu'ya ortaklaşa çektikleri telde, yüzyıllardır Osmanlı sayesinde rahat yaşayan ve Osmanlı Kürt Teâlî Klübü maskesi altında sadakate uymayan bu derneğin kapatılmasından duyulan sevinci belirtmişlerdi. Bu husus, 13. Kolordu Vekili Cevdet tarafından, 14 Haziran 1919'da, Harbiye Nezaretine duyurulmuştu [88].

Bu konuda, yabancıların da girişimleri olmakta, ancak yöredekiler kendilerine pek fazla iltifat göstermemekte idiler. 13 Haziran 1919'da, Siverek'e giden ve İngiliz himayesi altında bir Kürdistan teşkilini, Kürt Klübüne açıklayan İngiliz binbaşısı Nowil'e red cevabı verilmiş ve Nowil, Haleb'e gitmiştir [89].

Vilâyet-i Sitte'nin, Ermenistan olacağı yolundaki haberlerin çıkması üzerine, Elaziz'de Kürt Klübleri kurulmuş, ancak, her klüb azası arasında bir birlik olmamıştır. Elaziz Kürt Klübü Başkanı, Dersim eşrafından Mustafa Ağa, Dersim'e gitmişti. Ancak, bunun da aşireti üzerinde bir nüfuzu yoktu. Dersim ve Malatya'da kürt klübü kurulması yolundaki propagandalar bir işe yaramamıştır. 21/22 Haziran 1919'da, 13. Kolordu Vekili Cevdet, Harbiye Nezaretine bu bilgileri verirken, Elaziz Kürt Klübü'ne kimsenin ehemmiyet vermediğini de belirtmiştir [90]. Ancak, 25 Haziran 1919'da, Dersim'de bir kürt klübü kurulmuş, resmî açılışta Türkçe oku-

[87] İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 9

[88] İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 1

[89] İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Fihrist, 2 İngilizlerin bu konuda çalışması vardır. H.T.V.D, sayı. 9, belge 213.

[90] İstiklâl Arşivi, Klasör. 74, Dosya, 278, Fihrist. 38/3-4

Levent Şahverdi Arşivi

nan nutukta, klübün amacının İslâmiyeti ve vatanı kurtarmak ve "Başka bir maksat ve emel beslememek" olduğu da açıklanmıştır [91].

Kürt klübleri arasında anlaşmazlık olduğu gibi,[92] bu klübler kimse tarafından tutulmamaktaydı. 17 Ekim 1919 da ise, Milli Aşireti Başkanı Mahmud Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine çektiği telde, Türk bağımsızlık savaşının yanında olduklarını savunmaktaydı[93]. Harbiye Nazırı Erkân-ı Umumiye Reisi Cevat da aynı hususları tekrarlamaktaydı[94]. 6-7 Ocak 1920 de, Kâzım Karabekir Paşa, Cevat Paşa'ya, konuyu etraflıca açıklamaktaydı[95].

Padişaha körü körüne bağlı, halifelik düşüncesi ve halkası etrafında toplanan kişilerin kendi şahsî çıkarları için cahil halkı kışkırttıkları ve dış düşmanların maddî yardımlarından da yararlanarak zararlı cemiyetler kurduklarını bilmekteyiz. Bu cemiyetler Kızıl Hançerliler, Cemiyet-i Ahmediyye, Askerî Nigehban, İlâ-yı Vatan, Tealî İslâm, Hürriyet ve İtilâf gibi adlar altında çalışmalarını sürdürmekteydiler.

b) Hürriyet ve İtilâf Fırkası:

İlk kez, 21 Kasım 1911'de kurulan ve bir sene sekiz ay çalıştıktan sonra kapatılan ve 10 Ocak 1919'da siyasî hayata yeniden başlayıp, 22 Ocak'ta bir beyanname yayınlayan ve müdafaa-i hukuk derneklerine karşı çıkan Hürriyet ve İtilâf Fırkası pek çok partiyi bünyesinde toplamakta olup, İngilizler'e taraftar bir dernek olarak bilinmektedir. Ancak, ulusçuluğu reddeden Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İzmir'in işgaline karşı büyük tepki göstermiştir. Örneğin, 17 Mayıs 1919'da, kendi genel merkezinde yaptığı toplantıda, diğer fırkalarla-Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Demokrat Sosyalist, Osmanlı Demokrat, Trabzon Müdafaa-i Milliye, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri, Trakya ve Adana delegeleri-itilâf devletleri için ortak bir muhtıra hazırlamış ve bunu itilâf devletlerine göndermişlerdi. Hürriyet ve İtilâf Fırkasının, 8 Ocak 1919'da şube kurulması ile ilgili talimatnamesini yayınladığını ve daha önce kurulmuş olan Sulh ve Selâmet Cemiyeti ile birleşme haberinin gerçekleşmediğini duyurduğunu bilmekteyiz. 14 Ocak 1919'da, genel toplantısını yapan cemiyet, bu toplantıda, hükûmetin hangi

[91] İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 21.
[92] İstiklâl Arşivi, Klasör. 35, Dosya, 137, Fihrist. 21
[93] İstiklâl Arşivi, Klasör. 5, Dosya, 23, Fihrist. 13/1-2
[94] İstiklâl Arşivi, Klasör. 5, Dosya, 23, Fihrist. 13/3

Levent Şahverdi Arşivi

fırkaya dayandığının sorulmasına, kendilerine dayanmıyorsa da, hükûmete yardım edilmesi kararını almıştı [95].

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları, İttihat ve Terakki Partisine düşman idiler. İttihat ve Terakki resmen ve hukuken dağılınca bunların üyelerini tamamen yok etmek için çalışmalara da giriştiler. Ancak bunlar, İttihat ve Terakki Fırkasının kötülüklerine katılmamış olanlara güvenmenin gerektiğini de söylemekteydiler. Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu gibi,Osmanlılık prensiplerine bağlı ve batılılaşmaya karşı idi. Fırka, bünyesinde Damat Ferit, Gümilcineli İsmail, Miralay Sadık Bey, Konyalı Şeyh Zeynelabidin, Hoca Mustafa Sabri Efendi, Seyyid Abdülkadir, Sait Molla gibi ünlü kişileri bulundurmaktaydı. Bunlardan Zeynelabidin, Bozkır ve Konya isyanlarını yürüten şahıstı. Seyyid Abdülkadir, Kürdistan Teâlî Cemiyetinin başkanıydı. Sait Molla ise, İngiliz Muhipleri Cemiyetinin önemli üyelerindendi. Bu fırkanın Türkiye'nin her yerinde şubeleri vardı. Partinin programını bazı gazeteler de desteklemekteydi. İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuka düşman olan ve İstanbul dışında da örgütlenen Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İngilizler ile ortak çalışmış, Müdafaa-i Hukuk aleyhinde propagandalar yapmıştı [96].

Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Anadolu tarafından da tasvip edilmiyordu. 57. Fırka Komutanı Albay Mehmet Şefik (Aker), çok önceleri, Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları için "Millî Mücadele uğrunda, vatanî fedakârlıktan kaçınanlar, çoğu zengin ve ticaretle uğraşanlar, bazı Hürriyet ve İtilâf mensupları, icra kuvvetinin ve hükûmet nüfuzunun millî ellere geçmesini hazmedemeyen hükûmet ileri gelenleri" diye bir tanıtım yapmaktadır [97]. 10 Ekim 1919'da, İlhami imzalı, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile ilgili olarak çekilen telde, bu fırka mensuplarının vatan namusu için çalışanları "hainane bir nazarla tahkir" ettikleri açıklanmakta ve her türlü "fırıldak çevirerek, İslâmın siyasî hayatını" ayaklar altında ezmek isteyen "bu gibi zevat emin olsunlar ki inayet-i hakka istinaden Anadolu'nun kalb-i pakından doğan bir tecelliyat-ı maneviyat-ı tesirât-ı kutsiyenin" kendilerini ezeceği ve bunlar için, kendilerini "protesto eder ve hakk-ı millimizin her türlü taar-

[95] İstiklâl Arşivi, Klasör. 40, Dosya, 158, Fihrist. 13/4-5-6 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. sayı 12, belge. 306

[96] Akşin Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 180-181.

[97] Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, sh. 97-98, Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1983, sh. 182

Levent Şahverdi Arşivi

ruz ve tahkirden masuniyeti esbabının" tamamlanacağı açıklanmaktaydı [98]. 1922'de zafer kesinleşince, itilâfçılar yurt dışına kaçmaya başlamışlardır.

c) Teâlî-i İslâm Cemiyeti:

Teâlî-i İslâm Cemiyeti, medrese öğretmenleri tarafından kurulmuştu. İlk kuruluşunun adı Cemiyet-i Müderrisîn (Medrese Öğretmenleri Derneği) olup, Hürriyet ve İtilâf Fırkasını destekleyen, padişahlık düzenine karşı olanları istemeyen bir cemiyet olarak göze çarpar. 26 Eylül 1919'da, bu cemiyet, İkdam gazetesinde, Anadolu hareketi aleyhinde bir beyanname yayınlamıştır. İlk yönetim kurulunda Mustafa Sabri (Başkan), İskilipli Mehmet Atıf (ikinci Başkan), Said-i Kürdî (İttihat-ı Muhammediye Cemiyeti önderlerinden) bulunuyorlardı [99]. Tasvir-i Efkâr'da "Teâlî-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyesi" adı altında, 21 Aralık 1919'da yayınlanan bir yazıdan cemiyetin, Tekfurdağı, Isparta, İskilip, Kastamonu, Çal, Manisa, Eskişehir, Bursa, Çorum, Ödemiş, Konya, Uşak, Merzifon, Çankırı, Yenişehir, Karahisar-ı Sahip, Kütahya ve Bolu'da şubeler açtığını, asıl maksadının gerçekleşmesi için Muğla, Sungurlu, Boyabat, Bandırma, Kirmasti, Düzce, Beyşehri, Sinop, Sivas, Kayseri, Amasya, Nevşehir, Bolvadin, Maraş ve diğer şubelerin açılacağı belirtilmekteydi. Bursa şubesinin başkanlığına da Abdülkadir Feyzi getirilmişti. Cemiyet, dinî yayınlar yapmakta ve çalışmalarını yayınlar üzerine toplamaktaydı. Dinî amaçlara yönelik ve halifeci olan Konya'daki Teâlî-i İslâm Cemiyetinin isteği ve amacı belli olmayıp, halkın kafasını karıştırmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, 12 Şubat 1920'de, Konya'daki 12. Kolordu Komutanlığına çektiği telde, vatanın bahtsız gününde millet fertlerinin birleştirilmesinin önemli olduğunu, bunun dışındaki hareketlerin millî birliği bozup, ayrılma ve parçalanmaya neden olacağını belirtmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, bunun önlenmesi için "her ne ad ile olursa olsun milletin birlik ve düşüncesini bozan bu gibi din ve siyaset perdesi altında kurulan, ilerde kurulması umulan, bütün olumsuz hareketlerin derhal genişleme ve kurulmasına" engel olunmasını istemiş ve milletin birleşmeye muhtaç olduğunu, bunun dışındaki her hareketin "Hiyanet-i Vataniye" kabul edileceğini ve derhal yok edilmesi gerektiğini de duyurmuştu [100]. Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa, ne Teâlî-i İslâm Cemiyetinin, ne de ilerde bu amaçla kurulması düşünülen

[98] Özkaya, Yücel; İstiklâl Savaşında Türk Halkının Kuva-yı Milliye'ye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara, 1984, II. Harp Tarihi Semineri, sh. 240

[99] İstiklâl Arşivi, Klasör, 86, Dosya. 144/318, Fihrist. 85

[100] Akşin, Sina; aynı eser, sh. 319, Tunaya, Tarık Zafer; aynı eser, c. II, sh. 382-384

Levent Şahverdi Arşivi

cemiyetleri benimsemediğini, hiç kimsenin de bunları benimsememesi gerektiğini açık seçik ifade etmektedir.

Teâlî-i İslâm Cemiyetinin, 2 Ağustos 1920'de bir beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyanname Anadolu halkına hitap etmekte, İslâm şehirlerindeki bazı şahısların zararlı kişilerle anlaşıp, onların başlarına geçecek "teba-ı sadıka-i şahaneye hiyel ve tezvirat ile iğfal ve ıdlale ve bilâ-emri-i alî ahaliden asker cem'ine kıyam edip, zahirde askerî iaşe ve teçhiz bahanesiyle ve hakikatte cem-i mal sevdasıyla hilâf-ı şer-i şerif ve mugayir-i emr-i münif" vergi topladıklarını, halka eziyet ettiklerini ileri sürmekteydi [101]. Burada kastedilen millî kuvvetlerdi. Teâlî-i İslâm Cemiyeti, padişahtan başka kuvvet tanımıyor ve Kuva-yı Milliye taraftarlarını kesinlikle tasvip etmiyordu. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar isabetli davrandığını ve bu tip cemiyetleri neden tasvip etmediği çok açık olarak ortaya çıkmaktadır.

ç) İlâ-yı Vatan Cemiyeti:

Zararlı cemiyetlerden bazıları kendi aralarında toplantılar da yapmakta idiler. Bunlardan İlâ-yı Vatan Cemiyeti, müfrit Hürriyet Fırkası ile ilişkiler kurup, birlikte çalışmalar yapmak için ortam hazırlamaktaydı [102]. İlâ-yı Vatan Cemiyeti (Yurdu Yüceltme Cemiyeti), 19 Kasım 1919'da kurulmuştu. İstanbul Hükûmetini destekleyen, dinî görüşlü siyasî bir cemiyetti. Cemiyetin esas özelliği gizli olarak örgütlediği Tarik-i Salâh ya da Tarikat-ı Salâhiye adlı cemiyet ile beraber çalışmış olmasıdır. İngiliz taraftarı olan cemiyet "Kemalist" Hükûmete yaklaştıkları için Fransa ve İtalya'yı kınamıştır [103]. Bu cemiyetten bir grup, Rum Patrikhanesine giderek, 17 Ekim 1921'de bir görüşme yapmışlardı. Bu vatan hainleri, Rum Patriği ile beraber, Anadolu harekâtına karşı durmak istediklerini Patriğe ifade etmişlerdi. Ertesi gün, bu ziyaretlerini yinelemişler ama, Patrik kendileriyle görüşmemiş, onların samimiyetine inanmadığı için heyetin Olağanüstü Yunan Komiseri ile konuşmaları gerektiğini belirtmişti [104].

[101] Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (Genelkurmay Yayını), Ankara, 1982, sayı. 82, sh. 97-100

[102] İstiklâl Arşivi, Klasör, 525, Dosya. 129, Fihrist. 1, Tunaya, Tarık Zafer; aynı eser, c. II. 386-396

[103] Tunaya, Tarık Zafer; aynı kitap, c. II, sh. 480-481-518-528

[104] İstiklâl Arşivi, Klasör. 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 9

Levent Şahverdi Arşivi

d) Cemiyet-i Ahmediye:

Kuva-yı Milliye'yi parçalamak amacıyla, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehban Cemiyeti, Kızılhançerliler Cemiyeti, boğazlardaki İngiliz egemenliğine güvenerek "Cemiyet-i Ahmediye"yi kurmuşlar, halkın yobazlığından da yararlanarak "Kuva-yı Muhammediye" adı ile kuvvet toplamayı tasarlamışlardı[105]. Önemli kişilerce kurulan "Cemiyet-i Ahmediye"nin askerî kısmını yönetenler Kızıl Hançerliler Cemiyeti'ne mensup bazı subayları Kara Biga'ya gönderip, halkı aldatmak ve kışkırtıcılıkta bulunmak gibi girişimlerde de bulunmuşlardı[106]. İngilizlerin bu cemiyete epey bir yardımda bulunduğunu bilmekteyiz.

Aslında bu karışık ortamda, Kuva-yı Milliye aleyhinde çalışan vatan hainlerine İstanbul Hükûmeti de tam güvenmemektedir. İşte, bu yüzden Sadrazam ve Harbiye Nazırı, Osmanlı Hürriyet ve İtilâf Fırkasına subayların girmesini engellemek için çalışmalar yapmışlardır. Esasen, subayların siyaset yapmaları yasaktı. Onların siyaset yapmalarının, belki de muhtemel bir darbenin ortaya çıkmasına neden olabileceği korkusu,sarayı tedirgin etmekteydi. Sekizinci Ordu Komutanlığına, 9 Ekim 1920'de yollanan şifrede, subayların siyaset yapmamalarının gerektiği açıklanmış ve kimlerin Hürriyet Fırkasına girmek için başvurduklarının ve kimlerin partiye girmiş olduklarının ortaya çıkarılması emr olunmuştu[107].

e) Askerî Nigehban Cemiyeti:

Zararlı cemiyetlerden olan Askerî Nigehban (Askerlerin Bekçileri) Cemiyeti'nin kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte, 1-2 Ocak 1919'da, Alemdar gazetesinde, Harbiye Nezaretine sunulan bir beyanname yayınlanmıştır. Kurmay subaylara çatan bu beyanname, subaylar tarafından da beğenilmemiştir. Bu cemiyet, ordudan kovulan ve emekliye ayrılanların yeniden orduya alınmalarını istemekteydi. Devlet, onların bu görüşüne iltifat etmiş ve bu tip kişilerle ilgilenmeye başlamıştı[108]. Bu cemiyet açık açık Kuva-yı Milliye'ye karşı olduğunu belirtmekteydi. Askerî Nigehban Cemiyeti, millî müdafaa adı altında, Anadolu'da harekete geçenlerin cinayet ve siyasete yöneldiklerini, bunların oyun oynadıklarını, cemiyet olarak

[105] İstiklâl Arşivi. Klasör 1311, Dosya. 5-A, Fihrist. 9

[106] Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Ankara, 1978, c. 3, sh. 26-28. Cebesoy, Ali Fuat; Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, sh. 298. Arsan, Nimet; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1964, IV sh. 235-246

[107] İstiklâl Arşivi, Klasör. 511, Dosya. 198, Fihrist. 9

[108] Akşin, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, sh. 213-219

Levent Şahverdi Arşivi

bunları lânetlediklerini ve kendilerinin padişaha karşı olan bağlılıklarını üç bin subay adına, 25 Eylül 1919'da , Sadrazam'a sundukları dilekçelerinde belirtmekteydiler [109]. Bu cemiyetin kaldırılması için 12 Ekim 1919'da, Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş, ancak, bu da bir işe yaramamıştır. Çünkü bu cemiyet, Padişaha bağlı olduğunu, beyannamesinde "Beyanat-ı şahane'yi okurken, gözlerimizin yaşıyla ıslatup, hak-pa-yı şahaneye tekrar ale't-tekrar, kalben arz-ı sadakat ve ubudiyyet ettik" diye belirtmekteydi. Bu durumda, Padişah'ın, bu cemiyeti desteklemesi doğal karşılanmalıdır.

Askerî Nigehban Cemiyetinin delegeleri, toplantıları, programları hakkında Dahiliye Nezaretine bilgi verilmediğini açıkça görmekteyiz. Ama, cemiyetin bir beyanname yayınladığı ve bir gazete çıkardığını da bilmekteyiz. 10 Ekim 1919'da, Dahiliye Nezaretine yazılan yazıda, bu zamana kadar, bu cemiyetin çalışmalarının ve programının verilmediği, yayınlanan beyannamesinin kimler tarafından basına verildiği hakkında Matbuat Müdürlüğünün bilgi vermesi istenmişti. Esasen, bu cemiyetin teşekkülünden sonraki çalışmalarından da kimse haberdar değildi [110]. 1919 Ekiminde, Dahiliye Nazırı adına, Müsteşar Keşfî, yazdığı gizli ve acele olan bir yazıda, Askerî Nigehban Cemiyeti adıyla bir cemiyetin kurulduğuna dair bir başvurunun kendilerine yapılmadığını, dolayısıyla bu cemiyetin kanunen ve resmen kurulmuş bir cemiyet olamayacağının anlaşıldığını belirtmiştir. Ancak, Cevat Paşa'nın gözetiminde, Alemdar gazetesinde, Dahiliye Nezaretine hitaben bir yazı çıkmış ve cemiyetin nizamnamesinin bulunduğu açıklanmış ve Gazetenin 94. sayısında cemiyetin genel kâtibi tarafından millete hitaben bir beyanname yayınlanmıştı [111].

[109] İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya. 212, Fihrist. 1 Bak: H.T.V.D. Sayı : 18 Belge 452. Bunlar halkı aldatmak için kendilerini zaman zaman Kuva-yı Milliyeci gibi göstermişlerdir.

[110] İstiklâl Arşivi, Klasör. 47, Dosya. 180, Fihrist. 5. Cemiyet, 20 Ekim 1919'da hükûmetçe fesh edilmiştir. Cemiyete karşı hem Harbiye Nazırı, hem de Heyet-i Temsiliye sürekli suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu arada, Nigehbancıların gizlice "Kızıl Hançer Cemiyeti"ni kurduklarını bilmekteyiz. Anzavur, kurmuş olduğu Cemiyet-i Ahmediye vasıtasıyla bunlardan yararlanmak ve bunları Kara Biga'ya göndermek istemişse de, bunların belli başlı elebaşları Divan-ı Harp'te yargılanarak dörder ay hapse mahkûm edilmişlerdir. Ancak, bunların gizli hareketleri daha sonra da sürmüş, 1922'de hükûmeti devirmek amacı ile "Necat ve İtilâ Cemiyeti"ni kurmaktan sanık olan bazı Nigehbancılar Divan-ı Harp tarafından çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 344

[111] İstiklâl Arşivi, Klasör. 47, Dosya, 180, Fihrist. 6

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, bu zararlı cemiyetin çalışmalarını yakından izliyor ve gerekli tedbirleri alıyordu. Nitekim, Askerî Nigehban'dan elli kadar subayın Ferit Paşa Hükûmeti tarafından İzmit'e gönderileceği ve bunların Kuva-yı Milliye aleyhinde oldukları, Kuva-yı Milliye'ye karşı halkı kışkırtmak için girişimlerde bulunacakları, Mustafa Kemal tarafından öğrenilmiş, 15 ve 17 Ekim 1920'de komutanlar bu konuda uyarılmışlardı[112].

Askerî Nigehban Cemiyeti, Padişaha yakın olduğu ve Kuva-yı Milliye'ye karşı olduğunu belirtmekteydi. Yine de, İstanbul Hükûmeti, bu cemiyetten kuşkulanmakta ve bu cemiyeti resmen tasdik etmemekteydi. Esasen, son zamanlardaki Osmanlı padişahları, son derece kuşku ve korku içinde hayatlarını sürdürmekte idiler. Bu cemiyeti subayların kurması, saray ve çevresini tedirgin etmiş olsa gerektir. Cemiyetin, Tasvir-i Efkâr gazetesinde "Efkâr-ı Umumiyede (Kamu Oyunda) Bir Sual" başlığı altında yayınlanan beyannamesi, İstanbul Hükûmeti tarafından araştırılmaya başlanmış, beyannamenin kimler tarafından gazeteye verildiği hususu, Matbuat Cemiyeti'ne sorulmuştu. Ama, Matbuat Reisliğinden, İstanbul Muhafızlığına verilen cevapta, eskidenberi gazetecilerin aldıkları bilgilerin kaynaklarını bildirmek zorunluluğu olmadığı ifade olunmuştu [113]. Ancak, İstanbul Hükûmeti, Askerî Nigehban Cemiyeti hakkındaki soruşturmalarını genişletmekteydi. İstanbul Hükûmeti, Hariciye Nezareti vasıtasıyla, Askerî Nigehban Cemiyeti'ne mensup subaylardan bazılarının tutuklanmasını ve bütün cemiyet mensupları hakkında kovuşturma yapılmasını da istemiştir [114]. Görüldüğü üzere, Askerî Nigehban üyelerinden İstanbul Hükûmeti kuşku duymaktadır.

f) Teceddüd Fırkası:

Osmanlı İmparatorluğundaki zararlı derneklerden birisi de, Osmanlıcılık ülküsünü benimseyen, 9 Kasım 1918'de kurulmuş olan, parlâmenter ve meşrutiyetçi tutumlu, Ulusal Savaş sırasında bazı müspet hareketleri de görülen Teceddüd Fırkasıdır. Bu dernek, Osmanlı İmparatorluğunu, Bi-

[112] Atatürk Arşivi, Klasör. 24, Dosya, 1336/10-B, Fihrist. 112/5 Mustafa Kemal, 12 ve 14 Ekim tarihlerinde, Harbiye Nazırına çektiği tellerden tam bir sonuç alamadığı için bu şekilde hareket etmek zorunda kalmıştır. Nutuk; Türkçeleştiren İsmet Gönülal, c. 3, sh. 119-120.

[113] İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 212, Fihrist. 2

[114] İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 212, Fihrist. 4-5. Nitekim, 15 Ekim 1919'da Çanakkale Mevki Komutanı Miralay Şevket Nuh Bey'e "Nigehbancılar aleyhinde hükûmet tarafından icraata" başlanmıştır denilmektedir. Atatürk Arşivi, Klasör. 4, Dosya. 335/6-2, Fihrist. 31

Levent Şahverdi Arşivi

rinci Dünya Savaşına sokan ve sonra haklarında soruşturmalar açılan ve Osmanlı Tarihinde önemli bir yere sahip bulunan İttihat ve Terakki Fırkasının mirasına konmak isteğindedir. Nitekim, İttihat ve Terakki Fırkasının, 1 Kasım 1918'de yapmış yapmış olduğu son kongresinde siyasi programını değiştiren bu partinin yerine, "Teceddüd Fırkası" adını alarak çalışmalarına devam etmesi de bunu doğrulamaktadır [115]. Ancak, bu cemiyet, İttihat ve Terakki'nin devamı olduğunu reddetmektedir. Anadolu'da şubeleri de mevcuttur. Üyeleri, 1919 seçimlerine katılmamış ama, içlerinden bir kısmı, daha sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisine girmişlerdir [116].

Teceddüd Fırkası'nın, fikirlerini yaymak için bir de Teceddüd adıyla haftalık bir gazete çıkardığını da bilmekteyiz. Bu gazetenin ilk sayısında, İttihat ve Terakki Fırkası'nın on seneden beri devam ettiği ve artık ömrünü tamamladığı ve yerine Teceddüd Fırkası'nın kurulduğu, bunun çalışmalarının siyasî hayatta şimdilik yalnızca Meclis-i Mebusan'da olacağı, ayrıca, partinin amacı ve programı açıklanmaktaydı [117]. Şu halde, bu fırkanın, İttihat ve Terakki'nin devamı olmadığını belirtmesi doğru değildir. Bu olsa olsa ittihatçılara karşı olan hücumlardan kurtulmak için ortaya atılmış bir iddiadan ibaret olsa gerektir.

Nitekim, İttihat ve Terakki Fırkası, 1 Kasım 1919'da yapmış olduğu son kongresinde siyasî programını tanımlarken, adını Teceddüd Fırkasına çevirdiğini, taşınır taşınmaz mallarını devre karar verdiğini açıklamış, Meclis-i Vükelânın kararı ile bu mallara el konulmuş, Âyandan Hüsnü Paşa, kongre'de, Teceddüd adlı yeni bir fırkanın kurulduğunu Sadarete (Sadrazamlığa) sunmuştu [118].

Mustafa Kemal Paşa, Teceddüd Fırkasının çalışmalarını da dikkatle izlemekte idi. Teceddüd Fırkasının resmî mührüyle on sayfalık programı,

[115] İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dosya, 4, Fihrist. 8

[116] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, c. II, sh. 92-137

[117] Teceddüd gazetesi, No. 1 "9 Kânun-u sanî 1334".

[118] Genelkurmay Harp Tarihi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, İstiklâl Arşivi, Klasör. 209, Dolap, 4, Fihrist. 19. Selek, Sabahattin: İttihat ve Terakkî Fırkasının son kongresinin de kendi kendisini (14-19 Kasım 1918) fesh ettiğini, Teceddüd Fırkası haline dönüştüğünü yazar. Bak. sh. 91. Akşin ise, İttihat ve Terakkinin, 5 Kasım 1918'de son toplantısında Teceddüd adı üzerinde durulduğunu, 11 Kasım 1918'de Teceddüd Fırkasının kurulduğunu belirtir. Bak. sh. 36. Tunaya ise, partinin 9 Kasım'da kurulduğunu açıklar, sh. 92. İstiklâl Harbi, c. 1, (Genelkurmay Yayını) ise, 5 Kasım tarihini verir. bak. sh. 125. Elimizdeki belge ise, Teceddüd Fırkası'nın 1 Kasım'da kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

İttihat ve Terakki'nin lağvından önce, İstanbul'da ilmî bir heyet tarafından dört lisanda basılmış ve çoğaltılmış, bütün yabancı devletlere verilmesi düşünülmüş ve bunda manda fikri kabul edilmeyip, bağımsızlığı korumak ve savunmak amacı ile ilgili hususlar yer almıştı. Teceddüd Fırkası hakkındaki düşüncelerini Kâzım Karabekir Paşa, 17 Eylül 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'ya, ve 3, 14, 24, 41. Ordu Komutanlıklarına yazmıştı. Kâzım Karabekir Paşa, fırkanın kendisine yolladığı mektubunda "zât-ı devletlerini kendi aralarında ve başlarında bulundurmakla müftehir addettiklerini" ve "İttihat ve Terakki'ye ruhen merbut" olduklarını anlatmıştır. Mektupta güvenilir kişilerin fırkaya alındığı, bazı livalarda adayların noksan olduğu da açıklanmaktaydı. Mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın her türlü fırka düşüncesinin üstünde olduğu, kendisini "Tezahürat-ı milliyenin mümessili bilmekle beraber bu ahir ve mühim hadisata canla başla iştirak eden fırka mensubunu zat-ı âlilerine fırkanın reis-i hakikîsi" olarak düşündükleri de anlatılmaktaydı. Fransa, İngiltere ve Amerikalıların fırkanın niyetini öğrenmek istedikleri, Cemiyetin "İstiklâl-ı vatan ve temin-i meşrutiyete ve bilhassa mülk-ü sarihinin Yunanistan ve Ermenistan"ca işgaline karşı olduğu açıklanan programında Türklerin, Ermeni ve Rumlardan üstün oldukları örneklerle gösterilmekteydi[119]. Doğal olarak hem Padişaha bağlı kalarak, meşrutiyet kurarak ulusal bağımsızlığı sağlamak ve hem de İttihat ve Terakki'nin izinden giderek bunu başarmak ve böylece, millî davaya hizmet olanaksızdı.

g) Amerikan-Yunan İttihatı Cemiyeti

Londra'daki, "Cemiyet-i İslâmiye" Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanında yer alırken [120],"Amerikan-Yunan İttihatı Cemiyeti" üyeleri Trakya'nın Yunanistan'a katılması için hareketlere girişmişlerdi. Bunlar, Trakya'ya bir takım ihtilâlci adamlar göndermek kararını da almışlardı. Bu konuda, Kırkkilise Mutasarrıfına, 22 Aralık 1919 da bir de mektup yazmışlardır. Kırkkilise Mutasarrıfı, Trakya'nın, Yunanistan'a katılması konusunda Amerika'dan Dimitriyos Mihas imzasını taşıyan, kendisine gönderilen

[119] İstiklâl Arşivi, Klasör. 325. Dosya. 14, Fihrist, 93. Bundan bir süre önce, 29 Aralık 1918'de, İstanbul'da yayınlanan Söz gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın Teceddüd Fırkasına geçeceğini yayınlamış, ancak, Mustafa Kemal, bunu 30 Aralık tarihinde yalanlamıştı. Bayur, Yusuf Hikmet; Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Ankara, 1963, sh. 169, 196 Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasî Partiler, İstanbul, 1986, c. II, sh. 93-94.

[120] İstiklâl Arşivi, Klasör 344, Dosya 34. Fihrist. 39

Levent Şahverdi Arşivi

mektubun suretini Dahiliye Nezaretine 18 Ocak 1920 de göndermiş, Dahiliye Nezareti de, durumu Hariciye Nezaretine duyurmuştu [121].

Bütün bu anlattıklarımızdan anlaşılıyor ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, herkes ne yapacağını şaşırmış durumdaydı. Birçok vatansever, yalnız yörelerini kurtarmak için cemiyetler kurarken, bir kısmı da yabancı devletlerin mandasını ister olmuştur. Bu arada, azınlıklar ve saraya bağlı olanlar Osmanlı İmparatorluğu içinde zararlı cemiyetler oluşturmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan bu zararlı derneklere karşı savaş verirken, diğer taraftan da yabancı devletlere karşı savaş vermiştir.

Kurtuluş Savaşının kazanılmasında en büyük etken ise, Türk halkının, Mustafa Kemal Paşa gibi, birleştirici ve yönlendirici bir lider bulması, halkın ulusal bağımsızlık savaşına inanması ve Mustafa Kemal Paşanın Türk halkına inanması, onun sayesinde muhakkak surette başarıya ulaşacağını bilmesi ve halka bunu açıklayıp, onları bağımsızlık savaşı etrafında toplamasıdır.

[121] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1957, sayı, 21 Belge. 548, 549, 550, 551

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL'İN İLK SAVAŞI

Dr. HALE ŞIVGIN

Mustafa Kemal, 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak ordudaki görevine başladıktan sonra çeşitli hizmetlerde bulunmuş; 13 Eylül 1911'de İstanbul'da Genelkurmay'da bir göreve tayin edilmişti [1].

Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleriyle arası açıktı. Bazı konularda onlar gibi düşünmüyordu. Ordunun siyasetle uğraşmasına kesinlikle karşıydı. Bunu zararlı görüyor ve bu uğurda mücadele veriyordu. Fakat, o günkü politikacılar, henüz bu fikrin doğruluğunu kavrayacak olgunluğa erişememişlerdi. Mustafa Kemal, bunu gördüğü için kendisini tamamen askerlik mesleğine verdi. [2]

Mustafa Kemal, İstanbul'da Genelkurmay Birinci Şubeye tayin edilmesine rağmen devrin Harbiye Nazırı Şevket Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelen subaylarına yaranmak için O'na burada hiçbir iş vermemiş, yani fiilen işsiz bırakmıştı[3]. İşte tam bu sıralarda, İtalyanlar uzun süredir göz koydukları Trablusgarp ve Bingazi'ye saldırdılar.

Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olan Trablusgarp ve Bingazi müstakil sancağı, son derece savunmasız ve İtalyan işgaline açık bir durumda bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin, burada İtalyanlar'la savaşacak gücü yoktu; asker ve malzeme gönderemiyordu. Bütün Ege ve Akdeniz, İtalyan donanmasının kontrolü altındaydı. Osmanlı donanması ise, yok denilebilecek kadar zayıftı. Bu bakımdan Trablusgarp'a deniz yolundan ulaşmak, hemen hemen, imkânsız gibiydi. Bunu gören devrin genç ve yıldız subayları, Osmanlı Devleti'nin gizli desteğini sağlayarak, birer ikişer, Mısır ve Tunus yoluyla Trablusgarp'a gittiler.

İstanbul'da işsiz bırakılan Mustafa Kemal de Trablusgarp'a gitmek istedi. Mahmut Şevket Paşa'nın karşı koymasına ve İngilizler'in kendisini

[1] Hamdi Ertuna 1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Ankara 1984, s. 49

[2] Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, Ankara 1980, c. I, s. 13.

[3] Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eseri, Ankara 1963, s. 49.

Levent Şahverdi Arşivi

Mısır'dan geçirmeyeceklerini söylemesine rağmen, gitmekte direndi; Mahmut Şevket Paşa da razı oldu.

Daha sonra, Atatürk'e ümitsiz ve sonuç bakımından faydasız olan bu işe neden giriştiği sorulduğunda: "Bunun böyle olduğunu o sıralarda ben görüyordum. Ancak, orduda ve akranım olan subaylar arasında maddî ve manevî sıramı muhafaza etmek için buna mecburdum. Esasen İstanbul'da beni fiilen işsiz bırakıyorlardı" cevabını vermişti.[4] Mustafa Kemal, aslında bu savaşın akıllıca bir iş olduğuna inanmıyordu. Çünkü, daha büyük bir tehlikenin Balkanlar'dan geleceğini biliyordu. Fakat, savaş alanındaki başarıları O'nun parti içindeki durumunu sağlamlaştırabilirdi. Bundan başka, Mahmut Şevket Paşa, O'na İstanbul'da göz açtırmıyordu. Ayrıca kendisinden önce Kuzey Afrika'ya giden Enver Bey'den geri kalmak da istemiyordu. [5] Trablusgarp Savaşı, Mustafa Kemal'in komutanlık ve teşkilât kurmadaki üstün niteliğini gösterdiği ilk yer olmuştu. [6]

Mustafa Kemal, Gazeteci Mustafa Şerif adıyla, sahte belge ve pasaportlarla İstanbul'dan 15 Ekim 1911'de Naci, Hakkı ve Yakup Cemil Beyler ile yola çıktı. Yolda paraları bitti; hiçbir yerden yardım görmediler. Genel merkezden üçyüz lira istediler, birinci cevapta "para yok, Enver'e ulaşın" denildi. Sonra, Mustafa Kemal'in senediyle Naci Bey[7], Ömer Fevzi Bey'den ikiyüz İngiliz lirası aldı ve yola devam edildi. Mustafa Kemal, yolda hastalandı ve İskenderiye'ye döndü; onbeş gün hastahanede yattı. Bu arada, Nuri (Conker) ve Fuat (Bulca) Beyler de onlara katıldılar. Tekrar, hep birlikte yola çıktılar. Mustafa Kemal ve arkadaşları, çok zor bir yolculuk yaptılar. O şartlarda Trablusgarp'a ulaşmak için en uygun yol, İngiliz yönetiminde bulunan Mısır yoluydu.

Muharebe sırasında Mısırlılar'ın gösterdikleri yardımlar da dikkate değer. Bunlar, Türkler'e gerek bizzat cepheye gönüllüler göndererek, gerek Türkler'in silâh ve cephane geçirmesine müsaade ederek yardımcı olmuşlardı. Mısır gazeteleri, Türkler'in haklı davalarını çok güzel anlatıyorlardı [8]. Ayrıca, Mısır'da Trablubgarp için Müdafaa-i Vataniye Cemiyetleri kurulmuş, bunlar, Mısır Fevkalâde Komiserinin de yardımıyla gönüllü, er-

[4] Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 50.
[5] Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İstanbul 1981, s. 87.
[6] Hamdi Ertuna, a.g.e., s. 144
[7] Hamdi, Ertuna, a.g.e., s. 207-208.
[8] İsmail Hakkı Babanzade. "Mısırlılar ve Muhabere", Tanin, 13 Kasım 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

zak vb. göndermişlerdi[9]. Mısır'da İngilizler de, Türklerin sempatisini kazanabilmek ve Müslüman halk üzerinde olumlu bir etki bırakabilmek için, gayriresmi olarak, sınırdan silâh ve cephane geçirilmesine izin vermişlerdi[10]. İngilizler, savaşın başında tarafsız olduklarını ilân etmişler ve üç tarafı da bu şekilde idare yoluna gitmişlerdi.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Trablusgarp'a giderken birçok maceralar yaşadılar. Mısır'da, tanınmamak için Arap kıyafetlerine büründüler; fakat, Mustafa Kemal'in açık renginden ve askerce yürüyüşünden, bir sivil olmadığını anlamak zor değildi. İki defa tutuklanma tehlikesi geçirdiler. Mustafa Kemal'in becerikliliği ve yerine göre tavır koyma özellikleri sayesinde bunları atlattılar. Çöldeki tren istasyonuna ulaştıklarında, Mısırlı bir subay gelerek beş Türk subayını tutuklamak için emir aldığını söyledi. Mustafa Kemal, sadece Arap kıyafetlerine bürünmekle bu subayı atlatamayacaklarını anlayınca, ona gerçeği söyledi; güzel ve akıcı bir konuşma yaparak onun dinî duygularına hitap etti. Bundan çok etkilenen Mısırlı subay, uzlaşmaya razı oldu. Ertesi gün serbest bırakıldılar. Tren hattının gerisindeki kamptan at, deve, su, yiyecek gibi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, çöl ortasında, deve sırtında 1 hafta yol aldılar. Sınıra geldiklerini zannederek, üzerlerindeki Arap kıyafetlerini çıkarıp üniformalarını giydiler. Fakat, başlarında İngiliz ve Mısırlı subayların bulunduğu bir müfreze ile karşılaştılar. Mustafa Kemal, onları tehdit edici bir tavırla, "buranın Osmanlı toprağı" olduğunu söyledi. Onlar da, "kısa bir süre önce sınırın değiştiğini[11] ve buranın Mısır toprağı olduğunu" ileri sürdüler. Mustafa Kemal, yine kafa tutarak, "ateş açtıracağını" söyledi. İngilizler, aradaki sayı farkına gülmekle beraber, çekildiler[12]. Nihayet, Mustafa Kemal ve arkadaşları, iki gün sonra Tobruk dışındaki Türk karargâhına ulaştılar[13].

Mustafa Kemal, Kasım ayı süresince Arap önderleriyle görüşmelerde bulundu. 3 Kasım 1911'de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Trablus Tümen Komutan'ına yazdığı bir mektupta, Mustafa Kemal'in bazı şeyhle-

[9] ATASE Arşivi, Dosya No : 226, Klasör No : 48, Fihrist : 11, 8 Ekim 1911.

[10] Orhan Koloğlu, Trablus-garb Savaşı ve Türk Subayları, Ankara 1979, s. 24.

[11] İngiltere, Mısır sınırına çok yakın olan Sollum limanının İtalyanlar'a geçmesini istemiyordu. Buranın Mısır'a bağlanması için Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Oraya Mısır ordusundan bir birlik yolladı. Osmanlı Vükelâ Heyeti, buranın durumunu ilerde tetkik etmek üzere, şimdilik muvakkaten Mısır tarafından idaresine karar verdi (Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâp Tarihi. c. 2, kısım 1, s. 103-104).

[12] Lord Kinross, a.g.e., s. 88-90.

[13] a.g.e., s. 91.

Levent Şahverdi Arşivi

ri ve Sünusîleri teşkilâtlandırmak için Calu'ya gittiğini, buradan topladığı yerli kuvvetleri Bingazi ve Trablus'a sevk edeceğini bildiriyordu.[14] Mustafa Kemal, Trablusgarp'ta şeyhler ve aşiret reisleriyle toplantılar yapıyor ve düzensiz kalabalığı teşkilâtlandırmaya çalışıyordu. Bunların bir kısmına din kardeşim diye hitap ediyor ve kâfirlere karşı savaşmaya çağırıyordu. Katılmak istemeyenlere daha değişik yöntemler kullanıyordu; meselâ, onları İtalyan casusu olmakla itham ediyor ona göre muamelede bulunacağını söylüyordu[15]. Burada görüldüğü gibi Mustafa Kemal, Sünusîleri ve yerli Arap kabilelerini teşkilâtlandırmak gibi çok önemli bir görevi yüklenmiş buluyordu. O'nun teşkilâtçılıktaki başarısı, Sünusîlerin ve diğer yerli Arap kabilelerinin, savaşın sonuna kadar Türkler'in yanında yer almalarıyla ortaya çıktı.

Mustafa Kemal'in uzun süredir beklediği terfi, nihayet burada iken geldi. Genelkurmay 3. Şube'den, Enver Bey'e 30 Kasım 1911 tarihiyle gönderilen telgrafta, Erkânıharbiye Kolağası Mustafa Kemal Bey'in Binbaşılığa terfi ettirildiği bildiriliyordu[16].

Mustafa Kemal, 22 Aralık'ta Tobruk'ta başarılı muharebe yaptı[17]. 30 Aralık 1911'de Yüzbaşı Nuri Bey ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Derne'ye geçti[18]. Mustafa Kemal, Derne'de önce Şark Kolu Komutanı oldu (1 Ocak 1912)[19]. Derne'de, 16 Ocak muharebesinde gözünden yaralandı[20]. Bir ay Hilâl-i Ahmer Hastahanesi'nde tedavi gördü; tamamen iyileşmeden hastahaneden çıktı. 4 Mart 1912'de yapılan genel savaş, çok zor şartlarda cereyan ettiğinden, gözündeki rahatsızlık tekrarladı; 15 gün yataktan kalkamadı. Mustafa Kemal, bu arada, 6 Mart 1912'de Derne Komutanı oldu[21].

Mustafa Kemal'in 22 Mayıs 1912'den 5 Ağustos 1912'ye kadar geçen sürede Derne Komutanı olarak verdiği emirler, emr-i yevmî (günlük emir) adlı defterde bulunmaktadır[22].

[14] Hamdi Ertuna, a.g.e., s. 72.
[15] Lord Kinross, a.g.e., s. 91.
[16] ATASE Arşivi, Dosya No : 42, Klasör No : 9, Fihrist No : 8.
[17] Hamdi Ertuna, a.g.e., s. 208.
[18] ATASE Arşivi, Dosya No : 157, Klasör No : 34, Fihrist No : 20.
[19] Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 50.
[20] Hamdi Ertuna, a.g.e., s. 208
[21] ATASE Arşivi, Dosya No : 73, Klasör No : 17 Fihrist No : 11
[22] Bu defter, Çankaya Köşkü'ndeki Atatürk Arşivi'nde bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Derne Komutanı Mustafa Kemal ve Binbaşı Nuri Bey, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla, bu savaşta vazife almak üzere Trablusgarp'tan ayrılmalarına müsaade edilmesini istediler (13 Kasım 1912)[23]. 24 Ekim 1912'de Enver Bey, Harbiye Nezareti'ne çektiği bir telgrafta Mustafa Kemal'in Trablusgarp'taki çalışmalarını övmüş, İtalyanlar'la sulhun imzalanması dolayısı ile sulh şartlarının tatbiki sırasında O'nun, Trablusgarp'ta işsiz kalmaması için, gönderildiğini bildirmişti.[24]. Mustafa Kemal, Mısır'a geçti. Burada parası bittiği için Harbiye Nezareti'nden harcırah talep etti (10 Kasım 1912)[25]. Mısır'da iken Selanik'in düştüğü ve Bulgarlar'ın Çatalca önlerine geldiği haberini aldı. Avusturya-Romanya yolu ile İstanbul'a döndü[26].

Trablusgarp Savaşı, Mustafa Kemal'in de belirttiği, gibi, ümitsiz bir savaştı. Fakat onun bu savaşa katılması, birçok yönlerden kendisine fayda sağlamıştı. Öncelikle, O'nun Trablusgarp'a gitmesi, akranı olan subaylar arasında maddî ve manevî sırasını muhafaza etmesini sağlamış; harp sahasında iken binbaşılığa terfi ettirilmişti. Ayrıca Trablusgarp Savaşı, onun ilk savaşıydı, burada gayri nizamî harb taktiklerini öğrenmişti.

Otorite tesis etmek, başkalarını ateş altında idare etmek, yokluklar içinde savaşı sürdürmek, teşkilâtçılık, az kuvvetle iş görmek, insiyatifle hareket ve ruhsal yönleri ile askeri idare etmek gibi savaşın incelikleriyle ilgili niteliklerini geliştirmiş ve pratiğini artırmıştı[27]. Trablusgarp Savaşı, bu yönleriyle Mustafa Kemal'e çok önemli şeyler kazandırmıştı.

[23] ATASE Arşivi, Dosya No : 216 Klasör No : 46 Fihrist No : 3.

[24] ATASE Arşivi, Dosya No : 294, Klasör No : 61, Fihrist No : 17

[25] ATASE Arşivi, Dosya No : 167, Klasör No : 37, Fihrist No : 2.

[26] Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, c. I, TTK Ankara, s. 26.

[27] Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1981, s. 80.

Levent Şahverdi Arşivi

BELGELER

Belge No : 1

Trablus - garp Komutanlığı'na

Mısır'da Trablus-garp içinde müdafa-i vataniye cemiyetleri teşekkül etmiştir. Trablus'a gönüllü erzak gönderecektir. Mısır Fevkalâde Komiseri onlarla teşrik-i mesai eyleyecektir. Buradan müşarûnileyhe para dahi gönderilmiştir. Tunus'tan dahi Ataşemiliter Fethi Bey vasıtasıyla erzak tedarik ve sevki çaresine tevessül edilecektir. Muamaileyh ve Mısır komiserliği ile tesis-i irtibat ederek erzak ve saire celbi hususunda mütekabilen sarf-ı mesai, ittihaz-ı tedabir ve emr-i müdafaada cansiperâne hareket ediniz.

25 Eylül 1327

Erkân-ı Harbiye Dairesi

Dosya No : 226

Klasör No : 48

Fihrist : 11

Belge No : 2

17 Teşrinisanî 1327

Enver Bey'e Telgrafname

Erkân-ı Harbiye Kolağası Mustafa Kemal Bey'in sırasıyla umum meyanında Erkân-ı Harbiye memuriyetinde istihdam edilmek üzere binbaşılığa terfi ettirilmiştir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye

Dairesi, 3. Şube

Dosya No : 42

Klasör No : 9

Fihrist : 8

Levent Şahverdi Arşivi

Belge No : 3

Harbiye Nezareti'ne

Mısır Fevkalâde Komiseri Rauf Paşa Hazretleri'nden gelen 7 Kânunusanî 1327 tarihli şifreli telgrafın hallidir.

Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Enver Bey'den, Derne Komutanı Yüzbaşı Şükrü Bey'den mevrud 11 adet şifreli telgrafname açık mahalleri komiserlik şifresiyle bilâ numara sırasıyla aynen derc olunur.....

8. Erkân-ı Harp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey ve Yüzbaşı Nuri Beyler ile rüfekası 17 Kanunuevvel Derne'ye muvasalat ettiler...

Dosya No : 157

Klasör No : 34

Fihrist : 20

Belge No : 4

Harbiye Nezareti'ne

21 Şubat 1327

Derne Şark Kolu Kumandanlığı'nı ifâ etmekte olan Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey, Derne Komutanlığı'na memur olmuştur.

Bingazi Umum Komutanı

Enver

Dosya No : 73

Klasör No : 17

Fihrist : 11

Belge No : 5

Umum Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne

3 Teşrinievvel 1328

Hadisat-ı ahire üzerine Derne Kumandanı Mustafa Kemal ve Bingazi Kuvva-i Umumiyesi Erkân-ı Harbiye Reisi, Erkân-ı Harp Binbaşısı Nuri Beyler, Ma-

Levent Şahverdi Arşivi

kedonya dâr-ül harekâtında îfâ-i hizmet harp etmek üzere, hareketlerine müsaade buyrulması istirham ve bu babdaki emr-i nezaret penahilerine intizar eylemekte oldukları maruzdur.

1 Teşrinievvel 1328

tarihli şifre

Umum Kumandan Enver Bey

Dosya No : 216

Klasör No : 46

Fihrist : 3

Belge No : 6

11 Teşrinievvel 1328

Harbiye Nezareti'ne

Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey Hakkında

Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey, 5 Kânunuevvel 1327 tarihinde arzu-i zatiyesiyle orduya iltihâk etti. Evvelce Derne Şark Kolu Kumandanlığı'nda bilâhare Derne Kumandanlığı'nda bulunarak fevkalâde surette hüsn-i idare ve iktidar gösterdiği gibi, gözlerinin rahatsızlığına rağmen, son zamana kadar îfâ-i hüsn-i hizmet eylemiş, bu defa esbab-ı mâlûme dolayısı ile akd-i sulh edildiğinden şerait-i sulhiyenin tatbiki müddetince burada âtıl kalmamak üzere hareket ettirildiği maruzdur.

Mutasarrıf ve Umum Bingazi

Kumandanı Enver

Dosya No : 294

Klasör No : 61

Fihrist : 17

Belge No : 7

Harbiye Nezareti'ne,

Mısır Fevkalâde Komiseri Rauf Paşa Hazretleri'nden gelen 28 Teşrinievvel 1328 tarihli şifreli telgrafın hallidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Derne Kumandanı Binbaşı Mustafa Kemal Bey, buraya vasıl oldu. Dersaadet'e azimet edeceğinden bahisle harcırah talep ve daha yüz kadar zabit ve memurun Derne'den hareket etmek üzere olduğunu ifade etti. Bu gibi mesarif için tahsisat olmayıp bunların burada kalmaları sefaletlerini mucip olacağı ve su-i tesir edeceği cihetle Enver Bey'e gönderilen meblağdan lâzım geldiği takdirde işâr ve olmadığı takdirde ayrıca telgraf poliçesiyle irsâl buyrulması müsterhamdır.

Dosya No : 167

Klasör No : 37

Fihrist : 2

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL PAŞA — GENERAL HARBORD GÖRÜŞMESİ TANIK VE TERCÜMANI: PROF. HULÛSİ Y. HÜSEYİN (PEKTAŞ)

Dr. FETHÎ TEVETOĞLU

Millî Mücadele başlangıcındaki en önemli dış ilişkilerden, diplomatik ve askerî müzakerelerden biri, 20 Eylül 1919 Cumartesi günü[1] Sivas'da yapılan ve üç saat kadar süren (Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi)'dir.[2]

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünü yaptığı Millî Mücadele Hareketi'ni zafere ve başarıya ulaştırmak yolunda çeşitli engellerle karşılaştığı bir gerçektir. Hilâfet meselesi, bolşeviklik ve komünistlik meselesi, Rusya'dan asker, silâh ve para yardımı bahanesiyle Türkiye'ye sokulmak istenilen bolşevik kuvvetler meselesi, Enver Paşa problemi, Damad Ferid başta olmak üzere yerli korkak, çaresiz, umutsuz veya satılmışların yabancı manda faaliyetleri bunlardan birkaçıdır.

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), başlangıçta karşılaştığı bu tehlike ve güçlüklerin tesirlerini ortadan kaldırıncaya, yok edinceye kadar, bazı hususları ustalıkla idare etmek zorunda kalmıştır. Bu çetin meselelerden biri, İstanbul ve Anadolu'da - Atatürk'ün en yakın bazı arkadaşları da dahil-kabarık sayıda taraftar bulan "Manda" konusudur.

Henüz General Harbord Sivas'a gelip Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeden, Erzurum ve Sivas Kongreleri öncesinde ve sonrasında, "Amerikan Mandası" meselesi üzerinde çeşitli yazışmalar, tartışmalar, yorum ve dedikodular yapılmıştır. Fakat işi Türklerin yararına kesin bir sonuca bağlayan kararlar, hep bu (Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi) neticesinden doğmuştur.

[1] Bu görüşmenin tarihi, birçok ciddî kaynaklarda 21 veya 22 Eylül olarak kaydedilmekde ise de, doğrusu 20 Eylül 1919'dur.

[2] Dr. Fethî Tevetoğlu: Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi, Türk Kültürü, Yıl: VII, Sayı: 76, 77, 80, 81, ss. 257-68, 321-34, 525-45, 692-99.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tarihî gizli görüşmenin, günümüze kadar yaşayan ve halen o da rahmetlik olan bir tanığı, General Harbord'a tercümanlık yapan, Robert Kolej Tarih Öğretmeni Hüseyin Pektaş (Prof. Hulûsi Y. Hüseyin)'dır.

1969 yılının ılık bir yaz gününde, Hüseyin Pektaş'ı Rumelihisarı'nda, Kolej'e yakın bir tepecik üzerindeki, Boğaz'a bakan güzel yuvalarında bir akşam üzeri ziyaret etmiştim. Kapıyı bana, 1935 - 1946 yıllarında üç devre Malatya milletvekilliği yapmış çok muhterem Mihri Pektaş Hanımefendi açmışlardır.

Millî Mücadele'mizin son derece önemli bir olayını aydınlatmak üzere yardımına başvurduğum bu alçakgönüllü seçkin insan Hüseyin Pektaş Bey, son derece mutlu mütehassis ve heyecanlı idi. Bebek Koyu'na bakan küçük köşkünün zümrüt ve yakut taşan çiçek saksılarıyla süslü çıkmasından Boğaziçi'ni seyrederek konuşmamıza başlamıştık.

Amerikan Heyeti'ne Amerika'da hususî surette sızmış vazifeli Ermeni personelin, Türkler, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele zararına oynayacakları rolü, yaptığı tercümanlık vazifesi ve gördüğü büyük hizmetle, milletimiz ve vatanımız yararına çevirmiş bulunan Hüseyin Pektaş, ben kendisine milletçe borçlu bulunduğumuz şükranı ifade ederken, sonsuz bir alçakgönüllükle : "Hayır, bu işteki şeref bana değil, hak ve hukuk bilen samimî bir Türk dostu ve Atatürk hayranı Amerikan generali Harbord'a aittir" diyordu.

Yaptığı önemli tercümanlık ve refakat (eşlik) görevi ile Millî Mücadele'ye büyük hizmeti dokunmuş bu tevazu âbidesi, asîl insanın adı pek az yerde anılmakla yetinilmiştir. Kısacık da olsa bir hâl tercümesine ansiklopedilerimizin birinde rastlamamıştım. Bu itibarla önce Hüseyin Pektaş'ın kendi hayat hikâyesini tesbit ettim :

"Yeniköy Belediyesi Vergi Kâtibi Yusuf Bey'in oğluyum. Babam, Sarıyer Maliye Dairesi'nde küçük bir memurdu. Annem, Şehitlik Dergâhı Şeyhi Nâfî Baba'nın kızı Hayriye Hanım'dır. Ailenin en büyük oğlu olarak 1884'de Rumelihisarı'nda dünyaya gelmişim. Adımı (Hulûsi Hüseyin) koymuşlar. Ben gençliğimde, Kolejdeki ad ve imza geleneğine uyarak (Hulûsi Y. Hüseyin) diye imza atardım. Buradaki (Y.), Babamın adı Yusuf'un ilk harfidir.

Okula Rumelihisarı'nda başladım ve evde özel hocalardan ders alarak ilk öğrenimimi tamamladım. Sonra Amerikan Koleji'ne girdim ve ilk Türk öğrencilerinden biri olarak 1903 yılında Robert Koleji bitirdim. Kısa bir süre İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne devam ettikten sonra, yüksek öğrenimimi tamamlamak üzere Paris'e

Levent Şahverdi Arşivi

gönderildim. Sorbon Üniversitesi tarih bölümünde üç yıl okudum. 1905 yılında Robert Kolej'e dönerek burada yıllarca tarih, Türkçe ve edebiyat; ayrıca Yüksek Ticaret ve Mülkiye mekteplerinde İngilizce öğretmenliği yaptım. Daha 15 yaşımda iken Tevfik Fikret'den evimizde edebiyat, Arabça ve Farsça dersleri almış ve onun hastalanıp gelemediği günler Kolej'de yerine derslerine girmiştim. Tevfik Fikret'den sonra, gazeteci bir Arap yazardan Arapça ve Farsça öğrenmeğe devam ettim. Böylece anadilimiz dışındaki iki Batı ve iki Doğu dilini tam mânâsı ile öğrenmeğe çalıştım. 1927'de Mihri Hanım'la evlendim. Necla (1928) ve Süveyda (1929) adlı iki kızımız dünyaya geldi. Atatürk'ün yakın arkadaşı ve hayranı Hasan Rıza Soyak'ın oğulları (Enver ve Sungu Soyak) ile evli bulunuyorlar.

Millî Mücadele sırasında, Türkiye'de Manda İdaresi ve Ermeni Meselesi konularını yerinde inceleyecek Amerikan Heyeti'nin Başkanı Tümgeneral James G. Harbord'a Anadolu gezisinde eşlik ettim ve Sivas'da Atatürk'le görüşmesinde tercümanlık yaptım. Son resmî vazifem, Lozan Barış Konferansı'nın her iki döneminde, Türk Heyeti'ne tercüman kâtip sıfatı ile katılmam olmuştur. Bir ara Şehir Meclisi üyeliği yaptım. Büyük Atatürk, Millî Mücadele'deki hizmetime karşılık beni milletvekili seçtirerek mükâfatlandırmak istediler. Siyasî hayattan hoşlanmayışımı kendilerine arzettiğim zaman bunu hoşgörü ile karşılamışlardı. Bunun üzerine, şahsen çok istedikleri Türk kadının teşriî hayatta yer alması düşüncelerini de gerçekleştirmek için, refikam Mihri Hanım'ın kadın milletvekilleri meyânında Meclis'e girmesini, 1935'de Malatya'dan milletvekili seçilmesini emrettiler. Ben emekli köşemde, hâtıralarımla başbaşa kalıp Aşiyan Bekçiliği yapmayı tercih ettim."

Şimdi, (Mustafa Kemal Paşa — General Harbord Görüşmesi) ile ilgili târihî hâtıralarını tesbit etmeme sıra gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması sonunda, Türk çoğunluğu bulunan topraklar üzerinde bağımsız bir Türkiye'nin bırakılması gerektiğini ilân eden Wilson hâriciyesi, "Türkiye'nin Yeniden Kurulması" konusunda bir komisyon teşkil etmişti. Bu komite, her ne suretle olursa olsun, büyük çoğunluğu ile Türk bulunan Doğu Anadolu'da bağımsız ve muhtar bir Ermenistan kurulmasını reddediyordu. Fakat, Amerika'da Ermeniler çıkarına yapılan abartılmış propagandalara kanmış ve kapılmış olarak Paris Konferansı'na gelen Wilson, orada da Lloyd George, Clemanceau ve Orlando'nun paraleline düştü. Manda formülü ile Türk topraklarını büyük lokmalara parçalayıp aralarında paylaşmaya kalkışan İtilâf Devletleri'nin liderleri, Amerika'ya da kurulacak Ermenistan'ın manda yönetimini, bir de Boğazlar ve İstanbul üzerinde teşkili düşünülen mandayı bırakmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

W. Wilson'ı Türklerle Ermeniler arasında hakem tâyin etmek isteyen İngiltere, Fransa ve İtalya, kendi aralarında paylaşma güçlüğü çekiyorlar ve çıkar yarışması hâlinde bulunuyorlardı. İşin içine Amerika'yı da sokmak isteyişlerinin başlıca sebebi bu idi. Ayrıca, bilhassa Lloyd George, İstanbul ve Türkiye'de bir Amerikan Mandası olursa, bunun Ruslarla kendi aralarında bir tampon kuvvet ve denge vazifesi göreceği düşüncesinde idi. Wilson'ın şahsen yanaştığı bu iki manda yönetimine, Amerikan kamuoyunda ve basınında şiddetli tepkiler vardı. Özellikle Herbert Hoover başta olmak üzere Wilson'a yakın çevrelerde ve Amerikan Senatosu'nda kuvvetli bir muhalefet meydana gelmişti. Böylece konuyu yerinde inceleyecek bir askerî heyetin gönderilmesi ve Türkiye ile Ermeni meselesi hakkında bu heyetin vereceği rapor üzerine karar alınması ve hareket edilmesi Senatoca kabul olundu.

Başkan Wilson'ın yetkisi altında, kadrosu bir hayli geniş tutularak kurulan Amerikan Askerî Heyeti, onbeşi asker ve otuzbiri sivil olmak üzere 46 kişiden ibaretti. Fransa'daki Amerikan Askerî Kuvvetleri ile Hoover başkanlığındaki Amerikan Yardım Kuruluşu personelinden seçilen tecrübeli ve yetenekli uzmanlar arasına, bazıları Amerika'dan gelmiş Ermeni asıllı, kasıtlı ve özel görevli kimselerin de sızdığı, sokulduğu görülmektedir. Heyetin kuruluşunda ve özellikle başına dürüst tarafsız ve Filipinler'de başarılı hizmet vermiş tecrübeli General Harbord'ın başkan getirilişinde, daha sonra Amerika'nın 31. Cumhurbaşkanı seçilecek Herbert C. Hoover'in büyük çabası olmuştur.

General Harbord ve General Pershing'in de iyi niyet, dürüstlük ve tarafsızlıklarına rağmen, heyete sokulan, sızdırılan ikisi subay, üçü sivil 5 Amerikalı Ermeni şunlardır :

Mühendis Binbaşı Şekerciyan

Mühendis Üsteğmen H.H. Kaçadoryan

Yardımcı Aram Kojassar

Tercüman Dikran Serjenyan

Tercüman Dik Ohanesyan

General Harbord'ın konu ile ilgili, Washigton'a Kongre Kütüphanesi'nde bulduğum yazma ve basılı hatıra, rapor ve makalelerinde, Türkiye'deki temaslarında tarafsızlığı sağlamak için, heyetine yerleştirilmiş Ermenileri çevresinden uzaklaştırdığı, gerçeklerin değiştirilmesine fırsat vermemek için mühim tedbirler aldığı belirtilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim, rahmetli Hüseyin Pektaş da bu nokta üzerinde özellikle durarak şu açıklamayı yapmışlardır :

"General Harbord, Anadolu'da yapacağı gezi ve araştırmasında Ermeni tercüman ve kılavuzları yanında istemediğini bildirerek, güvenilir, dürüst ve Türk asıllı bir tercüman ve kılavuz bulunmasını İstanbul'daki temsilcilerinden istemiş. Amerikan Büyükelçisi de Kolej Müdürü ile temas ederek beni seçmişler ve tavsiye etmişler. Generalle ilk görüşmemde son derece tarafsız, dürüst, hak ve hukuk arayan bir zat olduğuna kanaat getirdim. Göreceğim vazifenin önemini de takdirle tekliflerini kabul ettim.

2 Eylül 1919'da İstanbul'a gelmiş General Harbord, burada kaldığı dört gün zarfında resmî ve hususî temaslar yapmış. Bu ilk görüşmelerde, Millî Mücadele Hareketine inanmayan, umutsuz, yılmış Türklerin şiddetle "Amerikan Mandası" isteyişleri, Generali şaşırtmış. Fakat, ben de yanında iken, Anadolu'nun dört bir bucağında bulduğu ve tanık olduğu gerçek durum, General Harbord'un olumlu bir izlenimle isabetli kararlar almasını sağladı. Nitekim, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalar başta olmak üzere, Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey (Kunduh), Kurmay Albay Dadaylı Hâlid Bey (Akmansü) gibi Anadolu Mücahidleri ile tanışıp, onların kurtuluş ve istiklâl yolundaki inançlı, kararlı, imanlı ve yılmaz tutumlarına tanık olunca, General Harbord ve arkadaşları, vazifeli kılındıkları konuda dikkate alınacak ve bu bölgede hesaba katılacak tek ciddî kuvvetin, Mustafa Kemal Paşa'nın başbuğluk ettiği Anadolu'daki Millî Mücadele kadrosu olduğu hükmünü kuşkusuz verdiler."

Hüseyin Pektaş Bey'e, Kongre Kütüphanesi'nde bulup istinsah ve tercüme ettiğim General Harbord'ın hâtıralarından bir bölümü okuyarak fikrini sordum. O bölüm, aynen şöyleydi :

"Sivas yolundayız... Sivas'ın bizim heyetimiz gözünde özel bir yeri ve değeri vardı. Türk Ordusu'nda büyük şöhrete sahip olup Çanakkale'de olağanüstü bir cesaretle Ordu Komutanlığı yapmış bulunan Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'den sonra Anadolu'ya ve Ermeni vilâyetlerine (?!) umumî müfettiş olarak gönderilmiş ve Rusya ile Türkiye arasındaki eski sınırı muhafaza ve Doğu vilâyetlerindeki askerî kuvvetlere komutanlık etmekle vazifelendirilmişti. Karargâhı Erzurum'da olan bu zat, burada Türk İmparatorluğu'nu korumak ve Halife'yi İstanbul'da eski yerinde muhafaza etmek için, yeryüzündeki Müslüman âleminin temsilcilerini toplayan bir kongre yapmıştı. Bu kongreye bizzat Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmiş ve göründüğüne göre iyi yönetmişti. Nihayet kongre, Eylül'de Sivas'da toplanmak

Levent Şahverdi Arşivi

üzere dağılmıştı. Mustafa Kemal Paşa da kendisini büsbütün bu mücadeleye adayarak istifasını verdi ve Hükûmet Ordusu'ndan çekildi.

Bizim heyet İstanbul'dan yola çıktığında, Sivas Kongresi toplanmış bulunuyordu. Biz, gayrı resmî olarak bu kongreyi toplayanlara tasviye edilmiştik. Böylece bulundukları yerlere yaklaştığımız zaman tavsiye yazılarımızı gösterip kolaylık sağlayacaktık. Bizce, bu Millî Mücadele'nin ne amaçla yapıldığı ve ne gibi sonuçlar doğurabileceği açıkça bilinmiyordu. İstanbul'daki yabancı temsilciler bu yüzden büyük bir kuşku içinde idiler. Hatta bize : "Ne olur, ne olmaz, tedbirli ve uyanık bulununuz" diye tavsiyelerde bulunmuşlardı. Lâkin, Mardin'e vardığımız zaman anlaşıldı ki, Türkiye'nin doğusundaki bütün sivil ve asker memurlar, yetkililer, Millî Mücadele Hareketi'ne katılmışlar ve yalnız Malatya bunun dışında kalmıştı. Ordu subayları ve memurlar, hep Sivas'dan (Mustafa Kemal Paşa'dan) aldıkları emirlerle hareket ediyorlar ve idare mekanizması eskisi gibi işliyordu.

Biz 18 Eylül'de Malatya'dan hareket ettiğimiz zaman, Sivas Kongresi sona ermiş ve seçtiği bir komiteye de hükûmet vazifesini vermişti. Malatya'da bize, Millî Mücadelecilerin bizi, yani Amerikan Hükûmeti'nin gönderdiği araştırma heyetini, iyi karşılayacaklarına ve memleket durumunu görüp anlamak vazifemizi güzelce başarabilmemize memnunlukla yardımcı bulunacaklarına dair güvence verilmişti.

İstanbul Hükûmeti'ne karşı ayaklanma ve ihtilâl sayılacak bir davranışın önderi olan zâtın, bizi "Hoş geldiniz!" diyerek resmî surette karşılayacak kimselerin arasında bulunmasını ve bu yüzden gezimizin kötüye doğru gitmesini istemediğim için, bizi karşılacak heyette Mustafa Kemal Paşa'nın bulunmasını istemediğimi söyledim.

Ayın yirminci günü (20 Eylül 1919 Cumartesi), öğle vakti Sivas'ın varoşlarına vardık. Yolumuz dağların arasından birkaç mil dolaştıktan sonra, kıvrılıp vadiye iniyordu ve oradan vadinin manzarası fevkalâde idi. Şehir, Karadeniz'e akıp giden bir nehrin kenarında idi. Bizi karşılamak için nehre yakın düz bir yere çadırlar kurulmuş, bir pavyon hazırlanıp halılar döşenmiş ve bir müfreze piyade ve süvari kıtası çıkarılmıştı. Romalılardan kalma taş-köprü ve arkasında hızla akan nehir ile bütün bu manzara pek güzel bir tablo teşkil ediyordu.

Karşılama heyetinde sivil ve asker erkân ile —Mustafa Kemal Paşa dışında— Kongre'nin seçtiği diğer Temsilciler Heyeti ileri gelenleri vardı. Bu ileri gelen saygın kimselerin bazıları, memleketin tanınmış, seçkin, yüksek şahsiyetleri idiler. İtalya Savaşı sona erdiği vakit bir Türk kruvazörünün komutanı olarak Akdeniz'de pek cesaretli ve gösterişli bir akın yapıp, geçen Ekim'in birinde de Bahriye Nâzırı sıfatı ve Baş-temsilci yetkisi ile Mondros Mütarekenamesi'ni imzalamış olan Rauf

Levent Şahverdi Arşivi

Bey de bu zevat arasında idi. Pek güzel İngilizce konuşan bu zat, karşısındakilerde her an mücadeleye hazır ve kuvvetli bir adam tesiri bırakıyordu[3].

Bir de Rüstem Bey vardı ki, daha önce Washington'da Türk Sefiri olarak bulunmuş.[4] *Beyrut ve Haleb vâliliklerinde bulunmuş Bekir Sami Bey adında yaşlı bir zat daha vardı.*

Sivas'daki Türk askeri, bu ana kadar gördüklerimizin en iyisi idi. Ülkelerinde dokunmuş kumaştan üniforma giymişler ki, uzaktan pek kirli görünüyordu. Başka yerlerde gördüğümüz erlerin çoğu kılıksız-kıyafetsiz ve hatta ayakkabısız oldukları halde, bu Sivas'dakiler hepsinden iyi giydirilmiş ve donatılmıştı, Çadırlardan oluşan pavyonda, gelenek olan çay, kahve ve bisküvi ikramı yapıldı. Türklere has birçok şeylerle âdeta beslenir gibi, hep birlikte yiyip-içtik. Yalnız iyi bir şey vardı ki, onu söylemeden geçemiyeceğim; yiyip-içtiğimiz şeylerde ispirtonun damlası yoktu ve hemen hep meyvelerden, yemişlerden ibaretti. Artık şehre girmiş olduğumuz için, oradan doğru vatandaşlarımızın yanına gittik ve bir gün önceki kahvaltıdan beri, doğru dürüst yememiş olduğumuz için, yıllardır Sivas'da misyonerlik etmekte olan Doktor Partridge ile baldızı Miss Graffam'ın evlerinde hazırlanan Amerikan yemeğini büyük bir iştihâ ile yedik.

Yemekten sonra resmî ziyaretler için önce Vali Konağı'na gittik. Orada, ne kadar yazık ki, büyük bir özen ile hazırlanmış bir yemekle daha karşılaştık ve reddetmek naziklikle asla bağdaşmadığından, ister istemez oturup az-çok birşeyler yemek zorunda kaldık.

Biz İstanbul'dan ayrılmadan önce, gezi yolumuz üzerinde Sivas'ın da bulunduğunu bilen birçokları, "Buranın çok tehlikeli olduğunu düşünmediniz mi?" diye sormuşlardı. Mardin ile Sivas arasında rastladığımız memurlar da, Kongre Başkanı hakkında derin saygı beslemekle beraber, biraz da korku hissi duyduklarını gizlemiyorlardı. Türk köylerinde, (Paşa) denildi mi, büyük mânalar ifâde eder. İşte bu görgü ve duygu üzerinedir ki, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi derin bir heyecan ve ilgi ile beklemeğe başladık. Yakın Doğu'nun durumunu görmeğe çıkan bizim gibi bir heyet, tabiî olarak, bu millî hareketin başında bulunan zâta karşı ilgisiz ka-

[3] 1920'de gelen haberler, bu Rauf Bey'in İstanbul'da İngilizler tarafından yakalanıp, Türkiye'den çıkarıldığını (Malta'ya sürüldüğünü) bildirmişti.

[4] Daha önce yayımlanmış bir araştırmamızda da ayrıntılarıyla belirttiğimiz gibi (Bk. Türk Kültürü, Haziran 1969, Sayı, 80 ss. 525-45), adı geçen tarihî-gizli toplantıya Mustafa Kemal Paşa'nın yanında katılan üç kişiden biri Ahmed Rüstem Bey'dir. Sayın Doç. Dr. Seçil Akgün'ün General Moseley Raporu'nda rastladıkları "Rustin Bey" adı, tahmin ettikleri gibi "Refet Bey" değil, "Rüstem Bey"dir. (Bk. Belleten, Ocak-Nisan 1984, Sa. 189-190, s. 100, dipnot 12).

Levent Şahverdi Arşivi

lamaz. Neticede, Valinin resmî ziyaretinden hemen sonra, Mustafa Kemal Paşa ile görüşülmek üzere sözleşildi.

General Moseley ve Mc Coy ve tercümanımız Profesör Hüseyin Bey (Pektaş) ile ben (General Harbord) gittik. Mustafa Kemal Paşa ile beraber de Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey (Eski Washington Büyükelçisi), Bekir Sami Bey (Kunduh) vardı ki, bunlar hep İcra Komitesi'nden (Heyet-i Temsiliye'den) idiler.

Mustafa Kemal Paşa, otuzsekiz yaşlarında, boyu-bosu yerinde, asker tavırlı genç bir zattı. Bıyıkları kestane renginde, gözleri mavimsi, hafif kumral saçlarını hep arkaya taramış, elmacık kemikleri çıkık olup, üzerine pek özenerek güzel bir sivil kostüm giymişti. Bütün görüşmemiz süresince başı açık durdu. Halbuki Türkler, ötedenberi evde ve dışarıda başlarına fes giyerler. Kemal Paşa'nın Çanakkale'de Ordu Komutanı iken tehlikeden sakınmak bilmeyip pervâsızca davranışlarda bulunduğunu; komutan olduğu halde tehlikeye uğramaktan çekinmeyip ateş hattında ataklıklar gösterdiğini, maiyeti de ister istemez böyle davranmak zorunda kaldığından Alman olan Kurmaybaşkanı'nın şikâyetini davet ettiğini işitmiştik. Bu sebeple de kendisine ayrı bir sempati ile bakıyorduk.

Mustafa Kemal Paşa ile görüşmemiz ikibuçuk saat kadar sürdü ve en çok o konuştu.

Tercümanımız Hüseyin Bey'in aracılığı ile söze ilk ben başladım ve Millî Mücadelecilerin amaçları, o sıradaki durum ve tutumları hakkında dış âleme pek kuşku verici haberler yayılmış olduğundan bahsederek, bu konuda bize gerçek bilgi verilmesini istedim.

Cevapları gayet açık ve akar su gibiydi. Tercüman aracı ile olaylar ve gerçekleri düzenli bir sıra ve mantık çerçevesinde ayrıntılarıyla anlatıyor ve kendini zapt ve cebretmekte büyük sıkıntı çektiği sinirli hâlinden ve elinde tuttuğu oldukça güzel tesbihi hiç durmadan sürekli çekmesinden belli oluyordu. Fakat sonradan öğrendim ki, bir zaman önce sıtmaya yakalanmış ve bizimle görüştüğü sırada kendisi rahatsız, sıtma nöbeti içinde bulunuyormuş. Göze çarpan üstün kişiliği ile bütün arkadaşlarına ve çevresine hâkim olmuştu.

Bu Millî Mücâdele Hareketi'nin, Yunanlılar tarafından İzmir'de başlatılan insanlık dışı vahşetler üzerine geliştiğini ve İmparatorluğun her köşesinde küçük küçük millî savunma ve direniş birlikleri kurulduğunu ve Kongre'nin, bu grupların birleştirilip tek kuvvet ve hareket hâline getirilmek amacıyla yapıldığını anlattı.

Özet olarak maksatlarının Türk Devletinin bütünlüğünü korumak olduğunu söyledi. Topladıkları Kongre'de verdikleri karar, Cumhurbaşkanımıza telgrafla bil-

Levent Şahverdi Arşivi

dirilmiş ve Senato tarafından buraya bir araştırma heyeti gönderilmesi rica edilmiş. Lâkin onların müzaheret (yardım etme, koruma, arkalama) hakkındaki görüş ve fikirleri asla bizimki gibi değildi. Onlar bunu yalnız, bir büyük kardeşin öğütleme, nasihat ve yardımı gibi düşünüyorlar. İç yönetime veya dış ilişkilere hiç bir suretle karışılmamasını şart koşuyorlardı.

Konuşmamız arasında Paşa'ya ülkesinin dünya nazarındaki mevkiini hatırlattım ki, bunu Clemanceau 1919 Haziranında Paris'de, Türk delegelerine pek kızdırıcı kelimelerle söylemiş ve Türklerin hiçbir vakit savaşta kazandıklarını, barışta, masa başında sağlamlaştırmayı beceremediklerini ve yönetimleri altında bulunup ayrılan kavimlerden hiçbirinin daha iyi hale geldiğinin görülmediğini anlatmıştı. Ona, "kendi mevkiini bilen hiçbir devletin, eline tam hâkimiyet ve yetki almadan iç ve dış ilişkilerini düzeltmek ve yürütmek sorumluluğunu kabul edemeyeceğini" söyledim.

O vakit bana dedi ki : "Amerika, Fransa ve İngiltere'de de adam öldürmeler ve çeşitli işkenceler, soykırımlar oluyor ve hiçbir millet suçlandırılmıyor. Yalnız Türkler, kendi ahalisinin bir kısmının ayaklanmaları ve Türkleri katletmeleri karşılığı soykırım ve sürgününden haksız yere sorumlu oluyor."

Ayrıca bugün İzmir'de, Yunanlıların yaptığı insanlık dışı haince öldürme v.b. vahşetleri ileri sürerek, bu cinayetlerin İngiliz, Fransız ve İtalyanların gözleri önünde ve yine Müttefiklerin savaş gemilerinin memlekete çevrilmiş topları karşısında yapıldığını söyledi. Aynı zamanda Türkiye'de olan bu facialarn sorumlusunun yabancı entrikaları olduğunu tekrar ve ısrarlı belirtti ve o sırada iktidarda bulunan Damad Ferid Paşa Kabinesi'nin sorumlu olduğunu ve onun pek ileri derecede İngiliz yanlısı bulunduğunu ileri sürdü. Kendisi bu kabine ve hükûmetin mutlaka düşmesini istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, eğer Barış Konferansı, İmparatorluğu parçalamağa çalışmakta ısrar ederse, bu zilleti asla kabul etmeyip millî şeref uğrunda ölmeyi tercih ederek karşı duracaklarını söyledi.

Ben de buna karşılık olarak fertlerin yaptığı gibi milletlerin de intihar edebileceklerini ileri sürdüm ve evvelce Almanya-Avusturya ile ittifak etmekle bir şey kazanmadıklarına göre, yalnız başlarına bütün müttefiklere karşı ölüm - kalım savaşına girişip bunu kazanmaları umudunun pek az olduğunu hatırlattım.

Bu görüşme son derece ilgi çekici oldu. Şunu söylemek zorundayım ki, bu görüşmenin sonucu olarak bende, Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşlarının gerçek ve örnek vatanseverler oldukları intibaı (izlenimi) hâsıl oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye, mütareke (ateşkes) imzalamakla kendisini yenilmiş kabul ediyordu. Lâkin, mütarekenin bir yıldan fazla sürmeyip bozulması ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile orada ve daha başka yerlerde yapılan saldırı ve cinayetler ve imparatorluğun parçalanacağı kaygısı, her vatansever Türk'ü coşturmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, bu Millî Hareket'in, Müslüman olmayan azınlıklara karşı asla bir saldırı ve şiddet kullanımı amacı taşımadığını bana kesin surette belirterek güvence verdi ve Ermeni vatandaşların bu yüzden düştükleri korku ve kuşkuyu gidermek ve Amerikan kamu oyunu yatıştırmak için bir bildirge yayınlanayacağını söyledi ve bunu yayınlayarak sözünü yerine getirdi.

Heyetimizin, hükûmetimize vereceği resmî rapora eklenmek üzere, bütün bu söylediklerinin bir muhtıra şeklinde kısaca yazılıp bana verilmesini rica etim. Birkaç hafta sonra Kafkasya'dan dönüşümde, Samsun'a uğradığım vakit, istediğim muhtırayı oraya göndereceğine söz verdi. Bu vaadini de tamamiyle yerine getirdi.

Sonuç olarak anlaşılıyor ki, Türkiye meselesini bir çözüme bağlamak için, millî mücadelecileri hesaba katmak lâzım geliyor."

Hüseyin Pektaş, derin bir heyecanla dinlediği ve hatırasını yeniden yaşadığı bu sözler üzerine : "Ben, General Harbord'ın Amerikan Senatosu'na verdiği resmî, basılı raporunu görmüştüm, fakat bu yazılarını bilmiyordum. Bütün bunları toplamak ve açıklamakla tarihimize çok şey kazandırıyorsunuz" dedi ve sözlerini şöyle tamamladı :

"Konuşma ve raporların tamamını bir kitap halinde aynen yayınlayacağınıza göre, benim tekrarım belki noksan ve hatta hatalı olabilir. Yalnız şu hatıramı söylemeliyim : General Harbord, Atatürk'le konuşurken elektrik cereyanına tutulmuş gibi sinirlenmiş, onun cazibesine kapılmıştı. Tesbihini çekerek ve devamlı yere bakarak ve sıtma nöbeti içinde tane tane konuşan Musafa Kemal Paşa, "neden hiç yüzüme bakmıyor bana bakmadan konuşuyor?" diye General Harbord'ın soruşunu ve İngilizler için: "Buradaki ahaliyi birbirine boğazlatmak için neler yapmamışlar?" diye verilen bilgiler üzerindeki olumlu hükmünü şimdiki gibi hatırlıyorum. Eski Washington Büyükelçimiz Ahmed Bey'in Türk ve Ermeni ilişkileri hakkında verdiği bilgi ve General'e sunduğu Bern'de 1918'de basılmış belgelerden oluşan kitabı, Harbord'ı son derece ilgilendirmişti. Sivas'dan sonra Batum'a kadar süren eşliğimde General Harbord hep Atatürk'e hayranlığını tekrarlamış ve Rüstem Bey'in Fransızca olan kitabını bana okutarak ve tercüme ettirerek, Atatürk'ün söylediklerindeki haklılığını teyit etmişti (kuvvetlendirmişti, doğruya çıkarmıştı). Erzurum'da Kâzım Karabekir Pa-

Levent Şahverdi Arşivi

şa'nın, General Harbord'la görüşmesi de üzerinde pek müspet (olumlu) ve derin bir intiba (izlenim) bırakmıştı.

General Harbord, Mustafa Kemal Paşa'ya veda ederken elini sıkmış ve şu sözleri söylemişti : "Eğer Amerikan ordusunda muvazzaf bir subay olmasaydım, gelir sizinle birlikte mücadelenizi izlerdim!"

Bu tarihî gizli görüşmede tercümanlık ve General Harbord'ın Anadolu'da Ermeni konusunda yaptığı inceleme gezisinde kendisine eşlik, kılavuzluk yapmak suretiyle milletimiz yararına büyük hizmet görmüş Hüseyin Pektaş Bey 13 Kasım 1970 Cuma günü hakkın rahmetine kavuşmuş; öğle namazını müteakip Bebek Câmii'nden kaldırılarak Rumeli Hisarı'ndaki ebedî istirahatgâhına tevdi edilmiştir. Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın!...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE SORUMLULUK

BEKİR TÜNAY

Giriş :

Atatürk ve sorumluluk, biri ötekinde erimiş ve bütünleşmiştir. Atatürk'ün hayatının hiçbir dönemi yoktur ki, sorumluluk bilincinden uzak kalsın. Aynı zamanda sorumluluğu iliklerine kadar duymasın.. Tertemiz bir hava örneği ciğerlerine doldurmasın.

Atatürk, her konuda olduğu gibi, sorumluluk konusunda da en yakın arkadaşlarından en sade vatandaşa kadar daima örnek olmuştur. Daima önder kalmıştır. O nedenle de, her Türkün, memleket ve millet sorunlarında, daima, sorumluluğun bilinci içinde bulunmasını istemiştir. Diyebiliriz ki, Türk insanından beklediklerinin en başta geleni de bu olmuştur. Çünkü, O'na göre; sorumluluğun idrakinde akıl vardır. Gerçek vardır. Sağlam bir mantık, engin bir bilinç vardır.

Daha incelememizin başında bir noktayı aydınlatmak zorundayız. Hiç unutmayalım ki, millet ve memleket sorunlarında, her çeşit sorumluluk duygusu aile ocağında başlar. Bu ocak, gelecekteki kişisel, toplum ve millet çıkarları bakımından ilk ve büyük etkinliği taşır. Batı görüşünde bir deyim vardır. Çocukta en önemli yaş, ilk yedi yaştır. Herhalde bu ifade yanlış olmasa gerektir. O nedenle, çocuklarımıza ilk sorumluluk duygusunun bu süre içinde verilmesi, gelecek için büyük yararlılıklar sağlamış olacaktır.

Her çeşit okul, bu işin ancak ikinci dönemi olur. İlkinden sonuncusuna değin, öğretici ve eğitici insanlarımızın sorumluluğun bilincine varması en önemli konumuzdur. Hele, aile ocağı yapılarımız da göz önünde tutulunca bu işin ciddiyeti ve ağırlığı kendisini daha iyi gösterir. Bu uğurdaki görevlerimizin ve yükümlülüklerimizin ciddiyeti bütün görkemliliği ile belirir.

Hiç kuşkumuz olmasın ki, böyle bir hava içinde yetişecek çocuklarımız toplum içinde hızla gelişir. Aynı zamanda, kitlelerin bu konuda eğitilmelerine büyük katkı sağlar. Bir başka açıdan bu hizmet, millete yapılabilecek en büyük, hatta; en kutsal görev olmuş olur..

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün sorumluluk anlayışı:

Hiç kuşkusuz, her görev bir sorumluluğu beraberinde getirir. Aynı biçimde, her yetkide bir sorumluluk vardır. Ne görev, ne yetki çıplak olarak düşünülemez. Kişisel ve özel yaşantı içindeki sorumluluklar konumuzun dışında kalır. Görev ve yetki sorumlulukları da döner, dolaşır millet ve memleket sorunları üzerinde toplanır.

Aslında, büyük Atatürk'te baştan sona kadar görebildiğimiz ve görebileceğimiz sorumluluklar da budur. Hemen belirtelim ki, bu çok ağır bir sorumluluktur. Bu da, O'nun üstün kişiliğinin en başta gelen niteliğidir. Aynı zamanda da, O'nun başarılarının temel dayanaklarından en güçlüsüdür.

Nitekim; Mustafa Kemal'in, daha çocuk denecek yaşlarda sorumluluk duygusuna sahip olduğunu, yaşamı içinde görebilmekteyiz. Yalnız bunu, o günlerde, O'nun hayat zinciri içinde bazan heyecan, bazan cesaret, bazan da hüzün halinde görmekteyiz. Örneğin; Türk - Yunan savaşında, bu savaşa katılma istek ve heyecanıyla sarsılmıştır. Mustafa Kemal'in o yıllarda on beş yaşında bulunduğunu söyleyen yakın arkadaşı, rahmetli General Ali Fuat Cebesoy, bu savaştan söz ederken:

"Gençlik hayatımın en heyecanlı günlerini yaşadım. Yaşımın küçük olmasına rağmen bu savaşa katılmayı çok istemiştim. Az daha gönüllü müfrezelerin arasına katılıp gidecektim."[1] dediğini belirtir.

Mustafa Kemal'in Harp Okulu yaşantısı, meslek kitapları dışında, bir çok eserlerin incelenmesiyle geçer. O yıllarda, daha çok padişahın zulmü üzerinde durmaktadır. Hürriyet konusu üzerine çok fazla eğilmektedir. Bunlarla beraber hiç şüphesiz eriyen, çürüyen, yok olmaya mahkûm bir imparatorluğa çareler araması ve gazete bile çıkarması, ondaki sorumluluk duygusunun ne derece ilerde bulunduğunu göstermektedir.

Hele kurmay subay olduktan sonra teşkilât kurma çabaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki mücadeleleri sorumluluk bilincini apaçık işaretlemektedir. 31 Mart Olayı ise, baştan sona O'nun sorumluluk anlayışını yansıtır. Çanakale Savaşları da bu anlayışın en kesin belgelerini verir. Bu savaşlarda geçen bir olayı Mustafa Kemal şöyle dile getirir.

"...Üçüncü Kolordu Kumandanı[2] Hazretleri de ahvali 'durumu' yakından görmek üzere, ilk defa olarak bugün bulunduğum Kemalyeri'ne

[1] G. Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk S. 9 - 10
[2] Mirliva Esat Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

gelmişlerdi. Kumanda ettiğim kuvvetler meyanında bütün Beşinci Tümen de mevcut olduğundan, mezkûr fırka kumandanı Albay Kaninkiser Bey de mevcut bulunuyordu[3].

Alman kumandan Kaninkiser, kıtaların taarruza girişmesinden sonra Kemalyeri'ne gelmiş ve rütbesi Albay olmak hasabiyle Tümenin emir ve kumandasını üzerine almamış veya Kolordu Kumandanının bizzat gelip muharebeyi idare etmesi veyahut kendisinin umum Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığı'nı deruhte eylemesi suretiyle kumandanın tanzimi lâzım geldiğini mevzu-u bahsetmiş ise de, Kolordu Kumandanı 'Esat Paşa' davete selâhiyettar 'yetkili' olmadığını ve doğrudan doğruya vatanın pek önemli bir hayatî meselesini teşkil etmekte bulunan ve tarafımdan başlanıp bugüne kadar idare edilmekte olan muharebelerin ve bilhassa bugün başlamış olan taarruzun sorumluluğunu kendiliğimden, henüz askerî yeteneğini tanımadığım yeni gelmiş bir zata vermekte mazur olduğumu ve kendisinin seyirci olarak yanımda bulunmasından başka bir şeye müsaade edemiyeceğimi beyan ile vazife-i mes'uleme 'görev sorumluluğuma' devam edilmiştir.

...19.2.1331 günü düşmanın bir karşı taarruzu halinde yenileceğimizi ve binaenaleyh bu günkü vaziyetin pek tehlikeli olduğunu göstererek 'Alman Albay' geriye Conkbayırı - Kemalyeri genel hattına çekilmenin münasip olacağı fikrini ileriye sürmüştü.

Kolordu Kumandanı Paşa Hazretleri durumu müşahade ettikten sonra bundan sonraki kararımın ne olacağını sordu. Bulunulan hattı muhafaza ve tahkim ve kıtaatın yeniden tertip ve tanziminden ibaret olduğunu ve çünkü 12 Nisandan beri düşmanı denize atmak azim ve niyeti ile harp eden ve on metreden yüz elli metreye kadar bir mesafe dahilinde düşmanla yakın ve sıkı bir temas tesis eden ve düşmanın işgal ettiği mevziler önünde adeta bir ihata hattı teşkil eden kıtaatımızı geri almak cihetini asla münasip görmediğimi bildirdim.

...Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerine; 12 Nisandan beri bu kuvvetlerin başında ve her türlü sorumluluğu kemal-i fahr 'büyük bir gurur' ile deruhte ettiğim bu cephede, bir erin bir adım geri alınmasına kesinlikle razı olamam. Burada, bu şart dahilinde sorumluluğu deruhte edecek yalnız bir kumandan bulunmalıdır. Müşavere ile kumandanlık olmaz."[4]

[3] O zaman Mustafa Kemal'in rütbesi yarbaydır...

[4] Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebatı, s. 87 - 88

Levent Şahverdi Arşivi

Açıkça görüldüğü üzere Mustafa Kemal sorumluluğu iliklerine dek duymaktadır. Daha doğrusu, yaşamaktadır. Bunu da 20.2.1331'de verdiği tümen emrinde, bütün çıplaklığı ile şöyle ifade etmektedir:

"..Benimle beraber burada savaşan bütün askerler kesin olarak bilmelidir ki, üzerimize tevdi vazife-i namus-ı vatanı 'üzerimize verilen vatanın namusu vazifesini' tamamen yerine getirmek için, bir adım geri gitmek yoktur. Bu sırada hab-ı istirahat 'dinlenme uykusu' aramanın, bu istirahatten yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini hepinize hatırlatırım."[5]

Yine gördüğümüz üzere, Mustafa Kemal'i sorumluluktan ve sorumluluğu da Mustafa Kemal'den ayırmaya imkân yoktur. Sanki, iki sevgilidirler. O'na devamlı olarak kucak açmaktadır. Bu tavırda; O'nun görev anlayışı kadar karakterinin de çok büyük rolü ve yeri vardır. Hiç şüphesiz, eşsiz memleket ve milletseverliğinin de yüksek etkisi canlılığını ve tazeliğini korunmaktadır. Mustafa Kemal'e göre kumandanlıktaki başarı, sorumluluk yüklenmekle doğru orantılıdır.

Daima gerçekleri ele alan, gerçeklerden hareket eden bir kumandan için yanılgı payı da çok az olur. Ya da, hiç olmaz. Bütün sorun; en uygun ve en geçerli kararı hızla alabilmektedir. Hiç kuşkusuz alınan kararın da göz kırpmadan uygulanması gerekir. Başarıya bu tür bir tutum ve davranışla varılabilir. Düşmanla yüz yüze, boğaz bağaza yapılan savaş gerçeğin tam kendisidir. Gerçekler karşısında hızlı muhakeme, hızlı karar, hızlı uygulama başarının en güçlü güvencesidir. Onun içindir ki, savaş usul ve kurallarını çok iyi bilen, onları yerinde ve zamanında, eksiksiz uygulayan Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları'nın en başarılı kumandanı olmuştur. Akıllı cesaretiyle de, hiç kuşkusuz büyük bir kahramandır. Tarihin hükmü de budur.

Elbette bir savaş, bütün olanları yakından görerek, izleyerek ve anında gerekli tertipleri alarak en iyi biçimde yönetilebilir. Bunun için de çare, cephede bulunmaktır. En geçerli bilgiyi dolaylı değil görerek almaktır. Bu da işlerin doğru, hızlı, verimli ve etkin biçimde yürütülmesini sağlar. İşte; bütün Çanakkale Savaşları süresince, biz de Mustafa Kemal'i daima cephede ve ön saflarda görmekteyiz.

Ama gel gör ki, çoğu zaman olduğu gibi, bu kez de cephede rahat bırakılmamaktadır. Fakat Mustafa Kemal her zaman aldığı görevin yüksek

[5] Mustafa Kemal Arıburnu Muharebatı, s. 93

Levent Şahverdi Arşivi

bilinci içinde olmuştur. Ağır sorumlulugunu daima ruhunda ve vicdanında duymuştur. Nitekim; Baş Kumandan Vekili Enver Paşanın, 16/17 Haziran 1331 savaşları için:

"Orduda insan ve cephanece bazı ifrat nazarı dikkati celp etti. Örneğin, 16/17 Haziran 1331 gecesi 19. uncu Tümen[6] cephesine düşmanın icra ettiği taarruz ve tarafımızdan yapılan karşı taarruzun bize yaklaşık olarak bin kişiye mal olduğunu işittim. Düşman sırf bir ateş baskını yapmış ve ciddiyetle taarruza da kalkmamış iken, hazırlanmadan tarafımızdan yapılan karşı taaruz beyhude telefata malolmuştur. Fırsatlardan istifade doğaldır. Fakat önemli telefata malolan taarruzlar maksatsız yapılmasın."[7]

Başkumandan Vekili'nin emirleri özeti olarak, Kuzey Grubu Kumandanlığına "Esat Paşaya", Beşinci Ordu Kumandanı Liman von Sanders'in gönderdiği bu emir, usule uygun olarak On Dokuzuncu Tümen Kumandanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'e ulaştırılır. Önce o günlerin savaşlarına değinelerek şöyle denilir.

".... Bu sebeple Kumandan Vekili Paşa Hazretlerinin emir buyurdukları veçhile insan ve cephanece lüzumsuz israftan madud olmasını 'çekinilmesini' tasdik etmek icap eder. Bütün bu inceleme ve açıklamalarımla sizde varlığını büyük bir övünçle ve memnuniyetle gördüğüm fedakârlık duygusunun ve taarruz ruhunun kırılmasını arzu etmem. Ancak her fırsattan istifadeye daima hazır olmakta devamınızı görmek isterim."[8].

Mustafa Kemal'in hiç beklemediği bir anda, kendisine ulaşan bu emre tepkisi ise şöyle olmaktadır:

"Bu ihtarnamenin olayın cereyan ettiği tarihten on dört gün sonra yapılmış olması, Baş Kumandanlık Yüksek Vekâleti'nin tevcih ettiği sorumluluk yükünü benim omuzuma atmak tedbirine tevessülden başka bir ifade ve anlamı yoktur. Ben bu hususta savunma sebeplerini araştırmak yoluna gitmekten ise, gerçekten pek ağır olan bu sorumluluğu üzerime almakta azim derecede vicdan huzuru ve hazzı ile duygulanmıştım. Ve bu haz, bütün asker hayatımda daima ve tatlı bir hatıra bırakacaktır."

[6] Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in kumanda ettiği Tümen
[7] Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebatı s. 165
[8] Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebatı, s. 166

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal durumun gereği olan düşüncelerini sıralayarak:

"... Ancak düşman ile temasta bulunan bir kumandanın, düşmanın ahvalinde gördüğü şüpheli ve mucibi istifade durumlardan yararlanmak üzere hareket edeceği de hakkı teslim etmek olur. .....

...Taarruzu yüksek sırta yöneltişim, bu noktanın düşman için can alacak bir yer olduğu ve burada kazanılacak mevzii bir başarının, düşmanın Arıburnunda hal ve durumunu tehlikeye düşüreceği ve bizi kesin zafere ulaştırabileceği idi.." [9]

Mustafa Kemal, özellikle kritik zamanlarda, ağır sorumluluklar yüklenmenin en büyük onur belgesi olduğu örneklerini, hemen her zaman ve her yerde, en güzel bir biçimde sergilemiştir. Nitekim Conkbayırı durumu nazik bir safhada iken de:

"... Durumun nezaketi devam etmekte olduğundan, Conkbayırı emir ve kumandası için üst karargâhların dikkat nazarlarını çekmekten geri kalmadım. Ordu Kurmay Başkanı Kazım Bey, Ordu Kumandanı Liman Paşa Hazretleri tarafından, telefon başına çağırarak, Kumandanın ahvali nasıl gördüğümü ve düşüncelerimi sorduğunu bildirdi. Buna da, Conkbayırı durumunun nezaketi, bunun için daha bir an mevcut olduğunu, bu an da yitirildiği taktirde bir felâket karşısında kalmaklığımız pek muhtemel olduğunu söyledim. Durum genelleşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini dikkat nazarına almak ve ona göre genel tedbirler alarak sevk ve idareyi birleştirmek ve güvence altına almak gerektiğinden... söz etmesi üzerine; .. kendisinin, çare kalmadı mı sualine verdiğim cevapta; bütün mevcut kuvvetlerin kumandam altına verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim. O da; çok gelmez mi sözleriyle karşılık verdi. Az gelir, dedim." [10]

Hiç kuşkusuz bu bir ölüm-kalım anıdır. Büyük kumandanın ağır sorumluluğu bilerek, anlayarak ve severek yüklenmesidir. Elbette bunun sonucu, başta İstanbul olmak üzere, koskoca bir yurt parçasının kurtuluşu olmuştur. Bu da; çok ağır olan sorumluluğun, gerçekten eşsiz bir başarısı olmuştur. Haklı olarak da, tarih sayfalarında şerefli yerini almıştır.

Mustafa Kemal için sorumluluk; millet için, vatan için olduğu zaman, gerçekten çok ağır bir yükümlülük ifade eder. Onun içindir ki, bu sorum-

[9] Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebatı, s. 167
[10] Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebatı s. 186

Levent Şahverdi Arşivi

luluğu beyninin, ruhunun ve tüm varlığının hemen her noktasında, akıp giden zamanın her anında duymaktadır. Bu sebepledir ki, Arıburnu Anafartalar Kumandanlığı kendisine verilince, derin bir nefes almış, derin bir iç çekişiyle:

"Mesuliyet yükü herşeyden, ölümden de ağırdır." [11] demiştir.

Tarih ve sorumluluk:

Elbette insanlar, olayları kendi isteklerine, kendi görüş açılarına göre yazmamalıdır. Yazamazlar da. Hele, hiçbir zaman böyle bir amaç güderek yorumlamamalıdırlar. Gerçekten her şeyi olduğu gibi görmek, dile getirmek büyük bir erdemliliktir. Kusurlarını bile itiraf, bir yerde, en büyük cesaret ve fazilettir. Aslında büyük olaylar içerisinde, doğrudan rol almış insanlar için, kendileri kasıtlı olarak olayları saptırsa da, tarih apaçık ortaya çıkaracaktır. Bu konuda, doğumundan ölümüne kadar, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrulardan sapmadığını, gerçekleri ifade etmekten asla kaçmadığını, hemen her girişiminde bu yolu, titizlikle izlediğini görmekteyiz. Bu durum, onun için adeta bir inançtır. Nitekim:

"Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir durumda bulunmak gerektir." [12] demektedir. O nedenle de, üç büyük cilt tutan Nutuk'ta her şeyin hesabını vesikalar halinde dile getirmektedir. Gerçekten de, o büyük insanın hayatının hiçbir noktası için veremiyeceği bir hesabı da yoktur.

Bu doğruluk ve gerçekçilik yanı, Mustafa Kemal'in en güçlü niteliklerini oluşturmaktadır. O; sadece yaptıklarının değil yapmadıklarının, yapamadıklarının da hesabını, önce vicdanına, sonra da milletine karşı daima, açık olarak vermiştir. Bütün bunlar da, O'ndaki, erişilmez dürüstlük ve engin sorumluluk duygusunun yüceliğini gösterir. O; hemen her zaman kamu oyunu düşünmüştür. Milletine karşı sorumluluğunun ağırlığını daima iliklerine kadar duymuştur. Aynı zamanda, halkın da büyük bir sorumlukla kendi yaptıklarını görmesi, gözetlemesi ve vicdanında tartması düşüncesiyle yaşamıştır. Bu görüşlerini daha da ileri götürerek tarihe karşı duymaktadır. Onun içindir ki, bir konuşması sırasında:

"Yapmamıza imkân hasıl olan işleri yapmazsak, tarih bizi tenkit eder." [13] diyecektir.

[11] Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe s. 24
[12] Prof. Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri s. 228
[13] Hakkı Tarık Us, Ayın Tarihi, Atatürk'ün Vefatları Sayı 6 s. 60

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bunlardan çıkartılacak tek ve doğru olan çözüm; Mustafa Kemal'in üzerine aldığı her görevin büyük bir sorumluluk olduğu düşüncesidir. Gerek uygarlık yolunda yapılması zorunlu hamleler için olsun, gerekse halk arasında, halk içinde bulunduğu zamanlarda olsun sezdikleri istekleri yerine getirmek için devamlı ve sürekli çaba harcamıştır. Derin görüş ve düşüncelerinin kendisine ilham ettiği bütün doğru, iyi ve güzel şeyleri yurduna getirme, milletine vermek için, adeta çırpınmıştır. İşte bütün bunlar; O'ndaki sorumluluk duygusunun ne derecede güçlü ve ağır bulunduğunu gösterir. Hepsi de, yaşadığı devir dünyasına, milletine ve insanlara, insanlığa, her şeyi çırılçıplak aktaran tarihe karşı doğru olarak aktarılmıştır. Onun içindir ki, yüce Atatürk:

"Asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat, yalnız bir şey düşünmemişlerdir. Türkiye'yi ..... Bu düşüncesizlik yüzünden, Türk Vatanı'nın, Türk Milleti'nin uğradığı zararları ancak bir şekilde telâfi edebiliriz. O da; Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü kurtuluş ve saadet hedeflerine erişebiliriz." [14]

Atatürk'e göre sorumluluğun ne rütbesi, ne makamı, ne de derecesi vardır. Sokaktaki adamdan Cumhurbaşkanına kadar sorumluluk vardır. Hem de, yerine ve zamanına göre de "Ölümden de ağır"dır. Bütün sorun; her alanda ve her yöndeki sorumluluğun idraki içinde ve bilincinde bulunmaktadır. O nedenle, Atatürk'ün çeşitli zaman ve yerlerdeki görüşlerinden, her insan kendine düşen payı çıkarmalı ve alabilmelidir. Vatan ve milletseverliğin, hizmet anlayışının, toplum yaşamının ve nihayet insan olmanın, insan sevgisinin ölçüsü de, sorumluluk anlayışı ve duygusundan geçer.

Daha Cumhuriyetin ilk yıllarında, büyük Atatürk'ün milletimiz için duyup dile getirdiklerini asla unutmamak gerekir. Milletimizi yüceltmenin de, varlığımızı güçlendirmenin de yolu Atatürk'ten ve Atatürkçülük'ten geçmektedir. Hele bu yurt varlığının bu duruma ulaşmasındaki Atatürkçü düşünce sisteminin yerini hiçbir zaman akıldan çıkarmamak icap eder. Bu nedenle de Atatürk'ü anlamaya çalışmak, kendimizi bilmek, anlamak ve öğrenmek olur. Bu da, uygarca yaşamayı öğrenmektir. Uygarlık dünyasına ulaşmak ve onun üzerine çıkmak olur. Nasıl olmasın ki; büyük Atatürk, daha Millî Mücadele biter bitmez:

[14] Herbert Melzig, Atatürk'ün Başlıca Nutukları s. 84

Levent Şahverdi Arşivi

"Yeni Türkiye Devleti, kesinlikle emin olasınız ki, eski muazzam Osmanlı İmparatorluğundan daha çok kuvvetlidir. Bunun böyle olduğunu ispat için, yakın olaylara baş vurmaya da gerek yoktur. Akıl, mantık bize gerçeği gösterebilir. Gerçi gayet geniş bir sınıra ve o sınır içinde büyük bir imparatorluğa sahip bulunuyorduk. Fakat o sonu gelmez sınır içindeki insan kütleleri hiçbir vakit, temel unsurun lehine bir varlık değillerdi. Belki aleyhine... Bu küçük unsur, geniş bir alana dağılmaya ve hepsinin üzerinde bir baskı gibi bulunmaya, onları ve sınırları korumaya zorunluydu. Yani bekçilik ediyordu. Her hangi bir maddeyi, gayet geniş bir alanda dağıttığımız vakit o madde yoğunluktan, kuvvetten yoksun olur. Fakat aynı unsuru kendisiyle, varlığıyla orantılı boyutlarda bir doğal çevreye koyarsanız elbette daha yoğun ve kuvvetli olur.

Bundan başka, milleti ve memleketi kudretli yapan bir şey vardır ki, o da; idare tarzıdır. Görülüyor ki yeni Türkiye Devleti'nin teşekkülünden evvel millet hiçbir vakit kendi tarihine, kendi hayatına, kendi refah ve mutluluk araçlarına malik olmamıştı. Hatta bu, kendisine düşündürülmemişti bile.... Sanki milletin görevi, her hangi bir padişahın hırs ve hevesini, her hangi bir serdarın geniş ve şaşaalı hayatını temin için, sürüler halinde şuraya buraya gitmekten ibaretti. Fakat bugün öyle değildir. Bugün bütün halk, hepimiz benliğimizi idrak ediyoruz. Mukadderatımıza hâkim bulunuyoruz. Tekrar Viyana'ya gitmek, Mısır'ı fethetmek, Hindistan'da imparatorluk kurmak gibi hayallere kapılacak kimse kalmamıştır. Bütün dimağımızı, çalışmalarımızı bu memleketin bayındırlığına, refahına ayıracağız. Amacımız budur. Bu amaç için varlığımızı bile ortaya atmaya hazırız." [15] diye seslenmiştir.

Dikkatle okununca, bu konuşmanın baştan sona kadar her cümlesi, burcu burcu bir sorumluluğu duyurmaktadır. Hem de, uzun uzadıya tahlil ederek, anlam çıkarmaya çalışmaya bile gerek olmadan... Milletine ve yurduna karşı sorumluluğu vicdanında duyan her insanın öz düşüncesi de budur. Daha doğrusu bu olmalıdır. Kitlelere huzur, güven, geçim genişliği ve mutluluk verebilmek için; kişi olarak da, toplum olarak da, millet olarak da, her zaman sorumluluk duygusuyla dopdolu olmamız gerekir. Hiç kuşkusuz böyle bir düşünce ve yaşantı gönül rahatlığının, hizmet onurunun, kişi haysiyetliliğinin yüksek bir belgesi olur. İşte o zaman, yüce Atatürk'ün göstermiş bulunduğu büyük amaca çağdaş uygarlıga ulaşmak imkânına kuvuşulur. Böylece de aziz Atatürk'ün yüce ruhu şadolur.

[15] 1923 Mahmut Soydan, Gazi ve İnkılâp, Milliyet gazetesi, 4 Şubat 1930.

Levent Şahverdi Arşivi

Hiç unutmayalım ki, böyle bir tavır, böyle bir tutum ve davranışla ulaşamıyacağımız hiçbir hedef kalmaz. Artık, bütün engeller birer birer yok olmuş demektir. Çünkü sorumluluk anlayışında ve bilincinde birleşmekle millî birlik ve bütünlügümüz de, en hızlı biçimde gerçekleşir. Türkiye Cumhuriyeti millî sınırları içinde çelikleşir. Onun içindir ki, hayatı boyunca gerçekçilik ve sorumluluktan sapmamış olan büyük Atatürk:

"Memleket işlerinde, millet işlerinde, hakikî işlerde duygulara, hatıra, dostluğa bakılmaz."[16] der. Bunun açık anlamı; millî amacımızdır. Yüklendiğimiz, yüklenebileceğimiz görevlerdir. Ve de bütün bunların gereği yüce sorumluluktur. Memleket ve milletini sevenler için sorumluluk, hava kadar, su ve ekmek kadar gerekli ve doğaldır. Hiç kuşkunuz olmasın ki bunu duymayanlar, er ya da geç yollarını yitirirler. Bencil bir gidişin karanlığında, küçüle küçüle yok olurlar. Bu gibiler, hiçbir zaman, nereden gelip, nereye gideceklerinden haberli olamazlar. Maddî ve manevî varlıklarını bile düşünemiyecek kadar hiçtirler. Öyle ki, yalnızlıklarını bile düşünemezler. Oysa; toplum hayatı, millet hayatı bu değildir. O nedenle, aile yaşantılarında bile, çoğu zaman mutluluktan uzaktırlar.

Politika ve sorumluluk :

Sorumluluk konusunu birçok alanlarda ele almak mümkündür. Fakat bu tür araştırmaların çeşitli bilim dallarına bırakılması hem daha doğru olur, hem de daha yararlıdır. Yalnız, bir de büyük gerçek vardır. Bu da; demokratik düzen içerisinde, girmediği hiçbir alan bırakmayan politikaya, bir parça da olsa, değinmenin gerek ve zorunluluğuna inanıyoruz.

Gerçek şu ki; politik etkenler, yerli yersiz hepimizi, az çok etkilemektedir. Gönül ister ki bu etkilemeler her zaman, çoklukla memleket ve millet yararına ve çıkarına olsun.. Milletimi olumlu yönde etkilesin. Her politikacı, daima, millî sorumluluğunun bilincinde olsun. Bu davranışıyla, hem milletin yetişmesine hizmet etsin; hem de, alacağı görevin ne derece yüce ve yüceliği ölçüsünde de sorumluluk ve yükümlülük getireceğinin bilincini yaşasın. Bir başka nokta da, çoğu zaman, hemen hepimizin yakındığı demokrasinin gerek ve gerçeklerinin oluşması ve gelişmesi sorunun, zamanla olumlu bir sonuca ulaşmış olmasıdır.

Büyük Atatürk'ün bütün bunları daha Cumhuriyetin ilk yıllarında düşünmüş olduğunu görüyoruz. Sadece düşünmek de değil, O'nun temel

[16] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1, sayfa 213

Levent Şahverdi Arşivi

prensibi olan; düşünceyi harekete dönüştürmek çabalarına tanık olmaktayız. Bakınız aziz Atatürk ne demiştir:

"Memleket dayanışma isteyen bir birliğe muhtaçtır. Alelade politikacılıkla milleti parçalamak hiyanettir." [17]

Milletçe üzerinde daima ısrarla durmamız gereken en önemli sorunumuz; millî birlik ve beraberliktir. Atatürk'ü düşündüğünüzde, benliğimize kadar bizi sarması, sarsması gereken de budur. Güç bundadır. Huzur, güven ve başarının kilidi budur. Mutluluğa giden yol bundan geçer. Elbette bütün çalışma ve çabalarımızın yegâne amacı bu olacaktır. Millet ve memleket yükseltilmedikçe, çağdaş uygarlık geçilmedikçe, biz aydın geçinenlerin yükselmiş olacağını düşünmek bile abestir. Hızla bundan sıyrılmanın etkin yolu Atatürkçü düşünce sistemine dört elle sarılmaktır. Onun içindir ki bunu en başta sorumluluk kabul eden Atatürk :

"Milletin birleşik arzu ve eğilimine değinmek ve onun gereklerine hayatını vermeyi hareket kuralı bilmek, gerçek yolda yürüyebilmek için yegâne esastır. Bir milletin fertlerinde hakim olan, uyulması gerekli olan milletin birleşik arzusu, maşerî 'ortaklaşa' fikridir. Bir insan memleketine ve milletine faydalı bir iş yaparken göz önünden bir an uzak bulundurmamaya zorunlu olduğu kural, milletin gerçek eğilimidir." [18] demektedir.

Doğal olarak bir milletin birleşik istekleri olacaktır. Vardır da. Ama hiç unutmayalım ki, bu birleşik istek de kişi, toplum ve millet olarak bize daima yükümlülüklerimizi hatırlatmalıdır. Yükümlülük ise; kısa ve açık anlamı ile, ağır sorumluluklarımızı işaret eder. Bütün bunları politikanın akışı içinde düşünmek, açıklıkla doğrular ve gerçekler üzerinde çaba harcamayı zorunlu ve gerekli kılar. Bunu gerçekten büyük ve ağır bir sorumluluk sayan büyük Atatürk :

"Milleti aklımızın ermediği, yapmak kudret ve kabiliyetini kendimizde görmediğimiz hususlar hakkında kandırarak, geçici teveccühler elde etmeye tenezzül etmeyiz. Millete, adî politikacılar gibi yalancı vaadlerde bulunmaktan nefret ederiz." [19] demektedir.

Gördüğümüz, anladığımız kadarı ile politikayı sanat olarak hizmet olarak seçenlerin, gerçekten sorumluluk bilincine ulaşmış olmaları gerek-

[17] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 224
[18] Atatürk'ün Millî Eğitim İçin Söyledikleri s. 23
[19] Sadi Borak, Bilinmiyen Yönleriyle Atatürk, s. 87

Levent Şahverdi Arşivi

mektedir. Bu gereklilik, onu hayatın her noktasında duymakla mümkün olur. Elbette bu onurla yapılacak hizmet, hizmetlerin de en asillerinden birini oluşturur. Millet tarafından asla unutulmaz. Biz, bu kısmı da büyük Atatürk'ün şu ölümsüz ve engin görüşü, duyuşu ve yaşayışıyla noktalamak istiyoruz.

"Millet tarafından, millet adına devleti idareye yetkili kılınanlar için gerektiği zaman millete hesap vermek zorunluluğu lâübalilik, kayıtsızlık, umursamazlık ve keyfi hareketle uzlaşamaz." [20]

Görev, sorumluluk ve vicdan :

Yüce Atatürk'ün hayatında iki öge çok egemendir. Biri, görev, öteki de, sorumluluk. O; bu iki sesi daima vicdanında duymuştur. Hem de, en güçlü biçimde.. Vicdanında, her zaman duymuş olduğu bu iki sesin de iki kaynağı vardır. Biri, vatan diğeri ise, millettir. İşte o büyük insanın her alanda ve her yöndeki sonsuz çabaları, girişimleri, bitmiyen fedekârlıkları hep bu iki ana kaynaktan gelmektedir.

Atatürk'ün zevk ve eğlencelerinde, düşünce ve kederlerinde, daima bu iki kaynak görülmektedir. Daima, vatan ve millet çıkar ve yararı heybetleşir. Olayların akışına hep bu açıdan bakar. Daima yeni yeni görevler çıkarır. Her zaman yepyeni sorumluluklarla bilenir. Başarıya ulaşan her görev ise, O'nda yepyeni bir sorumluluğun başlangıcı olur. Büyük Atatürk'e, hiçbir şey, sorumluluk kadar güç vermez. Bu da O'na, daima büyük bir mutluluk verir. Bitmez, tükenmez bir güç kaynağı olur. Daima milletine karşı büyük bir sorumluluğun bilinci içindedir. Nitekim, Cumhuriyetin ilk yıllarında der ki:

"Ben görevimin bitmediğini, yüklendiğim sorumluluğun da yüksek ve çetin olduğunu anlıyorum. Arkadaşlar; bu görev bitmiyecektir. Ben toprak olduktan sonra da devam edecektir. Ben seve seve, sevine sevine, bütün varlığımı bu kutsal göreve vereceğim. Ve onun yüksek sorumluluğunu yüklenmekle mutlu olacağım. Çünkü büyük milletimizin kalp ve vicdanında bana karşı sarsılmaz bir güven ve itimat taşımakta olduğunu görüyorum. Bu benim için büyük bir kuvvettir. Büyük yetkidir." [21]

Hepimizin de çok iyi bildiği üzere Mustafa Kemal için millet ilham kaynağı, güç kaynağı ve güven kaynağıdır. Hiç kuşkusuz milletimiz için

[20] Prof. Dr. A. İnan, Medeni Bilgiler, Atatürk'ün El Yazıları s. 415
[21] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 236

Levent Şahverdi Arşivi

de, yaşadığı günlerde ve o günün kuşaklarına da Mustafa Kemal güç, kuvvet ve güven kaynağı idi. O altın yılları yaşayanlardan biri olarak, bütün bunları gördüm. İliklerime kadar, ruhumun her zerresinde yaşadım. En büyük sorumluluğu yüce milleti için duyan Atatürk, milletinin de, millî sorumluluğun bilincine ulaşmasını çok isterdi. Bugün bunun acısını ne derece ağır olarak duymak mecburiyetindeyiz. Eğer duyabiliyorsak, hızla kendimize gelmemiz umudu vardır. Onun içindir ki, 1919 da Millî Mücadeleye başlarken :

"Biz eğer millet ve tarih önünde her hangi bir hata işliyorsak, bunun sorumluluğunu vicdan ve sağduyumuzda hissetmekten ve ödemekten hiçbir zaman çekinecek insanlar değiliz."[22] diye, millete sesleniyordu. İşte açıklık da budur. Ölümden ağır olan sorumluluk da budur.

Hiç unutmayalım ki Atatürk'ün attığı her adım anlamlı ve ileriyedir. Ağzından çıkan her kelime vatandan ve milletten yanadır. Yükselmemiz ve uygarlık dünyası içindeki uygar yerimizi, onurla almamız içindi. Onun içindir ki O; memleket ve millet için yapılması gereken her doğru, etkin ve verimli işi bir kutsal görev bilinci içinde ele alırdı. Millete hizmetten sonsuz bir zevk duyardı. Asla da, bu hizmetlerden dolayı ne bir karşılık beklerdi. Ne de böyle bir düşünce aklının köşesinden geçerdi. O günleri yaşayanlar bunu apaçık görmüşlerdir. Yaşamışlardır. Onun içindir ki, her şeye ulaştığı, her başarıya kavuştuğu vakit bile:

"Benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer Cenab-ı Hak beni bunda başarılı kılmışsa, şükür ve hamdler ederim. Bugün olduğu gibi, ömrümün sonuna kadar milletin hizmetinde olmakla iftihar edeceğim."[23] diyebilmiştir. Atatürk'ün hayatının değil her noktası, bir noktası bile bizi sarsmaya, kendimize getirmeye yetebilecek kadar millî, vatanî ve insanîdir. Yalnız milletimiz için değil, bütün insanlık âlemi için de böyledir.

Nasıl böyle olmasın ki, çağında unutulmayan büyük insan olarak yaşamaktadır. İnsanlığa tuttuğu güçlü ışıkla da, daha yüzyıllar boyu yaşayacaktır. O'nu yakından gören, tanıyan bizler ise, O'nu anlatamamanın ızdırabını daima çekmeye mecbur ve mahkûm olarak yaşamakla yükümlüyüz. Çünkü görevimizi yapmadık.

[22] Mazhar Müfit Kansu Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber s. 160
[23] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 129

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milleti ve Atatürk :

Ne Atatürk'ü Türk milletinden, ne de Türk milletini Atatürk'ten ayırmak mümkün değildir. Biri ötekinde erimiş bir bütündürler. Bu gerçekten hareket edince de, O'nun inkılâp ve ilkeleri hepimizin olur. En az O'nun kadar, bu inkılâp ve ilkeler üzerine titremek görevlerin en büyüğü, hatta en kutsalı olur.

Büyük Atatürk yaşadığı süre içerisinde, başından sonuna kadar aldığı görevlerin gereğini, doğru ve tam olarak yerine getirmiştir. Her birinin üzerine büyük bir dikkat ve itina ile eğilmiştir. Bu görevlerde sorumluluğun ağırlığını her an yaşamıştır. O'nun için, küçük - büyük her görev bir kutsal emanettir. Bu sebepledir ki, 1927 seçimleri için yayımlamış olduğu genelgede:

"Hayatımda en büyük dayanak ve kuvvetim vatandaşlarımdan gördüğüm itimat 'inan ve güven' ve müzaharet 'gerçek yardım' tir. Bütün görevlerimde manevî, vicdanî olan en büyük endişem emanetinizin saygınlık ve kutsallığına devamlı olarak dikkat etmektir." [24]demektedir.

Atatürk yaşamı boyunca, sorumluluktan kaçmamış, aksine onu çok sevmiş, onu daima bağrına basmıştır. Her zaman büyük bir sorumluluk bilinci içinde yaşamıştır. Milletine de, daima bu anlayışı telkin etmiş, göstermiş ve istemiştir. Çünkü başarının yegâne anahtarının sorumluluk olduğu inancındadır. Biz de, başarının vatan ve milletimiz için olacağını düşünerek o yolu seçmek zorundayız. Atatürk'ün sorumluluk konusundaki düşüncelerini Prof. Dr. Afet İnan şu biçimde dile getirir.

"Sorumluluğu üzerine almak cesaret ve hevesi her işte en çok gerekli olan bir yetenektir. Birçok insanlar sorumluluğun başkalarında olduğunu bildikleri zaman, en cesûr ve cüretkâr olurlar. Fakat; eğer sorumluluk kendilerinde olursa, bu cesaret ve cüretin azaldığı ve çekingen oldukları görünür. Halbuki, sorumluluğu bilerek, hesaplayarak üzerine alan insanlar, küçük ve büyük, aldıkları işlerde başarı gösterirler." [25]

Biz de, büyük Atatürk'ün bu düşüncelerinden ilham olarak diyoruz ki; eğer yurdumuzu ve milletimizi seviyorsak, eğer uygar olmayı, uygar yaşamayı kabul ediyorsak, eğer bütün bir âleme "insanız" diyebileceksek, aile hayatından başlayarak toplum içindeki yerimize değin, her çeşit so-

[24] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri s. 532
[25] Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler s. 317 - 318

Levent Şahverdi Arşivi

rumluluğumuzun bilinci içinde bulunmak sorundayız. Ancak böyle bir anlayış ve idrak bizi devlet kademelerinde, serbest çalışmalarımızda başarılı kılar. Aksi halde ne kendinize, ne toplumumuza, ne de bu yüce milletimize yararlı hizmetler verebiliriz.

Bu sebeple de, Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk'e atfettiği düşüncesini şu şekilde belirlemektedir.

"..Atatürk, Türk milletinin uygar varlığına inanmış, onu üstün bir düzeye yükseltmek için bütün millet fertlerini çalışkan ve üzerlerine aldıkları görevlerde, sorumluluklarının idraki içinde bulunmalarını, daima, telkin etmiştir." [26]

Hiç şüphesiz yüce Atatürk; bütün canlıların gayesi olan yavrularını yetiştirmek, besleyip büyütmek çabası ve sorumluluğu içinde yaşamıştır. Onun yegâne amacı, milleti yetiştirmekti. Kendisindeki bu sönmiyen ateşi, yurt ve millet sevgisi ateşiyle milletini tutuşturmaktı. Böylece de Türkün devamlılığını ve ebediliğini sağlamaktı.

Sonuç :

Atatürk'ün sorumluluk hakkındaki düşünce ve görüşlerini daha da örneklemek mümkündür. Millî Mücadele yılları ve Cumhuriyet dönemi bu örneklerle dolup taşmaktadır. Takdir buyrulacağı üzere bunların her biri bir ayrı araştırma konusu olabilecek nitelikte ve değerdedir.

Ciddî tutulan her işin âşıkı olan büyük Atatürk de bu araştırmaları beklemektedir. Atatürkçülük için de gerekli ve zorunludur. Atatürk'ün fikirlere saygı, tartışmalara açık ve hoş görülü görüşleri de bunu istemektedir. Yeter ki, bilim, akıl, deney üçlüsünden sapılmasın. İnsanları hor görmiyen, gurur ve kibir bilmiyen, daima öğrenme ve öğretme ateşiyle yanan Atatürk'e yakışalım.

Aslında Atatürk'teki sorumluluk bilinci, bir başka açıdan, onun üstün niteliklerine de bağlanabilir. Ama, burada da hatırlanması gereken önemli bir nokta var. O da; Atatürk'ün demokrasiye, demokratik kurallara ve meşruiyete inanmış bir insan oluşudur. Bu nitelikler; bir yandan görevin yüceliğini destekler. Öte yandan da sorumluluğun ağırlığını işaretler.

Bilim ve bilimden kaynaklanan gerçekçilik, O'na daima doğruları buldurmuştur. Olgun ve dolgun kültürü ile de iyiyi, güzeli seçmiştir. Böylece,

[26] Prof. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler s. 296

Levent Şahverdi Arşivi

yapılan hizmetlerin etkinliği ve verimliliği artmıştır. Yüksek sorumluluk bilinci ise ona, her zaman, başarı kapılarını ardına kadar açmıştır. Bilinçli ve bilgiden kaynaklanan cesareti ise, bütün bunların devamlılığını sağlamıştır. Şahsından çok milleti ve vatanı için çalışmanın, yaşamanın engin zevkini tattırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

MARAŞ'IN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULMASINDA ATATÜRK'ÜN ROLÜ

Dr. YAŞAR AKBIYIK

Maraş halkı İstiklâl Harbinde büyük bir mücadele örneği vermiştir. Bu mücadele sonucunda Fransızlar Maraş'ta tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Maraş şehri bu başarısından dolayı, T.B.M.M. tarafından İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir. Bilindiği gibi, 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen ve 1 Kasım 1919'da Fransızlara terkedilen Maraş şehri 12 Şubat 1919 tarihinde düşman işgalinden kurtuldu. Bu dönem Mondros Mütarekesi sonrasında, mevcut hükûmetin görevini yerine getirmekten âciz olduğu, devletin parsel parsel işgal edilerek parçalanmaya yüz tuttuğu bir dönemdir. Yine bu dönem, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği, kongreler yaptığı ve işgaller karşısında buna dur diyecek yeni idareyi kurmakla meşgul olduğu bir dönemdir. İşte Maraş'ta kazanılan zaferin önemi böyle bir otorite boşluğunda başarılmış olmasından ileri gelmektedir. Kazanılan bu başarı Millî Mücadele'nin ilk zaferi olmuş ve Türk Milletine yeni ufuklar çizmiştir.

İstanbul Hükûmeti'nin bilinen tavrı, İtilâf Devletlerini kızdıracak herhangi bir hareketten kaçınmaktı. Onlara göre, yapılacak herhangi silahlı bir hareket devleti daha büyük güçlükler içine sokacaktı. Bu sebeple silâhlı mücadelenin karşısındaydılar. Maraş'ın işgali karşısında da bundan daha değişik düşünmüyorlardı. Mustafa Kemal'e gelince, O İstanbul Hükûmetinin bu politikasına baştan beri karşıydı. Onun felsefesinde zulme boyun eğmek yoktu. Bu sebeple Maraş'ın işgali karşısında halkın yanında yer aldı ve harekâtın her safhasını Anadolu'dan gönderdiği direktiflerle idare etti.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da Suriye İtilâfnamesini imzaladı. Bu anlaşmaya göre; Maraş, Antep ve Urfa'dan İngilizler çekilecek, onların yerini Fransızlar alacaktı. Mustafa Kemal'in bu safhada, Fransızların Maraş'ı işgal edeceğine pek ihtimal vermediğini görüyoruz.[1] Askerî açıdan bakıldığında Mustafa Kemal bu görüşünde haklıydı. Çünkü Fransızlar, Suriye'de Emir

[1] Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi, İstiklâl Arşivi, klasör: 255, dosya: 2, fihrist: 13

Levent Şahverdi Arşivi

Faysal faktörü ile uğraşmak zorundaydı. Bunun yanında, Adana, Maraş, Antep, Urfa ve Suriye gibi geniş bir sahayı ellerinde tutabilmek için, bölgede, yeterli sayıda askere sahip değillerdi. Fakat Fransızlar bunu düşünmeyerek, birkaç tümen askerle bölgeyi işgal ettiler. İngilizlerin deyimi ile arı sepetine çöp soktular.[2] Bu tabir özellikle Fransızların Maraş'ı işgali hususunda çok yerinde bir deyimdi.

Mustafa Kemal yurt çapında bir tamim yayınlayarak; Suriye İtilâfnamesinin haksız bir anlaşma olduğunu, Türk milletinin, Erzurum ve Sivas kongrelerinde hukukunu müdafaa hususundaki azmini ilân etiğini, milletin bu gibi oldu bittilere boyun eğmeyeceğini belirtti.[3] Fransızların Maraş'ı işgal edeceğinin kesinleşmesi üzerine, Maraş Müdafaa-i Milliyesi adına Hayrullah Bey, Mustafa Kemal'e müracaat ederek nasıl hareket etmeleri gerektiğinin bildirilmesini istedi.[4] Görülüyor ki Maraş halkı daha Fransızlar gelmeden Mustafa Kemal'e müracaat ederek ondan gelecek emri beklemişledir. Bu müracaat Maraş halkının, İstanbul Hükûmetinden ümidini kestiği ve onu muhatap almadığını göstermektedir. Onlar ümitlerini Anadolu'nun bağrında kurulmakta olan yeni idareye Mustafa Kemal'e bağlamışlardır.

Mustafa Kemal'e göre; Doğu Anadolu'da büyük bir Ermenistan kuramayacaklarını anlayan İtilâf Devletleri, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisinde küçük bir Ermenistan kurmaya karar vermişlerdir. Buna engel olmak için kurulacak gizli cemiyetler, halkı işgal aleyhine teşkilâtlandırmalı ve millî müfrezelerle Fransız kıtaları vurulmalıdır.[5]

Mustafa Kemal işgal karşısında takip edilecek stratejiyi bölge halkına duyurmanın yanısıra, İstanbul Hükûmeti'ni de bu hususta uyardı. Maraş, Antep ve Urfa'yı İngilizlerden sonra Fransızların işgali halinde, halkın önce bunu protesto edeceğini, protestolara itibar edilmediği takdirde milletin her vasıtaya başvurup karşı koyacağını belirterek, onlardan, milletin itham altında bırakılmaması için, gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.[6] Fakat İstanbul Hükûmeti tedbir almak şöyle dursun, yapılacak herhangi silâhlı bir harekete de karşıydı. İstanbul Hükûmetine göre; İtilâf Devletlerinden herhangi birine

[2] Documents On British Foreign Policy 1919-1939, first series, wol. IV. London 1952, sf. 1086

[3] A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Belge No:35/27654. Nimet Arsan; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, c. IV. Ankara 1964, sf. 120

[4] ATASE; k. 255, d. 2, f. 17-1

[5] ATASE, k. 256, d. 4, f. 18, 18-1

[6] Bekir Sıtkı Baykal; Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara 1974, sf. 34

Levent Şahverdi Arşivi

karşı silâh kullanarak başarı elde etmek mümkün değildi. Yine onlara göre, mahallî ayaklanma veya silâhlı kuvvet sevki bir sonuç vermeyeceği gibi, aksi tesir uyandıracak ve Devleti yeni güçlüklere sokacaktır.[7] Mustafa Kemal'in bu görüşlere katılması mümün değildi. Fransızların hoş tutulmasında milletin ne kazancı olacağına kimsenin aklının ermediğini belirten Mustafa Kemal şu görüşleri savundu:

"Riyakâr ve mutaassıp batı zihniyeti, özellikle zulüm ve haksızlığa uğrayan bir milletin buna ses çıkarmadığını görürse, o milletin hayat hakkı olmadığına, zelil, hakir ve hissiz bulunduğuna hükmeder. Hain maksatlarını tatbikte bir korku duymaz. Bu sebeple yapılan haksızlıklardan, işlenen kabahat ve zulümden avazımız çıktığı kadar bağırmalı ve düşmanlıklarını dilimiz döndüğü derecede yüzlerine vurmalıyız ki canımıza kastetmiş olan Avrupa, hayat hakkına sahip olduğumuzu anlasın. Gösteriş ve riyakârlıktan ibaret olan Babıali politikasına itibar etmiyoruz..."[8]

Mustafa Kemal Maraş'ın işgali üzerine 6 Kasım 1919 tarihinde bir tamim yayınladı. Tamimde; Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edildiğini duyuran, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ve Belediye Başkanlarının, devletin bir parçası olan bu yerleri Fransızların haksız olarak işgal ettiğini, İtilâf Devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmasını ve yapılan bu haksızlığın düzeltilmesinin istenilmesini bildirdi.[9] Bu tamim üzerine yurdun çeşitli yerlerinde Maraş'ın işgalini protesto amacıyla mitingler yapıldı, protestolar yayınlandı, İngiliz kaynaklarına göre, bu hususta kendilerine 81 protesto telgrafı ulaşmıştır.[10]

Mustafa Kemal işgal üzerine, Elbistan'da bulunan Ali Rıza Bey'e,halkın moral güç olarak desteklenmesini ve göçe meydan verilmemesini bildirdi. Ayrıca III. Kolordu Kumandanlığınca Aziziye'den (Pınarbaşı) gönderilen süvari bölüğü ile irtibat kurulmasını, millî teşkilât vasıtasıyla işgale karşı konulmasını, ihaneti görülecek kişiler hakkında gereğinin yapılmasını bildirdi ve bölgeye her türlü yardımın dikkate alındığını belirtti.[11] Kendisi de Heyet-i Temsiliye adına, işgali protesto etmekten geri kalmadı.[12]

[7] ATASE, k. 256, d. 5, f. 3

[8] ATASE, k. 256, d. 4, f. 33, 33-1

[9] ATASE, k. 256, d. 4, f. 4

[10] D.B.F.P. First Series, wol. IV. sf. 536

[11] Bekir Sıtkı Baykal, a.g.e. sf. 34

[12] İrade-i Milliye gazetesi, 17 Teşrin-i sani 1335. N. Arsan, a.g.e. sf. 125

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeniler Maraş'tan, Antep'deki Fransız Askerî Kumandanlığına, İskender, Hasan, Refik ve Süleyman imzaları ile bir telgraf çektiler. Telgrafta, Cebel-i Bereket (Osmaniye) askerî valisi Yüzbaşı Andre'nin aynı görev ile Maraş'a tayin edilmesini istediler. [13] Bunu haber alan Mustafa Kemal Maraş Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda; Ermenilerin, İskender, Refik, Süleyman ve Hasan imzaları ile Maraş'tan zorla telgraf çektirdiklerini ve Cebel-i Bereket sancağı askerî valisi Andre'nin Maraş'a tayin edilmesini istediklerini belirterek şöyle dedi: "Bütün halk haksızlık üzerine haksızlık olarak yapılan Fransız işgalini protesto ederken, her tarafta kuvay-ı milliye bu işgale karşı silâhlı müdafaaya karar vermiş iken, böyle bir telgraf çekilmesine müsaade edilmiş bulunması son derece üzücü görülmüştür. Durumun incelenmesini, müsebbiplerinin Osmanlı Kanunları dahilinde cezalandırılmasını ve Hükûmet-i Merkezi'ye bilgi verilmesini rica ederim." [14]

Yüzbaşı Andre, görüşmek amacıyla bölge ileri gelenlerine bir davette bulundu. Niyeti bölge ileri gelenlerinin gönlünü almak, böylece halkın yapabileceği herhangi bir hareketi önlemekti. Bunu haber alan Mustafa Kemal; Maraş, Göksun, Süleyman ve Andırın ileri gelenleri ile, Kilikya Kuvay-ı Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan Bey'e bir yazı göndermek suretiyle onları uyardı. Yazısında; Fransız Askerî Valisi Andre'nin davetini haber aldığını, haksız yere topraklarımızı işgal eden Fransız ve onların subayları ile milletimizin hiçbir alâkasının olmadığını belirttikten sonra, Andre'nin davetine uyulmamasını, bölge halkının tek emelinin, işgali reddederek, millî teşkilâtını kurmak ve mukabeleye karşı hazır bulunmak olması gerektiğini bildirdi. [15]

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal işgal sahasındaki gelişmeleri takip ederek, Fransızların bölgede yapabilecekleri yıkıcı ve bölücü faaliyetlere meydan vermemiştir. Fransızlara karşı kuvay-ı milliye faaliyetlerinde de Mustafa Kemal'in büyük rolü olduğunu görüyoruz. Nitekim, bölgedeki millî teşkilâtı kurmak ve organize etmek vazifesiyle Elbistan'a gönderilen Ali Rıza Bey'e şu talimatı vermiştir: "...Fransızlar Adana havalisi de dahil olmak üzere, Urfa, Antep ve Maraş'ta küçük Ermenistan teşkili gayesini güdüyorlar. Millî teşkilâtımızın günden güne gelişmesi ve yayılması harice karşı pek mühim ve lehimize tesirler yapıyor. Bizim için en mühim iş, işgal altındaki yerlerde teşkilâtı yaymak, ahaliyi işgal aleyhine teşvik etmek ve her suretle bölgeyi işgal eden düşmanlarımızı müşkülâta sokmaya son derece gayet göstermektir. Malat-

[13] ATASE, k. 256, d. 4, f. 49

[14] ATASE, k. 256, d. 4, f. 54

[15] ATASE, k. 256, d. 4, f. 65, Nutuk, cilt, I. Ankara 1927, sf. 190

Levent Şahverdi Arşivi

ya'dan dolgun mevcutlu bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğü güneye, sizin tarafınıza hareket ediyor. Bu kuvvet Antep istikametini gözetliyerek millî teşkilatımızın istinatgahı olacaktır. Elbistan deposundaki silâh ve cephanenin lüzumunda kuvay-ı milliyeye verilmesi kararlaştırılmıştır." [16]

Mustafa Kemal, Ali Bey'i Elbistan'a göndermenin yanısıra, Asaf takma adıyla Kılıç Ali Bey'i ve Kurtoğlu Yörük Selim lâkabı ile bilinen Selim Bey'i teşkilât işleriyle uğraşmak üzere Maraş bölgesine gönderdi. Onların bu görevi Antep ve Urfa şehirlerini de içine almaktaydı. [17] Böylece Fransızlara karşı koyma hususunda kuva-yı milliyenin çekirdek kadrosu teşkil edilmiş oldu.

Mustafa Kemal'in, teşkilât işlerinde olduğu gibi, çarpışmalar sırasında da Maraş Heyet-i Merkeziyesi ile temas halinde olduğunu görüyoruz. Maraş Heyet-i Merkeziyesine, çarpışmalar sırasında halkın her türlü istek ve ihtiyacının yerine getirileceğini bildirdi. [18] Kılıç Ali Bey'e çektiği telgrafta da: "Maraş'ta fedakârca devam eden müdafaa-i milliye harekâtı siyaset üzerinde pek olumlu tesirler icra etmeye başlamıştır. Muharebat-ı milliye şiddetle devam ettiği takdirde, Allahın yardımı ile bütün millî gayelerimizin gerçekleşeceğine itimadımız pek kuvvetlidir..." [19] demek suretiyle onu mücadelesinde teşvik etti.

Maraş dahilinde meydana gelen çarpışmalarda büyük fedakârlıklar gösteren Bitlis defterdarının eşinin başarısını, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti nezdinde tebrik ederken, "harp sahasında bile kadınları erkekleri ile yarışan bir milletin fedakârlığı sayesinde, varlığının ve hâkimiyetinin kurtarılması hususunda muvaffak olacağından emin bulunduğunu" dile getirdi. [20]

Fransızlar Ermenilerle birlikte Maraş halkını kıyasıya top ateşine tâbi tutarak katletmeye başladı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, yurdun her yerinde mitingler yapılmasını, İstanbul Hükûmeti ve yabancı devletler elçilikleri nezdinde telgrafla protestoda bulunulmasını istedi. [21] Bu hususta İstanbul Hükûmetini de uyararak, Fransızların Maraş'ta Türkleri katliamının protes-

[16] ATASE, k. 256, d. 4, f. 16
[17] ATASE, k. 256, d. 4, f. 62
[18] ATASE, k. 24, d. 13-3, f. 57-7
[19] ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 35
[20] ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 22-4
[21] ATASE, k. 2709, d. 7, f. 63-6

Levent Şahverdi Arşivi

to edilmesini ve önlenmesini istedi.[22] Mustafa Kemal'in tamimi üzerine yurdun birçok merkezinde mitingler yapıldı protestolar yayınlandı. Ancak bu miting ve protestolar, Fransızlar üzerinde herhangi bir tesir uyandırmadı. Türklere karşı yaptıkları mezalime devam ettiler. Bu durum karşısında Mustafa Kemal emrini yenileyerek bütün heyet-i merkeziyelerin harekete geçmesini, Türklere yapılmakta olan mezalimi, Meclis-i Millî,İtilâf Devletleri elçilikleri ve İstanbul basını nezdinde şiddetle protesto etmelerini istedi.[23] Mustafa Kemal'in teşebbüsleri ve yurdun her tarafında yapılan mitingler, çekilen protesto telgrafları Maraş halkının müdafaa gücünü artırıyordu. Maraş halkı biliyordu ki arkasında Çanakkale Savaşlarının büyük kumandanı Mustafa Kemal vardı, bütün Türk milleti vardı. Maraş halkı bu destek sonucu Fransızların saldırılarına 22 gün boyunca cesaretle karşı koydu. Gösterilen kararlılık sonucu Fransızlar şehri elde tutmanın mümkün olamayacağını anladılar. 11 Şubat 1920'de Maraş'ı terkederek Islahiye'ye çekildiler. Böylece Maraş düşman işgalinden kurtulmuş ve Millî Mücadele'nin ilk zaferi kazanılmış oldu.

Mustafa Kemal şehrin kurtulmasını tebrik amacıyla, Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine ve Belediye Başkanlığına kutlama telgrafı çekerek; "...Yirmi güne yakın bir zaman zarfında Ermenilerle birleşen Fransız kuvvetlerine her türlü mahrumiyet içinde karşı koyan ve muvaffak olan kahraman Maraşlıları bütün memleket namına tebrik ederiz. Maraşlılar bu kahramanca müdafaaları ile millet davasının yüceliğini, milletimizin yaşamak, müstakilen yaşamak hususundaki iradelerini bütün dünyaya karşı ilân ettiler. Şehitlerimize dualar, kahramanlarımıza hürmetler" dedi.[24]

Mustafa Kemal bu faaliyetlerinin yanısıra maddî olarak da Maraş halkına destek sağladı. Maraş'ta çarpışan kuvay-ı milliyenin zarurî masraflarını karşılamak, yaralarını sarmak amacıyla yurt çapında bir tamim yayınlamak suretiyle herkesin yardımda bulunmasını istedi. Yapılacak yardımlar Maraş Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi emrine verilmek üzere Elbistan Ziraat Bankası şubesine havale edilecekti.[25] Bu tamim üzerine yurdun birçok yerinden, Maraş halkına yardım amacıyla yirmiikibin liraya yakın para gönderildi.

[22] ATASE; Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 7-1

[23] T.İ.T.E. Arşivi, Belge No: 10/2821

[24] ATASE; Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 43-8

[25] ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 1-3

Levent Şahverdi Arşivi

Fransızlar Maraş'ta uğradıkları yenilgiyi bir türlü hazmedemiyorlar, şehre tekrar dönmenin yollarını araştırıyorlardı. Mustafa Kemal bir kurmay asker olarak bunun farkındaydı. Bu sebeple; Fransızların Maraş'a yapabilecekleri geri dönüş hareketini önlemek için, birinci hat olarak, Bahçe-Belpınar ve Belpınar'ın doğusundaki dağlarda, ikinci hat olarak Gâvur Gölü tarafında, üçüncü hat olarak da Maraş'ın güneyindeki boğazda millî müfrezeler bulundurulmasının uygun olacağı görüşündeydi.[26] Böylece Fransızların Maraş'a doğru yapabilecekleri askerî bir harekât için gerekli tedbir alınmış olacaktı.

İstanbul Hükûmeti, Maraş halkı ve orada kalan Ermenilerin sefaletini ileri sürerek Fransızlardan iaşe yardımı talebinde bulundu. Ancak Fransızlar bazı şartlar ileri sürdüler. Bunların başında; Maraş'taki Türk kuvvetlerinin kuzeye çekilmesi ve Türklerin ellerindeki silâhları teslim etmeleri şartı bulunuyordu.[27] Kabullenmesi mümkün olmayan bu şartlara, Maraş Mutasarrıf vekili İrfan Bey karşı çıktı.[28] Mustafa Kemal ise; İrfan Bey'in fikrine iştirak ettiğini, Fransızları Maraş'a davet etmenin, millete hakaret demek olacağını belirtti ve şu görüşleri savundu:

"Birecik ve Urfa'da Fransız topları Türk köylerini tahrip, Fransız kurşunları masum Türk ahalisini katlederken, daha Maraş'taki yangın sönmemişken, kendi davetimiz ve ağırlamamız ile Fransız kuvvetlerini Maraş'a yerleştirmek ve Türkler tarafından sefalete terkedildiği iddia edilen Ermenilerin hayatının kurtarılması için, Fransızlardan iaşe dilenmiş rolü yapmak elbette mantıksız ve vicdansız bir hareketir. Bunu yapmakla havalideki Türk ahalisinin manevî gücünün kırılacağı açıktır."[29]

Mustafa Kemal'in bu girişimi sonucu, Fransızların yardım bahanesiyle Maraş'a tekrar dönme teşebbüsleri önlenmiş oldu.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılmasında Atatürk'ün büyük rolü olmuştur. Bu durum, Türk milletinin artık İstanbul Hükûmetinden bir beklentisi olmadığını, bütün ümidini Heyet-i Temsiliye başkanı olarak Mustafa Kemal'e bağladığını göstermesi bakımından da önem arzetmektedir. Kazanılan her zaferin arkasında büyük bir kumandan vardır. Maraş'ta kazanılan zaferin görünen kahramanı Maraş halkı, görünmeyen büyük kumandanı da Mustafa Kemal Atatürk'tür.

[26] T.İ.T.E. Arşivi, Belge No: 114/53990

[27] ATASE, k. 46, d. 181-189, dolap: 49-1, göz: 14-4

[28] ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 63-8

[29] ATASE, Atatürk Arşivi, d. 1336/13-3, f. 63-3

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

BELLETEN

201. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler :

	Sayfa
BİLGİ, ÖNDER: İkiztepe'de Ünik Bir Hançer (5 resim ile birlikte)	1109
———: A Unique Dagger From İkiztepe	1113
DORUK, YRD. DOÇ. DR. SEYHAN: Antik Alında Kentindeki Pazar Yapısı (6 resim, 4 şekil ile birlikte)	1117
KITAPÇI, PROF. DR. ZEKERİYA: Orta Asya Mahalli Türk Hükümdar ve Aristokratları Arasında İslâmiyet: *İlk Müslüman Türk Hükümdarları* (Emeviler Devri) (1 harita ile birlikte)	1139
KURAY, ARAŞ. GÖR. DR. GÜLSEMİNE: Avrupa'da Gösterilen Napolyon Çağı Bunalımının İtalyan ve Türk Kültürleri Üzerindeki Etkileri ..	1209
ÇADIRCI, DOÇ. DR. MUSA: Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826–1839)	1215
SONYEL, DR. SALÂHİ R.: İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk - Ermeni Olayları (Temmuz 1908–Aralık 1909)	1241
———: The Turco-Armenian 'Adana Incidents' in the Light of Secret British Documents (July 1908–December 1909)	1291
EROĞLU, PROF. DR. HAMZA: Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Andlaşması	1339
ERDENTUĞ, PROF. DR. NERMİN: Kalkınma Antropolojisi	1349

Konferanslar :

KÖYMEN, PROF. DR. MEHMET ALTAY: Selçuklularda Devlet	1359

Çeviriler :

CAHEN, CLAUDE (Çev.: YÜCEL, PROF. DR. YAŞAR-YEDİYILDIZ, DOÇ. DR. BAHADDİN): Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi	1375
MANTRAN, ROBERT (Çev.: ARIKAN, ZEKİ): XVI ve XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti	1433
Norveç Helsinki Komitesi (Çev.: YÜCEL, PROF. DR. YAŞAR): Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı	1445

Bibliyografya :

YAZICI, YRD. DOÇ. DR. NEBİL: Abdullah Mübeşşir et-Tiraz: *Kaidâ'l-Lugati'l-Türkiye (Et-Türkiyyati'l-Osmaniyye ve'l-Türkiyyati'l-Hadîse)*	
———: Abdullah Mübeşşir et-Tiraz: *Kaidâ'l-Lugati'l-Türkiyyati'l-Hadîse*	1473
———: Abdullah Mübeşşir et-Tiraz: *Kaidâ'l-Lugati'l-Türkiyyati'l - Osmaniyye*	1473
	1473

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

ERDEM

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

8. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler

	Sayfa
M. CUNBUR: Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Kadınların Kurdukları Şifahaneler	341
M. MORİ: Yenice Yazıtlarındaki "Sekiz Adaklığ Barını" Üzerine	349
———: On the "Sākiz Adaqlïγ Barïm" in the Yenice Inscriptions	357
T. TEKİN: Yunus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi	367
D. SCHLEGEL: Das Bild der Türkei in der Deutschen Presse 1924-1933	393
———: 1924-1933 Yılları Arasında Alman Basınında Türkiye	415
MİCHEL BALIVET-HAVVA KIVIRGIK-NICOLAS VATİN: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki 1500'den önce Basılmış Kitaplar (İnkunabeller)	437
———: Les Incunables de la Bibliothèque des Musées Archéologiques d'Istanbul ...	449
T. REYHANLI: The Portraits of Murat III	453
———: III. Murat'ın Portreleri	469
BEDİULLAH DEBİRİ NEJAD: Selçuklular Devrinde Kültürel Durum, (çeviren: Mürsel Öztürk)	479
E. KÂHYA: 18. ve 19. Yüzyılda Genel Çizgileriyle Osmanlılarda Bilim	491

Yayın Tanıtmaları

MAHMUT ŞAKİROĞLU: Luciano Guerci, *Le Monarchie Assolute*. Parte seconda. *Permanenze e Mutamenti nell'Europa del Settecento*	519
———: Francesco Bruni, *L'Italiano. Elementi di Storia della Lingua e della Cultura. Testi e Documenti*	521
———: Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571) i.ii. The Sixteenth Century, from Julius III to Pius V.*	523
———: Çelik Gülersoy, *Küçükçu. Çeşme-Çeşme-Kent, Meadow-Fountain-Palace* (in Turkish)	525
———: Hasan Duman, *Ottoman Year-Books (Salnâme and Nevsal) A Bibliography and a Union Catalogue with Reference to Istanbul Libraries*	527
———: Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928* (in Turkish)	529
———: Enver Pascia, *Diario della Guerra Libica, Libya Savaşı Günlüğü* (Düzenleyen, Salvatore Bono)	531
———: Albert Kalderon, *Abraham Galante, A Biography*	533

Ölüm Haberi

MAHMUT ŞAKİROĞLU: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal	535

Merkezimizden Haberler

MÜJGÂN CUNBUR: Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu	551
Aydın Sayılı: Paris-Londra Seyahati	559
M. Türker-Küyel: Helsinki Seyahati	559

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİLİ DERGİSİ

427. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

	Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'nin Konuşması	
PROF. DR. HASAN EREN	: Bulgarlar ve Türklük	1
MUAMMER YAZAR	: Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumuna Tahsisini Vasiyet Ettiği Nemanın Hukuksal Niteliği Üzerinde Görüşler	8
ORHAN ŞAİK GÖKYAY	: Baki'nin Bir Beyti Üzerine ...	12
MEHMET ÇINARLI	: Mısralarda Gezinti (VI)	15
NÜZHET ERMAN	: İstanbul Üzerine İkilemeler *(Şiir)*	22
COŞKUN ERTEPINAR	: Manastır'da Asma Dalının Altında *(Şiir)*	24
OSMAN GÜNGÖR FEYZOĞLU	: Şiirler	25
BEKİR SITKI ERDOĞAN	: Sen Gülümseyince *(Şiir)*	27
İLHAN GEÇER	: Hüzünlerdi Dökülen *(Şiir)* ...	28
BEDİİ DEMİRSEREN	: Büyük Kent Güzellemesi *(Hikâye)*	29
YRD. DOÇ. DR. SEMA UĞURCAN	: Aka Gündüz	33
YRD. DOÇ. DR. KÂZIM YETİŞ	: Mecmûa-i İstılahât-ı Resmiyye	45
ARŞ. GÖR. ÂLİM GÜR	: Cemil Meriç'i de Kaybettik ..	48
	DEĞERLENDİRMELER	
PROF. DR. AHMET TEMİR	: François Georgeon. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*	51
DR. HAYAL ZÜLFİKAR	: Coşkun Ertepınar. *Dorukta Rüzgâr Var*	54

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI
BELLETEN 1984

Çıktı

İÇİNDEKİLER

A. *Makaleler :* VLADİMİR DİMİRA	: Miscellanea Comanica (XVIII)	1– 10
KEMAL EKREMLAN	: Akhemseddin'in dinî-tasavvufî şiirleri	11– 85
TUNCER GÜLENSOY	: Remlî ağalarının son bilgisi üzerine bir deneme	87–147
SUHEO HAYDORİ	: The predicative Personal Endings in Tatar and their Ancest	149–153
ZEYNEP KORKMAZ	: Türkçede *-n* sanrf - fiil ekiyle *-pan/-pen* eki ve Türemeleri	155–165
MİRJANA TODOSİJEVİĆ	: Yugoslavya Türkleri'nin hasta dili üzerine lenguistik bir araştırma	167–213
OSMAN NEDİM TUNA ROBERT UNDERHILL	: Ebî Verdî : İran'da bir Türk diyalekti	215–245
	: Bibliography of Modern Linguistic Work on Turkish	247–265
PETER ZIEME	: Materialien zum uigurischen Onomasticon III	267–283
B. *Anmeler :* OSMAN F. SERTKAYA	: Ölümünün 50. yıl dönümünde Willi Bang-Kaup (9.VII.1869-8.X.1934) ve eserleri	285–304
OSMAN F. SERTKAYA	: Ölümünün 20. yıl dönümünde Reşid Rahmeti Arat (15.V.1900-29.XI.1964) ve eserleri	305–313
C. *Haberler :* HAMDİ HASAN	: Yugoslavya'da Türk halk edebiyatı üzerinde yapılan derleme ve araştırmalar	315–338
HALİL AÇIKGÖZ	: VI. Millî Türkoloji Kongresi (24-29.IX.1984, İstanbul)	339–345
Ç. *Tanıtmalar :* ÇİĞDEM YILDIRIM	: Nikolaj Ivanovich Ashmarin, *THESAURUS Linguage* Tschuvaschorum Indiana University, Bloomington 1968.	347
DURSUN YILDIRIM	: *Büyuzmalar* Komleğe Cengler II. (Kazalog Rukopisoi Djangi) Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası, Respublika alyazmalar fondu, Bakı-1977	349–350

Fiyatı : 1760 TL.
İstenen adresi : Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı 217, Kavaklıdere - ANKARA

Levent Şahverdi Arşivi